

תנובות שדה

גליון תורני בענייני
מצוות התלויות בארץ
וכשרות המזון

גליון 161 / ניסן - אייר תשפ"ב

מצוות התלויות בארץ • הלכות הנוהגות בהתיישבות • חרקים במזון מן החי ומן הצומח • כשרות המזון

ברכת פסח כשר ושימה

נשגר קמיה מרגן ורבנן רבני ישראל שליט"א

יהי"ר ונזכה שימשיכו להנהיגנו ולהנחותינו בכל פעולותינו ובחיוזוק ועידוד לימוד וקיום מצוות ארץ ישראל, עד ביאת גואל צדק במהרה בימינו, אמן

ועמם בקודש, למורינו ראש המכון שליט"א, לרבני המכון, רבני בית ההוראה, חוקרי המכון, אברכי הכוללים, מפקחי המכון, מנהל המכון וכלל צוות העובדים בארץ ובחו"ל

נאחל, שבתוך כלל ישראל נזכה לאכול מן הזבחים ומן הפסחים, ולגאולה שלימה עם ביאת משיח צדקנו במהרה בימינו, אמן.

בברכה

מערכת "תנובות שדה"

מצוות ביעור מעשרות בערב שביעי של פסח

בעזה"י בערב שביעי של פסח נצא לים הגדול ונשלך את כל המטבעות המיוחדות לחילול מעשר שני ורבעי של 'בית המעשר' שע"י 'המכון למצוות התלויות בארץ'

ניתן להצטרף למצוה ולהעביר את המטבעות שברשותכם, עד יום רביעי יט' ניסן, למקומות שלהלן:

משפחת רווח - עמק זרעל 19,
קרית הרצוג
ירושלים

משפחת דהן - לואי ליפסקי
43/26 (כניסה ב), רמות

משפחת רווח - הרב עוזיאל 68,
בית וגן [עד יג' ניסן]

מתח תקוה

משפחת ראש - רבי יהודה הנשיא
41/16, גני הדר

אלעד

משרדי 'המכון למצוות התלויות
בארץ', רבי עקיבא 4

בבית ראש המכון שליט"א, רבינו
תם 20

אשדוד

משפחת מוראל - רב חסדא 2,
רובע ז'

בני ברק

משפחת רווח - רב אמי 8

תנובות שדה

גיליון תורני בענייני
מצוות התלויות בארץ
וכשרות המזון

גליון 161 / ניסן - אייר תשפ"ב

מצוות התלויות בארץ • הלכות הנוהגות בהתיישבות • חרקים במזון מן החי ומן הצומח • כשרות המזון

תנובות שדה

קובץ דו חודשי
בהוצאת 'המכון למצוות התלויות בארץ'
הקובץ יו"ל בסיוע:
משרד המדע - מינהל התרבות

העורך:

הרב מנחם דרורי

TNUVOT@MACON.CO.IL

ניתן לשלוח מאמרים תורניים,
מחקריים, בתחומי עיסוקו של
המכון, או תגובות על הנכתב, לדואר
האלקטרוני
המערכת תערוך ותפרסם את
החומרים לפי שיקול דעתה

הבהרה: גליון 'תנובות השדה' משמש
במה לרבנים ות"ח שונים
הפסיקה ההלכתית המוסמכת
מתפרסמת במאמרים שעל ידי
המכון

כתובת המערכת:

המכון למצוות התלויות בארץ
ת.ד. 176 אלעד 4081003
טלפון: 03-9030580
פקס: 03-9030891

מנויים:

דמי מנוי לשנה: 60 ₪
(דמי משלוח של 6 גיליונות)

ניתן לקבל את הגליון
בקובץ דיגיטלי ע"י שליחת
בקשה למייל המערכת:
TNUVOT@MACON.CO.IL

© כל הזכויות שמורות

ה דבר העורך

נ מידע הלכתי - מאת מורינו ראש המכון שליט"א
א. עדכון לוח זמנים לשמיטה ב. הנהגה בפירות אוצר בית דין
ג. ביעור ויודיו מעשרות בשנה השביעית

גנוזות

יד רבי משה אתורג'מאן זצוק"ל - מדרגות רבות בהשראת השכינה
טז רבי שריה דבליצקי זצוק"ל - מכתבים ותשובות על ביעור מעשרות

מאמרים הלכתיים - שביעית

ית הראש"ל הגאון רבי שלמה משה עמאר שליט"א
גידולים שיש בהם קדושת שביעית

כב ראש הישיבה הגאון רבי אברהם סאלים שליט"א
בגדר איסורי מלאכה בשביעית ובשבת

כו ראש המכון הגאון רבי שניאור ז. רווח שליט"א
מים הנוטפים בגינה מהמזגן ונטילת ידיים בחצר

לא רבי משה יהודה לנדאו שליט"א - ניקיון החצר והגינה בשמיטה
לה רבי יהושע בחר שליט"א - ההנהגה בגידולי שביעית בתיקונם לאכילה

לט רבי שמואל קצבורג שליט"א - פירות שביעית לגוי במכירת חמץ

מאמרים הלכתיים - פסח

מא הגאון רבי שניאור ז. רווח שליט"א - קטניות בפסח

נט הגאון רבי ישעיהו פרנקל שליט"א - שיבולי דגן חנוטים

סג הגאון רבי אריאל בוקוולד שליט"א - כשרות בושם לפסח
שו"ת 'שש משזר' - מאמר תגובה על כשרות בושם לפסח והמסתעף

ביני עמודי

עב הלכה למעשה - שו"ת מאת ראש המכון ורבני בית ההוראה שליט"א
תוצרת הערבה ביצוא לחו"ל * ריסוס בשמיטה * החזרת עציץ שנפל למקומו * תמצית
תה בקדושת שביעית * יישור עץ * שאלות קצרות * הפסד פרי בוסר * עקירת עשבים
בין האבנים * פרי מעץ שלא הפיקרו * גזימת עץ כדי שתחדור השמש לפירות * קטיפת
פירות ערלה בשביעית * כיסוי החצר לעשיית עבודות * הורדת פרחים בעץ אתרוגים

עט תגובות והערות - מאת: רבי יואל שילה, רבי יוסף אפטרקוט, רבי חיים משה כ"ץ

זכות לדור בא"י ולקיים מצוותיה

מעת גלינו מארצינו חסרנו חלק גדול מהמצוות כמו סדר קדשים וטהרות שאין בידינו בעוה"ר לקיימן בזה"ז ואין בידינו בזה אלא מצות ת"ת, אמנם סדר זרעים אע"ג שבחו"ל אין בידינו לקיימו, מ"מ אלו שזכו לשבת בארץ ישראל יש להם חלק התורה הזה למעשה, מהם מדאוריתא ומהם מדרבנן, וזכות היושבים בא"י ומקיימים המצוות התלויות בארץ רב מאד, כמש"כ ספר התרומה בהלכות א"י, שהדר בא"י ומקיים מצוות התלויות בה זוכה ויושב במחיצתו של הקב"ה, וכמה התאוה משה רבנו לכנוס לא"י כדי לקיים מצוות התלויות בה, כמ"ש בסוטה י"ד א'

ואמרו בירושלמי מעשרות פ"ג ח"א, שר"ע היה לוקח ג' מינים בפרוטה כדי לקיים מצוות מעשר מכל מין ומין, ולהפך גודל העונש של מי שאין נזהר במצוות אלו כתב הח"א בהקדמה לשע"צ כי אם יכנוס אדם לחצר המלך ולא ידע מנהגו ודאי שמתחייב בנפשו, כ"ש הרוצה לדור באה"ק ולא בקי בכל הדינים הנוהגים שמה דמו בראשו, ועליו נאמר מי ביקש זאת מידכם רמוס חצרי. עכ"ל. וכעין זה כ' בספר חסידים שכל הדרים בא"י חייבים ליזהר מאד בכל המצוות התלויות בארץ שלא תהא מצות ישוב א"י מצוה הבאה בעבירה. עכ"ד. וא' מגדולי הראשונים ס"ל כי מי שאין יכול ליזהר היטב בכל הדינים התלויים בארץ אין עליו מצוה לדור בא"י כי מוטב שלא ידור שם משיעבור על המצוות, כמובא בתוס' כתובות ק"ד ב' [וכן הבאים מחו"ל לבקר בארץ יזהרו מאד שלא יכשלו באיסורי טבל וערלה ושבעית ושאר מצוות הארץ מתוך שאין רגילין בזה שאל"כ יצא שכון בהפסדן].

וכמה הפליגו חז"ל בשכר הנזהר במצוות התלויות בארץ ובעונש העובר עליהן, כמובא בשבת ל"ב ובפרק ה דאבות וכן במדרשים הרבה, ואשרי הזוכה ומקיימם כד"ן.

רבי חיים קנייבסקי זצוק"ל (מתוך ההקדמה ל'דרך אמונה')

"שמור את חודש האביב"

נמצאים אנו לאחר ימי הפורים של המשתה ושמחה ולקראת ימי הפסח הבעל"ט. נזכיר ונשנן את דברי רש"י על המימרא 'משנכנס אדר מרבין בשמחה' - 'ימי פורים ופסח שנעשו בהם נסים לישראל'. הוה אומר, השמחה הגדולה של חודש אדר זה גם מפני שמהוה פתיחה לימי הפסח שראינו את יד השם הגדולה ביציאת מצרים, ויציאת מצרים הינה הגאולה הגשמית בדרך למטרה והתכלית "למען תעבדון את האלוקים על ההר הזה" במעמד קבלת התורה בהר סיני בחג השבועות.

זוכים אנו בס"ד לברך על המוגמר, להגיש לקוראים הנכבדים ת"ח יושבי מדין, את גיליון 'תנובות שדה' החדש המורחב שהנכם אווזים בידכם, גיליון מושקע אשר מתפרסמים בו מאמרים מאת גדולי ראשי הישיבות, רבני ישראל, אישי הלכה ורבני 'המכון למצוות התלויות בארץ'.

אשרינו שזיכנו שגיליון זה עולה לפני שולחן מלכים מאן מלכי רבנן, מתבדרי שמעתתא בכותלי בית המדרש, כפי שרואים מהתגובות הרבות הזורמות לשולחן המערכת ומהבקשות הרבות לקבלת הגיליון בקובץ דיגיטלי.

בגיליון מורחב זה מתפרסמים 'מאמרים הלכתיים' על חג הפסח מאת אישי הלכה מובהקים, ובראשם יריעה מיוחדת התופסת מקום של כבוד אשר מקיפה את נושא 'גזירת קטניות' מאת מורינו ראש המכון הג"ר שניאור ז. רווח שליט"א. במדור 'גנוזות' נדפסים לראשונה כתבי הגאון המקובל ר"ש דבילצקי זצ"ל על נושא חילול מעשרות הנוהג בפסח של שנת השביעית. במדור הפופולרי 'תשובות בהלכה', תקראו גם הפעם שאלות שנשאלו בתקופה האחרונה ראש המכון ורבני בית ההוראה בקו ההלכה ובשו"ת און ליין.

מדריך הכשרות 'לאפרושי מאיסורא' היו"ל כמידי שנה לקראת חג הפסח ע"י 'המכון למצוות התלויות בארץ', מופץ בימים אלו בציבור. במדריך מתפרסמת יריעה מיוחדת על כשרות הדגים, מידע הלכתי נרחב לפסח. כמוכן נקבל במדריך מידע על מפעלים ומקומות, בארץ ובעולם, העומדים תחת כשרות המכון. מלבד זאת מתפרסם במדריך, ראיון מיוחד שנערך עם מורינו ראש המכון שליט"א על שנות הבראשית של המכון, הפעילות המיוחדת בשמיטה, וכיצד נחנך את ילדינו בדור שלנו לעבודתו יתברך. את המדריך ניתן לקבל במשרדי המכון וכן בקובץ דוא"ל ע"י שליחת בקשה למערכת.

לקראת סגירת הגיליון מתבשרים אנו בבשורה המרה על סילוקו של רשכבה"ג מרן רבי חיים קנייבקי זצוק"ל. רבות דובר וידובר על מופת הדור והדרו שסוכך בכנפיו על דור יתום זה. כידוע, מרן זצוק"ל למד ולימד רבות בתורת סדר זרעים ובראשם בסדרת ספריו 'דרך אמונה' המהווים נכסי צאן ברזל עבור כל המבקש לעיין ולהעמיק בהלכות אלו בכלל ולדלות מתורת החזו"א בפרט. גם באכסניה זו בגיליונות 'תנובות שדה' לאורך שנים רבות, מצטטים ומתפלפלים בדברי תורתו ע"י מורינו הרב שליט"א וכתבי המאמרים ההלכתיים הנכבדים, מידי קובץ וגיליון. יה"ר שזכות רבינו הגדול והדגול זצוק"ל תעמוד לנו ולזרעינו עד עולם, להמשיך ולהפיץ את תורת זרעים, ללמוד וללמד בהלכות חשובות אלו. אמן כ"י"ר.

בצאתנו את הקודש נשא תפילה שנזכה שיתקיים בנו 'ונאכל שם מן הזבחים ומן הפסחים אשר יגיע דמם אל שולחנך' בביאת משיח צדקנו גואל צדק בב"א.

בברכת פסה כשר ושמחה, העורך

הגאון רבי
שניאור ז. רווח
שליט"א

רב קהילת 'משכן התורה' אלעד
וראש המכון למצוות התלויות בארץ

מידע הלכתי

- ❖ עדכון לוח זמנים לשמיטה
- ❖ הנהגה בפירות אוצר בי"ד
- ❖ ביעור וידידי מעשרות

לוח זמנים לקדושת שביעית

א. ירקות - הירקות המצויים בשווקים, נלקטו כבר בתוך שנת השמיטה, ולכן הם קדושים בקדושת שביעית. לכן יש לרכוש רק עם הכשר ולנהוג בו לפי מקור הירק, ואם מקורו מחקלאים שומרי שביעית [המחולק ע"י אוצר בי"ד] יש לנהוג בירקות קדושת שביעית על כל ההגבלות ההלכתיות וכמפורט להלן.

ספיחין - ברוב הירקות יש כבר עכשיו איסור ספיחין. כל ירק שיש בו איסור ספיחין הרי הוא אסור באכילה. לכן אין לאכול ירקות אלו ללא הכשר. [בגיליון 'תנובות שדה' מס' 159 ביארנו ב'מידע הלכתי' על המשמעות של ההכשרים השונים בזה].

בנוסף על הרשימה המפורטת מהמידע ההלכתי בגיליון הקודם, נוספו בשווקים לאיסור ספיחין הדברים הבאים:

אבטיח, אפונה, בצל יבש לבן ואדום, בצל ראש, גזר, כרתי [לוף], פטרוזיליה, שום ירוק.

בירקות שלהלן יהיה בשווקים מאיסור ספיחין במהלך חודש סיון: **דלורית** - (י' סיון), **בטטה** - (ט"ז), **לוביית טריה בתרמיל** - (כ"ז).

ב. פירות - הפירות הבאים המצויים בשווקים הם כבר קדושים בקדושת שביעית ויש לנהוג בהגבלות של קדו"ש, והם:

אוכמניות, אפרסק, אתרוג, נקטרינה, ענבים [למאכל], פיאטיה אדומה וצהובה, קובו, קרמבולה, שזיף יפני, שסק.

באופן כללי, כל פירות הקיץ הטריים המגיעים לשווקים יש בהם קדושת שביעית. במהלך החודשים הבאים צפויים להגיע הפירות הבאים:

ניסן - גודגדן, דובדבן, תאנה טרייה. **אייר** - לונגן, ליצי, לימה, לימון [יש גם מקירור], לימקואט, מנגו, משמש, צבר, שקד ירוק, תות עץ, תפוח מבכיר. **סיון** - אבוקדו, אגס [יש גם מקירור], ענבי יין [נשמר לתקופה ארוכה].

מידע הלכתי | הנהגה בפירות הקדושים בקדושת שביעית

ג. פרחים - ישנם הרבה פרחים שיש לחוש שזורעו באיסור לאחר כניסת השמיטה, ויש לוודא את כשרותם [מצעים מנותקים או חו"ל], כדי להימנע מלסייע לעוברים על איסורי שביעית. רשימה מפורטת של פרחים מזריעת שביעית התפרסמה בגיליון הקודם ובפרסומים שע"י המכון. הפרחים הבאים יגיעו לשווקים מזריעת שביעית בחודש סיון - אסקלפיאס, גיבסנית.

הנהגה בפירות הקדושים בקדושת שביעית

לקראת עונת הפירות המגיעה, בה בכל בית של יהודי ירא שמים, יש תוצרת מיבול של אוצר בית דין, אשר אנו שמחים לאכול פירות מקדושת שביעית, ולקיים לחלק מהראשונים מצוה באכילה, ובוודאי לעודד ולחזק את שמירת השמיטה בארצנו הקדושה, ולעמוד לימין החקלאים שלוחי בית הדין ועמך בית ישראל. אלא שפירות אלו קדושים ומיוחדים הם ויש בהם הגבלות באופן השימוש. נבאר להלן עיקרי הדברים [מקורות הדברים מבוארים בספרי 'שביית השדה' פי"א]:

א. דרך אכילתם - יש לאכול את הפירות כדרך שרגילים לאוכלם, וכדלהלן: יבולים שהדרך היא לאכלם חיים אסור לבשלם, כגון המילונים והאבטיחים וכיו"ב. וכן יבולים שהדרך לאוכלם מבושלים אסור לאכלם חיים, כגון: תפוחי אדמה, בטטה ועוד. ואותם שדרכם להיאכל בין חיים ובין מבושלים, יאכלם כרצונם, כגון עגבניות, פלפל, בצל, סלק ועוד. ויבולים שבעדות מסוימות נאכלים רק מבושלים, ובעדות אחרות נאכלים חיים, זה נחשב דרך אכילתם, ומותר לאוכלם בדרך זו לכולם. אמנם דברים שאכילתם באופן מסוים נהגת במגזר מסוים ומחמת סיבה מסוימת, כגון מה שנהוג אצל הצמחונים וכיו"ב, אין זה נחשב דרך אכילה, ואסור לעשות כן בפירות שביעית.

דבר שדרכו לאוכלו מבושל, צריך עיון אם מותר אף בצליה או בטיגון וכיו"ב, וכן להיפך. דבר שדרכו בכבישה כגון המלפפונים והזיתים, מותר לכובשו בשביעית, אך אסור לבשלו, אלא אם כן דרכו בכך, ולכן אסור לבשל את המלפפונים, אך יהיה מותר לבשל את הזיתים, מפני שדרכם גם בבישול.

עבר ובישל דבר שדרכו לאוכלו חי, או עבר ועשה שאר דברים שאין לעשותם מפירות שביעית, לא נאסר התבשיל או המשקה באכילה או בשתייה, אך כמובן יש לשומרו ולאוכלו בקדושת שביעית.

מותר להכין מיני מרקחת [ריבות וכיו"ב] מדברים שדרכם בכך, כגון התפוזים, תות שדה, משמש ועוד. וכמו"כ מותר להכין מיני מתיקה מקליפות הפירות. כיו"ב, מותר לעשות פירות מיובשים ממינים שדרכם בכך, כגון: העגבים לצימוקים, התאנים, התמרים, ועוד. ומותר לייבשם בין ביבוש טבעי ובין בתנורים. וכן מותר לבשל מיני קומפוט מדברים שדרכם בכך, וכגון: התפוחים, אננס, אפרסקים, ועוד.

צמחי תבלין, מותר להשתמש בהם כדרכם, ולאחר שהשתמש בהם אם בטל טעמם מותר לזורקם [אף אם הם ראויים למאכל בהמה]. ויבולים הנאכלים חיים, אך הדרך גם לתיתם כתבלין כגון: העגבניות, הצימוקים, הלימון וכיו"ב, מותר לתנם כתבלין, אלא שלאחר הבישול כיון שהם ראויים למאכל, יש לאוכלם בקדושתם ואסור להפסידם.

ב. סחיטת וריסוק פירות - מותר לסחוט ענבים לעשותם יין או מיץ ענבים. כמו כן מותר לכתוש זיתים לעשותם שמן, וכן הדין בכל הפירות שדרך העולם לסחוטם וכגון: הלימון, התפוזים, האשכוליות. ובימינו מותר גם לסחוט גזר, רימונים, תפוחים שסחיטתם נפוצה מאד בכל עיר ועיר ובכל מדינה ומדינה.

הנהגה בפירות הקדושים בקדושת שביעית | מידע הלכתי

פירות וירקות שדרך העולם לרסקם או למעכם או לטוחנם או לגרדם במגרדת, מותר לעשות זאת בשביעית. וכגון: גירוד הגזר או הסלק, ריסוק העגבניות והאבוקדו, טחינת השום לתבשיל או טחינת הקטניות למאפה, מערכת התפוחי אדמה להכנת מחית וכל כיוצא בזה. וכן מותר לרסק או למעוך מאכל לצורך קטנים הרגילים בכך [כגון מערכת הבננות], אך אין לעשות כן לצורך גדולים שאין דרכם בכך, [ואם אינו ממעך אלא מעט לרככו יש להקל אף לגדולים].

מותר להקפיא אף שיוקרב, בין אם אוכלו בעודו קרוש ובין אם אוכלו לאחר שיופשר, אם אינם מתקלקלים ע"י כך.

ג. **הפסד** - כל היבולים הקדושים בקדושת שביעית אסור לקלקלם ולהפסידם שנאמר: "לכם לאכלה" ולא להפסד, ולכן אסור לאבד את הפירות בידים, או להשליכם למקום מאוס [כגון לפח האשפה], או לקלקל את טעמם [כגון לערב משקה של שביעית עם משקה מר], או לאכול את הפירות אכילה גסה, או להוריד מחשיבות שימוש הנהוג בפרי [כגון מאכל אדם ליתנו לבהמה, או לרפואה].

האיסור להפסיד פירות שביעית, אין לו שיעור ואף כל שהוא מהפרי אסור להפסידו. ואמנם כל האיסור להפסיד פירות שביעית הוא כשפסידים בידים, אבל אם מפסידים ע"י גרמא [בדרך עקיפה], אם ההפסד יגרם כתוצאה משימוש בדרך הרגילה בכל השנים מותר, ולכן מותר לאכול פרי, ולהשאיר חלק ממנו, אע"ג שחלק זה לא יאכל וסופו להפסד, וה"ה שמותר ליתן לפני התינוקות אוכל אע"ג שהם מפוררים ומביאים חלק מהאוכל לידי הפסד. וכן מותר ליטול אתרוג של שביעית, אע"פ שע"י משמוש היד בא לידי הפסד. אך אסור להניח פירות שביעית במקום שיש דריסת רגל לאנשים, או ליד מקור חום שיתקלקלו הפירות.

מותר לכבש שימורים בחומץ של שביעית, כיון שאין החומץ מתקלקל על ידי הכבישה, אך אסור לנקות ירקות עלים באמצעות חומץ של שביעית, כיון שלאחר הניקוי הוא נפסד מאכילה.

ד. **מי פירות** - מרק שנתבשלו בו ירקות שביעית ונתנו בו טעם, וכן מי הקומפוט שקיבלו טעם מן הפירות, אסור להפסידם כל עוד הם ראויים למאכל, כיון שנוהגים לשתותם. אמנם הכובש או המבשל פירות וירקות של שביעית במים או בחומץ וכיו"ב, ולאחר אכילת הפרי אין נוהגים להשתמש במי הכבישה או הבישול, וכגון: מי כבישת הזיתים, או מי בישול תפוחי האדמה, אין צורך לשומרם בקדושת שביעית, שכל שאין דרכו לאכול אין בו משום לאכלה ולא להפסד. ופת שעיפשה או יין שנפסד, אין צריך לשומרו.

עצמות בשר שנתבשלו במרק עם ירקות של שביעית, כל עוד והעצמות ראויות לאדם לאכילה, הרי הן קדושות בקדושת שביעית, ועצמות שאינן ראויות לאדם, אין בהן קדושת שביעית, והגם שהם ראויות לבהמה, מכל מקום אין דרך ליתנם לבהמה, ודין זה נתבאר באריכות גם בספרי שם בפרק ט סעיף י.

ה. **קליפות** - מותר לקלף פירות וירקות כדרך שמקלף בשאר שנים, ואין צריך להקפיד באופן מיוחד שלא לקלוף גם מעט מהפרי, אלא מקלף כדרכו, ואף בקליפות הראויות למאכל מותר לקלף כל שדרכו בכך כגון: התפוחים, המלפפון, העגבניות, שמקלפים לבישול וכל כיוצא בזה. וה"ה שמותר להפריד חלקים מהפרי או הירק שאינם יפים וראויים. אלא שאם אותם קליפות וחלקים, ראויים למאכל אדם או לשאר תשמישיו או למאכל בהמה, הם קדושים בקדושת שביעית, ויש לשומרם בקדושה ולא להפסידם.

אם אותן קליפות ראויות למאכל אדם, לבהמה או לצביעה [או לשאר הנאות שהנאתם וביעורם שווה], הרי הן קדושות בקדושת שביעית, כגון קליפות התפוחים, המלפפונים וכד' הראויות לאדם,

מידע הלכתי | הנהגה בפירות הקדושים בקדושת שביעית

או קליפות התפוזים הראויות למאכל בהמה, או קליפות הרימונים והאגוזים הראויות לצביעה. וכל אלו כיון שראויות הן מצד עצמן, אפילו שאין דרך כיום אצל רוב בני אדם להשתמש בשימושים כאלו, הרי הן בטלות לעיקר הפרי, וקדושות בקדושת שביעית. אמנם הקליפות שאין בהן כל שימוש מהשימושים הנזכרים, וכמו"כ אין בהן שיירי אוכל [כגון המצוי בקליפת האבטיח], אינן קדושות בקדושת שביעית, ואפילו אם הן ראויות לשימושים אחרים.

גרעיני/גלעיני הפירות, דינם כדין הקליפות, וכאמור לעיל בסעיף הקודם. ולכן, כל גרעין הראוי למאכל אדם, למאכל בהמה, לצביעה, או לשאר הנאות שהנאתם וביעורם שווה, הרי שהם קדושים בקדושת שביעית. ואפילו אם אין דרכם בכך, מכל מקום אנו אומרים שהגרעינים טפלים לעיקר הפרי, וקדושים כדין הפרי. וכך הדין בגרעיני הזיתים, התמרים, האפרסקים, האבטיח, המלון וכיו"ב [ובהערה בפרק ט לסעי' ל ביארנו דינם של גרעינים נוספים]. אולם גרעיני האתרוג ושאר פירות הדר, וכן גרעיני המשמש וכיו"ב [להוציא את זן המשמש שמשמשים בגרעין הפנימי לתעשיית הפיצוחים שהוא קדוש בקדו"ש אם יהיה כמותו באר"י], כיון שאינם ראויים לכלום, אינם בטלים לעיקר הפרי, ואין בהם קדושת שביעית, אף שהם ראויים לזריעה.

סירים וכלי מאכל שנותרו בהם שיירי מאכל, שאין מקפידים לאוספם ולשומרם בשאר השנים אלא שוטפים ומנקים אותם, מותר לנהוג כך אף בשנת השמיטה.

ה. פח שמיטה - כל הנזכר לעיל שיש לשומרו בקדושת שביעית, ואסור להשליכו ולהפסידו, אם נותר ממנו לאחר השימוש, אף שאין חיוב לאוכלו, יש לנהוג בו בקדושה ולא להביאו לידי בזיון או לידי כילוי, ועל כן אין להשליכו אף אם הוא ארוז בשקית נפרדת לתוך פח יחד עם שאר הפסולת, אלא יש לייחד "פח שמיטה" ולהניחם בנפרד משאר הפסולת. ומותר להניח כל סוגי השאריות כאחד הגם שיש שנפסדים מהר יותר, אמנם אין להניח שאריות של מאכל הראויות למאכל עם שיירי מאכל שכבר נפסדו, שדינם כפסולת רגילה וכמבואר לעיל.

ו. ביטול ברוב - אין מבטלין קדושה לכתחילה, ולכן אסור לערב פירות שביעית בפירות שאינם קדושים, כל שכוונתו להפקיע את קדושת הפירות ולהתיר את ההגבלות של שביעית [ודיני תערובת פירות שביעית ותערובת ספיחין נתבאר בהערה לסעי' יז בספרי שם]. אולם יהיה מותר לערב פירות או שאר מאכל של שביעית במאכל שאינו של שביעית אם כוונתו ליתן טעם במאכל השני, אף שהוא בטל בתערובת. [ואם צריך מידה מדויקת לעירבוב, מותר למדוד, ואין בזה איסור מדידה בפירות שביעית, שאין זה לצורך מכירה וקניה, אלא לצורך אכילה].

ז. רפואה - יבולים הקדושים בקדושת שביעית אסור להשתמש בהם לרפואה, שנאמר: "לאכלה" ודרשו חז"ל, ולא למלוגמא [תרופה]. ולכן אסור לגרגר שמן ולפלוט, לשכך כאב שיניים ע"י קוניאק וכיו"ב, וכן אסור לספוג את השמן על צמר גפן ולהניחו על מכתו. אולם כל זה אם ניכר שזה לרפואה, אך מותר לשתות את המשקה כרגיל אף שכוונתו לשכך את הכאבים, ובלבד שלא ישהנו בפיו, ואם נתרפא נתרפא.

אסור לעבד יבולי שביעית לצורך עשיית תרופות ומשחות למיניהם, וכל זה מיבולים הראויים למאכל אדם, אך ממאכל בהמה מותר לעשות תרופות לאדם ולא לבהמה, וק"ו שמותר לעשות ויטמינים העומדים לחיזוק הגוף גם לבריאים [ועי' בהערה לפרק יא סעי' ל]. עבר והכין תרופות באיסור ממאכל אדם, מותר להשתמש בהם ואין צורך לשומרם בקדושת שביעית, אולם יש לקונסו שיאכל כנגדן מפירות חולין בקדושת שביעית. וצמחים שאינם עומדים למאכל אלא לתעשיית התרופות, אינם קדושים בקדושת שביעית, ומותר לכתחילה לעשות מהם תרופות.

הנהגה בפירות הקדושים בקדושת שביעית | מידע הלכתי

ח. שימושים שונים: סיכה - מותר לסוך גוף האדם בשמן הקדוש בקדושת שביעית, שסיכה היא שימוש שהותר בשביעית לצורך האדם. אך לא יסוך את השמן בתוך בית מרחץ, שזה בזיון לפירות שביעית, אלא סך הוא בחוץ ונכנס למרחץ. והסיכה הותרה אף כשהיא לרפואה, כגון שעלו לו חטטין בראשו. ואף בזמנינו שאין הכל רגילים בזה, מותר לכתחילה לסוך בשמן. לא הותרה סיכה אלא בשמן שדרכו בכך, אך אסור לסוך בין או בשאר משקים. אין לסוך בהמה, או כלים אף שהם לשימוש האדם וכגון מנעל וסנדל, אך מותר לסוך את הרגל וללבוש את המנעל, אף שבלבשתו נספג מעט שמן גם במנעל.

אין לנקות פנים עם מיץ שנסחט מלימון הקדוש בקדושת שביעית, וכמו כן אסור למרוח אבוקדו וכיו"ב הקדוש בקדושת שביעית על הפנים. ואמנם אם כבר נעשתה משחה מיבולי שביעית, מותר להשתמש בה. [ועי' בספרי שם בהערה לסעי' לג לענין קניית משחות כאלו שנעשו באיסור].

מיני צמחים שאינם למאכל אלא משמשים הם לתעשיית הסבונים [כגון, אלוורה], הרי הם קדושים בקדושת שביעית ומותר לעשות מהם סבונים לכתחילה. אך אסור להשתמש בשמן של שביעית לתעשיית הסבונים, כיון שהוא מוציאו מכלל מאכל, ולא התירו סיכה אלא בשמן כמות שהוא. ומ"מ אם עבר ועירב שמן, הסבון קדוש בקדושת שביעית, אך מותר להשתמש בו, שסיכה הותרה בשביעית.

כיבוס - אסור לכבס בגדים ביבולי שביעית, ולכן אסור לנקות כתמים מבגדים, תכשיטים וכלי אוכל, באמצעות מיץ לימון או חומץ של שביעית, אך מיני צמחים העומדים לכביסה הם קדושים בקדושת שביעית ומותר לכבס בהם, כיון שלכך הם עומדים, והתורה אמרה: "לכם לאכלה" ודרשו חז"ל: 'לכם' לכל צרכיכם.

צביעה - יבולי שביעית העומדים למאכל אדם, מותר לצבוע בהם את גוף האדם, שערתיו, וכן כל שאר כלי תשמישו וכגון צבע להשחרת תפילין וכיו"ב. אך אסור לעשות ממאכל בהמה צבע לצורך הבהמה או כליה. וצמחים המיוחדים לצביעה לבהמה, אינם קדושים בקדושת שביעית כלל.

נוי - פירות שביעית שאסור ליהנות מהם שלא כדרך שימושם, היינו כל הנאה שיש בה קלקול והפסד, אך הנאה שאין בה כילוי וקלקול, מותר אף בפירות שביעית, ולכן מותר לתלות פירות לנוי או לקישוט סוכה אם אינם מתקלקלים בכך. אך אם יבואו לידי קלקול, מחמת החום או מחמת אופן התלייה בסוכה וכיו"ב, אסור. וכן אסור לעשות כלי לגמיעת מים ממיני פירות. אולם מותר לרוקן פירות, ולהשתמש בקליפה כדי להניח בפנים סוגי פירות שונים, או שאר עיצובים דומים שאין בהם בזיון לפרי, ובתנאי שאין מפסידים את תוכן הפרי, ואין כאן כילוי והפסד.

ט. נתינה לגוי - אין מוכרים ואין נותנים במתנה יבולים הקדושים בקדושת שביעית לגוי, והסמיכו זאת חז"ל על הנאמר: "לכם" ודרשו ולא לאחרים לנכרים. ואם הגוי מתארח אצל היהודי, מותר ליתן לו מפירות שביעית. לגבי האם יש למנוע מגוי לקחת מפירות שביעית, וכן דינו של נכרי שהוא שכירו של היהודי, נתבאר שם בהערה לסעיף לח.

י. הוצאה לחו"ל - אין מוציאים יבולי שביעית לחוץ לארץ, והסמיכו חז"ל דין זה על הפסוק: "בארצך תהיה כל תבואתה לאכול". ואמנם יש שחילקו בין דבר מועט למרובה, ובין מוציא לסחורה או לאכילה, אך הלהכה רבינו הרמב"ם לא חילק, ולכן אסור להוציא לחו"ל פירות שביעית כלל, אפילו אם דעתו להחזיר אותם לפני זמן הביעור. חוץ לארץ לענין זה כולל גם את סוריא, אמנם להוציא למקומות שלא נכבשו אלא ע"י עולי מצרים, נראה להקל בזה מכמה טעמים ונתבאר בהערה שם לסעי' ל"ט, ועוד ביארנו שם שיש להקל להוציא אף לאילת וסביבתה. אם כבר הוציא

מידע הלכתי | דיני ביעור מעשרות בשנה השביעית

לחז"ל, אין צריך להחזירם לארץ, אלא בהגיע זמן הביעור יבערם במקום שהם נמצאים [לפי זמן הביעור של ארץ ישראל].

יא. בעלי חיים - אסור להאכילם מאכלי אדם הקדושים בקדושת שביעית, אלא אם כן כבר אין המאכל ראוי לאדם. ולכן אסור להכין מאכל לבהמה מאוכל אדם. וכן אסור לבשל מאכל של בהמה שאין דרכו בבישול, אך אם דרכה בבישול גם בשאר שנים, מותר. ולכן מותר גם בזמננו להכין תחמיץ לבהמה כיון שדרכם בכך, [אולם זה מותר רק מאוכלי בהמה כגון קליפות תפוזים, אך לא מאוכלי אדם, ולכן אם מכינים תחמיץ מחיטה יש להזהר שלא לעשות זאת מחיטה שנתמלאה כבר בגרעינים שאז זה כבר מאכל אדם]. הלכה הבהמה מאליה ואוכלת מן הפירות הראויים לאדם, אינו מחויב למונעה.

מאכל בהמה כגון תבן וקש, כל עוד לא נסרח ונפסד, הוא קדוש בקדושת שביעית, ואסור להפסידו ולשורפו, וכן אסור ליתנם בתוך כר או מזון לישן עליו, שהרי הוא מפסידם, אך מותר לשטחם כדי לישן עליהם הן לאדם והן לבהמה, וכן מותר להסיק מרחץ בתבן וקש של שביעית לצורך האדם, אך אסור להסיק אותו תחת תבשילו, ואם עבר והסיק את התנור ימתין עד שיצטנן.

יב. סחורה - אסור לסחור בפירות שביעית, שנאמר: "לכם לאכלה" ודרשו חז"ל לאכלה - ולא לסחורה, ובתוצרת המחולקת על ידי "אוצר בית דין" המתנהל על פי ההלכה, אין בקנייה זו איסור סחורה, ופרטנו את הדינים ומקורותיהם בספרי שם בפרק י"ז.

דינים הנוגעים ליינן ושמן הקדושים בקדושת שביעית יתפרסמו בעז"ה כאשר יהיו מצויים בשווקים.

דיני ביעור מעשרות בשנה השביעית

מצוות הביעור - הכל חייבין במצות ביעור הן גברים והן נשים. בשנה השביעית [והרביעית], בערב יום טוב האחרון של פסח, וכל מי שברשותו פירות שהן טבל או ספק טבל, חייב להפריש מהן תרומות ומעשרות. [פירות שהן דמאי, אינו חייב להזדרז ולהפריש מהן תרומות ומעשרות מפני שאינם מעכבים את הווידוי].

כיצד מבערים - פירות מעשר שני או רבעי, מחלל את קדושתם על מטבע. את המטבע, עם שאר כל המטבעות שברשותו מחילולים קודמים של מעשר שני ורבעי, יחללם על מטבע אחת. לאחר שחילל הכל על המטבע, ישמיד את המטבע על ידי שישליכנה לים הגדול, ואין צריך לשחקה תחילה. ואם משליך לשאר נהרות, עליו לשחוק תחילה את המטבע. ואם אינו נמצא בקרבת הים, ישחוק את המטבע ויפזרנה ברוח. ומסתבר שגם יכול להשמיד המטבע על ידי שרייתו בחומרים שמכלים אותו. ומכל מקום כיון שבמטבע זו יש קדושה, אין להשליכה דרך בזיון, כגון לבור שופכין וכיוצא בזה.

יכול לחלל את הקדושה שנמצאת בכל המטבעות, על פרי שערכו לפחות שווה פרוטה, וישמיד את הפרי שחילל עליו כדי שלא יהווה תקלה לאחרים באכילתו, ויזהר שלא ישמיד את הפרי דרך בזיון וכנ"ל [וכמובן שאין לחלל על פרי שקדוש בקדו"ש, כדי שלא יביאהו לידי כילוי והפסד].

מה חייב בביעור - חובת הביעור בשנה השביעית חלה על הפירות והירקות שנתחייבו במעשר בשנים - ד, ה, ו, לשמיטה. אך פירות וירקות שנתחייבו במעשרות בשנת השמיטה, באופנים שיש חובת תרו"מ גם בשמיטה, וכגון מפירות נכרי שיהודי עשה את הגמ"ל שלהם וכיו"ב, זמן ביעורם הוא בשנה הרביעית. וכן הדין בדברים שהתחייבו במעשר בשנה הרביעית, שזמן ביעורם בשנה השביעית. (מקור הדין מבואר בירושלמי מע"ש פ"ה ה"ג וראה בביאור הגר"א שם, וכ"ה בספרי פ"ר ראה. ודו"ק היטב בל' הר"מ

דיני וידוי מעשרות | מידע הלכתי

שם סוף ה' ג). בסוגי פירות שספק מה השלב הקובע בהם, וכן בשאר הספיקות, יפריש מעשרות על תנאי, ויבערם כדין (ע"ע בקצירת השדה פ"ח).

מוצרי מאפה החייבים בחלה, זמן ביעורם תלוי האם נאפו מקמח שנעשה מתבואה שהביאה שליש קודם ראש השנה של רביעית ושביעית, שאם הקמח נעשה מתבואה שהביאה שליש לאחר ראש השנה של רביעית, זמן חובת ביעורה הוא בשביעית, וכן בשביעית, [ובספרי שביתת השדה פט"ו סעי' ל הוכחנו דין זה יעו"ש].

חובת הביעור של נטע רבעי הוא רק על הנטיעות ששייכות לשנים א-ג, אולם אותם שחנטו בשנה הרביעית יתבערו בשביעית, ואותם שחנטו בשנה השביעית מתבערים בשנה הרביעית הבאה, וכן העיקר הלכה למעשה (כמו שביארנו בספרי עץ השדה על ה' ערלה ונט"ר בפ"ג סעי' כז).

מוצרי חמץ - מי שברשותו מוצרי חמץ החייבים בהפרשת חלה או תרומות ומעשרות, יקפיד להפריש מהם ולבערם עד ערב פסח קודם זמן איסורם [אע"ג שחובת הביעור הוא בערב יו"ט האחרון של פסח, הכא שאני, מחמת איסור החמץ שבו. ואמנם נראה שאם עשה "מכירת חמץ" וכעת זה ברשות הגוי, אין ע"ז חובת ביעור, אלא שלאחר פסח כשחוזר ולוקח את זה לרשותו, יקיים בהם מיד מצוות ביעור].

מקום רחוק - מי שיש לו פירות החייבים בביעור, אך הם רחוקים ממנו, והגיע זמן הביעור, הרי הוא קובע מהמקום בו הוא נמצא מקום לכל מתנה ומתנה וקורא להם שם ולאחר מכן מזכה את המתנות לבעליהם על ידי אדם אחר, או באחד הקניינים המועילים, ואת המעשר שני שיש לו בפירות יחלל על מטבע שיש לו עמו, ויבער אותה במקום שהוא שם (צורת הקניינים המועילים ביארנו קצירת השדה פט"ו סעי' מ, וסעי' מב). אם אי אפשר לו לזכות את המתנות לבעליהם, יקבע להם מקום ויקרא להם שם, ויחלל את המעשר שני על המטבע. אלא שבאופן זה אינו יכול לומר את הוידוי וכפי שיבואר לקמן.

עבר הזמן - מי שהפריש תרומות ומעשרות מפירותיו, אך לא נתן את המעשרות לבעליהם, ועבר זמן הביעור, מיד כשנזכר יתן את המתנות לבעליהם, משום שבכל רגע שהוא מעכב מלתת עובר הוא על מצות ביעור, ומכל מקום הפירות שמהם הפריש לא נאסרים. אולם אם הפריש מהפירות את המעשר שני, ולא פדאו על פירות או מטבע כנצרך, ועבר זמן הביעור, נאסרו פירות המעשר שני באכילה והנאה, ומיד כשנזכר יבערם מן העולם, שאין להם פדיון אחר זמן הביעור. והוא הדין בפירות רבעי [ובשו"ת חלקת השדה ח"ב (תרו"מ סי' יט אות ד) כתבתי שה"ה מטבע שלא ביערה בזמנה, אין לה תקנה לחללה על מטבע קטנה אלא עליו להשמיד את המטבע מן העולם]. אף פירות שהשאירם בטבלן ולא הפריש מהם כלל, ועבר זמן הביעור, מיד כשנזכר יפריש מהם תרומות ומעשרות, ויתן המתנות לבעליהם. ואמנם הפירות של המעשר שני, יש אומרים שאין להם פדיון והפירות נאסרים ועליו לבערם מן העולם וכו"ל. ויש מצדידין להקל שבאופן זה אין הפירות נאסרים אלא יפדום על מטבע, ויבערו מן העולם [ומ"מ הקונה פירות וירקות טריים בשוק לאחר פסח, אפילו הם ודאי טבל, אינו צריך לחשוש למע"ש שבהם, כיון שהם גידולי השנה השביעית, ואם יש פירות שהם עדיין שייכים לשישית, הרי צריך לעשר מהם מעשר עני ולא מע"ש].

דיני וידוי מעשרות

מצוות וידוי - לאחר שהפריש וביער את כל מעשרותיו, מצוות עשה להתודות לפני ה', וזהו הנקרא "וידוי מעשר". ומצווה זו נוהגת אף כשבית המקדש אינו קיים. זמן הוידוי, הוא בזמן המנחה של יום טוב האחרון של חג הפסח בשנה הרביעית והשביעית, לאחר שבערב יום טוב האחרון גמר לבער כל מעשרותיו. נוסח הוידוי הוא הנאמר בכתוב (דברים כו פס' יג - יד): "ביערת הקדש מן הבית וגו'. לא אכלתי באני ממנו וגו'. השקיפה ממעון קדשך מן השמים וגו'.

מי מתוודה - גם בזמן הזה נוהג וידוי מעשר, ולכן כל שמילא אחר התנאים ההלכתיים לאמירת וידוי אומר את נוסח הוידוי [וה"ה במי שמנוי ל'בית המעשר']. גם מי שאין לו קרקע ברשותו, יכול לומר וידוי מעשר אף על גב שנכללות בו המילים: "את האדמה אשר נתת לנו". אך שלא מילא אחר כל התנאים, אסור לו לומר את הוידוי, שנמצא ח"ו כדובר שקרים לפני ה', וכדלהלן:

אין אדם מתוודה, אלא אם כן הפריש את כל מעשרותיו, ונתן המתנות לבעליהם. ולכן, מי שהיו ברשותו פירות של טבל ודאי, ולא נתן את המעשרות ללוי כדין, אלא הפריש את המעשר ראשון, ואכלו בעצמו, אינו מתוודה. שכיצד יאמר: "וגם נתתיו ללוי", ונמצא כדובר שקרים לפני ה' יתברך. והוא הדין מי שהיו ברשותו פירות של מעשר עני ולא נתנם לעני, שאינו יכול להתוודות [ותרומה בזה"ז שאין נותנה לכהן כיון שאסור לו לאכלה, נראה שאין זה מעכב את הוידוי, כיון שעושה כך כדין ע"פ הוראת גדולים, וכ"כ בס' המעשר והתרומה פ"א הערה צו]. וכן שאר הלכות הפרשת תרומה מעכבות [כסדרם, ממינו, מהתלוש. מלבד מה שלא נוהג היום, כגון אי נתינת תרומה לכהן או הפרשה בטומאה]. שכן אדם ולא בירך קודם שהפריש תרומות ומעשרות, דעת הפוסקים שאין זה מעכב את הוידוי, כיון שברכות אינן מעכבות. ויש מי שכתב שאם שכח ולא בירך הרי זה מעכב ואינו יכול לומר את הוידוי, והעיקר להלכה כדעה ראשונה.

כיצד מתוודה - עיקר מצות הוידוי לאמרה בבית המקדש, שנאמר: "לפני ה'" ואם התודה בכל מקום, יצא. אין מתודין אלא ביום. וכל היום כשר לוידוי מעשר. וידוי מעשר, מצוה מן המובחר שכל אחד יאמר את הוידוי בפני עצמו. ומכל מקום אם רצו הרבים להתוודות כאחד מתוודים. יש אומרים שאם רצו הרבים שאחד יקרא להם, והם יצאו מדין 'שומע כעונה' הרשות בידם. ויש אומרים שבידוי מעשר אין אחד יכול להוציא את חבריו מדין 'שומע כעונה'.

אף על גב שמצוות ביעור נוהגת בין בזכרים ובין בנקבות, מכל מקום מצוות וידוי אינה נוהגת אלא בזכרים ולא בנקבות. יש אומרים שיש לברך קודם הוידוי: "ברוך אתה ה' אמ"ה אקב"ו על וידוי הביעור", ויש חולקים. ומכל מקום בזמן הזה אין מברכים.

המנהג למעשה - הגאון האד"ת הנהיג לקרוא את פרשת הוידוי במנחה של שביעי של פסח בציבור מתוך ספר תורה. ואמר לי מרן הראש"ל הגר"ע יוסף זצוק"ל שכן יש לנהוג הלכה למעשה לקרוא בשביעי של פסח, בין אשרי לתפילת העמידה של מנחה, את פרשת הוידוי מ"כי תכלה" עד "זבת חלב ודבש". והיינו בלא ברכות התורה ופשוט. [כתב בספר דרך אמונה (ה'ל' מע"ש פ"א ה"ד בבאה"ל סוד"ה אין מתודין), שכל שאומרה בבית הכנסת בתורת תפילה יכול לאומרה אפי' שנתן המע"ר לכהן ולא ללוי, וכן אם הפריש בטומאה את המע"ש, כיון שבפועל עשה כדין. ע"ש ודוק].

בברכת פסח כשר ושמה שניאור ז. רווח

*

-לחץ כאן למעבר למידע ההלכתי המורחב על פסח, העוסק בין השאר בנושאים הבאים:-

דיני כמון בפסח ואם יש שינוי לטובה. דיני פטריות בפסח. דיני איסור חמץ בדברים שאינם למאכל אדם. שימוש באלכוה'ל לחיטוי בימות הפסח. שימוש בויטמינים שהומלצו על ידי הרופא כיעילים נגד המגפה. האם קמח רגיל מן השוק הוא 'חמץ'. דיני היין הראוי למצוות ד' כוסות ולברכת הגפן. דיני שיעורי המצוות לליל הסדר. דין מצה מקמח ללא גלוטן. דיני כלי זכוכית בימינו, ודין זכוכית עמידה וקרמית.

רבי משה אתורג'מאן זיע"א
בעל 'עת הקץ'

עורך:
הרב יחיאל רווח שליט"א

גזירות וכת"י

מדרגות רבות בהשראת השכינה

אע"ג^א דשכינה לא בטלה וכבר ארז"ל לא זזה שכינה מכותל מערבי, אינו דומה עניין השראת שכינה שהיה בתחילה למה שהיה אח"כ, כי לא נוכל להכחיש מארז"ל שאמר^ב עשר מסעות נסעה שכינה, וכמה זמן שהתה במדבר אולי ישובו עד שלבסוף אמרה אלכה ואשובה אל מקומי הראשון, ונסתלקה לרקיע בחטאם.

וכן לא נוכל להכחיש מאמרם שזכרנו שחסרה שכינה מבית שני, וכיצד יתקיימו שני כתובים הללו עם אומרם^ד לא זזה שכינה מכותל מערבי, ועם מה שאמר^ה בפסוק 'והשמותי את מקדשכם' אע"פ ששממו - בקדושתן הן עומדין, דלכאורה נראים מאמרים אלו כסותרין זא"ז. אלא ודאי ע"כ לומר דאינו דומה העניין זה לזה, ויש ביניהם חילוק והפרש גדול, לא ראי זה כראי זה, והעניין סוד.

אך כדי שתבין אמשול לך משל למה הדבר דומה, כבר מצינו בדברי רז"ל שהמשילו השכינה בשמש, 'כי שמש ומגן ה' צבאות'. וידוע הוא מה שאמר^ו המלך לחכם מחכמי ישראל אמריתו כל בי עשרה שכינתא שריא, כמה שכינתות איכא, והחכם הביא לו משל מהשמש, והכה המשרת של המלך, כשאמר לו המלך 'למה הכתה אותו', אמר לו על שהניח השמש ליכנס בהיכל המלך, אמר לו המלך שמשא אכולי עלמא ניחא, ומזה לימד דעת את המלך שהשכינה אחת היא כמו השמש שהוא אחד בעצמו אלא שהוא זורח במקומות מתחלפים, ועל ידי זה יצדק לומר שהשמש במקום פלוני ובמקום פלוני אע"ג דאכולי עלמא ניחא. כן השכינה שהיא שמו של הקב"ה ואורו אחת היא כמו שאנו אומרים 'אתה אחד ושםך אחד' וכתוב 'מלא כל הארץ כבודו'^ז כמו שאומרים 'כבודו מלא

א. כפי שכתבנו בגליונות קודמים, המחבר הוא רבי משה אתורג'מאן זצוק"ל מהעיר תאפיללת שבמרוקו, מחותנו של בעל ה'אביר יעקב' רבי יעקב אבוהיצרא זיע"א, מלפני 200 שנה ומייסד קהילת המערביים בירושלים. ספר זה יצא כעת לראשונה מתוך כת"י, עם הארות ותוספות מרבני המכון בעריכת הרה"ג רבי יחיאל רווח שליט"א.

ב. רבינו במאמר זה בא לבאר שהדיין אם קדושה ראשונה קיימת או בטילה אינו סותר ואינו עניין למאמרים ודרשות שבזמן הזה יש קדושה מיוחדת בכותל המערבי ובמקום המקדש.

ג. ראש השנה לא, א.

ד. שמות רבה פרשה ב.

ה. מגילה כח, א.

ו. תהילים פד, יד.

ז. סנהדרין לט, א.

ח. ישעיה ו, ג.

טז

עולם^ט, אך במקום שיש שם קהל ועדה מישראל העוסקים בייחודו על ידי תפילה ועסק תורתו וקיום מצוותיו זורח הכבוד ההוא עליו כשמוצא מקום מוכשר ומוכן לחול האור ההוא עליו, דהיינו קהל מישראל העוסקים בדברים המעוררים השפעת זריחת האור ההוא 'בהתנדב עם ברכו ה' ועליו יצדק לומר בו שהוא זורח במקום פלוני ובמקום פלוני כמ"ש במשל השמש.

ואולם זריחת השמש במקומות ההם אינה שוה על סדר אחד בכל עת וזמן, כי לא כל העיתים שוות, שאינו דומה אור זריחת השמש הנמצא בהם בבוקר ובאמצע היום כצאת השמש בגבורתו - לאור הנמצא בהם כי ינטו צללי ערב, ואינו דומה אור הנמצא בהם באותו העת לאור הנמצא בהם כשמסתלק השמש לרקייע, שלא נשאר באותם המקומות רק רושם אור דבר מועט. וכל זה נמשך מהעלמת אור השמש מאותם המקומות, כי יש חילוק והפרש גדול בין שעה שזורח בה השמש אור גדול לעת שאין נמצא בהם כי אם צמצום מועט מאור השמש הגדול.

בחון המשל הזה בשכלך בין תבין את אשר לפניך, אע"פ שאין המשל דומה לנמשל מכל צד, כי אור השמש מוחש גשמי, ואנחנו מתעסקים בכבוד ה' הרוחני על כל רוחני, כי במה נחשב הוא אור השמש אפי' לנגד רוחניות הנשמה מכ"ש וק"ו לכבוד ה', דאפי' מקומו ליכא מאן דידע, ולזה מפני שהתעלה ברוחניותו אפי' על רוחניות הנשמה והמלאכים כי כולם שואלים 'איה מקום כבודו להעריצו' וכתוב 'כי לא ראיתם כל תמונה' אפי' דמות נשמה, 'ומה דמות תערכו לו'^א. אך התורה נתנה לנו רשות להבין להשכיל על ידי משל ודמיון לשכך את האוזן כדי לקרב הדבר לדעתנו שנוכל להבין העניין, ומחמת שהאור הוא הדק שבמוחשים אצלינו ומתוק האור לעיניים, אנחנו מכנים הדברים העומדים ברומו של עולם בשם 'אור' כי הוא הנכבד אצלינו הכולל וסובב כל חלקי העולם ובו נראה אור^ב. ואין שום שינוי וגירעון ח"ו בכבוד ה' כדכתיב 'אני ה' לא שנית^ג וככוהו אז כחו עתה וכן עדי עד, אלא הכל הוא מצד המקבלים בזמן שהם ראויים או בזמן שאינם, והכל לפי רוב המעשה כפי העת והזמן כדכתיב 'לכל זמן'^ד.

וכפי זה אין שום ראייה כלל מהטעם הנז' שנתן הרמב"ם ע"פ מה שאמרו 'אע"פ שחרב בקדושתן הן עומדין', דודאי כך הוא כמו שאמרו 'לא זזה שכינה מכותל מערבי', אבל אינו דומה להשראת שכינה שהייתה מקודם שחסרה בימי בית שני וכ"ש אחר חורבנו שעליה אנחנו מתפללים בשלש רגלים 'והשב שכינתך בתוכו' וגם בכל יום תמיד אומרים 'ותחזינה עינינו בשובך לציון ברחמים' בא"י המחזיר שכינתו לציון^{טו}.

ט. בקדושת מוסף של שבת ויו"ט.

י. דברים ד, טו.

יא. ישעיה מ, יח.

יב. ראה מש"כ הרמ"ק בספר אור יקר (פרשת משפטים סי' ח) וז"ל, כבר הוסכם בפי כל המקובלים לכנות הדברים הרוחניים בכנוי 'אור' והספירות 'אורות' ולא מפני שאין אור זה המושג אלינו גשמי, אלא מפני שמבחר הנמצא אלינו הוא האור, והוא היותר דק שבעולם הגשמי לכך הדק הרוחני מכונה בשם אור וכו'.

יג. מלאכי ג, ו.

יד. קהלת ג, א.

טו. בשו"ת בנין ציון (סימן ג, לבעל הערוך לנר) יישב הקושיא באופן דומה והעתקנו חלק מתוך לשונו הזהב, וז"ל: 'זה החילוק שבין בית ראשון לבית שני, שבמשכן וכן בבית ראשון שכן כבוד ה' בעצמו כדכתיב וכבוד ה' מלא את המשכן ובמקדש כי מלא כבוד ה' את בית ה' וכו', עד שעלה וישב במקומו כדכתיב אלכה ואשובה אל מקומי שהוא מקום הנעלם גם ממשרתיו, ולא שבה בבית שני, כי שם לא נאמר בשום מקום שחנה כבוד ה' אשר על כן אמרו חסרה שכינה בבית שני, אבל שם שרתה שכינה בענין השני שממקומו השפיע אור הקדושה על הבית וזה לא נפסק גם בחרבנו ולא יפסוק לעולם כדילפינן מוהיה עיני ולבי שם כל הימים, וגדלה השפעת אור הקדושה שם מבכל מקום כי מקום המקדש הוא מול שער השמים אשר לא יסגר ושם זורח אור הקדושה תמיד נגדו ביתר שאת וביתר עז, ולכן יפה כתב הרמב"ם ששכינה אינה בטלה, שאור הקדושה אשר קדש הבית לא נבטל ולא יבטל שכל זה נאמר מעולם לא זזה שכינה מכותל מערבי שהוא אור הקדושה הנעלם. עכ"ל.

הגאון המקובל רבי שריה דבליצקי זצוק"ל

מכתבים ותשובות^{טז}

ביעור מעשרות

בענין ביעור מטבע של מעשר שני כשאסור לאבדו מדינא דמלכותא

אור ליום ד' בלק תשל"ב

למע"כ יד"נ הרה"ג ר' יעקב דרדק שליט"א
שלו' וברכה.

לצערי נאבד לי מכתבו הראשון והיום קבלתי את מכתבו היקר השני והנני ממנהר להשיב.
בנוגע לשחיקת המטבע, אפשר לסמוך על השיטות המתירים לפדות את המטבע על פרי שווה פרוטה
ולאבד הפרי, ודהיינו כשהמטבע מתמלאת יקח פרי ויאמר שכל המע"ש נטע רבעי שבמטבע זה יהיה
מחולל הוא וחומשו על פרי זה, ויאבד הפרי. ואז לא נכנסים בחשש של איבוד מטבע בדיני מלכות.
מאת ידידו עוז דור"ש וטובתו והצלחתו כל הימים

ש. דבליצקי

בדין פדיון מעשר שני דאין להחמיר נמדת חסידות לפדותו בשווי

מדין תורה יש לפדות מעשר שני בשווי וכמ"ש הרמב"ם בפ"ד מהל' מע"ש הל"א הרוצה לפדות
פירות מעשר שני פודה אותן בדמיהן, אך בזה"ז כתב הר"ם בפ"ב הל"ב דהורו הגאונים שאם רצה
לפדות שוה מנה בשוה פרוטה לכתחלה בזה"ז פודה, אלא שכתב דמדת חסידות שפודין מע"ש
בזה"ז בשווי. ובשו"ע סי' רצ"ד ס"ו הובא דין זה גם לגבי נטע רבעי, וכן בסי' של"א סעיף קל"ג
לגבי מעשר שני.

גם התוספות בברכות ל"ה ע"א ד"ה ולמאן כתבו דכרם רבעי מחללו שווה מנה על שווה פרוטה וכן
הרא"ש שם (פ"ו ס"א א') והתוס' הביאו המקור משאלתות פ' קדושים ושם איתא כה"ג. וא"כ זהו מקור
דברי הגאונים שהביא הרמב"ם ואף דשם כתבו זה לגבי כרם רבעי, למד הרמב"ם דה"ה לגבי מעשר
שני. או אולי מצא דברי גאונים מפורשים במק"א לענין מע"ש בהדיא. אך צ"ע דהרמב"ם לא הביא
כלל דין זה דהגאונים לגבי נטע רבעי, ואפשר שמה שכתב שם בפ"ט הל"ב דינו בשאר הדברים
לענין אכילה ושתיה ופדיה כמעשר, דקאי גם על דבר זה שבזה"ז פודה בשווה פרוטה.

ועיין בבהגר"א בסי' רצ"ד סק"כ שהקשה טובא איך נאמר שדמיא להקדש וכו' והסיק דאנן ס"ל
דהוי הקדש ממש ואיתא בכלל מה שאמרו דהקדש שווה מנה שחיללו וכו' ובה"ז אף לכתחלה.
והירושלמי דמשמע מיניה דאף בזה"ז מחללים בשווי ס"ל דמע"ש ממון הדיט הוא ולא הוי כהקדש

טז. מכתבים ותשובות שהשיב רבינו זצוק"ל לשואליו ונסדרו על ידו. נמסרו לנו ע"י נכדו הרה"ג חיים מרדכי
דבליצקי שליט"א ותשאות חן חן לו.

יח

ומעצמנו אין לדמותו להקדש ע"כ בעי בשוויי גם בזה"ז. וע"ע רמב"ם פ"ג מהל' מע"ש הלי"ז שפסק כר"מ דמע"ש ממון גבוה הוא ובהל' חמץ ומצה פ"ו הל"ז ושם בכ"מ ולח"מ מה שהקשו על סתירת פסקי הרמב"ם בענין זה.

ולענין מדת החסידות שכתב הרמב"ם [פ"ב ממע"ש ה"ב] לפדות בשוויי גם בזה"ז, אתי כעת שפיר לפי מה שפירש הגר"א, דהרמב"ם שכתב דמעיקר דינא סגי בפרוטה וכתב הטעם דלא יהיה חמור מן הקודש ור"ל דמסברא אנו מדמין זה להקדש בזה"ז, הבין כן את דברי הגאונים שהובאו בשאלתות שכתבו ז"ל וכמה שיעור פורקניה אפילו פירי דשווייה מאה זוזי פריק להו בש"פ ושפיר דמי דאמר שמואל שווה מנה וכו' כגון המקדיש נכסים וכגון כרם רבעי דכתיב ביה קדש הלולים וכו', והבין הוא ז"ל דגם הגאונים רק דימו נטע רבעי (וה"ה מע"ש) להקדש בזה"ז מצד הסברא לענין זה, ועל כן כיון דבירושלמי מוכח להדיא דגם בזה"ז פודים בשוויין לכן הוצרך לומר דכל זה הוא מידת חסידות כדי שלא יחלקו דברי הגאונים על הירושלמי ויצא לו דיש מידת חסידות גם בזה"ז לפדות בשוויי.

וכל זה כתב הגר"א בביאורו בקיצור, אבל לפי מה דהסביר הגר"א דאנן קיי"ל דהוא כהקדש ממש כיון דקיי"ל כר"מ דממון גבוה הוא א"כ אתו דברי הגאונים שכתבו, וכגון כרם רבעי, כפשוטן דהוי כהקדש ממש והירושלמי ס"ל דממון הדיוט הוא ומעצמנו אי אפשר לן לדמותו להקדש אף בזה"ז, ולכן ס"ל לאמוראי שם לפדות בזה"ז בשוויי מעיקר דינא ולא מצד החסידות.

וא"כ יוצא לנו שלדברי הגר"א אין בזה שום חסידות לפדות בשוויי בזה"ז ודלא כדעת הרמב"ם, וכמ"ש גם התרה"ד בס"י קצ"ב שהובא בבהגר"א. ואתי שפיר שלא ראינו ולא שמענו בשום פעם לאף מתחסד שינהג בזה בזה"ז לפדות בשוויי מצד החסידות.

ולפלא על האריז"ל בשער המצוות פרשת וילך דאף שכתב שם דמי שרוצה להיות חסיד צריך לנהוג חומרות יתירות אעפ"י שאינו מחוייב בהם עפ"י הדין ואח"כ בסדר הוצאת תרו"מ לא כתב בכלל חומרא זו לפדות בשוויי אלא שכתב בסתמא מחולל על פרוטה. ולפי דעת הגר"א הדבר נוחא אך האריז"ל הרי הלך תמיד בעקבות הרמב"ם וצ"ע.

וכיון דמע"ש בזה"ז בלאו הכי דרבנן נראה דאף המתחסד יכול לסמוך על דעת הגר"א ולא להדר אחר פדיון בשוויי. וגם בשו"ע לא הובא הידור זה לא בהלכות מע"ש ולא בהלכות נטע רבעי וכפי הנתבאר גם דעת האריז"ל כן.

במנהג העולם להשהות המטבעות הקטנות של פדיון מעשר שני לזמני הביעור

בשו"ע יור"ד סי' רצ"ד ס"ו וישליך הפרוטה לים הגדול. עיין בביאור הגר"א שם אות כ"א וכ"ב, ונתבאר שם דלים הגדול אין צריך שחיקה ולשאר נהרות צריך מקודם שחיקה, ומ"ש דלשאר נהרות צריך שחיקה הוא מדברי הסמ"ג שכ"כ במ"ע קל"ו.

והנה הרמב"ם בפ"ב ממע"ש הל' ג' כתב ושורף את הפירות שחילל עליהם כדי שלא יהיו תקלה לאחרים. ומשמע דאין להשהותם עד שירקבו מהאי טעמא, אלא בעינן שריפה מיד. ולפי"ז יש לעיין כפי מה שאנו נוהגין כשמתמלא המטבע שהקציבוהו לפדיון מע"ש אנו מחללים אותו על פרוטה אחת אי צריך לאבד הפרוטה מיד או דמותה להשהותה עד זמן הביעור. ומנהג העולם להשהות הפרוטות עד זמן הביעור ולא לדקדק לאבדם מיד והרי גם המטבע הגדולה משאירים עד שמתמלאת ולא חוששים שיבואו לידי תקלה וא"כ ה"ה גם בפרוטות הקטנות. מיהו י"ל דאין דנין אי אפשר מאפשר, דהרי המטבע הגדולה בהכרח להשאירה עד שמתמלאת משא"כ בפרוטות הקטנות דאין כל הכרח בזה כמוכח. וכן משמע ג"כ בכפתור ופרח פרק ל' שכתב דלאחר שמתמלאת המטבע נחללה על פרוטה ונשליך אותה בבור, ומשמע דתיכף משליכים אותה, אבל מ"מ המנהג בזה"ז להשהות גם הפרוטות הקטנות.

ביאורים והידושים בהלכות שמיטה ויובל להרמב"ם*

גידולים שיש בהם קדושת שביעית

א. עלים ועשבים שאוכלים לבריאות האם חל בהם קדושה. **ב.** ממתי חל קדושה בפרי במהלך גידולו. **ג.** עץ הגדל בים האם יש בו קדושה. **ד.** בנידון שנחלקו אם יש מצוה באכילת פירות קדושת שביעית, והמסתעף למצה בפסח. **ה.** פירות שגדלו בנס

פרק ה הלכה א

'פירות שביעית ניתנו לאכילה לשתייה ולסיכה ולהדלקת הנר ולצביעה'

מקור הדין - כתב הרדב"ז, בפ"ח דשביעית (מ"ב) תנן, שביעית ניתנה לאכילה ולשתיה ולסיכה, ותנן (רפ"ז) כלל גדול אמרו בשביעית, כל שהוא מאכל אדם ומאכל בהמה וממין הצובעין ואינו מתקיים בארץ יש לו שביעית ולדמיו שביעית, יש לו ביעור ולדמיו ביעור.

ומ"ש הרמב"ם מפי השמועה וכו', כתבו הרדב"ז והכס"מ, שבספרי (פר' בהר) אמרו, תהיה כל תבואתה לאכול. תהיה, גם להדלקת הנר וגם לצבוע. תבואתה לאכול, מלמד שאינה נאכלת אלא תבואה.

והנה בדין סיכה, י"א שהוא מטעם דסיכה בכלל שתיה, ובאור לציון על הרמב"ם (פ"ה ה"א) דחה טעם זה וכמו שהוא ביאר על המשנה (פ"ח מ"ב). וכתב שעיקר הטעם הוא, משום דדרשינן לכם לאכלה, לכם לכל צרכיכם וגם סיכה צריכה לאדם. עכ"ד. ובאמת כן נראה מרהיטת לשונו של הרמב"ם ז"ל כאן. ועיין להלן מ"ש משם תוס' רעק"א ששמע ממנו שהטעם משום דסיכה דומה לשתייה. וצ"ע.

עלים ועשבים שאוכלים לבריאות - כתב בדרך אמונה (סק"א) דכל מה שגדל בשביעית יש בו קדושת שביעית, גם פירות וגם ירקות. ובציון ההלכה (אות א') הזכיר דעת רש"י בע"ז (י"ד) דקישואין ודלועין אין בהם קדושת שביעית, וכבר תמהו ע"ז התוס' והראשונים שם. ומהרמב"ם (פ"ד הי"ב) משמע דבכל הירקות נוהג קדושת שביעית. ובשיח אמונה כאן (הערה 1) כתבו דדעת רבנו בשיח השמיטה (פ"א סע"ד) דעלים ועשבים שאוכלים אותם בשביל בריאות עפ"י הטבעונים, יתכן שאין בהם קדושת שביעית. ע"כ. ולענ"ד נראה דאחר שלמעשה בני אדם אוכלים אותם צריך להיות בהם קדושת שביעית, דאין זו תרופה אלא אוכל שיש בו בריאות. ואולם אם יקח זרעים או איזה ירק

א. מתוך כתבים של מורינו, מורה דרכו של המכון, אשר נמצאים בשלבי עריכה לקראת הוצאתם לאור. [הכוונות נוספו ע"י המערכת].

מאמרים הלכתיים | חידושים בהלכות שמיטה ויובל להרמב"ם

שלא נאכלים כלל, ונודע לו שיש בו חיזוק לבריאות ואכלם, בזה יש לומר דלא חלה עליו קדושת שביעית, ואולי בזה דיבר הגאון הנ"ל שליט"א.

מתי חל קדושה בפרי - בשיח אמונה (הערה 2) כתבו דזמן חלות קדושת שביעית, להחזו"א (סי' י"ט ס"ק כ"א-כ"ב) הוא מיד כשנקרא פרי, וכ"כ בקה"י שביעית (סימן י"א אות א'), והוכיח כן מהר"ש שביעית (פ"ט מ"א), אך במלאכ"ש מעשרות (פ"ה מ"ג) והמקדש דוד כתבו דקדושת שביעית חלה רק כשיגיעו לעונת המעשרות. [ולענ"ד אפשר שהחזו"א דיבר בפרי שנאכל מיד גם בתחילתו כמו מלפפון וכיו"ב, אבל רוב הפירות לא ראויים לאכילה אלא בהגיעם לשליש בישולם אז הם ראויים לאכילה על ידי הדחק. (כמו שהארבתי בתשובה) ולפני כן לא מיקרי פרי עדיין, שלא ראוי לאכילה אפילו ע"י הדחק].

שוב ראיתי בחזו"א שכתב שם (ס"ק כ"א), דהגמ' פסחים (נב:) מבואר דהיינו שיעור דחשיב פרי לענין ערלה, דהיינו סמדר, ונראה דלפני שיעור זה וכו'. ואע"ג דשביעית נגהה במאכל בהמה, מ"מ קודם סמדר לא קדשי מדין מאכל בהמה, ומשמע דמאז שיצא ונקרא סמדר, ס"ל דיש בו קדושת שביעית.

ואחר העיון נלע"ד דדברי החזו"א נאמנו מאד, דהרמב"ם (פ"ה ה"ט) כתב אין אוספין פירות שביעית כשהן בוסר שנא' תאכלו את תבואתה אינה נאכלת עד שתעשה תבואה, אבל אוכל מהן מעט בשדה כשהם פגין וכו'. ובהלכה (ט"ז) כתב, ומאימתי יהיה מותר לאכול פירות האילן בשדה בשביעית הפגין של תאנים שיזריחו אוכל בהן פתו בשדה וכן כל כיוצ"ב, והבוסר משיוציא מים וכו', הזיתים משיכניסו וכו'. הכניסו שליש מותר להכניסם לביתו שהרי הגיעו לעונת המעשרות. והרי מפורש שלא מכניס הפירות לבית עד שיגיעו לעונת המעשרות, אבל בעודם קטנים אפי' שאינם ראויים לאכילה באופן רגיל אוכל בהם פתו בשדה, ומשמע דמ"מ חלה עליהם קדושת שביעית. וכמו שנראה יותר מהלכה (י"ז) שם שכתב: מותר לקוץ אילנות לעצים בשביעית קודם שיהיה בהם פרי, אבל משיתחיל לעשות פרי לא יקוץ אותו שהרי מפסיד אותו האוכל, שנאמר והיתה וגו', ואם הוציא פירות והגיעו לעונת המעשרות מותר לקוץ אותו, שהרי הוציא פירותיו ובטל דין שביעית ממנו. עכ"ל. (ובגליון שם כתבתי גם מזה מוכח דשליש הוא שליש בישול), ומזה יש ראייה לדברי החזו"א דממה שכתב שאסור לקוץ האילן משיתחיל להוציא פרי, בע"כ שהטעם הוא משום שמאז חלה עליו קדושת שביעית, וכמו שכתב הרמב"ם שם, שאסור לקוץ שמפסיד האוכל, ונאמר והיתה שבת הארץ לכם לאכלה ולא להפסיד.

וזה נראה ברור, אלא שיש מקום לומר שמה שכתב הרמב"ם בהלכה י"ז, משיתחיל לעשות פרי, דכונתו היא משזריחו פגי התאנה, ומשהבוסר יוציא מים וכו' כמבואר בהלכה ט"ז, ואולם יש מקום לחלק בין היתר אכילה בשדה ובין קציצת האילן, ולעולם חלה עליהם קדושת שביעית משיוציא פרי וצ"ע.

ובני הריש"י וחתני הרא"צ סבאו העי"א הראוני מ"ש בשו"ע א"ח (סימן ר"ב ס"ב) וז"ל הבוסר כל זמן שלא הגיע כפול הלבן מברך עליו בופה"א וכו', ומתוך שלא נודע לנו שיעור פול הלבן אין מברך בופה"ע עד שיהיה גדול ביותר. ושאר כל אילן משיוציאו פרי מברכין עליו בופה"ע, ובלבד שלא יהיה מר או עפוף (חמוץ) ביותר עד שאינו ראוי לאכילה אפי' ע"י הדחק, דאז אין מברכין עליו כלל, וע"ש בהגהות הרמ"א ז"ל ובביאורו"ל כתב שהגר"א חולק על השו"ע וכתב שכל הסימנים הם רק לענין קציצת האילן בשביעית. אבל לברכה בעי' עד שיגיעו לעונת המעשרות וקודם לכן לא ראוי להחשב ראוי לאכילה. וע"ש מ"ש בביאורו"ל דלפי הגר"א משתנין דיני ברכות בפירות. ע"ש. (ומהגר"א יש סיוע למה שכתבתי דשליש הוא בהבשלה, שכתב דלא ראוי לאכילה עד עונת המעשרות. ושליש גידול עדיין לא ראוי לאכילה. ובה אפשר שגם מרן מסכים, שהרי כתב ובלבד שלא יהיה מר או עפוף ביותר וכו', ומשמעותו שיהיה נאכל ע"י הדחק לפחות). ועכ"פ מכולם משמע דלקציצת האילן אסור משיביאו הסימנים, והיינו דמאז חלה עליהם קדושת שביעית. וכ"נ מבדק הבית בסימן ר"ב ע"ש.

חידושים בהלכות שמיטה ויובל להרמב"ם | מאמרים הלכתיים

עץ הגדל בים - בשיח אמונה כאן כתבו שהגאון הגדול רח"ק שליט"א כתב במכתב שעץ שגדל כולו תוך מי הים, אם הים בא"י יש בו קדושת שביעית. ע"כ. ולענ"ד זה לא עדיף ממה שגדל בבית, שהוא ספק בירושלמי משום דבית זה אינו שדה, ובשביעית כתוב ארץ ושדה וע"כ הוא ספק. וי"א דלדינא גידולי בית פטורים דהוי ספיקא דרבנן. אבל הים הוא לא שדה ולא ארץ, ולמה תחול עליו קדושת שביעית.

והנה בגמ' גיטין (ד:) עפר חו"ל הבא בספינה לארץ חייב במעשר ובשביעית, ופירש"י שנהרות א"י כא"י א"ר יהודה בזמן שהספינה גוששת, ונראה שקרקע הנהר חשיבא א"י, מיהו שם גדל בספינה שיש בה עפר ויניקתו מא"י משוי ליה כא"י, והביאו ראייה מהתוס' (ד"ה הא) אע"ג דקרקעית המים הוא כא"י וכו', ואור"י דעליה עפר שתחתיה בר זריעה וראוי להתחייב במעשר ובשביעית, משא"כ בספינה. ע"ש ודוק'.

אם יש מצוה באכילתו ובמצוה בפסח - בדר"א (סק"ב) כתב בשם מגילת אסתר בדעת הרמב"ן שיש מצוה לאכול פירות שביעית. [שמפרשים הפסוק והיתה שבת הארץ לכם "לאכלה", שהיא מצוה]. אבל החזו"א דעתו שאין מצוה לאוכלן ואין איסור להניחן שירקבו מעצמן, ואסורים באכילה גסה דהוי הפסד, ועיין מ"ש בזה בביאור ההלכה.

ונראה לענ"ד דלשון הרמב"ם ז"ל מורה שאין מצוה באכילתו, שכתב כאן פירות שביעית ניתנו לאכילה וכו', ומשמע דיש בהם היתר אכילה אבל אין חובה ולא מצוה באכילתו. ובהלכה ב' מבאר, לאכילה כיצד, לאכול דבר שדרכו לאכול וכו'. ובהלכה ג' כתב, ולא ישנה פירות מבריינת וכו', דבר שדרכו לאהכל מבושל אין אוכלין אותו חי וכו'. וכן בשאר ההלכות דלהלן מבאר את הדרכים שמותר לאכול את הפירות. ומשמע דזה היתר ולא מצוה, וגם להיתר הזה יש תנאים רבים. וזה נראה ברור בלשונו של הרמב"ם.

והנה לשון הרמב"ן בספר המצוות וז"ל: אמרה תורה בפירות שביעית (ויקרא כה, ו), והיתה שבת הארץ לכם לאכלה. ודרשו לאכלה ולא לסחורה וזה דבר תורה הוא וכו'. ונכפלה זו המצוה באמרו (שמות כג, יא), ואכלו אביוני עמך שלא אמר לאביוני עמך תעזוב אותם כאמרו בלקט ושכחה, אבל לשון אכילה מזכיר בהם הכתוב בכ"מ, והנה העושה סחורה בהם עובר בעשה, עכ"ל הרמב"ן. וכתב חוט שני, ובמגילת אסתר שם הבין בדעת הרמב"ן דאיכא מצות עשה באכילת פירות שביעית וכן בתשב"ץ. וכתב לתרץ מ"ט הרמב"ם לא מנאה למ"ע, לפי שמה שדרשו חכמים לאכלה ולא לסחורה, אין הכוונה שיהיה מצוה באכילתו אלא פירושו שרק לאכלה הותר ולא לעשות בהם סחורה, וראיה שאין באכילתו מצוה ממה ששנינו שביעית ניתנה לאכילה ושתיה וסיכה, ולא קאמר שביעית מצוה באכילה ושתיה. עכ"ל.

עו"כ שם, ונראה די"ל שגם הרמב"ן לא התכוון לומר שיש מצות עשה באכילת פירות שביעית, אלא כונתו כמ"ש רש"י בפסחים לענין אכילת מצה בשאר יומי דפסח, דדרשינן בגמ' דלילה ראשון חובה ובשאר יומי רשות, וכתב רש"י וז"ל, שבעת ימים מצות תאכלו וגו', לא נפקא ליה קביעות חובה דהנהו לאו חובה גמולא אלא מצות יאכל ולא חמץ, ואם רצה לזון שלא מחמץ ושלא ממצה הרשות בידו עכ"ל. מבואר מדבריו שאין אכילת המצה בשאר הימים מצוה בעצמותה, אלא שיסוד המצוה הוא באופן שלילי דהיינו "ולא חמץ" שאם בא לאכול דבר שהוא בר חימוץ [ה' מיני דגן] אין לו לאכול חמץ אלא מצה ובאכילת המצה מקיים בפועל רצון התורה של "ולא חמץ", ומה"ט אין ברכה על אכילת מצה בשאר ימים כיון דהעשה הוא על דרך השלילה שלא יאכל חמץ. וזה מש"כ המג"א ז"ל (סי' תרל"ט ס"ק י"ז), מה שאין מברכין על מצה כל ז' היינו משום שאין מצוה באכילתה, אלא שאין אוכל חמץ משא"כ בסוכה, עכ"ל.

מאמרים הלכתיים | חידושים בהלכות שמיטה ויובל להרמב"ם

ויש להעיר דמלשון הרמב"ן ז"ל שכתב והיתה שבת הארץ לכם לאכלה. ונכפלה זו המצוה באומרו, ואכלו אביוני עמך שלא אמר לאביוני עמך תעזוב אותם כאומרו בלקט ושכחה, אבל לשון אכילה מזכיר בהם הכתוב בכ"מ, וכו' עכ"ל. הרי ששם דגש בכך ששני הפסוקים דיברו על אכילה, וע"כ הבין הרב מגילת אסתר שהרמב"ן סובר שיש מצוה באכילת פירות שביעית.

עו"כ בחוט שני זו"ל: וי"ל דזוהי נמי כונת הגר"א במה שמבואר משמו שיש מצוה באכילת מצה כל ז' ימי הפסח, דהיינו כמו שפירש"י. וכן לענין אכילת פירות שביעית י"ל דכיון שהתורה כתבה בלשון עשה 'לאכלה' וילפינן מיניה לאכלה ולא להפסד ולא לסחורה, אין הכוונה לעצם מעשה האכילה שהיא מצות עשה. אלא הפירוש שבאכילתן מקיים עשה של ולא להפסד ולא לסחורה, ע"י שמקיים בפועל רצון התורה להתנהג בפירות שביעית כפי הדין, וזה שכתב הרמב"ן, לאכלה ולא לסחורה וזה דבר תורה וכו'. היינו דע"י אכילתן מקיים 'לאכלה ולא לסחורה', וזה שכתב רש"י בע"ז ס"ב דהוי לאו הבא מכלל עשה, ועל מצוה כזו שאין בעצם מעשה האכילה מ"ע, אלא רק באופן השלילי לא מצינו ברכה, וביסוד הזה לא פליגי הרמב"ן והרמב"ם ופליגי רק אי מצוה כזו יש למנותה במנין המצוות. עכ"ל.

ומ"ש בשם הגר"א, מקובל לומר שהגר"א ס"ל דאפי' שאין חובה בז' ימים אבל יש מצוה, וצ"ע.

פירות שגדלו בנס - ובדר"א (סק"א), הוסיף דאפילו פירות שגדלו ע"י כשפים יש בהם קדושת שביעית. ובשיח אמונה (הערה 4) כתב דפירות שגדלו בנס כמו החרוב במערת רשב"י, כתב בביאור"ל (פ"י ממעשר שני ה"ו) דלא חלה עליהם קדושת שביעית, ושאיני כשפים שהוא ענין של מציאות. ולא הבנתי, דגם החרוב שנברא בנס היה מציאות ואכלו ממנו י"ג שנים רשב"י ור"א בנו. ומשמע שהנס היה בריאת החרוב, אבל הקיום שלו היה בדרך טבעית.

בליל פסח בכל שנה יש יציאת ממצרים

"אל מוציאם ממצרים כתועפות ראם לו". אמר מוציאם ולא הוציאם... ונראה על דרך אומרים ז"ל (פסחים קטז, ב) בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאלו הוא יצא ממצרים, על כן אמרו יודעי פנימיות התורה כי כל ליל פסח מתבררים כוחות הקדושה מהקליפה ונוספים בעם בני ישראל והיא הבחינה עצמה של יציאת מצרים, והוא אומרו אל מוציאם כי לא יציאה ראשונה לבד אלא בכל שנה ושנה מוציאם כנוצר, ונתן טעם כתועפות ראם לו פירוש כי ה' מוסיף ומחזק אותם לרומם ואין קץ לרוממות אשר חשב ה' עליהם עד גדר שלא ישאר שום תערובת הרע בקדושה, והוא אומרו כי לא נחש ביעקב רמז לבחינת הניחוש גם לבחינת הנקראת נחש שהוא ראש הקליפה ס"מ הרשע הנקרא נחש תעקר ולא ישאר ממנו ביעקב, על דרך אומרו (זכריה י"ג) ואת רוח הטומאה אעביר מן הארץ, ולא קסם הוא בחינת טומאה למטה ממנה, ואז יהיו ישראל בגדר שלמות המעלה ותהיה מעלתם יותר מן המלאכים, והוא מה שגמר אומר כעת יאמר ליעקב וגו' ואמרו רז"ל (מד"ד כאן) שהמלאכים ישאלו לישראל מה פעל אל.

אור החיים (במדבר כג, כב)

הגאון רבי אברהם סאלים שליט"א

ראש ישיבת 'מאור התורה'

בגדר איסורי מלאכה בשביעית ובשבת

מצות השמיטה נאמרה בתורה בעשה ולא תעשה, מצות עשה בקרא דושבתה הארץ שבת לד', ומצות לא תעשה בקרא דשדך לא תזרע. ומבואר ברמב"ם (הל' שמיטה ויובל פ"א ה"א) שמי שעשה מלאכה בשנת השמיטה ביטל מצות עשה ועבר על לא תעשה. ויש לברר גדר מצוות אלו.

א. המנחת חינוך (מצוה קיב אות ב) כתב שיש חילוק בין העשה לבין הלאו, דעל הלאו עובר רק כשעשה מלאכה בקרקע בשביעית, אבל על העשה עובר אף כשלא עשה המלאכה בעצמו, כגון שהשכיר את השדה לגוי או שהגוי עובד בשדהו, דמ"מ לא שבתה הארץ. ודווקא לענין שבת קיי"ל דאמירה לנכרי לא אסירא אלא מדרבנן, כיון שהאיסור הוא לעשות מלאכה בשבת, ולכן כשאין הישראל עושה בעצמו אינו עובר, אבל בשביעית העשה דושבתה הארץ נאמר על הארץ עצמה שתהיה מושבתת, וכל היכא דמבטל שביתת הארץ אף ע"י עכו"ם ה"ז עובר בעשה. ודמי לעשה דלמען ינוח האמור בשבת, שמצווה הישראל על שביתת בהמתו, ואם משכירה לעכו"ם והעכו"ם עושה בה מלאכה עובר הישראל בעשה, שכל שלא שבתה בהמתו לא נתקיים העשה, וה"נ בעשה דשביתת הארץ.

ועפ"ז כתב המנ"ח (רחצ, טו) דאיכא עוד חילוק בין הלאו והעשה דשביעית, דהיכא דזרע בשיטת ונקלט בשביעית אינו עובר בלאו דשדך לא תזרע, שהרי לא זרע בשביעית, אבל מ"מ מבטל עשה דושבתה הארץ, דסו"ס מחמתו נתבטלה שביתת הארץ כשקלטה בשביעית. ודווקא לענין שבת שרי להכניס פת לתנור מע"ש אף שנאפית בשבת, דלגבי שבת נאסר מעשה האפייה, והרי המעשה נעשה בחול, אבל בשביעית שהעשה הוא שתשבות הארץ, כל שנתבטלה שביתת הארץ על ידו עובר בעשה.

ב. הרמב"ם במנין המצוות שבתחילת הלכות שמיטה ויובל כתב (במצוה הא') שהמצוה היא שתשבות הארץ ממלאכתה בשביעית, ונראה מזה כהמנ"ח דהעשה נאמר על הקרקע עצמה שתתקיים בה שביתה. אולם לאח"ז כתב הרמב"ם (פ"א ה"א) "מצות עשה לשבות בשנה שביעית מעבודת הארץ ועבודת האילנות", וכ"כ הרמב"ם בסהמ"צ (עשה קלה) עי"ש, ומשמע שהמצוה היא עלינו לשבות ולהמנע מעבודת הקרקע, וזה דלא כדברי המנ"ח.

ויש לבאר מה שהביא הרמב"ם (בהל' שמיטה ויובל פ"א ה"א) לענין עשה דשביעית גם קרא דבחריש ובקציר תשבות, וקשה מהא דמיייתי בגמ' (ר"ה ט, א) דנחלקו ר' ישמעאל ור"ע בפירוש הך קרא, דר"ע סבר דקאי על שביעית ולרבות תוספת שביעית, ור' ישמעאל ס"ל דהך קרא אתא למעט קציר העומר שהוא מצוה, וקאי לענין שבת בראשית שמותר לקצור בה עומר, ותוספת שביעית אסורה מהל"מ. וא"כ צ"ע אמאי הביא הרמב"ם הך קרא גבי שביעית, והרי פסק (בהל' שמיטה ויובל פ"ג ה"א) כר' ישמעאל דתוספת שביעית אינה אסורה אלא מהל"מ. ועי' בשעה"מ ריש הל' שמיטה ויובל שהוכיח דגם לר' ישמעאל איירי קרא גם בשביעית ובא לאסור חרישה בשביעית, ולכן הביא הרמב"ם גם הך קרא לגבי עשה דשביתה בשביעית.

כד

מאמרים הלכתיים | בגדר איסורי מלאכה בשביעית ובשבת

ולהאמור יש להוסיף שהטעם שהביא הרמב"ם הך קרא, הוא ללמד שגם העשה דושבתה הארץ אינו על השדה, אלא יסודו הוא חיוב על הגברא לשבות ממלאכת השדה, וכלישנא דקרא "בחריש ובקציר תשבות" דקאי על מעשי האדם, דהא תשבות ע"י מעשה משמע. ולפי"ז אינו עובר על עשה דשביטת הארץ אלא היכא בדמעשיו ביטל השביטה, אבל אם השכירה לגוי או הגוי עובר בשדהו אינו עובר ודלא כהמנ"ח.

ג. והנה בעיקר מה שנקט המנ"ח שאם גוי עובר בקרקע של ישראל עובר הישראל בעשה דשביטת הארץ, וכתב שמפורש כן בגמ' בע"ז (סו, ב) שאדם מוזהר על שביטת שדהו בשביעית שלא יעבוד בה העכו"ם, עי' בחזו"א שביעית (סי' יז ס"ק כה) שכתב שנחלקו בזה הראשונים, דאמנם הריטב"א ותוס' הר"א שם ס"ל דאסור מן התורה, אבל ממ"ש התוס' שם דמותר למכור שדה לנכרי בשביעית ואין לגזור משום שמא ישכיר לגוי ויעבוד בה הגוי בשכירות, משמע שסוברים שאף אם יעבוד בה העכו"ם כשהיא של ישראל אין הישראל עובר איסור, דהאיסור הוא על הגברא העובר בקרקע, עיי"ש בחזו"א מה שביאר דברי הגמ' לדעת התוס'. ולכאורה פליגי הראשונים הנ"ל בגדר העשה דושבתה הארץ, דהריטב"א סובר דהעשה נאמר על הקרקע עצמה וכמ"ש המנ"ח, והתוס' ס"ל שגם העשה הוא על הגברא שלא יעבוד בקרקע, וכמו שדקדקנו באות ד' מדברי הרמב"ם, ולכן אם עבד הגוי בקרקע של ישראל אין הבעלים עובר בעשה. ולפי"ז יהא נפ"מ במחלוקתם גם לענין זרע בשיטת ונקלט בשביעית, שלהריטב"א יהא אסור כיון שאין הארץ שובתה, ולהתוס' שרי כיון דליכא מעשה אדם בשביעית.

ד. והנה רש"י ותוס' בר"ה (י, ב) נחלקו בדין הזורע לפני ל' יום דתוספת שביעית ונקלט הזרע בתוך ל' יום דתוספת שביעית האם איכא איסורא או לא. דעת רש"י שם דקליטה בתוספת אסורה, ודעת התוס' שם (ד"ה שלשים ושלש) דמותר, דלא נאמר דין תוספת אלא לענין שאסור לזרוע בשלושים יום אלו, אבל אינה כשביעית לגבי מה שהשריש בה. אך נחלקו מה הדין כשנקלט בזמן התוספת. ולפי"ד המנ"ח שהטעם שעובר אף שהקליטה נעשית ממילא הוא משום שסו"ס לא שבתה הארץ, יש לברר מחלוקת רש"י ותוס' הנ"ל, שודאי אף התוס' מודים לסברתו שכשנקלט בשביעית מבטל העשה דשביטת הארץ, אך פליגי עם רש"י האם ההל"מ דתוספת שביעית נאמרה רק לגבי הלאו דלא תזרע, או אף לענין העשה דושבתה הארץ. דהתוס' סוברים שדין תוספת נאמרה רק על הלאו, ולכן מותר לזרוע לפני זמן התוספת אע"פ שנקלט הזרע בזמן התוספת, כיון שאינו עושה מלאכה בזמן התוספת, ועשה דשביטת הארץ ליכא בזמן התוספת. אולם רש"י סובר שגם לענין העשה דשביטת הארץ נאמרה ההל"מ דתוספת, וכלשונו ביבמות (פג, א ד"ה צריך) "דכל שלשים לפני שביעית כשביעית דמו", דמשמע דס"ל דתוספת שביעית כשביעית עצמה לכל דבר, ולכן ס"ל דאסור לזרוע לפני התוספת אם יקלט הזרע בזמן התוספת כיון שמבטל בזה העשה דשביטת הארץ. ולפי"ז יהא נפ"מ בפלוגתת רש"י ותוס' הנ"ל גם לענין זריעה ע"י גוי או השכרת הקרקע לגוי בזמן תוספת שביעית, שלדעת רש"י אסור משום שתוספת כשביעית ומבטל העשה דשביטת הארץ, ולדעת התוס' מותר משום שתוספת אינה כשביעית עצמה.

ה. אולם קשה ע"ז ממש"כ רש"י בראש השנה (ט, א ד"ה חריש) דהא דאסור לחרוש שדה אילן בערב שביעית היינו חרישה המועילה לשביעית, ולפמש"כ לדעת המנ"ח דסובר רש"י דתוספת שביעית היא כשביעית עצמה, קשה אמאי הוצרך לפרש דאיסור חרישה הוא בחריש המועיל לשביעית, הרי יש לאסור גם חרישה לצורך תוספת שביעית כיון שהיא כשביעית לכל דבר, כמו שמצינו שאסור לזרוע לפני התוספת אם יקלט הזרע בזמן התוספת, וצ"ע.

ועוד קשה, דהנה החזו"א (שביעית סי' יז ס"ק כה) תמה דלדעת הריטב"א שאם גוי עובר בשל ישראל עובר הישראל איסור כיון דסו"ס אין שדהו מושבתה, א"כ למ"ד דתולדות שביעית דאורייתא אמאי אינו חייב לעקור כל האילנות שבשדהו, והרי כל זמן שהם בשדהו אין הקרקע שובתה. ומכח קושיא זו כתב שגם להריטב"א כל המצוה להשביט הקרקע היא ממלאכות הנעשות ע"י אדם בין ישראל ובין עכו"ם, אבל בלא מעשה אדם ליכא איסורא כלל. וכתב מה"ט שאם זרע בשיטת ונקלט בשביעית גם לדעת

בגדר איסורי מלאכה בשביעית ובשבת | מאמרים הלכתיים

הריטב"א שרי מן התורה כיון דליכא מעשה אדם בשביעית, וזה דלא כהמנ"ח. [ועיי"ש בחזו"א (ס"ק כג) שצייד לפרש דברי הריטב"א בר"ה שמדאורייתא מותר לזרוע בשישית אף כשנקלט בשביעית, ולפי"ז קשה מ"ש מזרע גוי בשביעית שעובר הישראל בעל השדה משום שביטת שדהו, וע"כ צריך לחלק בדעת הריטב"א בין היכא דאיכא מעשה אדם בשביעית להיכא דליכא מעשה אדם בשביעית וכו"ל].

ולפי"ז שוב צ"ב דברי רש"י בר"ה שהבאנו למעלה דס"ל דאסור לזרוע בשישית אם יקלט הזרע בזמן תוספת שביעית, וביארנו דהא דאסור אף שבזמן האיסור אינו עושה מלאכה, היינו משום דמ"מ אין הארץ מושבתה, ואף דליכא לאו דלא תזרע בכה"ג דלא עשה מלאכה בשביעית מ"מ עובר בעשה דשביטת הארץ, ונמצא דלדעת רש"י איכא ביטול עשה אף כשלא נעשה מעשה אדם בשביעית, ולדידיה תיקשי קושיית החזו"א דא"כ יהא חייב לעקור כל האילנות שבשדהו, דאל"כ מתבטלת שביטת הארץ.

1. ולכן נראה לבאר באופן אחר הא דאסור לזרוע בשישית היכא דנקלט בשביעית, דאין הטעם משום שאין הארץ שובתה, אלא משום מעשה הזריעה שעשה בשישית, ועובר אף משום הלאו דשדך לא תזרע אע"פ שזרע לפני שביעית, כיון שנקלט הזרע בשביעית. ומה שהקשה המנ"ח מהא דבמלאכת שבת אינו עובר בכה"ג שהכניס הפת לתנור לפני שבת ונאפתה בשבת, י"ל דלא דמי שביעית לשבת, דבשבת האיסור הוא עשיית מעשה המלאכה ביום השבת, וכיון שעשה המעשה בערב שבת אינו עובר, אבל גבי שביעית כתיב "ושבתה הארץ" ואח"כ כתיב "שדך לא תזרע", ומזה ילפינן דגדר המצוה הוא לא לעשות המלאכות האסורות כדי שתשבות הארץ בשביעית. ונמצא דאמנם האיסור הוא על הגברא כמו שדייקנו באות ד' מלשון הרמב"ם, אולם גדר האיסור להגברא הוא שלא יעשה מעשה שעי"ז תבטל שביטת הארץ בשביעית. ולפי"ז י"ל דמדאורייתא מותר לזרוע ע"י עכו"ם אף בשביעית עצמה, כיון דהאיסור הוא רק אגברא, וכשאין הישראל עושה מלאכה בקרקע ליכא איסורא. אבל כשהישראל זורע בשישית ונקלט הזרע בשביעית עובר הישראל בעשה ולא תעשה, כיון שעשה מלאכה שמחמתה נתבטלה שביטת הארץ בשביעית. ומבואר הטעם שאין חיוב לעקור האילנות בשביעית, דלא איכפת לן במה שאין הארץ שובתה כיון שאין זה ע"י מעשה הישראל.

ומיושב מה שהקשינו על דברי רש"י בדין תוספת שביעית, דהיכא דזרע בשישית ונקלט בתוספת שביעית אסור משום דהוי כמלאכה בתוספת שביעית, שכיון שנקלט בתוספת נמצא שמחמת מעשיו אין הארץ שובתה בתוספת שביעית, ולכן אסור מההל"מ דתוספת שביעית כשביעית. ולא קשה מה שהקשינו באות ח' מ"ש רש"י שאיסור חרישה בתוספת הוא רק כשמועילה חרישתו לשביעית, דשאני חרישה מזריעה, שכל מה שנאסרה תוספת כשביעית עצמה היינו כשעושה מלאכה המועילה לשביעית, וכשחורש שלא לצורך שביעית אין חרישתו שייכת לשביעית. אבל כשזרע בשישית ונקלט בזמן התוספת אסור משום תוספת שביעית, כיון שאח"כ ימשיך לגדול בשביעית.

2. ולהאמור יש להסתפק מה הדין היכא דזרע בתוספת וראוי להיקלט בשביעית ועקרו לפני שביעית, האם עובר על איסור זריעה או לא. וצדדי הספק הם, דאפשר דכיון דהאיסור הוא מה שנקלט הזרע בשביעית ומתבטלת שביטת הארץ, א"כ בכה"ג שנעקר לפני שביעית ולא נתבטלה שביטת הארץ אינו עובר. והמעשה מיתלא תלי וקאי, שאם יתברר שעי"ז נתבטלה שביטת הארץ עובר למפרע על מעשה הזריעה, ואם לא תבטל עי"ז אינו עובר. אולם אפשר שגם באופן זה עובר, דהתורה אסרה מעשה הזריעה כל היכא דראוי הוא לקלוט בשביעית או בתוספת שביעית ולבטל שביטת הארץ, ובכה"ג שראוי הוא לקלוט בשביעית עובר איסור כבר משעת מעשה הזריעה, ואף אם נעקר אח"כ לא נתבטל האיסור.

ולכאורה יש לפשוט ספק זה מהא דאיכא מאן דאמר (בר"ה יב) דקליטה הויה בג' ימים, או ב"ד יום, ומ"מ אסור לזרוע ל' יום לפני השביעית משום תוספת שביעית, אף שנקלט בזמן התוספת, והרי נתבאר מדברי רש"י ששביטת הארץ נמדדת לפי השביעית עצמה ולא לפי זמן התוספת, וכל שלא נתבטלה השביטה בשביעית עצמה ליכא איסורא, וא"כ אמאי אסור לזרוע ל' יום לפני השביעית. והיה נראה מזה כצד הב'

מאמרים הלכתיים | בגדר איסורי מלאכה בשביעית ובשבת

שביארנו שהאיסור הוא במעשה הזריעה עצמו כל היכא דמחמתו אין הארץ שובתת לאח"ז. אבל יש לדחות, דהא דהתם אסור הוא משום שימשיך להתקיים גם אח"כ בשביעית, ומחמת מעשיו אין הארץ שובתת, ולכן גם זה הוי בכלל תוספת שביעית כשביעית, אולם היכא דנעקר ולא נתבטלה שביטת הארץ בפועל אפשר שאינו עובר וכנ"ל.

ה. שיטת תוס' (ברי"ה י, ב ד"ה שלושים ושלושים) דהיכא דזרע בתוספת ונקלט בתוספת לא יעקור, ואע"פ שעבר על איסור זריעה בתוספת שביעית, אבל היכא דנקלט בשביעית יעקור. ומשמע דס"ל דאם נקלט בתוספת עובר רק על איסור תוספת שהיא מהל"מ ובזה לא אמרו שיעקור, [ולפי"ז בזה"ז דליכא תוספת מותר לזרוע בכה"ג], אבל אם נקלט בשביעית חשיב כזרע בשביעית עצמה ויעקור. ולדעת המנ"ח הביאור הוא משום שנתבטל העשה דשביטת הארץ שהוא על הקרקע, אבל לפי דברינו עובר אף בלא דשדך לא תזרע, דכל היכא דגרם במעשיו שלא תשובת הארץ בשביעית עובר בהך לאו. ובזה א"ש דלא תיקשי מדברי התוס' בע"ז שהבאנו באות ו' שחזו"א הוכיח שסוברים שמדאורייתא מותר לזרוע בשדהו ע"י גוי, כיון שהעשה והלאו הם על הגברא ולא על השדה ואם לא עשה הישראל מלאכה אינו עובר, ורק כשזרע הישראל לפני שביעית ונקלט בשביעית עובר בל"ת ועשה משום שע"י מלאכתו אין הארץ שובתת. [ומחלוקת רש"י ותוס' שם היא רק היכא דנקלט בתוספת שביעית, שדעת רש"י שתוספת חשיבא כשביעית עצמה והוי כנקלט בשביעית, ודעת תוס' שאינה כשביעית עצמה ולא נאסר בהל"מ, דההלכה נאמרה רק לאסור זריעה בתוספת היכא דנקלט בשביעית עצמה, אבל היכא דנקלט לפני שביעית שרי].

והנה הרמב"ם בהל' שבת (פ"כ ה"א) כתב שאין לוקין על לאו דמחמר כיון דהוי לאו שניתן לאזהרת מיתת בי"ד לענין חורש ע"י בהמה בשבת, והקשה הרמב"ן בספר המצוות (שורש יד) דהא דחורש ע"י בהמתו עובר אינו מקרא דאתה ובהמתך, וא"צ לזה שום ריבוי, אלא אסור משום לא תעשה כל מלאכה, דהמלאכה נעשית ע"י האדם, והבהמה היא בידו כגרזן ביד החוצב, וקרא דאתה ובהמתך איצטריך רק למחמר אחר בהמתו להוליכה. והוכיח כן הרמב"ן ממתני' במכות (כא. ב) דיש חורש תלם אחד וחייב עליו משום שמונה לאוין, וקחשיב התם חורש ביו"ט ובשביעית, ולדעת הרמב"ם דהחורש בשבת חייב רק מריבויא דאתה ובהמתך, קשה אמאי חייב משום חורש בשביעית, הא גבי שביעית ליכא ריבויא. ומזה הוכיח הרמב"ן דלא צריך ריבוי לחורש ע"י בהמתו, דהבהמה היא בידו כגרזן ביד החוצב והוי כחורש בעצמו. וצ"ע לדעת הרמב"ם אמאי עובר משום חורש בשביעית, ובשלמא יו"ט איכא למילף משבת, אבל גבי שביעית קשה אמאי חייב על מעשה בהמתו ומוכח לרמב"ם דל"ח גרזן ביד החוצב דבשבת ראינו שנלמד רק מאתה ובהמתך.

ט. אולם להתבאר מדברינו ניאח, וכ"כ בספר אשר לשלמה (שביעית סי' ה), דגבי שבת האיסור הוא במעשה המלאכה, ובזה סובר הרמב"ם שהחורש ע"י בהמתו לא חשיב כ"כ מעשיו ידיה כגרזן ביד חוצב כיון שעשיית המעשה היא עם הבהמה, ואצטריך קרא דאתה ובהמתך ללמד דחייב. אבל לענין שביעית שהפצא דאיסורא הוא מה שמחמת מעשיו אין הארץ שובתת, גם לדעת הרמב"ם א"צ קרא לרבות החורש ע"י בהמתו, דסו"ס ע"י מעשיו גורם שאין הארץ שובתת, וגם בלא ריבויא עובר משום חרישה בשביעית.

נמצא לפי המבואר, דהריטב"א בע"ז שסובר שאם זרע גוי בשדה הישראל עובר הישראל, ע"כ דדעתו כהמנ"ח שהעשה נאמר על שביטת הקרקע, ומ"מ אפשר שלדעתו אם זרע בשיטת ונקלט בשביעית אינו עובר מן התורה כיון שלא היה מעשה אדם בשביעית כמוש"כ החזו"א. ודעת רש"י ותוס' איפכא, דע"י גוי מותר אף בשביעית כיון דעשה דשביטת נאמר רק על מעשה הישראל, ומ"מ אם זרע בשיטת ונקלט בשביעית עובר בעשה ול"ת כיון שבמעשיו גרם שיקלט בשביעית. והיכא דזרע לפני תוספת שביעית ונקלט בזמן התוספת, לרש"י עובר בלא תזרע כיון דתוספת כשביעית ואיכא איסורא דלא תזרע אף כשנקלט בתוספת, ולתוס' לא נאסרה תוספת אלא בזריעה, אבל כשזרע לפני התוספת ונקלט בתוספת אינו עובר, דתוספת לאו כשביעית ממש.

הגאון רבי
שניאור ז. רווח
שליט"א

רב קהילת 'משכן התורה' אלעד
וראש 'המכון למצוות התלויות בארץ'

מרזב ומזגן הנוטפים על גבי צמחים ודין גטילת ידיים בגינה

מו"מ בסוגיית אינו מתכוון בשביעית ובדברי הרמב"ם
כפי העולה מן הלימוד בחבורה בלילי שבת בבית המדרש 'משכן התורה'

עש"ק פר וישלח תשפ"ב

בתוספת דברים ביום א' י"ז כסלו בטיסה מקושטא לתוניס דרך מארקש

לכבוד ידידי הרב... שליט"א

השלום והברכה,

מה ששאלת אם זה נכון מה שאמרו לך חבריך בכולל, שאת צריך להסיר את הצינור היוצא מן המזגן שנוטף על הצמחים, ועוד הוספת לשאול, שלפי דבריהם יהיה צריך לעקור את המרזב ממקומו כיון שהוא יורד על הדשא, והערת להם מדין 'אינו מתכוין' ועוד, וחפצת לשמוע את דעתי.

ובכן ידידי, בדין זה כבר כתבתי בספרי שביתת השדה בסוף פרק ז, וכתבתי שם שיהיה מותר לכתחילה להמשיך בשנת השמיטה לגרוף מים אל המרזב שישפוך את מימיו על הגינה, וכדרכו בכל ימות השנה, ואין כל צורך לעקור מרזב זה ממקומו. ובטעם הדבר, כתבתי שם גם מן הטעם שהזכרת במכתבך אלי של האי דינא דאינו מתכוון לזה כלל, ואף שזה פסיק רישא, מ"מ אם אין לו תועלת במים אלו כלל, הרי זה פסיק רישא דלא ניחא ליה, ובאיסור דרבנן פס"ר שלא אכפת ליה מותר [וציינתי שם לדברי מרן הראש"ל צוק"ל בשו"ת יחזה דעת (ח"ב סי' מו), שיש להתיר אפי' לכתחילה בכה"ג. וכ"כ בס' אור לציון בדין סיקול (על המשניות פ"ג מ"ט), שפס"ר בדרבנן ולא ניחא ליה מותר. וכן עיקר].

והנה, הן אמת שאם לכתחילה היטה את המרזב או את צינור המזגן לגינה לכיון צמח מסויים כדי שיקבל השקיה, ואדרבה לצמח יש תועלת בזה כגון שהוא זקוק למים רבים ביותר כל העת, בכה"ג לכאורה נראה לאסור, הגם שבזמן הדלקת המזגן או שטיפת רצפה, אינו מתכוין לזה, מכל מקום, סו"ס הוי פסיק רישא וניחא ליה, ופס"ר דניח"ל אף שאינו מתכוין ואף באיסור דרבנן אסור. [הגם שיש לעי' בכהאי גוונא שהיטה מראש את הצינור ליד הצמח, אף שכעת בפעולת המרזב או המזגן איננו מתכוין לזה, מכ"מ י"ל שהפעולה הראשונה שהיטה את הצינור לצמח, מוכיחה על כל מעשיו גם בהמשך שלכך כוונתו, ויל"ע].

כח

מאמרים הלכתיים | מרזב ומזגן הנוטפים על גבי צמחים

ולמעשה עיקר הצדדים שכתבתי שם להתיר בזה באופן שלא עושה זאת במכוון: א. משום שאינו מתכוין שרי, ובפעולתו ניכר שאינו מכיון להשקות את הגינה. ב. שאין זה דרך השקאה, ולפעמים מקלקל יותר, שריבוי השקאה באותו מקום באופן קבוע מביא נזק יותר מתועלת. ג. בשטיפת רצפות, בד"כ מי הניקוי מעורבים בחומרים פגומים, ומוכח שאין כוונתו להשקאה ע"ש. אולם באמת גם בלאו הכי, גם במים נקיים, מותר. ועוד הבאתי שם סברות אחרות ודיעות אחרות, ממש"כ בס' חוט שני (פ"א הל' י עמ' קג), ומס' דרך אמונה (הל' שמיטה פ"א בצה"ל סקי"ח) שהביא ממעשה עם מרן החזו"א, ומה שהביא מדברי מרן הגריש"א זצ"ל. יעוי"ש.

ועוד כתבתי שם לגבי נטילת ידיים על גבי דשא, שיש מי שכתב לאסור בזה [ראה חוט שני (שם עמ' קג)], וכתבתי שם את הנלענ"ד, שעצם הנטילה, צורת הנטילה והשפיקה, מוכיחה שאין דעתו להשקות, ב, ואם סעודתו שם, ודאי דלא גרע מכירתו המוכחת עליו דשרי לגבי סיקול כמבואר ברמב"ם פ"א הי"ז, וכדלהלן. וגם א"ת שסו"ס הוי פס"ר ואף באינו מתכוין יש לאסור, מ"מ היינו דווקא אם ניחא ליה או אכפת ליה, ולמעשה בגינה רגילה שיש בה מערכות השקיה והיא מושקת כנדרש, נראה פשוט שתוספת המים הללו, הם בוודאי שלא אכפ"ל, ויהיה מותר ובפרט שזה ניכר וכנ"ל.

והנה בעניני אינו מתכוין, ופס"ר וכל שאר דינים כעין אלו בשנת השמיטה, לענ"ד נראים דברים ברורים ביותר שאפשר ללמוד את הכללים בזה מדברי רבינו הרמב"ם בסופ"א מהל' שמיטה, מהל' טז ואילך, שגם מלאכה שיש לה ודאי תוצאה אפילו של צימוח בוודאי, אם אינו עושה זאת לשם מלאכה חקלאית, אלא לצרכים אחרים, כגון עצים, הדבר מותר, אלא שלעיתים צריך שיהיה שינוי הבולט ולעיתים שינוי באופן המלאכה הרגילה,

ונפרט את הכללים בזה:

א. כתב הרמב"ם בפ"ב ה"י, שהמסקל וצריך לאבנים ולא לתיקון השדה שרי ליקח העליונות ולא הנוגעות בארץ, ואילו אם כוונתו לתקן אזי אף שמשאיר את הנוגעות בארץ, מכל מקום אסור, [באופן של תיקון אף שלוקח רק מהעליונות, ראה מהר"י קורקוס על הרמב"ם שם, וראה חזו"א סי' יט ריש אות יד]. ומכל מקום פסק הרמב"ם להדיא בפ"א הט"ז, שכאשר נוטל דווקא את הגסים, מוכרח ממעשיו שאינו מתכוין לנקות ולסקל, ובכה"ג מותר גם ליקח את הנוגעות בארץ.

והיינו טעמא שהוא מבליט לעין כל שאין כוונתו למלאכת האילן, ואם כן מותר גם במלאכה גמורה. [ראה לשון המהר"י קורקוס על הרמב"ם בסוגיא דמחצב וגדר, וראה להלן אות ח שהבאנו את דבריו].

ב. כאשר עושה כוונה נגדית בולטת כגון כירתו מוכחת עליו, מותר לעשות את הכל כרגיל, כגון לאסוף גם את הדקים מהאדמה, למרות שזה מכין לזריעה, מכל מקום הוא מבליט שהכל נכנס לכירה. אלא אם הראה פעולה הפוכה כגון שיאסוף רק הדקים, ולא הגסים, שמוכרח שאינו רוצה באמת למטרות הכירה בלבד, ששם כידוע צריך את הגסים.

חזינן מהכא שאף שנעשה המעשה כולו, ואף שבוודאות לאחר כל האסיפה הקרקע מוכנה לזריעה מחמת אסיפתו, מכל מקום כיון שאין לכך כוונתו, והוא אף מבליט זאת, הדבר מותר לכתחילה.

ג. מסוגיא דמידל, הגם שיש מן הראשונים שמשמע מדבריהם שהמידל כוונתו לעבות את שאר העצים ומכאן יצאו לשאול היאך אפשר להתיר מלאכה זו, ויעוי' בנו"כ על המשנה. אולם לענ"ד פשוט, שאין זה כוונתם, אלא כתבו באופן כללי מה המטרה של מידל, שהמטרה לעבות את האחרים, אולם בנידו"ד המטרה ברורה לעצים, צא וראה בפיה"מ לרמב"ם על המשנה שגם הוא ביאר שמידל הוא בשביל הנותרים, עם כל זאת ביאר שהכא המטרה לעצים, הרי שאין זה נסתר מן המטרה

מרזב ומזגן הנוטפים על גבי צמחים | מאמרים הלכתיים

הרגילה, למטרה בשמיטה, וחלילה להתיר בשמיטה כשהמטרה לעבות את האחרים, כך נראה ברור. וכ"כ התו"ש בדעת הראשונים וכן נראה עיקר.

והנה אחר שכוונתו לעצים, התירו לו אפילו לשרש שנים [ומה שאסרו שלושה זה מחמת שמכין הקרקע לזריעה, ואף זה הותר בשל חבירו], הגם שברור שזה מסייע לאחרים לגדול, מכל מקום די בכך שכוונתו לעצים כדי להתיר אפילו לשרש.

הרי גם מהכא אנו רואים ביתר שאת, שאף שברור שיש תוצאה ודאית שהיא ודאי תהיה ניחותא לכשזה יקרה, כאשר יתעבו האחרים, והוי כמו מסקל גם הדקים כשכירתו מוכחת עליו. מכל מקום כיון שכעת הוא לא מתכוין למלאכה אסורה, וגם כעת לא אכפת ליה, כי כעת יש לו רק מטרה אחת, והיא טובתו האחרת של עצים, הרי שלא נאסרה מלאכה זו, ואפילו שבע"כ מה שיקרה בסוף יהיה לו נוח מזה.

ובזה לימדונו חז"ל שהכל תלוי בכוונת הלב שיודע אם לעקל או לעקלקלות, וכבר כתב החזו"א (שביעית סי' יט, יד) שלכאורה גם אם בע"כ יש ניחותא שרי, וכל שלא אכפת ליה השתא מותר כל שאינו מכוין, וזהו שאמרו חכמים הלב יודע אם לעקל וכו', ופירושו, אם העיקר הוא לעקל או העיקר לעקלקלות, יעוי"ש.

ד. אמנם אם אין הבלטה ניכרת, אף שברור שלא מתכוין כלל, מכל מקום אסרו לאסוף הכל, אלא הגם בלבד, ואסרו לשרש שלושה שנראה כמכין לזריעה. והטעם לכאורה מפני ש'נראה', כלומר מראית העין, שעושה מלאכה האסורה וחייב להבליט באופן מסויים שלא נוהג כך. וכל זה בלא להיכנס לסוגיא של אינו מתכוין בפס"ר באיסור דרבנן, כיון שיש כאן לכאורה גזירת חכמים של נראה כעושה מלאכה האסורה. אמנם צ"ל שבפעולות שהוא עושה יש דרך לפרשם שנראה כאיסור, שהרי במידל אם רק עצים הוא רוצה, מדוע איננו גומם, ולמה הוא משרש, וכן אם לעצים הוא צריך, מדוע אוסף הכל גם הדקים, לכן שם זה נראה כמבליט לצד השני של עשיית איסור ולכן אסרו אלא אם יבליט שכנגד.

ה. על פי האמור לעיל באות ד, נבאר מדוע במבקיע לצורך עצים, לא כתב הרמב"ם כל צורך בשנינו [רק לגבי רפואת העץ כתב לשנות שזה לכסות בקש ולא בעפר שמתקן ולא רק מבריה הסכנה כמו בקש], והיינו טעמא, כיון שפעולה זו היא פעולה רגילה של עצים ולא בדקדוק מסויים, וכל רואה יאמר לכתחילה שאפשר שזה לצורך עצים כיון שאינו מבליט שעושה לצורך הקרקע או האילן.

ו. בהתאם לזה אפשר להסביר במזנב, שהנה על המשנה כתבו הראשונים שבמלאכה זו כורתים ראשי הענפים לצורך לעבות את השאר, וגם כאן הקשו נו"כ המשנה [ראה במלאכ"ש, ובמשנ"ר ובתפא"י ועוד] שהיאך אפשר להתיר מלאכה זו בשביעית. ולענ"ד פשוט שאין זה כוונתם, אלא גם כאן כתבו לבאר בדרכי מהי מלאכה זו של כריתת ראשי הזמורות, וביארו את המטרה של מלאכה זו, [פשוט שאין זה זמירה רגילה שכידוע זומרים במקום מסויים בתוך הענף לפי כמות 'עניינים' מיוחד לכל זן וכידוע, ומש"כ במשנ"ר צ"ע מן המציאות, יעוי"ש ודוק], אולם לא הייתה כוונתם להתיר כאן גם עם כוונה זו, וכך נראה פשוט, אלא גם כאן הייתה לעושים המלאכה מטרה אחרת, כגון לעצים וכו', וזה מה שכתב הרמב"ם ובלבד שלא יתכוון לזמור [וראה מש"כ בשביתת השדה בפ"ה הערה 9-10, אבל באמת יותר נראה ברמב"ם שאין הכוונה לזמור אלא לעצים, או משהו אחר כיו"ב].

מאמרים הלכתיים | מרזב ומזגן הנוטפים על גבי צמחים

והן אמת שלא הזכיר מזה הרמב"ם מאומה בהלכות, והגם שבאחרים כתב שזה לעצים, וכאן לא כתב. מכל מקום זיל לדבריו בפייהמש"נ ודוק בהם. ועוד שהלכה זו הזכירה בין כל ההלכות שאירי בכוונתו לעצים. וכך נראה למעשה.

וכאמור רבינו הרמב"ם לא חילק ולא כתב לעשות איזה שינוי בכלי או במיקום, אלא די לו בזה שאיננו מתכוון לזמור, וגם כאן יש לומר שאין כאן מלאכה ברורה של איסור אלא שאפשר וצריך לעצים הדקים, וגם איננו חותך במקום מסויים שהוא ודאי מלאכה, ומכל זה ס"ל להרמב"ם שדי שאינו מתכוון, ואיננו עושה מלאכה הבולטת לאיסור. ולכן לא הצריך כל שינוי בזה.

ז. ומזה נלמד להאי דינא של בתולת שקמה, שכאן פסק רבינו הרמב"ם שאסור לקצוץ, ואפילו צריך לעצים חייב לעשות שינוי, ולכאורה הטעם ברור, שאמנם אמת נכון הדבר שכל שאינו מתכוין מותר, ואם עושה כוונה נגדית ברורה, שרי אף המלאכה הרגילה, וגם אם לא עושה הבלטה נגדית, כל שלא עושה מלאכה הבולטת לאיסור מותר, אף שעל כרחך יש לו ניהותא מזה ואף שלעתיד גם יהיה אכפת לו, אבל כל שכעת לא אכפת לו, וכעת איננו מתכוין למלאכה אלא לדברים המותרים, הרי שזה מותר. אולם אם עושה דבר בולט שנראה למטרת איסור כגון שאוסף גם הדקים. או שמשרש ולא גומם, ככה"ג אסור משום מראית העין.

ועל פי זה נבין סוגיא דבתולת השיקמה, שכל חיותה נובע מהורדת הבתולה הראשונה, וההורדה היא באופן מסוים ובמקום ידוע, וכמבואר ברמב"ם בפהמש"נ על המשנה בפ"ד, ואם כן אף אם צריך לעצים, מ"מ מפני מה עושה המלאכה הידועה במקום המדויק כאשר אינו צריך אלא לעצים, אדרבה יוריד כרגיל שלא בדקדוק, ועל כן ככה"ג אף אם איננו מתכוון כלל, חייבונו לעשות את השינוי במיקום, כדי שלא ייראה כעושה איסור ויהיה ניכר שכוונתו לדברים אחרים.

ח. ומהאי דינא אמרתי להסביר את המבואר בסוגיא דמחצב וגדר המבואר ברמב"ם בפרק שני, כאשר את ההיתר של אינו מתכוון שבהלכה ח, כתב רק לגבי גדר, אך גבי מחצב לא כתב היתר זה, אלא את ההיתר המבואר שם לעיל בהל' ו. וכ"ז דלא כראשונים אחרים שכתבו שההיתר של אינו מתכוון הוא גם לגבי מחצב, וראה ברדב"ז שם ובמהרי"ק שם, ועוד. והביאור כפי העולה מדברי המהרי"ק, הוא אשר אמרנו לעיל, דלגבי פתיחת מחצב לא יועיל מה שאינו מתכוון, כיון שזה נראה כמלאכה ברורה, שרק כעת הוכשרה הקרקע לזריעה כי לפני כן לא היה כל אפשרות כזו, ולכן בפתיחת המחצב הוא יצר קרקע חדשה מוכנה לזריעה, לכן צריך הבלטות כמו מה שתיאר הרמב"ם בהל' ו. אולם בגדר אין המדובר בנקיין קרקע ואינו תיקון גמור כלשון המהרי"ק, וממילא די באינו מתכוון, שלוקח האבנים הנצרכים לגדר, כדי להתיר [ומדברי המהרי"ק נראה דלא כרדב"ז שההיתר הוא שהגדר מוכיח עליו, אלא ההיתר הוא בלא"ה כי אינו תיקון גמור, יעוי"ש ודוק].

וחתני הרה"ג רבי דביר עמאר שליט"א, כתב לי שלכאורה מדברי המאירי בריש מס' מו"ק נראה שיש לקיים ההיתר של אינו מתכוין רק אם יש הבלטה שעושה לצורך מלאכת היתר, שכתב המאירי שם לגבי חופר שמוציא לחוץ את העפר דמותר לדעת חכמים, כיון שהחופר לזריעה הרי הוא חופר ומניח במקומו, וזה חופר ומטיל לחוץ, אולם אם היה חופר ומתקן העפר על אגפיה, גם חכמים יודו לאיסור מפני שמכשיר אגפיה לזריעה ואף על פי שאינו מכין לכך מ"מ עבודה גמורה היא ואין כאן הוכחה שלא יהא מתכוין לכך. עכ"ת המאירי. ומזה רצה ללמוד, שהיתר של אינו מתכוון בשביעית הוא רק כאשר יש הוכחה שעושה באופן שנראים הדברים שכוונתו לא לצורך עבודת שדה.

אלא שלענ"ד אין הדברים מוכרחים, שהרי סוף סוף כאשר מתקן על אגפיה, זה ודאי הדגשה שאין זה לצורך אחר, כי בצורך אחר, אינו מתקן על אגפיה, אלא סתם מטיל לחוץ, ועל כן ככה"ג הוי 'עבודה גמורה' כלשון המאירי, וככה"ג אכן צריך הוכחה שלא לכך מתכוון.

מרזב ומזגן הנוטפים על גבי צמחים | מאמרים הלכתיים

ועוד כתב לי חתני להוכיח מדברי המהרי"ט המפורסמים בשו"ת מהרי"ט (חלק א סימן פג), שכתב שם וז"ל: 'רשב"ל לא פליג עליהו אלא מטעם דהלב יודע אם לעקל אם לעקלקלות אבל במילתא דמוכח שאין כוונתו אלא לצורך מה שקוצץ ולא חייש אמאי דגדלי אחר כך דודאי שרי דתנן בפרק רביעי המזבזב בגפנים והקוצץ קנים רבי יוסי הגלילי אומר ירחיק טפח רבי עקיבא אומר קוצץ כדרכו אלמא כל שאינו מתכוין לכך אף על פי שגורם זימור שרי'. עכ"ד. ומכאן רצה להוכיח שצריך הוכחה שאין זה כוונתו.

אולם לענ"ד כל דבריו של המהרי"ט הם לומר את האופן שאין לגביו כלל מחלוקת והסכמת כולם דשרי, והוא באופן שזה מוכח שאין כוונתו ובזה גם רשב"ל מודה, וכמבואר בלשונו שם. אולם אין זה מפקיע שלהלכה גם בכל גוונא שהוא אינו מתכוין, יהיה מותר [כל שאין זה מלאכה גמורה שנראה דעושה המלאכה לשם מלאכה אסורה]. כנלענ"ד בעודי נע ונד בדרכים.

העולה מן האמור:

נראה ברור דשרי לכתחילה ליטול ידיים על דשא ומותר לכתחילה לשפוך מים כפי שהוא רגיל דרך המרזב, כיון שכל הרואה המים דרך המרזב יודע שזו הרגילות של מי ששוטף ביתו, ועל כן כיון שאינו מתכוין, ולא אכפת ליה השתא, שהרי עושה פעולה הרגילה אצלו, ועושה זאת הן בקיץ והן בימות הגשמים ללא הבדל, לכן אין כל צורך לעקור את המרזב ממקומו, וכל זה אף בלא חומרים חריפים של מי השטיפה שהם היתר נוסף. וכמבואר לעיל.

בברכה

שניאור ז. רווח

קיום העולם ע"י שמיטה ויובל

ולפי הנסתר בסוד השמיטה והיובל תלויים סודות התורה כולה ומעשה בראשית. כי כמו שהעולם נברא בו' ימים ובשביעי שבת. כן צוה בכאן שש שנים תזרע שדך ובשנה השביעית שבת שבתון יהיה לארץ. וכן היובל שנת החמישים הוא סוף שבעה שמיטות. והוא שבת הגדול והוא שופר הגדול. ולכן צוה והעברת שופר תרועה. כי הוא סימן שילוח עבדים לחפשי. ולכן אמר וקדשתם את שנת החמישים שנה וקראתם דרוור בארץ וגו'. והוא רמז לחמשים שערי בינה. וכנגדם נזכרה בתורה יציאת מצרים חמשים פעמים. לפי שאז יצאו ישראל לחירות. ולכן ניתנה התורה שהיא סוד חמשים שערי בינה בשופר. כדי להמשיך השכינה למטה. כאמרו ה' בקול שופר ... והשמיטה היא שמיטת הארץ הקדושה. שהיא כנסת ישראל הנקראת ארץ החיים. ולכן רצה השם שניתן כבוד לארץ ישראל כמו שכתבתי למעלה ושנתן מנוחה לארץ. וזאת המנוחה אינה לארץ אלא לישראל. לפי שהיא נקראת כנסת ישראל.

צרור המור (לרבי אברהם סבע, מגולי ספרד, נפטר בשנת רס"ט)

הרה"ג
משה יהודה לצדא
שליט"א

מרבני המכון

ניקוי החצר והגינה בשמיטה

לקראת חג הפסח רגילים בעלי החצרות והגינות לנקותם נקיון יסודי, ולא רק את הנדרש לאיסורי חמץ. ראוי לברר האם ובאילו תנאים מותר בשנת השמיטה לפנות את הענפים והעשביה התלושים, אבנים וחומרי בנין שנותרו שם לאחר בניה, וכן שאר פסולת שהצטברה שם.

*

פינוי עצים ואבנים מהשדה כשאינו מתכוון להכשרתה לזריעה

סיקול אבנים ועצים מהשדה לצורך תיקון הקרקע לזריעה אסור בשביעית, כמבואר במשניות בשביעית (ג, ה וכן בתחילת פ"ד). וכן כ' הרמב"ם (שמיטה ויובל א, ד) "החופר או החורש לצורך הקרקע או המסקל... מכין אותו מכת מרדות מדבריהן". ובתוס' (מו"ק יג א ד"ה גיטיבה, וגיטין מד, ב ד"ה נתקוצה) כתבו שכשהאבנים והענפים מחוברים, האיסור לפנותם מדאורייתא, ובתלושים איסורם מדרבנן.

במשניות בשביעית שם, מבוארות בהרחבה הלכות הנוגעות לפינוי וסיקול אבנים ועצים מהאדמה בשביעית. תשעה חילוקי דין לענין סיקול אבנים נאמרו שם^א. בלי להיכנס לפירוט מדוקדק של כל הלכה מאלו מתבאר שאף שסיקול אסור בשביעית מ"מ באופנים מסוימים מותר.

ומבואר במפרשים שטעם ההיתר בסיקול באלו הוא מפני שאינו מתכוון לתקן את השדה אלא צריך את האבנים, וכשאינו מתכוון למלאכה אלא לצורכו הותר בשביעית, אף שבכל דיני התורה כשאינו מתכוון ופסיק רישיה אסור^ב. ומבואר שאינו מתכוון מתיר אפילו כשניחא ליה בתיקון השדה, אלא

א. והם: חציבת אבנים משדה שבה יש מחצב, פינוי גדר אבנים, אבנים שהמחרישה מזעזעת אותם, סיקול השדה, פינוי גרגר צורות או גל אבנים, העושה חיץ נוטל אבנים כל שפושט ידו, אבני כתף, וקבלן. ובתחילת פ"ד מובא שבאשונה היה מותר ללקט משדהו עצים אבנים ועשבים כשנוטל את הגסים [אופן עשירי בהיתר סיקול הוא במשנה מו"ק ו: צדין את האישות, ופי' תוס' שם שמותר לסקל ע"מ לצוד את האישות].

ב. אמנם דעת התוס' במקומות רבים (שבת עג, מו"ק ד: יג, גיטין מד: סנהדרין כו, וכן רשב"ם בב"ב פ:)^א שאינו מתכוון אינו סיבת היתר בשביעית, אלא דינו כדין שבת שאינו מתכוון בפס"ר חייב, אלא ששבת חמירא בכך שאם נעשה המעשה באופן דקשי ליה, לענין שביעית פטור, ובשבת חייב. וראה מה שביארו המהרש"ל והמהרש"א בדברי התוס' בסנהדרין שם. ובחזו"א (שביעית ס"ו יט ס"ק יד-טו) נדחק לפרש בדעת התוס' הנ"ל שגם לתוס' אינו מתכוון מותר בשביעית באופנים מסוימים, ע"ש. אלא שלכאורה אינו מיישב את התוס' במקומות האחרים, וגם בתוס' עצמו בקושייתו ות"י לא משמע כ"כ כן. ובשוב שיטת התוס' יש שכתבו שאינו מתכוון מתיר רק איסורים דרבנן, ולא דאורייתא. ומ"מ לא נאריך בזה מפני שנראה מדברי רוב הראשונים והפוסקים ששביעית שונה לקולא משבת באינו מתכוון. ובמקו"א ביארנו.

ניקוי החצר והגינה בשמיטה | מאמרים הלכתיים

שעיקר עבודתו היתה למטרה אחרת¹. אמנם גם כשאינו מתכוון צריך שיהיה ניכר מתוך מעשיו שאינו מתכוון, ולכן נאמרו במשניות שם הלכות מפורטות מתי ניכר שאינו מתכוון לעבודת השדה. והבדלי הדין בין אופני הוצאת האבנים הם משום שיש פעולות שנראות יותר כעבודות קרקע, או הכנה לעבודות, וע"כ הצריכו לעשות זאת רק כשיש היכר מתאים. ולכן מסקל שנראה כמסקל לתיקון הקרקע לא הותר אלא אם כן מניח את התחתונות, ואילו קבלן והנוטל אבני כתף וכדו' מותר ליטול בכל מקרה מאחר שמוכח שנוטלם לבנין. וכן ע"ז הדרך בכל פרטי הדינים, כמבואר בלשונות הראשונים והמפרשים במשניות הנ"ל, ומפאת קוצר המקום לא הרחבנו בזה.

פינוי הפסולת ע"מ לשמור על נקיון המקום

כל הדוגמאות המובאות במשנה הינם כשנוטל אבנים לצורך בנין, או עצים ועשבים להסקה או לבהמתו, וכשנוטל הגס הגס ניכר שצריך לעצים, אבל כשרוצה לנקות את שדהו לשמור על נקיונה, ולא למטרת הכנתה לחרישה, לא הותר, מאחר שנראה כמתכוון לתקן שדהו. וכדי להתיר עבודות הנראות כמלאכה לא מספיק מה שאפשר לפרש שמעשיו הם למטרה אחרת, אלא צריך שיהיה ניכר שעיקר מטרתו שונה. ובאופנים המותרים כגון קבלן ואבני כתף ונטילת הגס הגס ניכר מהאדם הנוטל [הקבלן] או ממה שנוטל [אבני כתף] או מצורת הנטילה [הגס הגס] שכוונתו אחרת, ולכן מותר. ובירושלמי (פ"ד) מביא שאם היתה בהמתו או כירתו בצד השדה, ונוטל לשם את העצים שהוא מלקט, בהמתו וכירתו מוכיחה עליו שכוונתו עבורם. כמו כן, כשיש לו בנין בצד שדהו, ומלקט אבנים ומביא לשם מותר [וכ"מ ברא"ש בפ"י משנה ה]. וכן כשבונה גדר מותר ליטול כל שיכול לפשוט ידו וליטלה [משנה ח], שאז ניכרת מטרתו.

ולפי זה יש לעיין מה הדין כאשר רוצה לנקות את גינת נוי שלפני הבית שמקפידים על נקיונה. האם יש מקום להגדיר זאת כניכר שעושה כן לצורך נקיון בעלמא מפני שהמקום מוכיח על כך. והנה במנחת שלמה ח"א סי' נא סק"י נוטה לומר שנחשב היכר מחמת סמיכות הגינה לבית, וכולם יודעים שהגינה לנוי ונשמר הנקיון בה, ולצורך כך מנקה. אמנם נשאר בסו"ד בצ"ע. ונראה שבמקומות שידוע ונראה שמקפידים מאד על נקיון הגינה במשך השנים ה"ז היכר גם לשביעית, וכ"כ בשביעית השדה (פ"ו סי"ז ובהערה) שנראה שמותר לעשות בה את הנקיון הרגיל שעושים בה כשמטרתו לנקיון, אך לא יעשה דברים שאין דרכו לעשות בשאר שנים.

ובמקום שניכר שמשמש למעבר, מגרש משחקים, או לשימושים אחרים, והעצים והאבנים מפריעים לשימוש התדיר, ודאי שמוכח שכוונתו לתקן את המקום לשימוש. אבל בשאר מקומות שבחצרות ובגינות יהיה אסור לסקל וליטול את האבנים, העצים והעשבים הפזורים שם.

ויש לדון האם כל פסולת וחפצים הנמצאים שם אסור לפנות שמא יראה כמכשיר את השדה לזריעה. כמו כן, בחצרות בניינים חדשים או בגינות חדשות אין לפנות עצים ואבנים מפני שמכשיר הקרקע לזריעה. מה דינה של פסולת אחרת שהגיעה לשם. לדוגמא, מי שמניח חמרי בנין בגינתו ע"מ להשתמש בהם לבניה כגון לבנים ובלוקים, קרשים וחול לבניה, שיש להרכבה, וכדו', האם מותר ליטלם משם? ובזמן שבונים ודאי שמותר לקחת לבנין והבנין מוכיח עליו. וכן כשהסתיימה הבניה ונותרו בלוקים וקרשים שלמים שנוטל אותם הקבלן לשימוש במקומות אחרים, בודאי עדיף מאבני כתף שניטלים וקבלן שנוטל. אלא הספק הוא במה שנשאר בסיום הבניה, האם ייאסר מפני

1. ובפשטות מותר גם סיקול לקבלן או באבני כתף וכדו' כשאינו מתכוון, אף כשניחא ליה. אמנם בחזו"א סי' יט ס"ק ד דייק מלשון הרמב"ם פ"ב ה"י שבמסקל צריך שלא יהיה מתכוון כלל, ועפ"י חשב והחמיר בכמה הלכות. ואלא שהוא עצמו בס"ק יד חזר בו ומסתפק בזה. ואמנם לולי מסתפינא דיוקו אינו מוכרח, ודבריו מחודשים, ולא מצינו מי שאמר כן. אדרבא, מהר"י קורקוס שואל מה כוונת הרמב"ם בדבריו שם, ותי' ג' תירוצים, ולא תי' כחזו"א [וצ"ע מש"כ בד"א בצה"ל שבמהריק"ו כ' כחזו"א]. ובפרט שהחזו"א עצמו בסק"ד הוכיח משבת קג: שלא מצינו אינו מתכוון שלא ניחא ליה בשדה שלו, וקבלן ואבני כתף מותר משהו שלו. ואכמ"ל.

שמתקן הקרקע או שנראה כמתקן. וכן עצים אבנים ודומיהם שהם פסולת בניה שניכר שהגיעה מחמת הבניה, כגון שהשליכו את פסולת הבניה במקום מסוים ע"מ לפנותה בהמשך. ואמנם פסולת שמרוכזת בשקים [באלות] וניכר שאינם שייכים לקרקע ועומדים להינטל, ודאי ניתן לפנות.

דין כלי תשמישו ושאר דברים שעתידי לפנותם

בחזו"א (סי' יט סק"א בסוגריים, על דברי התוס' שמסקל מחובר אסור מדאורייתא) כ' וז"ל: ומחובר [כוונתו למש"כ בתוס'] נקרא כל שהוא דבוק לארץ אפילו לא נשרש, דהא מסקל חייב משום חורש כדאמר בירוש' בשבת פ"ז. ומיהו כל שאינו דבוק אף שהוא בטל לארץ אין זה חורש [כוונתו אפי' למ"ד תולדות דאורייתא]. ואם הוא דבר העומד לפנותו כמו כלי תשמישו נראה שאפילו איסור דרבנן ליכא. עכ"ל.

לשון החזו"א לחלק בין עתיד לפנותו או לא הוא עפ"י מה שמצינו בכמה מקומות הגדרה זו למדוד כמה ביטול לקרקע יש, ונפ"מ ידועה להכשר סוכה (סוכה ד.), וכן לביטול שם אוהל (אהלות פט"ו מ"ו). [והחזו"א נקט דוגמא של כלי תשמישו כעומד לפנותם. ואמנם נראה שדבריו פשוטים מסברא שדברים שאינם קשורים לשדה ועתיד לפנותם מותר, וכי מי שהניח חפציו בשדה לא יוכל לחזור וליתלם]. ומאחר שכן יש להשוות היתר הפינוי בשביעית לדינם לגבי ביטול בטומאה. ולפי זה כל מה שמוגדר כעתיד לפנותו יהיה מותר ליטול, ואפילו אבנים ועצים שהניח.

והנה אותם אופנים שבמשנתנו מובאים באהלות. במשנתנו (מ"ו) כ' וכן גרגר של צרורות, וגל של אבנים שצריך להניח את הנוגעות בארץ כמו במסקל [כנראה שבטלים לקרקע מפני שלא עתיד לפנותם]. ואילו באהלות (פט"ו מ"ו) לענין ביטול בית כשמלא באלו [שם המקור לדיני ביטול ואין עתיד לפנותו המובאים בגמ' בסוכה]: "בית שמילא עפר, או צרורות, וביטלו, או גל של צרורות... טומאה בוקעת...", והיינו שבטלים לקרקע, ומבטלים שם בית. וכע"ז בשביעית שייכים יותר לאיסור סיקול [דאו' או דרבנן] מפני שנידון כחלק מהקרקע. אלא שבשביעית שאיסורה עבודת קרקע לא נאסרה אלא הנוגעות בארץ.

והנה באהלות שם במשנה א לגבי שם אוהל בפותח טפח שמביא את הטומאה לכל מה שתחתיו, ולא נימא טומאה רצוצה בוקעת ומטמא רק מה שעליו, והדין הוא שכשהטומאה מתחת לערימת בגדים, והבגד העליון גבוה טפח מהטומאה, גם זה חשיב אוהל, ושיש בו פותח טפח. ובסיפא של המשנה כ' "ואם היו של שיש טומאה בוקעת ועולה", כלומר שאם יש טבלאות של שיש מונחות זו על זו וטומאה תחתיהן, אף שהעליונה גבוהה מטפח מ"מ אין זה אוהל. וכ"פ הרמב"ם (טו"מ פ"ז ה"ד). וביאר הר"ב שהן נחשבות כקרקע. ובתפא"י בשם מהר"ם הרחיב וכ' שדינו כגל של צרורות או עפר ונחשב כקרקע, ולכן אין כאן אוהל. ובתפא"י מבאר שאף שמדובר בשיש ולא בעפר מ"מ כיון שהוא ממין הארץ הו"ל כגל צרורות [אמנם בבוועז ובאליה רבה שם הביאו ש"מ ששיש חוצץ ומבטל שם אוהל מפני שאמק"ט, וראה במשנה שם בהמשך שמחלקת בין חבית טהורה לטמאה, ושם ביאר הר"ב שכשהורה הו"ל כשיש, משמע ששיש אינו עושה אהל מפני שאמק"ט. ולפי"ז לא קשור לסוגיין].

וצ"ע, דא"כ נלמד מזה שגם בשביעית כשמונחים על הארץ אבני שיש או בלוקים וכדו' שהם ממין הארץ הם בטלים לארץ, ואסור לפנותם. ודוחק לענ"ד לחלק בין אין עתיד לפנותו דשביעית לטומאת אוהל. ואין לומר ששם הוא חומרא בשיש שיהא בוקע ועולה, אך מדינא גם שיש אינו בטל ועתיד לפנותו. זה אינו, דשם נאמרה גם קולא בזה שאינו מביא את הטומאה מתחת לאוהל של השיש העליון שהוא למעלה מטפח. וצ"ע.

אמנם עדיין יש לחלק בין אבני בנין ובלוקים שלנו וכן שיש לבניה שניכר שאינם בטלים לאדמה, מאחר שהם כבר מגיעים מעובדים, ולא דומים לאבני הארץ, לבין שיש האמור במשנה שם, שהיו אבנים חצובות כמות שהם ללא עיבוד.

ניקוי החצר והגינה בשמיטה | מאמרים הלכתיים

אם כנים דברינו שלא נאסר ליטול גם דברים שהם ממין הקרקע כאשר הם בהגדרת עתיד לפנותם, יש לדון האם מותר ליטלם גם כשכוונתו אינה לצורך האבנים אלא לפינוי הקרקע. ואף שבכל האופנים האמורים במשנתנו ההיתר אינו אלא כשאינו מתכוון, זה דווקא בדברים ששייכים לקרקע, אבל בדבר שהיתירו משום שעומד להינטל וכלי תשמישו וכדו', שמא מותר אפי' כשכוונתו לנקות, שלא התבטלו מעולם לקרקע, ולא על זה נאמרו המשניות באופני סיקול האסורים, שהם נאמרו באותם שבטלו בארץ.

ולפי זה כשנוטל בלוקים ואבני שיש הראויים לשימוש, נראה שאף שכעת אינו נוטלם לבנין אלא לסלקן מכאן, וכוונתו לפינוי הקרקע, יש להתיר, מאחר שמעולם לא היו בטלים לקרקע, ועתיד לפנותם. אבל אותם שאינם ניטלים אלא נשארים במקומם לאחר הבניה שמא יהיה אסור לפנותם.

אלא שבסברא נראה שאינו כן, אלא כל מה שנמצא בקרקע מחמת הבניה ונשאר כפסולת, ודאי שאינו מבטל אותו ונקרא עתיד לפנותו, ובודאי שהבניה מוכיחה שלצורך זה הביא ורצונו לסלקם אח"כ, ולכאורה כה"ג אינו מתבטל לארץ ויהיה מותר ליטול את כל מה שהביא לכאן, ואפילו השורה התחתונה. ואולם, מה שהיה לפני תחילת הבניה יהיה אסור לו ליטול, וכדיני מסקל. הגע עצמך, פועלים שמשליכים פסולת בניה במשך היום למקום שעתיד להיות שם גינה, ובסוף היום אוספים וזורקים, האם יש צד שאסור להם ליטול אף הסמוך לקרקע, הרי אין זו אלא הנחה זמנית.

אמנם במשפטי ארץ מביאים בשם הגר"נ קרליץ זצ"ל שכתב שאסור לפנות פסולת בניה בשורה הקרובה לארץ, והגדיר שזה כמו המסקל. ולפי דברינו אינו דומה כלל. ולענ"ד אצ"ל שהגרנ"ק דיבר על מציאות שבנו במקום שאפשר שישאר פסולת, כגון בניה פרטית במקומות מרוחקים, והפסולת בקצה החצר המרוחקת, וע"כ פסולת בניה יכולה להיות בטילה שם, ודומה למסקל, אבל במקום שיש בנין משותף וכדו' שלקבלן אסור להשאיר עפ"י ההסכם ועפ"י החוק ומכל סיבה אסור להשאיר שם כלום, זה ודאי עתיד לפנותו. וכן בודאי ניכר שעיקר כוונתו לפנות משום שמחויב לכך, ולא גרע מכל האופנים שמוכיחים שעיקר כוונתו לסיבה אחרת. וצ"ע.

סיכום העולה מהדברים:

א. גינת הנגי הסמוכה לבית שניכר שמקפידים על נקינותה, וכוונתו לניקוי לגוי, וכן ניקוי המעבר והשביל, וכן גינת המשחקים שניכר שמקפידים, מותרים בשביעית כפי שעושה בכל שנה.

ב. במקומות אחרים בגינות ובחצרות אין לפנות עצים ועפר ואבנים אע"פ שאינם מחוברים לקרקע, ואף שאין כוונתו להכין לזריעה וכדו', אלא באופנים המפורטים במשניות בשביעית וברמב"ם.

ג. כלי תשמישו וחפציו מותר לפנותם מהשדה בכל מקרה. ונראה שה"ה פסולת שאינה בטילה לארץ, כגון עטיפות ושקיות ניילון וכדו', ואף חול או פסולת בניה המונחים בשקים [באלות].

ד. מותר ליטול מהחצר חמרי בניה המונחים על הקרקע, כגון חול עצים בלוקים, וכדו' לצורך הבניה המתבצעת במקום.

ה. מותר לפנות מאתר הבניה את כל האבנים, השיש והעצים [ונראה שה"ה חול לבניה] שהביא, ומונחים בחצר הבנין, שראויים לשימוש במקו"א, וכדין קבלן.

ו. פסולת בניה ושיירי חומרים שצריך לפנות בגמר העבודות, היה נראה שמותר לפנות אפילו מהמקום שעתידה להיות שם גינה, מאחר שלא בטלו לאדמה אלא עתיד היה לפנותם. אמנם הבאנו בשם הגר"נ קרליץ שמחייב להשאיר שורה הסמוכה לקרקע, וראה מש"כ בזה בפנים המאמר.

הרה"ג
יהושע בחר
שליט"א

מרבני בית ההוראה שע"י המכון
ומראשי כולל "מדרש אליהו"

ההנהגה בגידולי שביעית בתיקונם לאכילה

בפסחים (נ"ב ע"ב) "והיתה שבת הארץ לכם לאוכלה" אמר רחמנא ולא להפסד, וכמבואר בר"ש (פ"ח מ"ב) משום כך באו בפ"ח דשביעית ובירושלמי הרבה דינים בהנהגה בפירות שביעית. ויש שכתבו בזה דנוהג בפירות שביעית כדרך שרגילים כל השנים, וכל שעושה כפי שרגיל לנהוג שרי, ואף כשמפסידן, ולפי שלכאור' לאו מילתא פסיקתא היא ואין כל האופנים שווים בזה כלל, נבוא בקצרה בשורשי הדין.

מבואר ברמב"ם בכמה מקומות בהל' שמו"י [פ"ה ה"ב, פ"ג, הכ"א, וכן לכאור' עולה בירושלמי בכ"מ] שנוהג בפירות שביעית כבתרומה, ואכן בשערי צדק (לחיי"א) הביא בהל' שביעית (כלל י"ז) הדינים דלהלן מתרומות (פ"א במשנה וברמב"ם) וחלקם הביא אף בפאת השולחן (פ"ה). ואף שמצינו בפוס' חלוקה בכ"מ אינו ענין לנד"ד.

א. בתרומות פ"א משנה ה', המורסן מותר סובין של חדשות אסורות ושל ישנות מותרות ונוהג בתרומה כדרך שהוא נוהג בחולין, המסלת קב או קביים לסאה לא יאבד את השאר אלא יניחנו במקום המוצנע, ע"כ. ובביאור הדין השני בחילוק בין סובין חדשות לישנות, פי' הרא"ש והרע"ב דחיתין חדשות הן לחות ואינן נטחנות היטב ונשאר הרבה קמח מעורב בסובין ומשום כך אסורות לזרים משא"כ בחיתין ישנות שהן יבשות ונטחנות היטב ומותרות לזרים. א"כ שמענו שאחר שנפרדו הסובין [עי' בהגר"א "סובין הן הפסולת מן הטחינה"] בחדשות עדיין נשאר קמח מעורב עם הסובין ולכן אסור לזרים.

ומיד אח"כ התבאר במשנה "נוהג בתרומה כדרך שהוא נוהג בחולין" ופי' ברא"ש וכע"ז בר"ש נוהג בתרומה בתיקון הפת בהוצאת סובין ומורסן כדרך שנוהג בחולין, ואין כאן משום מאבד תרומה כשמשליך המותר, אבל כשמסלת (שהיא הבבא השלישית) לעשות פת נקיה ביותר קב או קביים לסאה יצניע המותר, ע"כ.

ויל"ע האם הדין דנוהג בתרומה כבחולין ומשליך המותר קאי גם אסובין חדשות, ולכאור' מריהטת דברי הרא"ש [וסדר המשנה] נראה דכל שמתקן החיטים לעשותם פת כדרך תיקונם הראוי, שכולל גם הפרדתם מסובין אין כאן איבוד גם בסובין חדשות [וכפי הנראה, וכן עולה בירושלמי, ודאי היתה גם רגילות כזו לתקן חיטים חדשות] משא"כ בבא השלישית במסלת קב מתוך סאה "שנוהג סלסול לאכול סולת נקיה" (לשון החזו"א) כה"ג צריך להצניע המותר.

ובזה עולה יפה התוספת במשנה דנוהג בחולין כבתרומה, דאי מיירי רק ממורסן וסובין ישנות הרי מ"מ אין בהם דין תרומה ומותרים לזרים [אמנם אי משום הא בלבד י"ל דהא גופא קמ"ל דמותר

ההנהגה בגידולי שביעית בתיקונם לאכילה | מאמרים הלכתיים

להפריד המורסן הסובין מהחיתין ואף שקודם ההפרדה הרי הם חלק מהחטיה ויבואר להלן בשי' הר"מ].

ב. מאידך בירושלמי פ"ז דשביעית מ"א [כשבאו ליישב היאך אפשר להחליף אוכלי אדם באוכלי בהמה והרי שנינו שאין מוכרין אוכלי אדם ליקח בהם אוכלי בהמה, וע"ז תרצו בגמ' בקניבתא דירקא מסיקין ליה לאגרא והוא יבש מן גרמיה, ע"כ. מבואר היטב דאזתה קניבת ירק קודם שהעלו לגג ליבשה היא בקדושת שביעית ואסור להחליפה באוכלי בהמה ורק אחר שנתייבשה ואינה ראויה לאדם, שרי.

וקניבת ירק כמבו' בירושלמי דתרומות (שם) היא בב' אופנים, קניבת ירק של גננין (לגריס' הרמב"ם) מותרת לזרים משום שהגננים אינם משליכים אלא העלים המעופשים לגמרי ואינם ראויים לאכילת אדם, אבל קניבת ירק של בעלי בתים אסורים לזרים משום שבעה"ב מקנב אפי' המעופשות קצת ולפיכך אסורים לזרים, ולפי"ז בירושלמי בהכרח מיירי מקניבת ירק של בעלי בתים דהרי קודם שהעלה לגג ליבשן הקניבת ירק חשובה כמאכל אדם והיא בקדושת שביעית דבתרומה כה"ג אסורה לזרים (ואכן בחזו"א הקשה מדוע לא מוקי בגמ' בקניבתא דירקא של חנוני שנפסל מאכילת אדם).

עכ"פ למדנו דאסור להפסיד קניבת ירק דבע"ב ולעשותה מאכל בהמה (דיסודה משום הפסד כמבו' בר"ש) כל זמן שלא התייבשה. והדבר צריך ביאור דהרי כן הוא דרכם דבע"ב לקנב הירק ולהכשירו לאכילה באופן שמסיר גם המעופשות קצת והרי במורסן חדשות למדנו לשי' הרא"ש ודעי' דנוהג בהם כדרך שנוהג בחולין ומותר לאבדן.

ולקושטא דמילתא היה מקום לבאר בזה שהרי יסוד ההיתר במשנה דתרומות הוא, דנוהג בתרומה כבחולין ולכן כשנשארו לו בדרך תיקון החיטים לפת סובין המעורבים עם הקמח הדבוק בהם נוהג כבחולין ומשליכן, אבל בההיא קניבת ירק דמיירי באוכלי אדם להחליפם באוכלי בהמה הרי החלפה זו ודאי אינה כלולה בדרך תיקון והשתמשות הרגילים כבחולין ולכן בהכרח צריך להעמיד בייבשם קודם, שלא עומדים עתה לאוכלי אדם.

אבל בתשו' מהרי"ט (סי' ס"א) עולה לא כן, שהרי [גם] מכח סוג דקניבת ירק במה שהתירו להעלות את הירק לגג ליבשו ואף שהוא עדיין מאכל אדם ויגרום הפסד לירק השריש המהרי"ט את חידושו דאין איסור בגרם הפסד ומבלי להיכנס עתה להילכתא גבירתא דגרם הפסד עכ"פ מבואר היטב בדברי מהרי"ט שאסור להפסיד את הקניבת ירק בידים אף אחר שקנבם הבעה"ב קודם היבוש, ואינו רק דין ביחס בין אוכלי אדם לבהמה [ומשו"כ למד דלגג אינו הפסד בידים].

אמנם עדיין יש לחלק בין הפסד דקניבת ירק דעולה דאסור להפסיד מדין סובין חדשות, שהרי בחיטים הוא בא לטוחנם שהוא מעשה תיקון הכרחי כדי לעשות פת וכיוצ"ב (וכמבו' בדברי הרא"ש) יש לומר דבכה"ג התירו לאבד כדרך חולין, משא"כ בקניבת ירק דבע"ב שרוצה לתקן הירק "כדרך בעלי בתים שמדקדקים במאכלם" (לשון רדב"ז) ולכן מסיר את המעופשים קצת שראויים לאדם ע"י הדחק ודאי אין הכרח ללמוד מסובין חדשות היתר לאבדם.

[תדע, שהרי בתורת כהנים (פר' אמור) כרך המסלת בחיטים ומקנב בירק בחדא מחתא, אלא דשם מיירי בדרגה אחרת, דמסלת ומקנב כל מה שרוצה וכבר פי' בירושלמי (בתרומות שם) דין זה עם מתניתין ואכ"מ עתה, ודאי שיש פנים מסבירות לומר דאף הקניבה דבע"ב היא דרגה יותר מטחינה].

ג. העולה מהאמור דכשרוצה לקלף מאכלים שקליפיהם אינם ראויים לאכילה ובשביעית אף לא ראויים לצביעה [עי' רמב"ם (פ"ה הכ"א), וע"ע בדברי מע"כ הרב שליט"א בשביתת השדה (פ"ט הע' א'α)], אף בקליפי פירות שנשארו דבוק בקליפה מעט אוכל, יכול לקלפו כדרכו ולהשליכו, שהרי מוכרח לתקנם ועושה כדרכו, וכדרך סובין חדשות.

מאמרים הלכתיים | ההנהגה בגידולי שביעית בתיקונם לאכילה

ד. אבל בדעת הרמב"ם לא נראה כן, הנה הרמב"ם קבע הלכותיו בדין זה בשונה מסדר המשנה וחילק המשנה לב' דינים נפרדים, בריש פרקין [כשקבע את הדינים המבארים מה מותר לעשות בתרומה, בה"ה] כתב כדרך שמרקיין את הקמח בחולין כך נוהג הכהן בתרומה מרקד לאכול ומשליך את המורסן הרי שרצה לעשות סולת מנופה בנפיות הרבה עד שיוציא קב או קביים מן הסאה לא ישליך את השאר מפני שהוא ראוי לאכילה אלא יניחנו במקום המוצנע ואילו דין סובין חדשות וישנות הביא [בה"ה] בתוך הדינים דשיירי תרומה, כעוקצי תאנה קניבת ירק קליפין גרעינים וכו'] וכתב דחדשות אסורין מפני שהוא ראוי למאכל אדם ושל ישנות מותרות, ע"כ.

מבואר היטב בדבריו שדין נוהג בתרומה כבחולין קאי על ניפוי הקמח, דמותר לרקד אף שמפריד המורסן אבל המורסן עצמו המ"מ מותר לזרים ולכן בקב מסאה שראוי למאכל אדם ולפ"ז לכאור' כיוצ"ב מורסן דחדשות שראוי אף הוא למאכל אדם [כמב' להדיא בר"מ] צריך להצניע ואין לו לאבדן.

וצ"ל דלהרמב"ם עיקר החידוש בנוהג כבחולין הוא, אף שהמורסן קודם הניפוי מעורב עם הקמח ונחשב איתו וראוי כך לעניים אעפ"כ מותר לרקד כדרך שעושה בחולין [דמות ראייה לדבר, מהמשנה בחלה פ"ב משנה ו' דקודם שריקד הקמח הרי גם סובין ומורסן מצטרפין לשיעור חלה אבל אם ריקד והפריש המורסן ושוב חזר ועירבן כבר אינו מצטרף, ואשמועינן דהכא מותר לעשות כן, ודו"ק].

וכ"ז עולה יפה עם דברי הרמב"ם בפרה"מ {רע"ב ועו"מ} שמותר לו שיצבור את התרומה וישליך מן הסובין מה שאינו ראוי לאכילה [אמנם אי משום הא לחוד היה מקום לומר דעיקר הפסולת סובין הוא ומשום כך קראה אינו ראוי ואף שמעורב בקמח].

ואכן בדבריו בהל' י' מסמך הרמב"ם להדדי ובחדא מחתא דין קניבת ירק דבע"ב שאסורים לזרים ודין קליפי פולין ושומשוּמין אם יש בהם אוכל אסורים ואם לאו מותרים, (במקור הדין בתוספתא פ"י דין זה בא אחר מש"כ בהל' י"א) וקליפות אלו כשלעצמם אין דרך לאוכלם כמב' במהר"י קורקוס שמצד עצמם אין ראויים, ומבואר במנחת ביכורים שנדבק האוכל בהם, א"כ נראה שדינם שווה עם קניבת ירק וכן נראה שפי' שיטת הרמב"ם בחזו"א (סי' י"ד ס"ק י' ד"ה נראה).

אבל לחלוקה דלעיל בשי' הרא"ש יעלה דאכן גבי הדין האם אסורים או מותרים לזרים שווים הם אבל חלוקים בדין הפסד תרומה, ופשוט שקשה לומר כן בדברי הרמב"ם, (ודוחק להעמיד אוקימתות באופן החיבור והיחס בין האוכל והקליפה, וע' בסוף המאמר ודו"ק).

העולה מהאמור:

ישנם ד' חילוקים ודרגות באופן תיקון גידולי שביעית בשביל להכשירם לאכילה, בהיתר התיקון ובדין המותר. וכדלהלן:

א. כשמתקן בדרך הגידול הנצרך והרגיל באותו גידול כדי להכשירו לאכילה, בדומה לתיקון חיטים חדשות כדי לעשותם פת, להרא"ש משליך המותר, ולרמב"ם כשמעורב עם הפסולת חלק הראוי לאכילה [לאדם, או ברגילים לתת לבהמה וכמבואר בשביתת השדה שם] אין מקור להתיר להשליכם באופן של הפסד והרי הם בקדושת שביעית ודינם כמו באות ב'.

ב. כשמתקן הגידולים כדרכו, אבל אין תיקון זה נצרך לאכילה [כקניבת הירק], הרי זה מתקן כדרכו. ומ"מ מבואר בירושלמי שאסור להפסיד את המותר שהפריד (וכן עולה מהמהרי"ס ומהחזו"א, ובכגון

זה אפשר שגם הרא"ש מסכים)

ההנהגה בגידולי שביעית בתיקונם לאכילה | מאמרים הלכתיים

ג. כשמתקן הפירות כדרך המפונקים הנוהגים סלסול במאכלם, מצד אחד מותר לתקן כדרכו, אבל מאידך לכו"ע אין לאבד המותר, אלא מצניעו. [ונח' הראשונים לגבי האכלה לבהמה].

ד. יל"ע האם יש הגבלה בגידולי שביעית כשמתקן דרך סלסול כמו שמצאנו גבי תרומה. ונראה שנחלקו בכך ה'שערי צדק' (לבעל החיי"א) ומרן החזו"א^א, ולחזו"א יכול לסלת כל צרכו כל שמטרתו להשביח, אך ודאי שמצניע המותר.

*

[נציין שכדי להשלים את היריעה יש לדון בעוד כמה פנים בגדר השימוש הרגיל, ויש בכך נפקא מינה לכמה מן ההלכות, ועוד חזון למועד בס"ד, ונראה להם מראה מקום, כדלהלן:

א. משנה א' אין נותנים דבילה וגרוגרת לתוך המורייס, ולביאור מראה הפנים (בירושלמי ריש פרקין) נחלקו המשנה ותוספתא וע"פ זה ר"ש ורמב"ם בהלכותיו (ע"פ מהר"י קורקס) האם הנתינה עצמה של הדבילה והגרוגרת למורייס נאסרה (גם בלא לסוחטן אח"כ) אף דמבואר במהר"י קורקס שדרכם היתה לעשות כן.

ב. בתוספתא (פט ה"ד) ובר"מ (שם ה"ד) אין כובשין בצלים בחומץ של תרומה מפני שמפסיד החומץ, אף שודאי הרגילות לעשות כן.

ג. בתוספתא (פ"י הי"א) ובר"מ (הי"א) גרעיני זיתים ותמרים וחרובין אע"פ שלא כנסן הכהן הרי אלו אסורין לזרים. [בשונה מהמבואר במתניתין גרעיני תרומה בזמן שכנסן אסורות]. ובמהר"י קורקוס העמיד [עכ"פ גם] האופן שאסורים, בתמרים לחים שנשאר בהם קצת מן האוכל הדבוק והדרך באוכל אותם להניח אותו מעט דבוק עם הגרעינה ואינו חושש לאוכלו כי הוא כל שהוא וכו' ולכן השמיענו דאסורים בכל גוונא, עכ"ל. ובדרך אמונה (בבה"ה ד"ה גרעיני) פ"י דבכה"ג אין מח' בין מהרי"ק לרדב"ז (שגירסתו בר"מ שונה). אמנם אליבא דהר"ש ותוס' גם באופן זה הוא דוקא בכנסן].

א. כן מוכח מהשערי צדק שקבע בהל' שביעית שלו את הרמב"ם הנ"ל של תרומות. ומה שכתבנו את דברי החזו"א הם על פי הבנת ה'דרך אמונה' ה, יח.

הרה"ג רבי
שמואל קצבורג
שליט"א

ר"מ ישיבת 'אבן האזל'

פירות שביעית לגוי במכירת חמץ

כתב הרמב"ם (שמיטה ויובל פ"ה ה"ג) 'פירות שביעית אין מאכילין אותן לעכו"ם' והמקור לדבריו הוא מהתוספתא פר' י"ד עה"פ 'לכס לאכלה' ולא לאחרים. ופי' הר"ש משאנץ והראב"ד שולא לאחרים היינו ולא לנכרי. וכתב החזו"א (סי' י' ס"ד) שאינו אסור מה"ת אלא קרא אסמכתא בעלמא והאיסור להאכיל לגוי הוא מדרבנן, והטעם לאיסור זה כיון שאין הגוי נוהג קדושת שביעית, ומטעם זה כתב בתוספתא שאין מוכרין לגוי פירות שביעית דהוי כעיו הפסד. עוד כתב הרמב"ם (שם פ"ו ה"א) 'אסור לסחור בפירות שביעית' והמקור הוא בגמ' ע"ז (פ"ו ע"א) שדרשו חז"ל "לאכלה ולא לסחורה".

ולפי"ז יש לדון, מי שבישל פירות שביעית עם חמץ, והרי גם בחמץ בלוע יש איסור של "בל יראה ובל ימצא" כמבואר בשו"ע ובמשנ"ב בריש סי' תמ"ב, והמנהג הוא שמוכרים לגוי את החמץ בער"פ, האם יכול למוכרו לגוי במכירת חמץ מצד האיסור למכור פירות שביעית לגוי.

והנה מצד איסור סחורה כתבו באחרונים (שנת שבתון עמו' נד') שהיות ואין עושים זאת אלא כדי להינצל מאיסור חמץ אין זה נחשב לאיסור סחורה, ויש להוסיף על דבריהם שאף התוס' בסנהדרין (כו ע"א ד"ה למוכרו) כתב שמכירה באקראי אין בו דין סחורה, וממילא היות ומכירת חמץ היא פעם בשנה הרי זה נחשב לאקראי ואין בזה איסור. עוד אפשר לומר טעם שאין בזה איסור סחורה, ע"פ מה שכתב בחזו"א (סי' כו' סדר השביעית אות ה') שבככל איסור סחורה זה באופן שקונה ע"מ למכור ביוקר, אבל אם מכר באותו מחיר אין בזה איסור, וא"כ במירת חמץ ודאי אינו בכלל מכירה ביוקר שהרי, ופשוט.

אלא שעדין יש עלינו לדון מצד איסור מכירת פירות שביעית לגוי, האם במכירת חמץ שעושה זאת כדי להפקיע את איסור חמץ ישנו בכלל איסור מכירת פירות קדושת שביעית לגוי או לא.

והנה בשו"ת משנת יוסף (ח"א סי' טו) כתב שאין כלל איסור בעצם המכירה לנכרי אלא האיסור הוא שנכרי יאכל פירו"ש. וביאר בשו"ת מהרי"ט, שנתמעט מ"לאכלה" ולא להפסד. לפי"ז, במכירת חמץ שלנו אינו עולה על הדעת שהנכרי יסתובב בבתי העיר ויאכל מהפירו"ש. מאידך, מדחזינן גבי תרומה בפסחים (יח' ע"א) ששורפין את התרומה בערב פסח, והגמ' לא חיפשה אפשרות למוכרו לנכרי ושלא יגיע לידו וכו', חזינן דאין חייבים לחפש כל תצדיקי לפטור משריפה. עכ"ד.

אמנם, אפשר לחלק בין מכירת חמץ לשריפת תרומה שהרי בלא"ה עושים מכירת חמץ א"כ שיכלול את החמץ הזה בתוך שאר החמץ וכך יוכל לעשות זאת לתחילה.

אך צ"ע מש"כ שלא יוכל לבוא לידי הגוי, שהרי המכירה צריכה להיות במכירה גמורה אע"פ שהגוי יבוא לקחת את החמץ יקבל זאת, ואין אנו יכולים להסתמך ע"ז שהגוי לא יבוא לקחת. מאידך, יש סברא להתיר למוכרו לגוי משום שבין כך הרי פרי זה עומד להאסר לישראל והואיל ואין בו איסור

פירות שביעית לגוי במכירת חמץ | מאמרים הלכתיים

הפסד אין איסור למוכרו לגוי ונלמד זה מכך שעושיין בפירות תרומה כמובא בתוס' בפסחים (יג' ע"א ד"ה שורפין).

אמנם בס' כרם ציון (גידולי ציון עמ' א') כתב לחלק בין פירות תרומה לפירות שביעית שבתרומה שמתחייב גם מדבר הבא מאליו, הכל הולך בלא"ה ולא בידו אין דין שמירה, משא"כ פירות שביעית שאין חשש להיזק הבא מאליו יש לו איסור לאבדו בידים וזה נכלל בכתוב "לכם לאכלה" (ועי' ש בארוכה מה ש"כ) א"כ לפי"ז א"א להתיר למוכרו. ולפי"ז יש מקום לומר שמותר לשורפו דומיא דפירות תרומה ועדיף מלמוכרו לגוי לפי מש"כ שם האיסור בפירו"ש חמור מפירות תרומה.

[והנה במשנת יוסף שם כתב שאמנם ימכור לגוי אינו עובר בבל יראה אבל אין לו מצות תשביתו. ואמנם יש עצה לשרוף פחות מכזית לפי הסוברים שבפחות מכזית אין איסור הפסד בפירו"ש (מהרי"ט אלגאזי הלכות חלה אות ב' ועוד)]

והנפק"מ בזה, אם נימא שמותר למכור לנכרי וזה נחשב להפסד, האם מותר לכתחילה לערב חמץ בפיר"ש לפני הפסח שהרי מביא לידי איסור. שלפי המתירים לכאן יהיה מותר שהרי אינו מפסידו שהוא לא חושש שהגוי יאכלנו משא"כ האוסרים יאמרו שזה נחשב הפסד ואסור.

עוד נראה לומר, שלכו"ע העצה תהיה למוכרו לגוי שעובד אצלו והוא כאנשי ביתו כגון עובד זר שמסיע לקשיש ע"פ הרמב"ם (שמיטה פ"ה הלכ' י"ג) שכתב ואם היה שכיר שבת וכו' או שקצץ מזונותיו עליו הרי כאנשי ביתו ומאכילין אותו ומבאר הפאת השלחן שמדובר אפי' בגוי ועי' בחזו"א (ס"י יג' ס"ק כו') מה שביאר בזה א"כ לגוי כזה יהיה מותר למכור את החמץ הבלוע.

העולה מן הדברים:

א. למכור לגוי במכירת חמץ פירות הבלועים מחמץ, נחלקו הפוסקים ויש מקום לחשוש.

ב. לגוי שאוכל עם בני ביתו מותר לכו"ע למכור.

ג. אסור לשרפם בשונה מתרומה אלא"כ פחות מכזית.

*

שוב שאלנו הדברים בכתב את הג"ר אביגדור נבנצאל שליט"א רב העיר ירושלים שבין החומות וזה מה שהשיב לנו:

א. מכירה לגוי - שאלה: קי"ל פירות שביעית אסור למוכרו לנכרי, ובתורת כהנים דריש מקרא "והיתה שבת הארץ לכם לאכלה" לכם ולא לאחרים, ופירשו הר"ש משאנץ והראב"ד שאין נותנים פירות שביעית לנכרי לאכילה. אם כן, האם ניתן למכור זאת במכירת חמץ לגוי? תשובה: **יתכן שכן, שאם לא ימכור יצטרך לבערם**. והוסיף והסביר בע"פ, הבעיה בלמכור לגוי זה מפני שיתכן שיקח ויאכל, אך כיון שיתכן שלא יאכל לכן עדיף למכור מאשר לבער ואע"פ שהמכירה לגוי נעשית בדר"כ בשעה החמישית שכבר החמץ אסור באכילה מדרבנן, מ"מ לעשות מעשה ולמכור את זה לגוי אסור (רק שעדיף מאשר לבער כיון שיתכן שלא יאכל הגוי).

ב. ביעור חמץ - שאלה: האם ומתי מותר לבער את הפירות הללו בביעור חמץ, האם בשעה החמישית שאסור באכילה ומותר בהנאה או בשעה השישית שמדרבנן אסור בהנאה? תשובה: **ימכור לגוי**. והסביר, שאין לבער ולהפסיד בידים את הפירות שביעית.

ג. **בישול בער"פ עם חמץ** - שאלה: האם בערב פסח בכלל מותר לבשל פירות שביעית עם חמץ, שהרי בבשלו גורם למעט בזמן שניתן לאכלו כמו מביא קדשים לבית הפסול? תשובה: **זה גורם שיצטרך לשורפם או למוכרם לגוי, אא"כ יאכלו קודם זמן איסור**. והוסיף בע"פ, שלהפקיר לא מועיל כיון שזה בארץ ישראל.

מב

הגאון רבי
שניאור ז. רווח
שליט"א

מאמרים הלכתיים -
פסח

רב קהילת 'משכן התורה' אלעד
וראש המכון למצוות התלויות בארץ

קטניות בפסח

דין קטנית שלא עומדת למאכל אדם, ודין קטנית שהשתנתה, לשימוש בפסח
ודין הממתיקים המלאכותיים והאם קוקה קולה זירו כשרה למהדרין גם לפסח

- ❖ מקורות הדין, הלכה ומנהג
- ❖ תערובת ושאר שימושים שאינם אכילה
- ❖ מה נכלל בהגדרת 'קטניות'
- ❖ קטניות שלא היו בזמן הגזירה ודין קטניות שאינם נאכלים בפ"ע
- ❖ קטנית שהשתנתה
- ❖ גידולים המתרבים על מצע חמץ וקטניות
- ❖ דין קטנית שהשתנתה ונפ"מ לממתיקים הנמצאים במשקאות קלים ועוד
- ❖ סיכום הדינים הלכה ולמעשה

א. מקורות הדין, ההלכה ומנהג

שנינו בגמ' מס' פסחים (ל"ה ע"א), על דברי המשנה אלו דברים שאדם יוצא בהן ידי חובתו בפסח, בחטים, בשעורים, בכוסמין, ובשיפון, ובשיבולת שועל, וכו', מדייקת הגמ', הני אין, אורז ודוחן לא. מנהגי מילי, אמר רבי שמעון בן לקיש, וכו', אמר קרא "לא תאכל עליו חמץ שבעת ימים תאכל עליו מצות" דברים הבאים לידי חימוץ אדם יוצא בהן ידי חובתו במצה, יצאו אלו שאין באין לידי חימוץ אלא לידי סירחון [רש"י: אין עושין חמץ, ואם מחמיצין אותן, מסריחין]. מוסיפה הגמ', מתניתין דלא כרבי יוחנן בן נורי, דאמר: אורז מין דגן הוא, וחייבין על חימוצו כרת ואדם יוצא בו ידי חובתו בפסח. ובגמרא שם (קיד ע"ב) מבואר שגם המנהג הוא דלא כרבי יוחנן בן נורי, כאשר רב הונא ורבא היה אוכלים אורז בפסח. ומסכם שם רב אשי, שמע מינה, לית דחייש להא דרבי יוחנן בן נורי. ע"כ מהגמ'.

וכהכרעה זו שאין מיני קטניות באות לידי חימוץ נפסק להלכה בלי ערעור ובלי פקפוק. גם אלו שנהגו להחמיר ודאי לא חלילה שחששו נגד הנפסק בגמרא שזה אינו בא לידי חימוץ, אלא מטעמים

קטניות בפסח | מאמרים הלכתיים - פסח

אחרים שחששו להם, וכלשון מרדכי (פסחים רמז תקפח) שכתב בזה"ל: אמנם גיסי ה"ר יצחק מקורבול כתב בספר המצות הקצר אשר יסד, נראה לי לקיים המנהג ולאסור כל קטניות בפסח ולא מטעם חימוץ כי טעות הוא בידם כדפרישית, אלא משום גזירה הוא דכיון דקטניות מעשה קדרה היא ודגן נמי מעשה קדרה כדריסא אי הוה שרינן קטניות דילמא אתי לאיחלופי להתיר דייסא דאידי ואידי מעשה קדרה וגם מידי דמידגן הוא, כגון חמשת המינין כדאי' בב"מ (דף פח ע"ב) דקרי לקטניות מידי דמדגן, וגם יש מקומות שרגילין לעשות מהן פת כמו מחמשת המינין ולכך אתי לאיחלופי לאותם שאינם בני תורה. ולא דמו למיני ירקות כגון כרוב וכרישין וכיוצא בהן דהני לא דמו כלל לדגן ולא אתי לאיחלופי. ומנהג הגון הוא ליזהר מכל קטניות ומכל דבר שקורין ליגו"ם, וגם חרדל נכון לאסור משום דהוה מידי דמדגן אף על גב דתלמודא שרי אפי' אורז זהו דוקא בימיהם שהיו בקיאים כולן באיסור והיתר, אבל השתא בדורות האחרונים גזרו. ואפילו ליתנו במים רותחין נכון לאסור דילמא אתי ליתנו במים קרים עכ"ד הסמ"ק, וכתב המרדכי, שגיסו ורבינו ברוך ורבינו שמשון מאוירא לא היו אוכלין מיני קטניות בפסח, אבל ה"ר יחיאל מפרי"ז היה רגיל לאכול פול הלבן שקורין פיי"ש.

וכן פסק רבינו הרמב"ם בהלכות חמץ ומצה (ה, א) וז"ל: 'אין אסור משום חמץ בפסח אלא חמשת מיני דגן בלבד, והם שני מיני חטים שהן החטה והכוסמת, ושלשת מיני השעורים שהן השעורה ושבולת שועל והשיפון, אבל הקטניות כגון אורז ודוחן ופולים ועדשים וכיוצא בהן אין בהן משום חמץ אלא אפילו לש קמח אורז וכיוצא בו ברותחין וכסוהו בבגדים עד שנתפח כמו בצק שהחמיץ הרי זה מותר באכילה שאין זה חמוץ אלא סרחון'. וכתב רבינו מנוח על דברי הרמב"ם שם וז"ל: וכתוב בספר המנהגות 'ונהגו כל העולם שלא לאכול זרעונים בפסח מפני שהן מחמיצין ועל כן נקראין חימצי'. ולא מסתבר לומר שיהיה המנהג תלוי באיסור כלל שאין בשום קטניות בעולם שום חימוץ אלא מפני שאין דרך לאכול קטניות במועד שהרי כתוב ושמחת בחגך ואין שמחה באכילת תבשיל קטנית. וכו'. ואעפ"י שנהגו, דהא אמרינן בירושלמי פרק מקום שנהגו כל דבר שמותר וטועה בו באיסור נשאל ומתירין לו. אחר זה מצאתי כתוב שיש מין אחד הנקרא ויצאש והם מגרגרים של חטה שמשתנים בארץ בתבניתם וטבעם כמין הזוגין שבשנה שאינה של ברכה יוצאת התבואה מדרך הישר וחוזרת זוגין מלשון כי זנה תזנה הארץ. ובשנה גשומה חוזרת התבואה ויצאש וקורין אותה ויצאש פורמנטלש ועל כן אסרו כל קטניות וזה הטעם יש לו. עכ"ד. [ובביאור הלכה ריש סי' תנג ביאר בדבריו שיש מיני חטים שבשנה שאינה כתיקונה משתנות ונראות כמיני זרעונים וע"כ אסרו כל מיני זרעונים. ולענ"ד יש לבאר עוד מצד המציאות, שלמעשה אין מוכר במציאות מיני דגן שמהפכים הצורה לצורת קטנית, אך בפועל נשאר דגן. ויש כן מציאות ידועה על דגני בר הגדלים בשדות של מחזור זרעים, כגון המצוי בשדות הכמון, שעולה בתוכם שיבולת שועל בר, מזריעות קודמות של שיבולת שועל רגיל, והם דומים בצורתם לגרגר כמון, וכל זה כמתואר בשו"ת שש משור ח"א או"ח סי' ט, יעו"ש].

וכן הביא כתוב מן הבית יוסף (או"ח סי' תנג) את דברי הגהות מימוניות על הרמב"ם הנז' (הל' חמוץ פ"ה ה"א - מופיע בדפוס קושטא) שהביא את דברי הסמ"ק הנז' 'על הקטניות כגון פולים ועדשים יש נוהגים איסור לאכלם בפסח וכן ה"ר שמואל מאוירא, אבל ה"ר יחיאל ושאר גדולים היו נוהגין בהם היתר, וקשה מאד הדבר להתיר כיון שאחרים נהגו בהם איסור (ע' פסחים נ ע"ב), ונראה שלא נהגו בו איסור משום חימוץ דלא טעו אינשי בזה דתינוקות של בית רבן יודעין אותו, דבפירוש אמרינן בגמרא (לה ע"א) דאינו ואפילו לבשל אורז וקטניות שלמות ג"כ אסור משום לא פלוג בא לידי חימוץ אלא חמשה מינים בלבד, אלא אסרום משום דדגן מעשה קדרה וקטנית מעשה קדרה גזירה הא אטו הא, וגם יש מקומות שעושים פת מקטנית ואתי לאיחלופי בדריסא שהוא מעשה קדרה, אבל מיני ירקות דלא דמי לדגן כלל, לא אתי לאיחלופי. וגם פעמים תבואה מעורבת בהם ואי אפשר לבררו יפה.

והחרדל כמו כן יש לאסרו בפסח משום שהוא מידי דמידגן (עי' נדרים נה.), אף על גב דבימיהם היה מותר, מכל מקום עתה יש להחמיר בדורות הללו שאינם בקיאים כל כך באיסור והיתר כדורות הראשונים כדפירש רב סעדיה גאון.

הנה אם כן למעשה כמה טעמים למדנו מדברי הראשונים הנז' להא דהנהיגו באותם מקומות לאסור הקטניות,

א. מחמת שהקטניות מעשה קדרה בדומה לדייסא של מיני דגן.

ב. קטניות הם מיני דמידגן בדומה לדגן [שעושים ממנו כרי].

ג. במיני קטניות עושים מהם פת, כמו שרגילים לעשות במיני דגן.

ד. שיש מיני דגן מעורבים עם הקטניות [מחמת תערובת בתלוש או מחמת מחזור זרעים באדמה (בדומה למצב הכמון מתורכיה ואיראן בימינו) או שמשנים צורתם וכמבואר לעיל].

ולמדנו עוד מדבריהם שאין צריך כל הטעמים אלא אף אם רק דמיון אחד גם הם אסרו וכגון חרדל שאסרו רק משום דמידגן. ומחמת כל הנז' לעיל חששו שיבואו לטעות אותם שאינם בני תורה, ולכן אסרו הקטניות, ואפילו לא במים חמים באופן שאין חשש כי הרי זה חלוט, גם לא התירו. ולהלן נביא טעמים נוספים.

והנה הלכה למעשה, רבינו הטור (סי' תנג) כתב: 'אלו דברים שיוצאים בהן ידי חובת מצה, בחטין ובשעורים ובכוסמין ובשבולת שועל ושיפון, אבל לא באורז ושאר מינים, וגם אינן באין לידי חימוץ ומותר לעשות מהן תבשיל, וכן בכל מיני קטניות, ויש אוסרין לאכול אורז וכל מיני קטניות בתבשיל לפי שמיני חטין מתערבין בהן, וחומרא יתירא היא זו ולא נהגו כן, עכ"ל. ומרן בבית יוסף שם כתב בזה"ל: גם רבינו ירוחם (נתיב ה' ח"ג מא.) כתב אותם שנהגו שלא לאכול אורז ומיני קטניות מבושל בפסח מנהג שטות הוא זולתי אם הם עושים להחמיר על עצמם ולא ידעתי למה. עכ"ל. ושוב הביא דברי הגהמ"י והמרדכי, וסיים: ולית דחש לדברים הללו זולתי האשכנזים. אמנם רבינו הדרכי משה כתב על דברי הבית יוסף (אות ב) 'ואנו בני האשכנזים נהגו להחמיר' אלא שהגביל זאת רק לאכילה ולא להנאה, ונבאר להלן באות ב.

הנה אם כן גם רבינו הטור בתקופתו ובתקופת אבותיו טרם התקבלה גזירה זו של הקטניות אף אצלם, ולכן כתב על זה שזו חומרא יתירה. אמנם יש מרבתינו הראשונים, שכבר נמנעו מאכילתן, ואף הוסיפו שכך היה המנהג אצלם, וזה חזר והתפשט בכל מקומות האשכנזים, ועיקר התפשטות המנהג היה מימי המהרי"ל ואילך. והמנהג או חלק ממנו התפשט גם בחלק ממקומות ספרדים שונים, ולא בכל סוגי הקטניות אלא כל מקום ומנהגו ומנהג אבותיו וכדלהלן. ומכל מקום באשכנז התפשט האיסור בכל המקומות, וכמו שכתב הרמ"א בדרכי משה (שם). וכ"כ הפרישה על הטור, שהמנהג באשכנז להחמיר, ואין לשנות. מיהו פשוט דאין אוסרין בדיעבד. וכ"כ הב"ח (על הטור) שכך נהגו, ואף החרדל דליכא מאן דפליג אהא דתנן (מ, ב) אין נותנין קמח לתוך חרוסת או לתוך החרדל דאלמא דהחרדל בעינו שרי, נמי נהגינן לאסרו דהוה ליה נמי קטנית, מיהו בנתערב בתבשיל בפסח שרי.

גם בשולחן ערוך (סי' תנג ס"א) פסקו מרן השו"ע והרמ"א לפי המנהגים השונים, כאשר מרן השו"ע כתב: אלו דברים שיוצאים בהם ידי חובת מצה, בחטים ובשעורים ובכוסמין ובשבולת שועל ובשיפון, אבל לא באורז ושאר מיני קטניות, וגם אינם באים לידי חימוץ ומותר לעשות מהם תבשיל. והרמ"א כתב: ויש אוסרים והמנהג באשכנז להחמיר, ואין לשנות. מיהו פשוט דאין אוסרים בדיעבד אם נפלו תוך התבשיל. וכן מותר להדליק בשמנים הנעשים מהם, ואינן אוסרים אם נפלו לתוך התבשיל. וכן מותר להשהות מיני קטניות בבית, וזרע אקליז"א ואני"ס אליינד"ר אינן

מיני קטניות, ומותר לאכלן בפסח, כן נ"ל. עכ"ל הרמ"א. וכתב הט"ז (שם ס"ק א) על דברי הרמ"א שהגם שאין זה אלא חומרא בעלמא, מכל מקום אין לשנות מפני שנהגו כך. וכ"כ בשו"ע הרב בריש סי' זה שכן נהגו שלא לאכול ואפילו ביו"ט אחרון. וכ"כ החיי אדם (כלל קכו אות א) שכן נהגו בכל תפוצות הגולה האשכנזים וכן במדינות פולין [שגם הם נחשבים אשכנזים] לאסור כל מיני קטניות, ואפילו לבשלם שלימים אסור. וכ"פ המשנ"ב (ס"ק ז) שלמעשה אין לשנות ואפילו באחרון של פסח ג"כ אין להקל בזה. להוציא בשעת הדחק ויבואר להלן.

ואמנם ידועה דעתו של החכם צבי כפי שמעיד בנו הרב מור וקציעה בריש סי' תנג, שהרבה צער נצטער אותו צדיק על חומרא זאת, והיה מתרעם ואומר אי איישר חילי אבטליניה למנהג גרוע הלו שהיא חומרא דאתיא לידי קולא ונפק מנה חורבא ומכשול, כי מתוך שאין מיני קטניות מצויים להמון לאכול ולשבוע, צריכין לאפות לחם מצה הרבה, בפרטות העניים ומי שבני ביתו מרובים ולא יספיקו להם תבשילים הרבה לשבר רעבונם, מוכרחים על כרחם להספיק להם מצה די לחמם לביתם וחיים לנערותם. מתוך כך אינם נוהרים בעסה כראוי וכחובה, עושים אותה גדולה הרבה ושוהים עליה מאד. קרוב הדבר שנכשלים באיסור כרת ר"ל. גם המצות עומדים להם ביוקר ואין יד כל אדם משגת לעשותם די הצורך לבני ביתו, ולא ימצא להם אפי' די שבעם אף בלחם חמץ כל השנה, וקטניות נמצאים בזול בלי טורח ובהתר, ואתו לאמנועי משמחת י"ט, בסיבת חומרא שאין לה טעם וריח, לכן אשרי שיאחז צדיק דרכו, יתן אוכל למכביר ונפץ את עלולי החומרות הזרות אל הסלע. אלא שלא ערב אל לבו החכ"צ להתירו בלי הסכמת רבים. ומ"מ כותב בנו המו"ק שלמעשה בזמנו כבר כן אפשר לבטל שאין לחוש, ולכן כתב: על כן אני אומר בטח, המבטל מנהג זה של מניעת אכילת קטניות (והדומה לו ממנהגים גרועים כאלה) יהי חלקי עמו, הלואי יסכימו עמדי גדולי הדור במחוז הלו. הנני הנני להיות נטפל לדבר מצוה זו, וכל ימי הייתי עומד ומצפה מתי יבוא לידי ואפרסם דעת אמ"ה להפקיע חבל חומרות כאלו שאין רוב הצבור יכולין לעמוד בהן. לקיים ותגזר אומר ויקם, ואקבענה בדפוס ואעשנה כיון להביאה לידי מעשה לתקוע בה מסמרות, לקבעה הלכה לדורות, לזכות את הרבים ולהסיר מכשול מדרך עמינו, בודאי למצוה רבה יחשב. עכ"ד שם. ועוד עי' מש"כ בספרו שאילת יעבץ (ח"ב סי' קמ"ז אות ד' וסי' ק"ג). ומאידך עי' בשו"ת זכר יהוסף לר' יוסף זכריה שטערן (ח"ג סי' קנ"ז) ובשו"ת מאמר מרדכי לר' מרדכי זאב איטינגא (סי' ל"ב) שכתבו לחלוק על דברי המו"ק ומר אביו בעל החכ"צ, יעו"ש.

והנה על קהילות הספרדים כבר כתב מרן בבית יוסף שלא נהגו בזה, אולם מנהגים שונים מצאנו בזה, כאשר רבינו הפר"ח (על השו"ע שם) כתב לתמוה, שלאחר שנסתם התלמוד היאך אפשר שנגזור גזירות מדעתינו, וכתב מצאתי להם סמך על כך מהגמרא בפסחים (מ ע"ב) ובתוספות שם. ומכל מקום כתב שאין כן מנהגינו זולתי באורז ששנה אחד אחר שנבדק ג' פעמים יפה נמצא בו גרעין חטה ומאותו היום והלאה לא אכלנוהו בפסח. ועוד ציין לדבריו בסו"ס תסג שם כתב: ומהכא שמעינן שמותר לעשות פנאד"ס ממצה אפוייה ולא חיישינן למראית העין ואפילו באתרא דשכיחי עבדי דמזלזלין במצות'.

גם הרב חיד"א בספרו ברכי יוסף (סי' תנג אות א) כתב בשם שו"ת שערי ישועה (שער ו סי' ד) שירא שמים לא יאכל אורז מאחר שנתפשט איסורו בכמה קהלות. וסיים הברכ"י שכן נהגו שלמים וכן רבים. וכ"כ גם בספרו טוב עין (סי' ט אות ו) שכן מנהג רוב התלמידי חכמים בירושלים שלא לאכול אורז, וכן נהגו שלמים וטובים. ומכל מקום כתב שמה שכתב בשערי ישועה שפשט איסורו גם בקרב אנשי ספרד שאסרוהו לכל הקהילות, איננו יודע מאן נינהו.

גם הגאון רבי אלעזר הלוי טובו בספרו פקודת אלעזר (סי' נא) כתב שעכשיו גם הספרדים בירושלים נוהגים איסור באכילת קטניות. והביא דבריו הכה"ח (סי' תנג אות י), וכתב ע"ז, שעתה התרבו האוכלסים בירושלים וכל אחד מחזיק במנהגו, יש שאוכלים קטניות ויש שאינם אוכלים. [ובשו"ת

שמע שלמה למו"ר הג"ר שמ"ע שליט"א בח"ו או"ח סי' ד כתב, שמסתמא הפקודת אלעזר חי בירושלים עם רבני ועם קהלת חכמי המערב שהמשיכו את מנהגם ממרוקו שלא לאכול אורז וקטניות יבשות, וכך שאין הוכחה על מנהג שאר הספרדים בירושלים]. גם בשו"ת נחפה בכסף (ח"א דף קעה) כתב שאורז מותר וכו', אלא דנוהגים להחמיר וכן נוהגים הרוב בעיה"ק ירושלים, וכן ראוי לעשות, ואין למחות ביד המיקל.

וגם בארצות המערב שרוב ככל הקהילות נהגו איסור באורז [להוציא קהילות בודדות כגון חלק מקהילת בני ספרו שבמרוקו כפי ששמעתי מזקני קהילה זו ובראשם ממעלת ידידנו הדגול רבי יצחק בניזרי זצ"ל], זה מהשנים המאוחרות יותר [כ-300 שנה], ראה במש"כ הגאון רבי יעקב אבן צור בספרו שו"ת משפט וצדקה ביעקב (ח"א סי' ט), שהקהילות אוכלים אלא שהוא ועוד כמה חכמים היו נמנעים, עד שנודע לכולם שהיו הנכרים שם מערבבים זה עם חמץ גמור, יעו"ש. וראה עוד בתשובות רבי יהודה בן עטאר (ס"ד) שלא אוכלים אורז בפסח כדי להציל מ"פ"ח יקוש, מ"פ"ח ראשי תיבות: מורסן. פדואים [זו התערובת חמץ שהזכיר היעב"ץ הנז']. חייטם קלופים [הדומים לאורז], יעו"ש והב"ד בספר שולחן אבותינו (שער ג סעי' צו). ומש"כ שם בהערה שטעמו של מנהג זה מפני שחששו לדעת רבי יוחנן בן נורי, אחהמ"ר אין זה נכון, וכבר נפסקה הלכה לא כך, וכמבואר להלן, אלא הטעם הוא משום שאר חששות, ולכן התירו באופנים מסויימים, והדברים ברורים ופשוטים, ופלא איך לא ראה לשונות כל הראשונים הנז' לעיל, וראה עוד להלן מש"כ מדברי הב"ח בריש סי' תנג. ועל מנהג יהודי המגרב, ראה עוד בספר אוצר המכתבים (ח"ב סי' תשעה). ובספר לקט הקמח (אות ב). ובשו"ת דברות אליהו (ח"ז סי' ו). ובשו"ת שמע שלמה (הנז' לעיל, וראה שם מעשה שהיה עמו בד"ה ובידידי), ועוד ראה במש"כ הגר"י בן נאים בספרו נוהג בחכמה (עמ' קס) שאין אוכלים קטניות כלל, והיו גם כמה משפחות שלא אכלו אפילו פולים לחים, יעו"ש.

מאידך ראינו למנהג הרבה מקהילות הספרדים שנהגו לאכול בפסח, כמו שכתב בשו"ת רב פעלים (ח"ג סי' ל) על מנהג בבל. וכ"כ בספר נהר מצרים (דף כח ע"א) על מנהג מצרים. וכך העידו על קהילות סוריה השונות, וכידוע כן נהגו בהרבה מקהילות הספרדים בעולם. ובספר נתיבי עם (בסי' תנג) מעיד שהמנהג בירושלים השתנה מאז הפר"ח והברכ"י ועיקר המנהג להתיר אורז, יעו"ש. וכן כתב בספר עלי הדס (פ"ב) על מנהג תוניס. וע"ע לבא"ח (ש"א פר' צו סעי' מא).

אולם כל זה בוודאי בימים רגילים אולם כאשר יש שעת הדחק, ודאי שמעמידים על עיקר הדין בזה גם למקהלות האשכנזים, וכמו שכתב במור וקציעה (שם) שבשעת הדחק ודאי יש להתיר גם כל הקטניות באכילה. וכ"כ בחכמת שלמה (או"ח ריש סי' תנג) להתיר קטניות בפסח בעת הדחק, ודן שם באריכות בביטול של בית דין דבר של ב"ד אחר, והעלה דכל דהוי ספק אם הותנו יכולין לבטל דברי בית דין חבירו, ומכל שכן בתקנות אחרונים הוי כן, ויכולין לבטל מספק, ואתי שפיר. וזה ברור לפענ"ד. וכ"פ המשנ"ב (ס"ק ז), וז"ל: בשעת הדחק שאין לאדם מה לאכול מותר לבשל כל המינים חוץ מה' מיני דגן, ומ"מ גם בכגון זה יקדים קטניות לאורז ודוחן ורעצקע שהם דומין יותר לה' מינים ושייך בהו טפי למיגזר [ופשוט דה"ה לחולה אף שאין בו סכנה דמותר לבשל לו אם צריך לזה] אלא דצריך לבדוק ולברור יפה יפה בדקדוק היטב שלא ימצאו בהם גרעינים מה' מיני דגן. וכתב החת"ס בתשובה סימן קכ"ב דאפילו במקום שיש להתיר מ"מ יחלטנו לכתחלה ברוותחין דכל מה דאפשר לתקן מתקנינן וכ"כ הח"א. עכ"ד.

האם ניתן לשנות ממה שנהגו - הרב כנסת הגדולה (הגה"ט או"ח סימן תנג אות ב) הביא משם הר"י הלוי ז"ל (סימן לח), דאם נהגו כן מפני שסוברין דאורז מחמיץ, מתירין להם בשאלה והתרה. ואם יודעין שהאורז אינו מחמיץ אלא שרצו להחמיר עליהם משום תערובת או משום גזירה דדילמא אתי לאחלופי בדייסא, אסור להתיר להם אפילו בשאלה. ואם החזיקו בני בניהם במנהג זה, אף על פי שהם סוברים שטעם החומרא היא משום דהוה ס"ל לאבתייהו דאורז מחמיץ, מאחר דהמתחילים

בתחלה לנהוג שלא לאכול לא היה מפני שהיו סוברים שמחמיץ אלא מטעם העירוב או מטעם הגזירה, אין מתירין להם. וכן כתב בעולת שבת על השו"ע כאן (ס"ק א). והרב פרי חדש כתב לדון בזה (בפרטי המנהגים תצ"ו, ט) על הנהגתן שלא לאכול אורז בפסח אם יש להם התרה או לא, יעוי"ש.

אמנם הלכה למעשה לצורך חולי וכיו"ב אפשר להקל לספרדים שנהגו להחמיר באורז וקטניות על ידי התרה, וכמש"כ בחזו"ע (פסח ע"ב פד) וראה מש"כ בהערות שם. אולם ללא צורך כלל, אין נכון לעשות התרה, וראה עוד במקורות הנז' לעיל, ובמובא בחזו"ע שם. ועו"ע בספר דברות אליהו הנז' לעיל, ובספר שמע שלמה הנז' לעיל, ובמעשה המובא שם.

ב. תערובת ושאר שימושים שאינם אכילה

הנה הבאנו לעיל מדברי הרמ"א בד"מ שהביא את דברי תרומת הדשן (ס"י קיג) שאפילו שהמנהג להחמיר מכל מקום מותר להשהות מיני קטניות דמידגן בביתו אף על פי שנפל עליהם מים דבהא לא גזרינן משום שאר מיני דגן. וכן מותר להדליק באותן שמנים הנעשים ממיני קטניות, ואם נמצא גרגיר של קטניות בקדרה או בתבשיל לא מחמירין כלל לאסור התבשיל דאיסור משהו אינו אלא בחמשת מיני דגן. ועוד הוסיף הד"מ מדברי המהרי"ל (הל' מאכלות אסורות בפסח ע"ב פ"ט ס"ט) שהמדליק בשמן שנעשה ממיני קטניות צריך ליהדר שלא לתלות במקום שנוסף על השולחן, וכתב על דבריו שאין המנהג כדבריו אלא תולין אותו על השולחן כבשאר ימות השנה ואין לחוש שמא יסיף על האוכל דאף אם נוסף אין לאסור דמיני קטניות אינן חמץ כלל ואינם אסורים אלא משום מנהג ובכאפי גוונא ליכא למיחש.

אולם באמת שרבינו בעל תרומת הדשן סיים את תשובתו שם: 'אך כמדומה שהעולם נהגו איסור להדליק בשמנים שנעשו ממיני קטניות בפסח'. אך נראה אם נמצא גרגיר של מיני קטניות בקדירה או בתבשיל, לא מחמירין כלל לאסור התבשיל אפי' באכילה, דגזירה דאיסור משהו ליתא אלא בתבואה דה' מינים.

אלא שלהלכה רבינו הרמ"א (ס"י תנג) לאחר שהביא שמנהג האשכנזים להחמיר בקטניות ואין לשנות, הוסיף בשם המהרי"ל, וכן מותר להדליק בשמנים הנעשים מהם. ואינן אוסרים אם נפלו לתוך התבשיל. וכן מותר להשהות מיני קטניות בבית. ולא הזכיר מדבריו שהעולם נוהג איסור. ועל דברי הרמ"א שכתב שאם נפלו לתבשיל אינן אוסרים, כתב הט"ז (ס"ק א) שהגם שבדיעבד אם נפלו בתבשיל לא אוסרים מכל מקום, אם נמצאו במצה אפויים אוסרים. ואין כוונתו מחמת שאוסרים, אלא מחמת שמעכב את האפייה, כדין ביצים שאין לערב במצה.

ועל ענין התערובת כתב הפרי חדש, שהא דכתבו שאינן אוסרין אם נפלו לתוך התבשיל. מסתברא דכיון דאיכא רוב היתר מבטלי, דלא עדיף מחלת חוץ לארץ (יו"ד סימן שכג סעיף א) שמבטלה ברוב ואוכלה, יעוי"ש. כלומר אין כאן ענין וצורך בביטול טעם, אלא מבטלה ברוב ודיו. וכן כתב בחק יעקב (ס"ק ו) שבתערובת מותר אפילו ליכא ששים גם כן מותר אפילו באכילה, וכן משמעות האחרונים. והגם שבתרומת הדשן (סו"ס ק"ג) משמע דדוקא בתערובת משהו אין לאסור, אבל פחות מכאן יש לאסור באכילה [אין הדברים להדיא שם, אולם מהא דכתב על איסור משהו, נראה שרק על כה"ג כתב להתיר, ודוק], מ"מ עיקר נראה לי כדעת האחרונים, כיון שבלאו הכי הוא חומרא והרחקה בעלמא, אך רוב עכ"פ בעינן, דאם לא כן לא מיקרי תערובת כלל, דהוי כאוכל התבשיל מקטניות עצמו. והפמ"ג (מש"ז על סעי' א) כתב גם הוא לדקדק מדברי תרומת הדשן שההיתר הוא בתערובת משהו, ושוב הביא דברי הפר"ח, והחק יעקב הנז', ודברי האליה רבה (ס"ק ד) שמתירין כל שיש רוב היתר. [אלא שכתב לדחות את ההשוואה של הפר"ח לחלת חו"ל, וכתב שאין היתר להרבות עליו לכתחילה, יעוי"ש]. וטעם כל הקולות כפי שביארנו לעיל מדבריהם, שליכא למיחש לכל הענינים

הללו כשזה חומרא בעלמא, והוסיף הגר"א בביאורו על סעיף זה, שבכהאי גוונא לא גזרינן וליכא מנהג.

וכ"כ במשנ"ב (ס"ק ח-יב), שכן המנהג שלא להחמיר באם נפלו לתערובת, כל שלא ניכרין, אולם אם ניכרים, צריך לזורקן כשמוצאין. וכל זה מיירי שיש עכ"פ רוב בהיתר דאל"כ לא מיקרי תערובות כלל והוי כאוכל תבשיל מקטניות עצמה.

ועוד סיים המשנ"ב שם, שיותר ליהנות מהם כגון להדליק מהם, וכ"ש להשהות אותם ואפילו כבר לתותים במים, כיון דלא נהגו איסור רק באכילה ולא בהנאה. ובאמת שכן העיד הגר"חיד"א בברכ"י שם, שבארץ הצבי, גם המחמירים שלא לאכול שמן שומשומין, מכל מקום נוהגים להדליק בו.

ג. מה נכלל בהגדרת 'קטניות'

הנה לפי טעם גזירת הקטניות שצינו לעיל שהם, א. מחמת שהקטניות מעשה קדרה בדומה לדייסא של מיני דגן. ב. קטניות הם מיני דמידגן בדומה לדגן [שעושים ממנו כרי]. ג. במיני קטניות עושים מהם פת, כמו שרגילים לעשות במיני דגן. ד. שיש מיני דגן מעורבים עם הקטניות. אם כן, דברים שאין בהם כלל מכל החששות הנז', אין בהם לחוש לאיסור קטניות כלל.

והנה מצאנו שזכרו להדיא במקורות דלעיל בכלל קטניות, האורז והדוחן, החומס, השעועית, הפול והעדשים, החרדל, שומשום, הקנבוס וכלל משפחת הליגום [Legumes] שזה קטניות בלע"ז, גם בימינו נקרא כן בשפה האנגלית]. ומאידך מצאנו מיני קטניות שזכרו להדיא להיתר, א. הדרכ"מ הנז' הביא מהמהרי"ל (עמ' קלה ס"ו) דמותר לאכול זרע אקליי"ה לרפואה דלא הוי מין קטניות. ב. מוסיף הדרכ"מ משה, שנראה לו שהוא הדין הזרע הנקרא בלשון אשכנז אני"ס שמותר ואיננו מין קטניות. וכך הוא פסק להלכה בשו"ע (ס"י תנג סעי' א) שאני"ס ואליינדר"ר [שבת וכסבר] אינן מיני קטניות, ומותר לאכלן בפסח [ולכאורה הוא האניס המצוי גם בימינו המשמש להכנת משקאות חריפים כמו תוספת לערק ועוד, וכן משמש כתבלין למוצרי אפיה ותוספת למשקאות חמים, וכך שמו גם בלע"ז בשפות רבות]. ובשיירי כנה"ג (אות א) ביאר שאליינדר"ר הוא גר שהוא כוסבר, והביא מהמהר"ם מלובלין שטאטארקה, מין אורז הוא.

על דברי מרן בבית יוסף שם שכתב, 'אבל מיני ירקות דלא דמי לדגן כלל לא אתי לאיחלופי', כתב הרב מור וקציעה 'נראה דלא דייק הך לישנא דירקות, אלא ר"ל מיני זרעים, כשבת וקצח וכוסבר ודכוותיהו מיני תבלין, אף על גב דדמו קצת למין דגן, מ"מ משונים הם בתואר וידועים לכל, ניכרים בשמם וטעמם וצורתם, לכן אין לחוש למנעם מלאכלם בפסח אפי' למנהג אשכנזים המחמירים ביותר בדברים כאלו'. ומוסיף הרב מור וקציעה 'ואצ"ל שמותר גם להם קאפ"ע, שהוא פרי האילן, וטע [תה. ש.ז.ר.]. שהוא עלה ירק, דלא שייכא בהו שום חומרא'. כלומר, הוא החרוג את הקפה שבלא"ה הוא פרי אילן [ויש שטעו בזה], וכן עלי תה שהם כעלי ירק. ועוד הוסיף שהוא הדין גם בגרגרים של שבת. קצח וכוסבר שהם מיני זרעים ודומים במקצת לדגן, מכל מקום אינם בגזירת קטניות כיון שמשונים הם וידועים לכל.

היוצא מזה שגם סוגי גרגרים, כגון גרגרי כוסברה, קימל, כמוון ואניס, הגם שהם סוגים שונים והם מיני זרעים, מכל מקום אינם בגזירת קטניות כיון שמשונים הם וידועים לכל. וכל זה גם אם לעיתים מעורב בהם מיני דגן, מ"מ אינם בכלל הגזירה ומותרים לאחר בדיקה, וכמו שמבואר להלן בדברי הט"ז.

רבינו הט"ז (ריש ס"י תנג) הביא את הטעמים להחמיר בקטניות, מחמת התערובת ומחמת שראוי לעשות עיסה. ועל זה הוסיף, שאניס ואליינדר מותרים רק שצריך בדיקה רבה שלא יהיה בהם א' מה' מינים. מוסיף הט"ז, וקצח שקורין קימ"ל שמעתי מחלקין דאותו שקורין קרא"ם קימ"ל

קטניות בפסח | מאמרים הלכתיים - פסח

מביאי' אותו ממדינות אחרות אסור בפסח שגרעיניו דומין לדגן, אבל אותו הנקרא פעל"ד קימ"ל מותר בפסח לפי שאין צורתו כדגן, ובסי' תס"ד כ' רמ"א שחרדל אין אוכלין בפסח ואיני יודע למה ישתנה מענים, ונראה הטעם לפי שגידול החרדל הוא בשרביטים דומה לגידול קטניות ע"כ הוי בכלל איסור קטניות. עכת"ד. כלומר, רבינו הט"ז הוסיף לנו עוד שתי טעמים לתוספת טעם לגזור, א. היכא שיש יותר דמיון פיזי לדגן יש מקום לחוש יותר, ב. הגדל בשרביטים יותר דומה למשפחת הקטניות ויש לגזור עליו.

והמג"א (ס"ק א) הביא מספר יש נוחלין דס"ל שיש להחמיר שלא לאכול עני"ס וקימ"ל עד יום האחרון [ודלא כרמ"א שהתיר אניס]. ובחק יעקב על השו"ע הביא מספרו מנ"י שכתב שם שהכמון הנקרא קימל מותר ויש מחמירים, והביא את החילוק של הט"ז בין שני הסוגים, וסיים: ולענ"ד אין להחמיר יותר דגם קטניות חומרא בעלמא הוא והבו דלא לוסיף עליה, ע"כ. [ומכאן נפ"מ להלכה לגבי משקה הארק הנפוץ, אשר יש בו מעט ממיצוי האניס שנותן בו טעם, אשר על כן באחד המותגים המפורסמים ניתן לראות שהכיתוב עליה הוא כשר לפסח ללא הגבלה של קטניות, כיון שאכן האניס איננו קטניות ומותר וכמפורש ברמ"א ובט"ז. ומאידך אחד מהבדציי"ם החתום שם לא מוסיף ליד החותמת 'כשר לפסח' אך לחילופין לא כתב 'לימות השנה בלבד', וזה כנראה מכל כל האמור לעיל בגדר המיוחד של האניס שהוא יוצא דופן משאר קטניות והמג"א הביא מי שהחמיר בזה].

ובשערי תשובה ריש הסי' הביא מדודו, שהמין הנקרא פאסוליש [פולי שעועית] פשוט שהוא מין קטניות, והביא ראיות מהרע"ב בפירוש המשניות, ואף במקום שיש קצת דוחק אין להתירם במדינות אלו שלא יבואו לפרוץ גדר וכן עמא דבר. גם הכוסמת נזכר בפוסקים וקראוהו טטרקי או גריקע, וכן התירס נזכר בפוסקים וקראוהו קאקערוזי או טיריקישע וויץ.

והנה על טעמו של תרוה"ד לא לאכול קטניות משום דמידגן, כתב להעיר החק יעקב (ס"ק ה) ולפי זה באורז היה לנו להתיר, דלאו מידי דמידגן הוא, ולא דמי לקטניות בהא, כדאיתא בש"ס (נדרים דנ"ה ע"א) גבי הנודר מן הדגן, ע"ש. אך משמעות הפוסקים דאין לחלק בין אורז למיני קטניות. ועיין בב"ח (ד"ה אלו) דהסברא נותנת יותר להחמיר באורז לדעת רבי יוחנן בן נורי, כדאיתא בפרק ערבי פסחים (דף קיד ע"ב), אך לית מאן דחש לה, והסכמת הפוסקים דכל זה הוא חומרא בעלמא, אך היכא דנהוג איסור נהוג ואין לשנות, ע"כ.

קטניות טריים - לגבי קטניות שעודם טריים ולחים בתוך השרביטים והתרמילים הירוקים שלהם, הנה כידוע קהילות המגרב נהגו ברובם המוחלט לא אכלו אורז ולא קטניות יבשות, אולם מ"מ רובם ככולם כן נהגו לאכל את הטריות והלחים כגון הפולים, שעועית ירוקה, אפונה ירוקה ועוד.

ובאמת שנראה הדבר פשוט שאין זה בגדר קטניות, ומצאתי בזה שכבר מחכמי האשכנזים כתבו כך, וכמו שראיתי לרבי אברהם אופנהיים מחכמי מנהיים שבגרמניה לפני כ 310 שנים, שכתב בספרו אשל אברהם על השו"ע: 'כתב בתשובת בית דוד (או"ח סימן ריו), פולין חדשות אפשר דמותרין בפסח, מהא דקיימא לן (יו"ד סימן ריו סעיף ה) הנודר מירק אסור בפולין לחים. וא"כ דוקא הישנות הוי מידי דמידגן, ע"כ. ובאמת גם שאר טעמים שהתבארו לעיל מהראשונים ליכא בקטניות לחים אלו, מלכד טעמו של הט"ז שחשש להא דהם גדלים בשרביטים. אולם האמת תורה דרכה, שכשם שלגבי שביעית ותרומה הולכים בהם בתר לקיטה (ראה בספרי 'שביעת השדה' פ"י סעי' ה, ובהערה שם; 'קצירת השדה' ח"א פ"א סוף הערה 10). אלא שרבינו הרב חיד"א כתב בספרו ברכי יוסף (סי' תנן אות ב) שלכאורה יש מקום לפקפק על דברי הרב בית דוד למנהג בני אשכנז, שמחמירים אפילו בחרדל שדומה לקטניות, יעוי"ש.

וכעת מצאתי לרבי יעקב עמדין בספרו שו"ת שאילת יעב"ץ (ח"ב סי' קמז אות ד) שכותב: 'ודכירנא כד הוינא טליא והי' אב"ד ור"מ פה הגאון מוה' צבי הירש צ"ל שהחמיר מאד אפילו בפול המצרי ירוקים שנכבשו במלח בעודן לחין. והזרע, ר"ל פול הלבן, עדיין לא נראה בהם, ואסרן לאכלן בפסח. כך שמעתי אז ולא זכיתי לשאלו בעת ההיא, כי הייתי צעיר לימים'. ע"כ. ועוד עי' בזה בשו"ת חלקת יעקב (חיד"ד סי' כה) שכתב: 'ובדבר שאלתו להתיר בפסח התרמילין של פולין ירוקין או גם הפולין הירוקין עצמן, ראיתי בשם הג' ר"א אפפענהיים דכתב אפשר פולין הלחין אינם בכלל קטניות, וראיה מנדרים נ"ד הנודר מן הירק אסור בפולין הלחין, ובר"ן שם דפולין הלחין בכלל ירק, וקטניות אינם בכלל ירק כמבואר שם במשנה, ואף דדבר חכמה הוא, מ"מ קשה לסמוך ע"ז לדינא כיון דבנדרים אזלינן אחר לשון בני אדם, עי' נדרים ל' ובכ"מ ולשון תורה וחכמים לחוד ולשון בני אדם לחוד' [ובאמת תמה אני שהתעלם מעניני מצוות הארץ לגבי לקיטה שזה משניות וכך נפסק ברמב"ם ובשו"ע, שדינם כירק בעודם לחים, וא"כ מוכרח שם להדיא דהוי כירקות ולא קטנית, ואינו ענין דווקא בנדרים, וצל"ע. ש.ז.ר.]. וסיים החלקת יעקב, שלענ"ד אין להתיר, כי בעזה"ש אין הדחק כל כך להתיר דבר התמוה לרבים, עי' יו"ד סימן רמ"ב ס"י. וש"כ שכן ראה בדברי הברכ"י בדחותו את הרב בית דוד [וכנ"ל לעיל]. ע"כ.

והנה לעיל הבאנו מדברי הגר"י בן נאים בספרו נוהג בחכמה (עמ' קס) שהיו במרוקו גם כמה משפחות שלא אכלו אפילו פולים לחים, יעו"ש. אולם המנהג היותר נפוץ, לאוכלם ואדרבה הוא עיקר המאכל בימי הפסח. ובאמת שלי הקטן ברור שאף שאולי יש כאן גדרים של הרחקות מענין הקטניות, אולם האמת תורה דרכה שבועודם לחים ירקות הם, וכל שאינם יבשים אין בהם שום תערובת מיני דגן. ואמנם אפשר שזה נשמע תמוה לרבים החילוק הזה, ומשום זה חששו, אבל למעשה האוכלים את הפולים וכיו"ב כשהם לחים, ודאי אינם עוברים על מנהג אבותיהם שלא לאכול קטניות, אלא אם מנהג אבותיהם היה אחר.

ד. קטניות שלא היו בזמן הגזירה ודין קטניות שאינם נאכלים

תפוח אדמה - בדורות שלאחר הגזירה התעוררו מפעם לפעם, שאלות על מוצרים שונים שמא גם הם בכלל הקטניות שנאסרו, ונציין כמה מהם, האחד המפורסם הוא אכילת תפוחי אדמה, ובעיקר הנדון של ירק זה היה, כיון שעושים ממנו קמח תפוח"א, ויש לחוש שדומה הוא לדגן ויבואו לטעות בו.

והנה מצאנו כבר התיאור הראשון שמתאר היעב"ץ בספרו שאילת יעב"ץ (שם): ובהיותי במנהיים רצו לאסור הפרי הארץ שקורין ערד עפפל או קארטופלין [תפוחי אדמה]. מפני שעושין מהם קמח ואני עמדתי כנגדם. ביודעי שאין הצבור יכולין לעמוד בזולתם. והוא מאכל עניים וראיתי המעשה כמה פעמים שבני הכפרים האכילו אותם לבני ביתם מאין להם לחם ומזון די. ונצחתי אותם ע"י אנשי הקהל שם שצוו על המורה שלא יאסור דבר חדש מה שלא אסרו הרבנים שישבו שם על כסא הוראה כי לא הי' בעת ההיא אב"ד שם. כי הר"מ מקלוז הרב מוה' מענדל יאנקין ז"ל הי' שם למורה. ומה טוב אם יסכימו כל חכמי הדור לדעת אחת. ומסופקני אם יבוא הדבר פעם אחת על מכונו בדור הזה שגברה הקנאה, ויראים יותר מן המנהגים כמפני גופי תורה.

וגם הרב פרי מגדים (מש"ז על סעי' א) כתב והוא הדין מה שקורין ער"ד טאפלי"ן או ערד עפיל [תפוח"א] דשרי, אם לא במקום שנהגו איסור.

וכבר דנו הפוסקים גם להתיר לעשותו קמח תפוח"א ואף לאפות ממנו לפסח ואין לחשוש שיבואו לטעות בזה, ויעו"ש בשו"ת לבושי מרדכי (או"ח מהר"ק או"ח סי' קכז) שכתב לאבד"ק דצעהלים, שרצה לאסור לעשות קמח תפוח"א (למרות שאוכלים התפוח"א), והוכיח לו להיתרא, וסיים: והנה באתי להדר

קטניות בפסח | מאמרים הלכתיים - פסח

אהתירא מפני שלא יהא בעיני אנשים ח"ו כחוכא, דהא ידוע כי גם אצל פרושים וחסידים אנשי מעשה נוהגין היתר מהני ערדעפפל לעשות אפילו שטארק ועושין ממנו "חרעמזליך" ובתוך מרק כעין חתיכות קטנות כידוע, וכמו שכתב שראה כן אצל הגה"ק אבד"ק מונקאטש זצ"ל, א"כ באיזה טעמים נבוא לאסור. וכיון דלפי עניות דעתי משכחנן התיירא, ולצאת גם מידי חששא דמראית עין לתלות פתקא בלשון "ערדעפפל מעהל" "שמור מבלי חמוץ". ושוב בחלק הליקוטים (סי' לה) הביא את דברי רבו בשו"ת ערוגת הבושם (או"ח סימן קכ"ד) שנוטה להחמיר, ואין דרכי להתיר נגד דעת גדול שנדפס בספרו, עכ"ז נלענ"ד בענין שכתבתי ששימו על כל שק וחבילה פתקא ברשימה שהוא מתפוחי אדמה ושמור לשם פסח וכמ"ש במהר"ם שיק (או"ח סי' רלח), באופן זה אפשר דגם הגאון בעל ערוגת הבושם הי' מתיר.

ועיקר דבריהם היה מסוגיא שהזכיר הפר"ח לעיל להסביר היאך אפשר לגזור הקטניות לאחר שנסתם התלמוד, וביאר ע"פ הגמ' בפסחים בקדירא דחסיס, יעו"ש. אולם כבר הרב אפרקסתא דעניא (ח"א סי' קיז) כתב שלמעשה פשוט דתפ"א לא היו בכלל קטניות וגזירתם, דהרי רוב מאכלנו בפסח הם בין בעינים בין באופן מלאכותי, ומאין לנו כח להוסיף על הגזירה. הרי על עיקר גזירת קטניות תמה הפ"ח, ולא נחה דעתו עד שמצא איזה סמך, והבו דלא לוסיף עלה.

בוטנים - ברומה לתפ"א מצאנו דיון בסוגיית הבוטנים, כאשר כמה מגדולי דורינו כבר דיברו לגביו, כאשר בראשונה יש להם אמנם שרביטים, אולם אינם מיני דמידגן. ואינם מעשה קדרה, ולא נטחנים לפת, וכו', ומכאן יצא הגאון רצ"פ פראנק זצ"ל בספרו מקראי קודש (ח"ב סי' ס) לדון בהיתרים השונים של הבוטנים, ועוד הוסיף שאין גרגרי תבואה מצויים ביניהם, אולם הלכה למעשה כתב שהמנהג שאין אוכלים בוטנים, אולם מאידך התיר את שמן הבוטנים המופק מהם, לאחר שנבררו היטב [וגם אם נותר כלשהו בטל בשישים קודם הפסח ובלח קיי"ל שאינו חוזר וניעור], יעו"ש.

וביותר מצאנו בדברי בעל האגרות משה (או"ח ח"ג סי' סג) שכתב לענות לשואל שתמה היאך רואה בהרבה מקומות שאוכלים אותו בפסח, למרות שעושין ממנו באיזה מקום גם קמח וגם שמע שנזרעין בשדות כשאר קטניות, והשיב לו האגרו"מ, שענין הקמח איננו כלל לאיסור, שהרי תפ"א עושים ממנו קמח לרוב, ולא חשו מעולם לאסור התפ"א באכילה. וגם הטעם של גרגרי תבואה ביניהם גם איננו כלל, שהרי הקימל מותר למרות שמעורב בו מיני דגן, ומ"מ הרמ"א התירו באכילה. ומאידך חרדל שאין בו הטעמים הנז' מ"מ נאסר. ועוד הוסיף שתפוחי אדמה שלא היו מצויים אז כידוע ולא הנהיגו ממילא לאוסרם אינם בכלל האיסור. וכשנתרבו תפוחי אדמה במדינותינו לא רצו חכמי הדור להנהיג לאוסרן, אולי מפני הצורך, ואולי מפני שהטעמים קלושים, עיין בב"י ר"ס תנ"ג, שהר"י קרא לזה מנהג שטות. ולכן גם הבוטנים לא אסרו בהרבה מקומות עוד מכ"ש. ובמקום שליכא מנהג אין לאסור כי בדברים כאלו אין להחמיר כדאיתא בח"י. ולאילו שיש להם מנהג ביחוד שלא לאכול בוטנים, אסור, אבל מספק אין לאסור. ולכן שייך שיתן הכשר שלא נתערב שם חמץ ויאכלו אלו שלא נהגו בזה איסור. וכן ראיתי שנותנים הכשר על שמן בוטנים מהאי טעמא.

וראה עוד בשו"ת שרידי אש (ח"ב סימן לו) ובשו"ת חבלים בנעמיים (ח"ד סימן ז) שגם כתבו להתיר. וכך העיד בקונטרס ימי הפסח שברוסיה התירו בוטנים בפסח. ועוד העיד שהגריי אברמסקי וצ"ל היה נותן בוטנים למבקריי בפסח.

קינואה - עוד דוגמא בת ימינו מצאנו בגרגרי הקינואה, דיון שנפתח לפני כ-16 שנה, עת החל להיות נפוץ בעולם 'אם הדגנים' - קינואה, והיו שומרי תומ"צ שחששו שמא דגן הוא, ואחרים ביררו אם הוא קטניות, ואכן בזמנה שאלני על מקורו והגדרתו הבוטאנית, מורי ורבי הראש"ל הג"ר שמ"ע שליט"א, והשבתי לו ותיארתיו לו הצמח, ועוד לאחר זמן תיארתי הצמח הזה בספרי תולעת

שני כרך ד בערך 'קינואה' ועיקרי הדברים הם: הקינואה, מכונה "דגן-על", או "אם כל הדגנים", בשל עושרה התזונתי. הקינואה עשירה בחלבון זמין ואיכותי, ומספקת איוון כמעט מושלם בין שמונה חומצות האמינו החיוניות לגוף האדם, ואינו מיוצרות על ידי. למעשה, מבחינה בוטנית, צמח הקינואה (Quinoa) איננו שייך לא למשפחת הדגנים ולא למשפחת הקטניות, אלא למשפחת הירבוזיים [הגדרת משפחתו שונתה במשך השנים כאשר במכתבי הראשון אל הראשון לציון מו"ר הגר"ר שמ"ע שליט"א כתבתי שהוא שייך למשפחת הסלקיים, אולם הגדרה זו שונתה לאחר בדיקה ותיאום מדויק של הצמח], וכל גרגיר הוא בעצם פרי של צמח ה-Chenopodium. הצמח הוא חד שנתי ומתנשא לגובה של 4 מטרים. הצמח גדל במישורים הקרים והיבשים ובעיקר במדינות דרום אמריקה. גרגיר הקינואה מזכיר בצורתו הכלאה של גרגירי שומשום ודוחן, צורתו כדיסקית וצבעו צהבהב. קיימים כ 1800 זנים של קינואה, חלקם בצבעים שונים כחום, שחור ועוד. הקינואה עטופה בשכבת חומר מבריק המגנה על הקינואה מפני מזיקים, ציפורים ועוד. לאחר הקציר, שהוא ידני בדרך כלל, הקינואה עובר דייש, הסרת הקליפה וייבוש, כדי שניתן יהיה לאחסנו לתקופה ארוכה.

והנה מו"ר הגר"ר שמ"ע שליט"א דן בזה בארוכה בספרו שמע שלמה, ח"ו סי' ד, ויראה שלמעשה נטיתו שאיננו קטניות, ואף אם הוא קטניות, כיון שלא בזמן הגזירה אין לחוש, אולם לתוספת זהירות הוסיף שאם אפשר לתקנו בחליטה עדיף, או לבודקו ג"פ. יעו"ש.

ליפתית/קנולה/לציטין - ליפתית (רעפס) הוא צמח חד שנתי, ממשפחת המצליבים ודומה לחרדל, פרחי צהובים ולופתים את הגבעול [ומכאן שמו], זרעוני הצמח אינם נאכלים ואף מכילים חומצה המסוכנת לאדם, אולם עם פיתוח זנים עם כמות מזערית של החומצה החלו בשימוש בצמח זה. השימוש הוא לתעשיית השמן ולא למאכל כזרע עצמו. הדמיון לחרדל שלמרות שאין בו טעמי קטניות מכל מקום להלכה אסורו כשאר קטניות, וכדברי הט"ז הנז' לעיל, היינו משום שגדל בשרביטין. וכתב האבני נזר (בסי' שעג) שלפ"ז יש לאסור גם את השמן העשוי מהליפתית, כיון שאף הוא גדל בשרביטין. ועוד הוכיח מהחק יעקב (סי' תסד ס"ק ב) לגבי חרדל ששמו ביין לעצור התסיסה, שנאסר היין. והטעם שעשו החרדל כגופו של איסור, וכשאינו מתבטל אי משום דעביד לטעמא, אי שמשמין אותו בידים אסור. הכא נמי בשמן של הליפתית, שעושים מגופו שמן והוא בלי שום תערובות שאסור וכל שכן הוא. וכן המנהג בכל מקום לאסור ולית דין צריך בושש.

אלא שלענ"ד החילוק הוא גדול מאד, כיון שסוף סוף אין מדובר בדבר מאכל, שהרי החרדל אוכל הוא, משא"כ הליפתית איננה אוכל בפנ"ע, ואדרבה צריך לזקקה כדי להכשירה למאכל. ומדוע נגזור בה. ואמנם הן אמת נכון הדבר, שיש תערובת חיטה בשמנים [רק שאינם שווים כאשר בקנולה שהם גרגרים קטנים הם נופלים בניפוי, והחיטה לא נופל עמם אולם שברי חיטה נופל וכל ההיתר הוא חוזר וניעור. משא"כ בסויה, שהוא נותר למעלה, והחיטה ושברי חיטה נופלים, והוא נקי יותר לאחר הניפוי. ושמן חמניות בדרך כלל נקי מכל מיני דגנים אחרים] אך ועדי הכשרות שנותנים כשרות לפסח לשמנים הללו משתדלים ביותר ליקח ממקורות נקיים יותר, ולבצע סינונים כדבעי, ואם בכל אופן נשארו גרגרים כלשהם, הרי שזה נתערב קודם הפסח, ובתערובת של לח בלח מנהג רוב ככל קהילות ישראל להורות שאין חוזר וניעור. ובשלמא בשמן של קטניות תאמר שזה בכלל גזירת הקטניות הכללית, ומי שאסר בקטניות יאסור גם בשמן. אולם מאין לך לגזור גם על מוצרים שאינם מאכל, ואם לכתחילה לא גזר, אין חשש גם בשמן היוצא מהם, ועל התערובת אם יש הרי שהיא בטילה וחוזר לדין הכללי של ביטול, וצריך להתיר כל שאיננו בגזירה הכללית של קטניות.

ויש להוסיף, שגם לשיטת הרב אב"נ בתשובתו שם לאסור שמן ליפתית, מ"מ כתב בהשמטות להל' פסח (ס' תקלב): 'אך אם יבשלו השמן תחילה בלא מים, שוב אינו בא לידי חימוץ ומותר, ונכון שיבשלוהו קודם הפסח' ע"כ. ובאמת שזו המציאות בתהליך ייצור שמן הקנולה, שהפעולה הראשונה היא חימום החומר היבש ל 80 מ"צ, ואם כן מצאנו היתר גם לשיטת האבני נזר. חשוב

קטניות בפסח | מאמרים הלכתיים - פסח

לציין שלאחר תהליך זה יש ייצור של השמן ולאחר תהליך נוסף הוא ייצור הלציטין. ואם כן לפי המציאות הזו, הלציטין מותר גם לשיטת האבני נזר, גם למחמירים באכילת קטניות.

ובאמת שבשו"ת עמא דבר (ס"ב) הביא תשובה מהגאון הראש"ל רבי מרדכי אליהו זצ"ל שהלפתית אינו נחשב כקטנית והשמן והלציטין המופקים ממנו יהיו מותרים בפסח אף למחמירים שלא לאכול קטניות ומוצריהם בפסח. ושם גם דן באופן הייצור יעו"ש. ועוד ראה בספר סידור פסח כהלכתו בסוף הספר בפרק על קטניות, ובהוספות שבסוף הספר הוסיף לדון אם שייך להוסיף מדעתינו היום גזירה על מוצרים הללו, שלא נאכלים וגם לא היו בזמן הגזירה.

ומכאן מובן מדוע כאשר יש מוצרים המכילים לפתית, או לציטין, כותבים: 'לאוכלי לפתית' או 'לאוכלי לציטין', וזה בשינוי מהכיתוב של 'לאוכלי קטניות' וכאמור הרבה טעמים יש בזה, גם מחמת שהלפתית איננה קטניות וכעין החרדל שלהדיא בפוסקים שאיננו קטניות, רק אסרוהו מחמת דברים אחרים וכאמור. ועוד שאין פירותיו למאכל כלל. ועוד שכל ייצורו לאחר חימום גבוה, וא"כ בכהאי גוונא, ודאי שיש כר נרחב לפוסקים שזה מותר גם למחמירים שאינם אוכלים קטניות [ובשנת תש"פ ראיתי גם תמהתי לשמוע ששינוי הכיתוב ובמקום כפי שרגילים: מכיל לפתית או כיו"ב, כתבו לאוכלי קטניות, וזה תמוה שהרי רבים שאינם אוכלים קטניות, אוכלים מוצרים שיש בהם לפתית ולציטין, וככל שניסיתי לברר מה אירע, לא עלה ביד].

שמן כותנה - בדומה לנז' לעיל קיים ייצור של שמן העשוי מזרעי מכותנה [צמר גפן], גם זרעים אלו אינם למאכל כלל, ואמנם הצמח עצמו שהוא הכותנה, נזכר במשנה בכלאים וברמב"ם ובשו"ע בהל' כלאים (פ"ה ה"ט) ובהבנת דברי הרמב"ם הללו לנידוד"ד ראה מה שכתב בשו"ת מנחת יצחק (ח"ג ס"ק לח), ושם דן הלכה למעשה על שמן זה, ומסקנתו לאסור מחמת שהחמירו בכל השמנים והתירו רק ההנאה ולא האכילה. ויש לענ"ד לדון בעיקר דבריו, ואין דומה לכאורה כל הנז' שם שהם הדברים הראויים לאכילה, לזרע זה שאיננו ראוי כלל. והגרצ"פ פראנק זצ"ל (מקראי קודש הנז' לעיל) כתב למעשה להתיר שמן זה, ואף נתן על זה כשרות לפסח, וכתב שגם הגאון רבי חיים סולובייצ'יק התיר שמן צמר גפן. גם הגאון בעל אגרות משה זצ"ל התיר שמן כותנה, וכך היא דעתו הגדול של רבי יעקב לנדא זצ"ל מרא דאתרא דבני ברק, להתיר שמן זה ואף נתן עליו כשרות שנים רבות הוא ובנו הגרמ"ל זצ"ל.

וגם הלום ראיתי לגאון רבי חיים מצאנז בספרו שו"ת דברי יציב (חאו"ח סימן קצו) שהאריך בדבר וכתב שדין שמן זה נפתח בגדולים, אולם למעשה הך תקנה דקטניות שאינה אלא מימי הראשונים לא עדיף מגזירות חז"ל דלא גזרינן בהו גזירה לגזירה, ובפרט שהספרדים לא קבלו כלל חומרא זו, וכמבואר גם בב"י, ושייך לומר אינהו מיכל אכלי ואנן ניקום ונגזור גזירה לגזירה ודו"ק. והלכה למעשה כתב להתיר שמן זה, יעו"ש.

ה. דין הגידולים המתרבים על מצע חמץ או קטניות

הנה בדין זה כבר כתבתי בכמה מקומות, ואציין הקל הקל תחילה, כאשר בכמה מקומות כבר כתבתי על דין הפטריות על מצע של חמץ הפטריות הגדלים בצורה תרבותית, בעיקר פקועית המאכל התרבותית [שאמפיניון]. הליך יצירת התפטיר [כלומר, רשת של תאים חוטיים המהווה את החלק הוגסטיבי של הפטריה] נעשה בצורה מאד סטרילית, המבטיחה נקיות לחלוטין ממחלות ומזיקים. את התפטיר "זורעים" בתוככי מבנים על גבי מגשים גדולים או בתוך עציצים שבתוכם יש מצע גידול "קומפוסט" [כלומר, פירוק של פסולת אורגנית ע"י אוכלוסיה מיקרוביאלית מעורבת בסביבה חמה ולחה. לאחר הכנתו הקומפוסט משמש בין היתר כמצע גידול לפטריות]. על הליך זה היו שחששו לימות הפסח מחמת שני דברים.

א. מחמת תערובת במצע גידול: שכיון והמצע שעליו מגדלים את הפטריות יש בו חלקי חיטה [קש חיטה], הם חוששים ואינם נותנים כשרות על מוצר זה לפסח, אולם האמת היא שאין בזה כל חשש [גם אם יש גרגרים ולא רק קש שאין בו ממש] כיון שאין כל השפעה של מצע הגידול על הפטרייה עצמה ועוד שהפירוק של כל מה שיש במצע הוא מושלם לחלוטין, והכל מעוקר לחלוטין, וההוכחה שמעולם לא צץ זכר לגידול אחר במצעים להוציא את הפטריות וכבר הורו בזה להיתר גדולי הדורות, גם אם כן הייתה השפעה מחמת זוז"ג ועוד, אך למעשה אין צורך בכל ההיתרים, אלא פשוט אין בזה כל חשש, וחשוב לציין שבימינו התהליך של הקומפוסט יותר סטרילי ועם חומרים מתכלים אחרים שאינם קש חיטה בכלל.

ב. זריעת הנבגים באמצעות גרגר חיטה: שחששו לכך ש"הזריעה" היא באמצעות גרגרי חיטה עטופים בנבגים, ומנבגים אלו צומחת הפטרייה (ניתן לראות תמונות בספרי 'תולעת שני' כרך א) ויש שמחמת זה רצו לאסור בפסח, וחייבו שיהיה רק מדוחן, אולם האמת איננה כך כלל וכלל ואין בכך כל חשש, כיון שגרגרי החיטה אינם משפיעים כלל על הפטריה, ואין כל נפ"מ אם זה יהיה גרגר חיטה או אורז או דוחן או כל גרגר אחר, שאין זה אלא "גשר" בין התפטיר והקומפוסט, זאת ועוד, שהזרעים של החיטה או הדוחן הם לאחר עיקור ובישול גמור, והם אינם גורם משפיע כלל על הגידול, ובוודאות הפטריות אינן ניזונות מהם כלל. ומה שלאחר תום הגידול אין מוצאים את הגרגרים, זאת מכיון שהם מתעכלים עקב החום הפנימי של הקומפוסט. אך הפטריה עצמה אינה ניזונת ממנו כלל והם אינם אלא כלי עזר כיצד "לזרוע" את נבגי הפטריות שאינם אלא רשת כעין חוטים שלא ניתנים לזריעה אלא ע"ג גרגר קשיח, וזאת הטעם שמעולם לא ראינו שיבולת חיטה או דוחן מציצה מן הקומפוסט.

וזכורני שכאשר עסק מרן הגרע"י זצוק"ל, בהלכות ברכת הנהנין, קרא לי באמצעות בנו הגר"מ יוסף שליט"א, כדי לברר על אופן גידול הפטריות בימינו, שלכאורה כיום כפי המבואר לעיל הפטריות כן נזרעות בידי אדם, ואם כן יש לדון האם ברכתם תשתנה מברכת "שהכל" לברכת "בורא פרי האדמה", וכאשר נכנסתי אל הקודש פנימה הבאתי עימי את הפטרייה, את הנבגים, את התפטיר וכו', והסברתי שבפועל הפטריות אינן מפתחות מערכות של שורשים גם בימינו, ומה שכביכול "זורעים" אין זה זריעה אמיתית, וכמבואר לעיל. על אתר הורה מרן זצוק"ל, שאם כן אין הברכה משתנה והיא נשארת "שהכל" וללא שינוי, וכך פסק בספרו הלכה למעשה [טו בשבט, עמ' קנה]. ובמעמד זה גם שאלתי את מרן זצ"ל לגבי פסח, ואמרתי לו שלענ"ד אין כל חשש בזה לפסח, וכמבואר לעיל, והסכים עימי מרן זצ"ל שכן הדין הלכה ולמעשה.

וכך אני מורה הלכה ולמעשה. ובפרט לגבי פסח, שאופן קבלת המצע כיום הוא פלטות מוכנות שבפנים יש כבר הנבגים זרועים, כך שאין ברשות אף אחד, מוצרי חיטה, וגם אם הוא קיימת דינה כדין כופת שייחודה לישיבה שמותר ליהנות ממנה, וראה באריכות בשו"ת שש משור חלק שני (אור"ח סי' יא אות ו) ובתוך הדברים הבאתי את סברת רבינו חיים הלוי על הרמב"ם, שכתב בדעת הרמב"ם: "אף דבאמת החמץ ראוי לאכילה ולא נפסל מאכילת אדם, וכדחזינן דחשב בכללם תריא"ק, ובה"ב שם מבואר להדיא דתריא"ק ראוי לאכילה, אלא שאינו מאכל כל אדם, מ"מ כיון שנעשה מהחמץ חפצא כי האי שאינו מידי דמיכלא, שוב אינו בכלל אוכל לענין בל יראה, כיון דאין צורת חמץ שלו קיימת". נמצא שאף אם בעצם לא נפסל מאכילת אדם ממש, מותרת שהייתו והנאתו מטעם שהוא מיוחד לדבר שאינו מידי דמיכלא. והוא הדין בנידו"ד, וכל שכן שהכא העטיפה של הקומפוסט איננה גריעה מהעטיפה של הטיט שלכו"ע שרי, והוא הדין הכא, ולענ"ד הדברים פשוטים.

חשוב לציין שגופי הכשרות הלכה למעשה העדיפו להחמיר, מכל מיני טעמים, אולם למעשה הם מקבלים את הפלטות מוכנות עם גרגרי קטניות [דוחן], ולא חששו לזה מחומרת קטניות.

[דיון נוסף לגבי דבר שהשתנה אשר כתבתי לגביו בכמה מקומות, זה סוגיית האינזימים, ראה בתשובה (שש משור ח"ב י"ד סי' יז) שכתבתי אודות הפטרייה הטיבטית המסתובבת בארץ בין בתים, וכל אחד מרבה אותה בחלב בביתו ונהנה מן המעלות הבריאותיות שלה, ודנתי לגבי העמדות הראשונות שהיו בחלב נכרי או חלב אסור לחלוטין של בהמה טמאה, ובתוך הדברים כתבתי לדון להיתר מחמת זוז"ג, וכתבתי על כך שעדיין יש לחלק בין כל המחמצות שמתערבות בחלב, ויש בחלב מה שיש בהם, ולכן יש מקום להיתר מחמת זוז"ג ובספק איסור גם לכתחילה, אולם בנדו"ד שמא יש להחמיר טפי, שהרי יש באיסור מה שאין בהיתר, דהלא כל עיקר הטעם ששותים משקה זה הוא כדי לקבל חיידקים בריאים שנמצאים דווקא בפטרייה זו, והם אינם קיימים כלל בחלב מצד עצמם. ואם כן אף שגם בחלב הרגיל יש לו האפשרות להחמיץ מחמת החיידקים שלו, מכל מקום אין בו בחלב רגיל מה שיש בפטרייה זו, ואם כן איך נאמר דוז"ג בנדון דידן שעיקרו נעשה לשם החיידקים. ושמא יש לצדד דהוי כעין מילתא דעבידא לטעמא, שבכה"ג אף היד יהודה וסיע' שהתירו זוז"ג אף כשהאיסור בכחו להעמיד לבד, הרי בזה הסכים שאין לומר זוז"ג.

אולם באמת נראה דאין מה לחוש לזה כלל, שהרי החיידקים עצמם הם מותרים שהרי אינם ראויים כלל ואין בהם טעם כלל, ואינם נראים כלל, ולא אסרה תורה דבר זה. ויתרה מזו כל ענין האינזימים אינו ברור לאיסור, שאדרבה לכאורה מהיתר הדבש זה מוכרח להיתרא, וכך העליתי בתשובה אחרת שם (סי' טז) לגבי טל דבק וקפה לואק היוצא מבעלי חיים טמאים בצורה שלימה כמו שנכנסו, וכתבתי שם שהגם שיש אינזימים פעילים בתוך קיבת החיה או הכנימות, מכל מקום אין זה אסור, כי הרי בכל דבש ידוע ומפורסם כי יש בו חמשה אנזימים כאשר שלושה מקורם מן הדבורה [אינורטז, דיאסטז, אוקסידז], ושנים מקורם מהצוף שהיא הביאה [קטלוז ופוספוטז]. הרי שגם בדבש דבורים ישנם אנזימים מן הדבורה שיוצאים עמה לדבש ולא חששו לזה, כיון שאין בו צורך כלל למהות הדבש ואינו משפיע כלל, אלא הוא מעורר תגובה בלבד אצל החומר הקיים שהגיע מבחוץ ולכן לא נאסר כלל. והוא הדין בנדו"ד, משום שככל הדברים הללו מצוי גם בפול הקפה, ותפקיד האנזימים הוא רק למהר תהליכים של פירוקים או הפרדות שונות, ואין כאן כל מקום לאסור את הפולים. ויתר על כן, הנה לעומת הדבש הלא הפולים הם דבר גוש, שהוא קל יותר ואף צורתו נשארת, ובזה הוא קל מהדבש שגם צורתו משתנה].

ועוד דוגמא כעין זה ממש, כתבתי לגבי סוכר במדינה מסוימת שיש שם מפעל אחד שיש לו רשת מפעלים, והם כמעט היחידים במדינה זו, וכל הציבור אוכל מסוכר זה הן לפסח והן לימות השנה, ובביקור שלי במקום ראיתי שלעיתים מוסיפים אנזים אלפא עמילז [שגדל על מצע לעיתים של קטניות כמו של חברה מפורסמת בסניף שלה בארה"ב, ולעיתים גם על מצע של חמץ בסניף של המפעל הזה בדנמרק], שכאשר הסוכר מגיע עם מולקולות ארוכות וכבדות יותר מדאי, מוסיפים את האנזים הזה כדי שישבור ויפרק אותו במקצת, ואזי יכולים לעבד את הסוכר הנוזל יותר טוב ויותר מהר בפליטר, וכתבתי שלמעשה מהרבה טעמים זה כשר לכתחילה, כיון שהאנזים מתערב עם הסוכר בעודו נוזל, בכמות של 0.000003 לכל ק"ג סוכר, שזהו ביטול עצום והתערובת היא בנוזל דהיינו תערובת של לח בלח, ואינו חוזר וניעור. ומלבד כל זאת כתבנו שלמעשה לא נותר מן האנזים מאום בסוף התהליך, כיון שכולו מתפוגג בתהליך חימום הסוכר שהוא 70 מ"צ בתחילה, ולאחמ"כ 90 מ"צ, ובתהליך הפרדת המים מהסוכר ה"ז מגיע לטמפ' של 100 מ"צ. וכל זה בנוסף לאמור שאינזימים לא ברור איסורם אף אם אכלו מצע של חמץ [שהוא גלוקוז, וכאמור לעיל הוא לכל היותר חמץ נוקשה שדינו שונה] ולכן כתבתי שאין לערער אחרי מנהג המקום, והסוכר הזה מותר אף לכתחילה להשתמש בזה לפסח. [והן אמת כאשר דנתי בדבר עם רבני ארגון הכשרות של OU, לא הסכימו לכתוב על זה כשר לפסח, אלא אם יבוא מארה"ב ששם זה על מצע של קטניות, ועמדתם, שלגבי חמץ הם מסכימים שזה כשר לפסח, אולם לא כדי לכתוב על זה כשרות לפסח.

מאידיך בקטניות לכתחילה ס"ל דאין דינם כקטניות בכהאי גוונא, וכגון אספרטיים שגדל על מצע קטניות, ראה להלן].

ועוד בדין זה של אנונים שגדל על מזון של חמץ מצאתי תשובה מהרה"ג רבי ירמיה מנחם כהן שליט"א דומ"ץ בקהילת אנטוורפן במאסף תורני מהדרין (חוברת א' אייר תשנ"א) וכתב שם שודאי טוב לקחת לפסח ממקום שיודעים שמקום האינונים וריבוי הוא על דבר כשר לפסח, אבל בדיעבד התיר על סמך כמה טעמים שיש מקום להתיר. יעו"ש.

לכל הסוגיא האמורה משתייכים גם משפחת הממתיקים. כאשר עולם הממתיקים מחולק בין 'ממתיקים אלכוהוליים' כגון סורביטול מניטול ועוד. ובין 'ממתיקים מלאכותיים'. ויש ממתיק טבעי שהוא הסיטיביה. האספרטיים זה אנונים המורכב מחיבור של שתי חומצות אמינו: 'פניללין' ו'חומצה אספרטית'. חומצות האמינו הללו הם למעשה חלבונים המופקים בזמן אכילת האנונים את מצע הגידול שלו שהוא גלוקוזה, שיכול להיות מיוצר מחיטה או מתירס, ובמקרה דידן הוא מתירס. ממתיק נוסף שמוסיפים למשקה הוא אצטולפם - K שמשלבים אותו עם האספרטיים כדי לכסות על הטעם הלוואי שלו, והוא עשוי מחומר סינטטי בדומה לסכריין.

ברור אם כן שהוא רחוק מלהגדירו כקטניות שעליהם הייתה הגזירה, והוא לכל הפחות מוצר שהיה פעם קטנית, וכיום הוא מעורבב בחומרים נוספים שהופרש לבסוף ובתום ייצורו לפניכם אבקה לבנה יבשה, בעלת מבנה מולקולרי יציב.

ו. דין קטנית שהשתנתה ונפ"מ לממתיקים הנמצאים במשקאות קלים ועוד

הנה מכל המבואר לעיל, מתבאר שלכאורה הממתיקים כגון אספרטיים, מן הדין שיהיו מותרים גם לא לאוכלי קטניות, והגם שלגבי גדל על מצע חמץ לכתחילה נכון שלא להשתמש אלא בתחליפים, וכמבואר לעיל. אולם בקטניות שמעיקר הדין לא נאסר אלא כמות שהוא ולא בתערובת, ואף אם נותן טעם שרי, וכמבואר לעיל בראש דברינו. ואין נחשב כמעורב בידיים שהרי מערב הוא לכל העולם, ובתוכם אוכלי קטניות, ולאחר שהתערבב הוי כמעורב מאליו ומותר גם לאשכנזים, וכל זה כמבואר בסידור פסח כהלכתו בפרק קטניות בהערה שם לגבי בית מלון שמתארחים בו גם ספרדים וגם אשכנזים, והצדק וההלכה עמו בזה. אולם כל זה בקטניות ודאי, אולם הכא כמבואר לעיל איירי במצע שהוא קטניות והשימוש הוא לא בו, אלא באינונים שאכל אותו. והוא עצמו כבר מעורב קודם השימוש בו, ואם כן יש מקום לכתחילה להתירו.

ובדידי הוי עובדא, בשנת תשס"ג כאשר החלו בתכנון ההכשרה לפסח של מפעל קוקה קולה בבני ברק, ונפגשו במפעל הגרמ"ל לנדא זצ"ל מרא דאתרא דב"ב, יחד עם יבדל"א מו"ר הראש"ל הג"ר שמ"ע שליט"א שכיח אז כרב הראשי לתל אביב שהיא כשרות הרבנות המקומית במפעל שב"ב. שוחחתי אני הקטן במעמד כולם, על ענין הקוקה קולה דיאט, ושאלתי מדוע אין כשרות של הרב לנדא למהדרין לפסח, ומאידיך אין כיתוב מגביל על המוצר כגון לאוכלי קטניות, והשיב לי הגרמ"ל זצ"ל שהטעם הוא מחמת שהוא סובר דכיון שהוא בגדר קטנית שהשתנתה אין מקום לכתוב לאוכלי קטניות. ושאלתי שאולי הרבנות תל אביב נותנת הכשרות תכתוב הגבלה זו לתועלת מי ששואל או חושש, והשיב לי בהאי לישנא: אם הרבנות ת"א תחליט כך, אני אעשה מאמץ שזה יעבור לרבנות בני ברק, כדי שזה לא יהיה כתוב. ע"כ העובדות. ובאמת שאין במדובר בסתם עקשנות אלא עקשנות הלכתית גדולה יש כאן, שאין זה בכלל קטניות. וכידוע גם מערכת OU, גוף הכשרות הגדול בארה"ב מאשר כבר שנים רבות על פי דעת רבותיו, את המוצר הזה לפסח ללא הגבלת קטניות. וכל זה מקורו, מחמת שזה לא הקטנית עצמה אלא מוצר שעבר שינוי.

והנה כפי שביארנו לעיל, אחד מן ההיתרים שנכתבו על ידי הפוסקים בחומצת הלימון להתירה בדיעבד במעשה המפורסם שהיה בחיפה, הוא משום שפנים חדשות באו לכאן, והזכרנו שם ברמז, ונכתוב כאן בתמצית עיקרי הדברים, כתב רבינו הטור (או"ח סי' רטז): מור, הואיל ואתא לידן נימא ביה מילתא י"א שהוא זיעת חיה והנכון בעיני ה' שחיה ידועה היא ויש לה כמין חטוטרת בצוארה ומתקבץ שם תחלה כמין דם ואח"כ מתייבש ונעשה ממנו המור והרמ"ה היה אוסר לאכלו משום חשש דם וה"ר יונה כתב שאפשר ליתן בו טעם להתירו דפירשא בעלמא הוא אף על גב דתחלתו היה דם דבתר השתא אזלינן תדע שהרי הדבש אם נפל בו חתיכת איסור אף על פי שהאיסור נמוח בתוכו כיון שדרך הדבש להחזיר הדבר הנופל לתוכו דבש, דיינינן ליה כמו דבש הכא נמי אף על פי שתחילתו היה דם בתר השתא אזלינן [וכותב הפרישה, שמסיק רבינו יונה ואף על פי שנותן בתבשיל טעם לשבח מותר]. וא"א הרא"ש ז"ל כתב על דבריו ונ"ל דאפילו ראייתו צריכה ראייה. ע"כ. והגם שנראה שדברי הרא"ש חלוקים על רבינו יונה, מכל מקום בתשובות הרא"ש (כלל כד סי' ו) מבואר שהסכים עם דברי רבינו יונה. וכן הסכים להלכה הרדב"ז (ח"ג סי' תתקט). ובשו"ת יחו"ד (ח"ב סי' סב) בדיון על החומצת לימון אחר שהביא שאר הטעמים, הוסיף: ומלבד כל זה יש לצרף טעם נוסף על פי סברת רבינו יונה המובא בהרא"ש (ברכות פרק ו' סימן לה), בהיתר אכילת המוסק, שאף על פי שמתחילה היה דם, אין לחוש לכך, שיש ללכת אחר המציאות של אותה שעה, וכבר נשתנה ויצא מתורת דם, שהרי הדבש שנפל לתוכו חתיכה של איסור, אף על פי שהאיסור נימוח בתוך הדבש, כיון שדרך הדבש להפוך הדבר הנופל לתוכו לדבש, כדין דבש דנים אותו, והכל מותר. ע"כ. וראה בתשובת הרא"ש (כלל כד סימן ו), שנראה שמסכים לדברי רבינו יונה בזה. ע"ש. וכן הטורי זהב (סימן תסז סי' ו), המסתמך על דברי רבינו יונה אלה. וראה בחק יעקב ובמקור חיים ובישועות יעקב שם. ובשו"ת אבני נזר (סימן שסא אות ה), ובשו"ת תורת חסד מלובלין (חלק או"ח סימן כא אות ז), ובשו"ת אחי עזר (חלק יורה דעה סימן יא), והוא הדין לכאן שנשתנה מצורתו הרגילה ופנים חדשות באו לכאן בשמו ובמראהו ובטעמו. וכיוצא בזה התיר בהדיא מטעם הנ"ל בשו"ת מרחשת (חלק או"ח סימן ד) חומצת לימון שיש בה תערובת אבקת שמרי יין נסך, וכן התיר להשתמש בה בפסח אפילו אם היה בה חשש תערובת חמץ. ע"ש.

ועל דברי רבינו יונה, ראה מש"כ המג"א בשו"ע שם (ס"ק ג), והחק יעקב (סי' תסז ס"ק טז) ובמקו"ח מה שכתב על דברי החק יעקב. ובכל דבריהם יש נפ"מ אם גם שינוי טכני/מכני, נחשב שינוי או רק שינוי מוחלט. ועוד ראה בהגהות החתם סופר על השו"ע בסי' רטז שם מש"כ בדברי החק יעקב. ויעוי' בשו"ת מעשה חושב (ח"ו סי' א אות יח ואילך) שהסתמך על זה בפרט בגלוקזה שכל דינה לכל היותר כחמץ נוקשה [ראה מה שכתבנו בשש משור ח"ב או"ח סי' יא]. אמנם ראה בשו"ת אור לציון (ח"א סי' לה) שכתב שאכן כך ההלכה אולם רק היכא שהשינוי נעשה בידי שמים ובאופן טבעי, לבין אם נעשה בידי אדם שבכה"ג איננו אלא שינוי צורה. שאל"כ כל חיטים שאסורים משום חדש נתירם משום שינוי צורה אם נעשו קמח וק"ו אם נעשו פת, יעוי"ש. אולם האמת תיאמר, שזה פלא כל טענה זו לגבי נידוד"ד של חומצת לימון, שגם אי נימא שכל דבריו נכונים להלכה (מה שלא נראה כך בחלק מהמקורות הנז' לעיל) מכל מקום הרי בחומצת לימון איירי בהפרשות חידקים שאכלו מזון ומפרישים מזון אחר, ואין זה אלא יצירה טבעית של הקב"ה הזן את בראיו, ואין מדובר רק בהפרדה מכנית, שאכן אם זו הפרדה מיכנית בין עמילן לגלוטן היה מקום לומר שזה מכני, אולם באופן אכילת האינזימים איננו אלא תוצאה של מוצר שהם מפרישים ואיננו מכני בלבד. ועכ"פ כל האמור אינו אלא לגבי חמץ גמור. אולם נידון דידן לגבי קטניות קמירי, והוא גם פנים חדשות, וגם בתערובת שאיננו ניכר, ועוד צירופים רבים אפילו לגבי חמץ גמור שבכה"ג איננו אלא חמץ נוקשה, אם כן ק"ו בנידון דידן.

וממילא מובנת ונכונה גישתם של פוסקי ההלכה, דס"ל שאספרטיים שמקורו מקטניות, איננו נידון כקטניות, ומותר באכילה גם למחמירים באכילת קטניות.

סיכום הדינים הלכה למעשה:

- א.** קטניות אינם חמץ שהרי הלכה למעשה אין מי שחושש להא דרבי יוחנן בן נורי, והסכמת כל הפוסקים שאורז ודוחן ושאר מיני קטניות, אינן מחמיצים ואין בהם כל איסור חמץ בפסח [ומי שכתב על מנהגי העדות השונות שהוא משום שחששו לדברי רבי יוחנן בן נורי, טעות הוא בידם].
- ב.** בטעם המנהג לא לאכול קטניות מצאנו בראשונים מספר טעמים לאותם שנהגו להחמיר באכילת קטניות בפסח: א. מעשה קדירה דומה לדייסא. ב. שעושים מזה כרי כמו דגן. ג. שעושים מהם קמח ופת. ד. שיש מיני גרעיני דגן שמצוי היה שמעורבים בקטניות. מ"מ לכל הטעמים אין בזה איסור הנאה וכ"ש חובת ביעור. מאידך ישנם ראשונים ופ' שכתבו כנגד המנהג להחמיר בזה.
- ג.** מנהג רוב קהילות הספרדים הקדום מדורי דורות לאכול קטניות בפסח וכפי פסק השו"ע. אך ישנם קהילות כעדת המערביים בני מרוקו ועוד, שמנהגם בידם שלא לאכול קטניות [להוציא כאשר הן לחות כגון פול טרי וכיו"ב].
- ד.** אורז, אף שהשו"ע מתיר זאת כשאר קטניות, בזה מצאנו מנהג שהיה רווח יותר גם בקהילות הספרדים שהיו נמנעים מאכילתו בפסח. וכפי שהרחבנו בפנים.
- ה.** דיעות שונות נאמרו אם ניתן לעשות התרה למי שהחמיר ולא אכל קטניות, על ידי התרת נדרים, ובפנים כתבנו שהעיקר להלכה שלצורך, כגון חולה אם יש קטניות שמטיבים עמו, שיכול לעשות התרת נדרים.
- ו.** מנהג האשכנזים קדום מדורי דורות שלא לאכול קטניות, וכפסק הרמ"א. ובשעת הדחק שאין לו מה יאכל או חולה שאיב"ס, פסקו האחרונים והמשנה ברורה, שניתן לאכול ואפילו אורז.
- ז.** תערובת קטניות, גם למנהג המחמירים בקטניות הדין הוא שכל שהתערבו הקטניות בתבשיל או ביבש ויש רוב רגיל כנגדו הרי זה מותר, כל שאינם ניכרים להדיא.
- ח.** גם למחמירים באכילה, מותרת ההנאה מקטניות ולכן מדליקים בשמן קטניות. וכן מותר לכתחילה להשהותם בבית ואע"פ שעברו לתיתה במים. ויש מי שכתב שכבר נהגו לא להדליק בשמן קטניות.
- ט.** בכלל קטניות, האורז והדוחן, החומס, השעועית, הפול והעדשים, החרדל, שומשום, הקנבוס וכלל משפחת הליגום [Legumes]. ובפנים ביארנו עוד סוגים שונים והדיעות השונות לגביהם, ועוד הבאנו את אשר הוסיפו האחרונים עוד גדרים חדשים בקטניות לחוש לגבם.
- י.** אניס וקימל, כתב רבינו הרמ"א שאינן בכלל גזירת קטניות, וכן הסכימו עמו רבים מן הפוסקים, ויש מי שחילק בין סוגי הקימל השונים. ובאניס יש מי שכתב להחמיר אולם הדיעה הרווחת יותר שאין זה בכלל קטניות [ומכאן מדוע במשקה הערק כתוב כשר לפסח תחת כשרות הרבנות ועוד כשרות מחו"ל ומאידך הבה"ץ המקומי לא כתב לא ימות השנה ולא פסח, וכל זה מחמת מחלוקת זו]. כמו כן הכמון אינו בגזירת הקטניות לדיעות אלו [ולכן במרוקו הגם שלא אכלו קטניות יבשות, כמון היו אוכלים שאיננה בגזירה זו, אלא שיש בה תערובת של דגן ומזה יש להיזהר הרבה וכבר כתבנו בזה בכמה מקומות], וכל זה כפי שפירטנו בפנים.
- יא.** קטניות טריים ולחים, וכגון פולים ירוקים, שעועית ירוקה, אפונה ירוקה והדומה להם, הגדלים בתוך השרביטים והתרמילים שלהם, אין להם דין קטניות אלא ירקות, הן לענין מצוות הארץ [שהולכים בהם אחר לקיטה ולא אחר שלישי], וכן לענין נדרים ועוד. ומסתמא הוא הדין לענין גזירת קטניות, וכך כתבו להדיא מן הפוסקים, וכן מנהג בני מרוקו הגם שאינם אוכלים קטניות מכל מקום אוכלים כל הקטניות בעודם לחים. ויש מי שהתיר בזה לכתחילה גם למנהג

סיכום הדינים הלכה למעשה | מאמרים הלכתיים - פסח

האשכנזים [ושמעתי על קהילה בצרפת מבני אשכנז שכך נוהגים]. והגם שהלכתית פשוט שהעיקר להלכה כדעתם. מכל מקום הבאתי בפנים שיש מי שכתב להחמיר בזה למנהג האשכנזים, וכתבנו כמה אפשרויות להסביר זאת, וכמדומני שכך מנהג רוב קהילות אשכנז.

יב. מוצרים שונים לאחר גזירת קטניות:

תפוחי אדמה - אף שהיו מי שרצו לאסור בפרט מפני שעושים מהם קמח תפוח"א, מ"מ רבו העומדים כנגדם שאין זה כלל מגזירת קטניות שהרי אינו מידגן וכו', ואין להוסיף על גזירה זו, וכן עמא דבר.

בוטנים - כתבו הרבה פוסקים שאין להם דין קטניות (האג"מ והשריד"א, והעידו שהגר"י אברמסקי היה נותן בוטנים למבקריו). אך יש שנהגו לא לאוכלם מפני שיש להם שרביטים בתחילתם. והגרצ"פ פראנק כתב שאע"פ שמעיקר הדין מותר, למעשה המנהג שאין אוכלים בוטנים, אולם מאידך התיר את שמן הבוטנים המופק מהם. וכן ראיתי שנותנים הכשר על שמן בוטנים בלי הגבלה של 'לאוכלי קטניות'.

קינואה - נראה למעשה שאין זה בכלל קטניות, ואף אם הוא קטניות, כיון שלא היה בזמן הגזירה אין לחוש, ויש מי שהחמיר.

לפתית/ליצטין - מסברא אין מקום כלל לאסור שמן ליפתית ואת הליצטין שמכנים ממנו, שהרי אפי' הליפתית עצמה [שאינה ראויה למאכל] אינה בכלל קטניות, וכן דעת הרש"ל הג"ר מרדכי אליהו וצ"ל. ואמנם האבנ"ז דימה זאת לחרדל ופסק לאסור, אך הוסיף שאם התבשל תחילה מותר. ובפועל שמן ליפתית בימינו עובר תהליך בישול בתחילתו ולכן צריך להיות מותר. למעשה, מקובל לציין לצד הכשרות 'לאוכלי ליפתית' 'לאוכלי ליצטין'.

שמן כותנה - העיקר להלכה שאינו בכלל קטניות, וכמבואר הטעם בפנים, ויש מי שהחמיר.

יג. קטנית שהשתנתה, בפנים הארכנו בדין גידולים כמו פטריות שמפנין הגדלים על מצע חיטה, ושם הסברנו שפשוט שזה לכתחילה כשר למהדרין שכל החומר מעוקר לחלוטין ואין לו השפעה כלל על הגידול, ולכן מעולם לא צמח ולו עשב אחד בין שלל הפטריות. ועוד הוספנו על דין מזון שהוא חמץ או קטניות שיש אינזימים שגדלים שם וזה מאכלם, האם דינם יהיה כדין המזון שהם אוכלים, וביארנו הדוגמא בתחליפי סוכר כגון המצוי במשקאות קלים ועוד, שחלקם אלכוהוליים, וחלקם מלאכותיים, ותיארנו את האספרטיים [המצוי לדוגמא בקוקה קולה זירו] שהוא אנזים המורכב מחיבור של שתי חומצות אמינו: 'פניללין' ו'חומצה אספרטית'. חומצות האמינו הללו הם למעשה חלבונים המופקים בזמן אכילת האנזים את מצע הגידול שלו שהוא גלוקוזה, שיכול להיות מיוצר מחיטה או מתירס, ובפועל המצוי בקוקה קולה המזון הוא תירס. וביארנו שם שלמעשה זה רחוק מלהגדירו כקטניות שעליהם הייתה הגזירה, והוא לכל הפחות מוצר שהיה פעם קטנית, וכיום הוא מעורבב בחומרים נוספים שהופרש לבסוף ובתום ייצורו לפניכם אבקה לבנה יבשה, בעלת מבנה מולקולרי יציב. והבאנו הנהגות של ועדי כשרות שהלכה למעשה מאשרים זאת לפסח בלי שכתבו שזה רק לאוכלי קטניות, ויש שחששו מלכתוב על זה כשר לפסח בלי ההגבלה, וכמתואר במאמר בפנים.

הגאון רבי
ישעיהו פרנקל
שליט"א

דומ"צ ורב קהילת
'כרם ישראל' קרית הרצוג

שיבולים הנוטים ותמונות שיש בהם דגן

מגע של מים שאוסר

שבולים אלו כשיש בהם גרגרים ממין דגן יש לחשוש שבאו במגע עם מים, ומבואר בברייתא בפסחים (מ, א) ששעורים שבאו במגע עם מים ולא התבקעו, מותרות. ונחלקו בגמרא (מב, א) אם בעינן לאיסור נתבקעו ממש או ראויות להתבקע על פי חבית של יין. להלכה נפסק בטוש"ע (או"ח תסז) שדגן שטבע בנהר או שנפלו עליו מים, אע"פ שלא נתבקע אסור, כיון שמונח אתי לידי חימוץ.

והנה כתבו הפוסקים שאע"פ שלא מתרכך כלל אסור, ולא דמי לליתיה, מפני שמניח ואולי החמיץ. ואמנם הפרמ"ג בפתיחה (להל' פסח ח"ג ד, ב) כ' בשם יש פוסקים שאם אין הביקוע ניכר הוא רק חמץ נוקשה, וכ"מ ברע"ב פסחים ב, א. ולפי"ז יתכן שהדגן בשבולים הוא רק נוקשה. אמנם הרמ"א (תסז, ט) ס"ל שאפילו בלא קרוב לביקוע הכל אסור מפני שאין אנו בקיאים, ולפי"ז יש לנו לחשוש שהשבולים נשטפו והחמיצו.

והנה כ' המגן אברהם (שם, וכן במ"ב ל) שרק אם שהה שיעור מיל צריך לחשוש להחמצה וכפי שבררתי אצל העוסקים ביבוש השיבולים הם משתדלים לא להרטיב את השיבולים אלא לוקחים מהשדה ומייבשים ורק בשעת מריחתם וצביעתם [כפי שיבואר להלן] יש מגע קצר עם מים. אמנם נראה שעכ"פ לא יצאנו מחשש חימוץ, כיון שא"א לברר הדבר היטב וגם לפעמים מקבלים מאחרים.

ייחוד לנוי האם נחשב לביטול

יש לדון, כיון שמייחדים את השיבולים לשם נוי בתוך תמונות וכן יחד עם צמחים לקישוט, האם יש לדמות זאת לכופת שאור שיחדה לשיבה שבטלה ולא צריך לבערה. דבגמ' בפסחים (מה, ב) 'הפת שעטיפשה חייב לבער מפני שראוי לשוחקה ולחמץ בה כמה עיסות אחרות, אמר רשב"א בד"א במקומות לאכילה אבל כופת שאור שיחדה לשיבה בטילה', ומסקנת הגמ' 'דהלכה כת"ק שהכ"ש [כופת שאור] בטלה רק לאחר שטח פניה בטיט, ובגמ' מבואר דאע"פ שבצק שטותם את סדקי העריבה אם יש כזית במקו"א צריך לבער דחשוב ולא מתבטל, אך כ"ש אפי' שיש הרבה יותר מכזית מ"מ כשיחדה לשיבה וטחה בטיט בטלה. ופירש"י שטח פניה לתקנה לשיבה, משמע מרש"י שמטרת הטיחה שיהיה שינוי מעשה ולבטל שם אוכל מינה ולהופכה לכיסא ישיבה, ובתוס' שם (רי"ה כ"ש שיחדה לשיבה בטלה) כ' שאע"פ שהכ"ש ראוי לאכילה, כיון שמיחדה לשיבה ולא מקיימים אותה לאכילה בטלה משם אוכל כמו לענין טומאה, וכ' עוד התוס' דכי היכי דפליגי ר"י ורבנן לענין טומאה היאך עולים מידי טומאתן ה"ה פליגי לענין חמץ.

שיבולים חנוטים ותמונות שיש בהם דגן | מאמרים הלכתיים - פסה

בביאור התוס' דשו הרבה האחרונים, והמהרש"א ועוד כתבו שאע"פ שלגבי הורדת תומאה סגי במחשבה גרידא [להופכו לכלי] אך לבטל משם אוכל בענין ג"כ מעשה ולהלכה בענין טח בטיט ורק עי"ז הוי שינוי מעשה, וכן בחידושי החת"ס כ' דלהלכה בענין טחו בטיט [ובדעת המהרש"ל כ' בחת"ס שאם השאור ראוי לאכילה ל"מ טחו בטיט ורק שלא ראוי לאכילה מהני הטיט ועי"ש], ואע"פ שהטיחה בטיט הוי שינוי לתקנו ולא לקלקלו, הרי פסקינן בטומאה כת"ק דסגי גם בשינוי לתקנו [ובשיטת הרשב"א שלא מצריך טיחה בטיט, לפי המהרש"א סגי במחשבה, ולפי המהרש"ל בענין שינוי מעשה מעט].

ויש לעיין, דלכאור' היה סגי בשינוי מעשה כגון קיצוע וישור פני הכופה לשם ישיבה ואמאי בענין דוקא טיחה בטיט, האם משום שזה הוי שינוי גדול וקבוע, או דבענין גם שינוי כזה שגורם שהאוכל יהי מאוס מאכילה ועי"ז מקצהו לגמרי מדעתו. וכן יש לדון האם מהני הטיחה בטיט גם בראוי לאכילה בשופי לאדם או שרק בראוי לאכילה ע"י הדחק [או לבהמה] סגי שינוי זה.

הטעם שכופת שאור בטילה

בירושלמי (פסחים פ"ב ה"ב) כ' הטח ביתו בצק חייב לבער, ומ"ש מכ"ש [כופת שאור] שיחדה לשיבה שבטלה [הרי מבטל את החמץ לקירות הבית], ותירץ בירוש' שהטח ביתו בצק אתיא אליבא דת"ק דלא סגי ביחוד לשיבה ובעי טוח בטיט. תי' נוסף בירושלמי, ששאני כ"ש שמאסא לכן מהני היחוד משא"כ טח ביתו בצק לא מאסא. והנה מתירוף בתרא בירוש' משמע שגם לרשב"א לא סגי ביחוד גרידא לשם מושב [ולמקצת האחרונים בעי גם שינוי מעט לרשב"א] אלא בענין נמי שיהיה מאוס משם אוכל ורק אז בטל שם אוכל מיניה, וכ' בחזו"א סי' קט"ז סק"ה שכיון שהכ"ש מונחת בקרקע ומתעפרת בעפר נמאסת בזה, ואליבא דרשב"א לא בענין למיאוס של טיחה בטיט כמו לת"ק.

והנה תכלית המיאוס יכולה להיות בתרתי, א. שע"ז יש יותר מעליותא שניתן לבטל מהחמץ שם אוכל, ב. דלא יהא חשש שיבוא לאכול את החמץ בפסח [דלזה תיקנו חכמים בדיקה וביעור]. ומרש"י לעיל משמע שסגי בטיחה מעל פני הכופה, דהיינו שלדעתו סגי בזה לבטל שם אוכל מיניה, ואילו לגבי החשש שמא יאכל בפסח היה נראה שצריך טיחה מכל הצדדים, אך אפשר לומר שרש"י לשיטתו שחובת הבדיקה והביעור של החמץ הינו משום ב"י וב"י ולא משום שמא יבוא לאוכלו, אמנם גם לענין ביטול משם אוכל א"ל שצריך לטוח מכל הצדדים כמו שמשמע בשיטות הרמב"ם והשו"ע שלא הזכירו דוקא טיחת הפנים זהו כמו רש"י.

ובמ"ב (סימן תמ"ב, ס"ק מ"ב) כ' שיחוד לשיבה סגי גם בראוי למאכל אדם ברווחא, ומוכיח זאת מהגמ' ומל' הרמב"ם. ובחזו"א (סי' קט"ז אות ז), מוכיח שדעת הרמב"ם שגם יחוד לדברים אחרים מהני לביטולי שם אוכל מיניה דהר"מ (פ"ד הי"א) כ' לגבי קילור ורטיה שמותר לקימם בפסח, שנפסדה צורת החמץ, וכן בגדים שכיבסם בחלב חיטה וניירות שדיבקם בחמץ מותר לקימם שנפסדה צורת החמץ מהם, משמע דאע"פ שלא נפסל מאכילת כלב לא צריך לבער והינו משום שיחד את החמץ לתשמיש וא"כ איבר החמץ צורתו ופקע שם אוכל ממנו, ובראב"ד שם השיג על הרמב"ם וכ' שטעם ההיתר שנפסל מאכילת כלב.

וברא"ש בפסחים (פ"ג ס"ה) ה' הביא את דברי הרמב"ם לגבי רטיה ודבק שההיתר משום שאין צורת החמץ עומדת, וכ' שכן נהגו כמה גדולים, ואח"כ כ' שהראב"ן הסתפק על הכרים והכסות שטיחן במי סובין האם צריך לבער, ומסיק שלא צריך לבער דאין שם אוכל עליו ומאוס ונפסל מאכילת כלב ועוד דמיוחד לשכיבה, ואע"ג דכ"ש בטילה רק ע"י טיחה בטיט הכא מאוס טפי. והנה הראב"ן כ' ב' טעמים להיתר, א. שנפסל מאכילת כלב, ב. כיון שהחמץ משמש לכלי שכיבה א"כ בטל שם אוכל דומיא דר"ש והכא מאוס טפי ול"צ טיחה בטיט. משמע מהרא"ש שהטיט גורם שהשאור ימאס

מאמרים הלכתיים - פסה | שיבולים חנוטים ותמונות שיש בהם דגן

ע"י, ולכן כ' בקרבן נתנאל שם אות ו' דאליבא דהרא"ש בעינן טיחה מכל צד שרק ע"י נמאס כל השאר, ודלא כרש"י שסגי בטח מלמעלה [ונראה שאין הכרח לזה דאפשר שכיון דהכופה נמצאת על הקרקע וטחים מלמעלה בטיט סגי בזה שתמאס ויקצוה מאכילה, וכן מצאתי בסי' תמ"ב בשעה"צ אות ע' שכ' שדברי הק"נ אינם מוכרחים].

ובטור סי' תמ"ב בדין קילור וכביסה בחלב חיטה, כ' הטעם משום שמאוס ואינו ראוי לכלב, וכן כשהעתיק דברי הראב"ן דלעיל כ' רק טעמו הראשון שנפסל מאכילת כלב ולא כ' טעם הרמב"ם [וכמו שמוכח ברא"ש] שנפסדה צורת החמץ, ובחזו"א שם סק"ט העיר בזה שהטור חולק על הרמב"ם ולרמב"ם לא בעינן אפי' שנפסל מאכילת אדם. אמנם בשו"ע סי' תמ"ה כ' כטעם הרמב"ם שאין צורת החמץ עומדת.

היוצא מכל הנ"ל, שיש מחלוקת ראשונים האם מהני ייחוד לכל מיני תשמישים ומצורף מיאוס יחד עם זה ודי לבטל שם אוכל וחמץ, דלדעת הראב"ד והטור לא מהני ובעינן שיפסל מאכילת כלב, וכן מצאתי בב"ח (סי' תמ"ב ד"ה ומ"ש או שיחדו לשיבה) שהקשה אם טח בטיט אפילו לא יחדו לשיבה בטל כמו בצק שבעריבה, ומתוך שזה"ל ולא נקט יחדו לשיבה אלא משום דאי לא טחו אפי' יחדו לשיבה חייב לבער. ואמנם לרש"י הטיחה הוי מעשה לתקן לשיבה ולא מהני טיחה לבד, ואין כן דעת הפוסקים שכתבו בעריבות לטוח עליהן טיט דאלמא משום דמאס נתבטל ממילא.

אמנם במ"ב (סק"מ מ"א ובשעה"צ אות ס"ז) הוכיח דלא כב"ח, וכ' שם דהביטול משם אוכל נעשה ע"י הייחוד לתשמיש בתוספת הטיחה בטיט וצריך את שניהם ולא מהני אחד ללא השני, ומה דהוכיח הב"ח מבצק שבסדקי הכתלים שמהני לטוחו בטיט, שם משמש הבצק לסתימת הכותל והוי כיחדו לשיבה ולכן מהני הטיחה בטיט. ומצינו מחלוקת בין המחבר לרמ"א לגבי ניירות שדיבקן בחמץ דהמחבר פסק כרמב"ם שמותר לקימו דאין צורת החמץ עומדת, משמע שאפי' שקצת מהחמץ נראה שפיר דמי, וברמ"א כ' שיש מחמירין אם נראה הדבק מבחוץ, ובמ"ב סק"ז כ' דאם נראה מבחוץ מיקרי צורת החמץ עומדת לדעת המחמירין, ובחזו"א שם סק"ב ביאר דהמתירין סוברין דהוי כטח את הדבק בטיט וכיון שהדבק דק מאד מתבטל גם הנראה, דנפש האדם מתרחקת מאכילה כזו ולא חיישינן שיבא לאוכלו, והמחמירין סבירא ליה דמה שנראה מבחוץ ל"ח כטח בטיט א"נ משום חיוב בדיקה שמא יבוא לאוכלו. ובמ"ב סק"ז כ' בשם הגר"ז דאם כל הדיבוק של החמץ פחות מכזית לכו"ע א"צ לבער, ובחזו"א כ' שלפ"ז סגי אם החמץ המגולה הוי פחות מכזית דהמכוסה לכו"ע הוי ככ"ש שטח פניה בטיט.

חילוק בין שיבולים שייחדם לנוי לכופת שאור שייחדה לתשמיש

נשוב לנידון דידן, בדרך כלל מייבשים היטב את השיבולים ואח"כ צובעים אותם או מצפים אותם בלקה ועי"ז מכשירים לשימוש של נוי לשים אותם בתמונה או בתוך עציץ וכדו'. ולכא' כיון שמיחדים אותם לנוי הרי בטל שם אוכל מגרעיני השבלים והציפוי בצבע או בלקה הוי כטחו בטיט שעי"ז נמאסים ואין מחשבת האדם עליהם לאכילה ושמעתי שיש מורי הוראה שמורים כן ומתירין להשהותם בפסח, וביותר שכל החשש הוא רק ספק חמץ במגע עם המים וכמו שכתבתי לעיל בתחילת הדברים.

ונראה לי שאין לסמוך על היתר זה, דכבר כתבנו לעיל שיש מח' ראשונים אם אמרינן ביחוד לתשמישים מהני [דומיא דרש"י], ואמנם להלכה נפסק ברמב"ם ובשו"ע דמהני אך אין לנו אלא כחידוש שהתחדש בדין זה, וכד נעיינ בכל המקרים שנמנו לעיל, התם מיירי ביחוד לתשמישים שהשתנה בהם צורת האוכל והחמץ וגם השתנה שמו של האוכל והחמץ, כגון שיחד את הבצק לשיבה וטחו מכל הצדדים [שכן דעת רוב הראשונים והשו"ע] שאז השתנה שם האוכל לכסא וגם

שיבולים חנוטים ותמונות שיש בהם דגן | מאמרים הלכתיים - פסה

צורתו השתנתה לגמרי, וכן כשהאוכל נהפך לדבק או לחומר כביסה הרי השתנתה צורת האוכל [שעכשיו הוא בטל לדברים אחרים ואין לו צורה של אוכל] והשתנה גם השם מאוכל לשמות אחרים [ולכן החמיר הרמ"א שאם קצת הדבק ניכר לא מהני כי קצת זה נשאר במראיתו ולא מתבטל לניירות]. ונוסף לזה נמאס גם מהיות שם המאכל עליו.

אך בצמחים והשבילים החנוטים כיון שהם עומדים לנוי הרי נשארה צורתם המקורים עליהם ואפשר להבחין בגרגירי הדגן שבתוך השבילים, וגם נשאר שמם עליהם, שהרי הנוי מורכב משבלי דגן בתוספת צמחים אחרים אך לא נשתנה שמם לדבר אחר [ואולי אם דיבקו בתמונה נשתנה שמו לתמונה, אך צורתו לא נשתנתה ונשארה כשהיתה]. נוסף לזה שע"י צביעתם וכן מריחתם בלקה לא נמאסו בעיני האנשים ואדרבא הם עומדים לנוי ואפשר לקלף ולהוריד את קליפת הגרעינים או לחלקם ולהוציא הגרעינים לטוחנם ולהפכם לקמח [מלבד שלפעמים כשצובעים ומורחים בלקה נשארים חלק מהגרגירים כמו שהיו ולא מורחים אותם].

לכן נראה שגרעיני הדגן נשארו כשהיו, ועל הצד שהם חמץ לא התבטל שם חמץ מהם, ולכן נראה שיש למכור את התמונות והצמחים החנוטים שיש בהם שבילים ממיני דגן במכירה שמוכרים את החמץ לעכו"ם ולהוריד את תמונות אלו מהקיר וכן לקחת את הצמחים החנוטים ולשים אותם במקום שמשכירים לעכו"ם למשך ימי הפסח.

סיכום הדברים:

א. להלכה חיטים שנפלו למים אסורים ואע"פ שלא התבקעו שכיון שנחו חוששים לחימוץ, והיינו בשהו במים שיעור מיל. בדרך כלל יש רק מגע קצר עם מים תוך כדי תהליך הצביעה ומריחת הלקה, אך מ"מ לא יצאנו מחשש חימוץ.

ב. נח' הראשונים האם בכופת שאור שייחודה לתשמיש אנו אומרים שבטלה. ושורש המח' היא מה הטעם שכופת שאור שטח בטיט בטלה והאם צריך את שני הטעמים, וכפי שהארכנו בפנים. להלכה נפסק שייחוד לתשמיש נחשב לביטול.

ג. בצמחים ושיבולים החנוטים שעומדים לנוי, אע"פ שדומה לאופנים שייחדם לתשמיש, מ"מ נראה לומר ששונה הדין כיון שנשאר עליהם שמם וצורתם המקורית וגם לא נמאסו, ולכך צריך למוכרם לגוי במכירת חמץ.

הגאון רבי
אריאל בוקוולד
שליט"א

מח"ס 'קרית אריאל'
רב קהילת 'משכנות אחיעזר' ב"ב

כשרות בושם לפסה

ישנם מורי הוראה רבים המתירים בשופי שימוש ב"בושם" בפסח. ואלו טעמיהם ששמעתי:
א. טוענים שבמציאות אין חשש מציאותית לאלכוהול הנוצר מחמץ ב"בושם". ב. טוענים שאינו ראוי לאכילת אדם וכלב ולכן מותר. אכן מבירור המציאות לא עולה כן, וכדלהלן:

א. המרכיב העיקרי [יותר מרוב] של כל בושם הוא אלכוהול מסוג "אתנול", הנקרא גם "אלכוהול דגנים" [אף שניתן לפתחו גם לא מדגני חמץ]. מעורב בו מעט חומר פוגם, אבל נמנעים מלהכיל חומר רעיל, שלא ייספג לגוף דרך העור. ישנם גופי כשרות [בתי הדין של לונדון ושל פריז, והרה"ג ר' גרשון בן מלום-אנג'לס ארה"ב], שמכילים כל שנה רשימה סוגי בושם מאושרים שאינם מיוצרים מאלכוהול חמץ. יש לציין שבשנים האחרונות הרשימה של ביה"ד של לונדון הולכת ומצטמקת מאד, וכפי שהם מבארים - שמתמעטים היצרנים המוכנים להבטיח שאין [באותה שנה] אלכוהול שמקורו מדגני ה' מיני דגן. ובפרט התרבה החשש מעת פרוץ הקורונה, כפי ששמעתי ממקורות נאמנים, שלאחר שרבתה הדרישה לאלכוהול הראוי לעור עבור ג'ל אלכוהול, יש יצרני אלכוהול שצורכים שעברו מהפקת אלכוהול עבור שתיה להפקת אלכוהול עבור סיכת הגוף, ומתרבים מקורות ההספקה של אלכוהול חמץ עבור חברות הבושם.

ב. ברוסיה וסביבותיה, מוכרת מאד תופעת שתיית בושם [למרות המחיר הגבוה]. וכן שמעתי אצל עולי ארצות אלו הגרים בא"י. אברך חשוב, עולה מרוסיה, סיפר לי [לאחר מסירת שיעור בנושא] שהוא היה שותה בושם, והוא טעים. מאברך אחר שמעתי שדודו היה שותה בושם, ולפני כן היה מסנן את הבושם בהעבירו דרך פרוסת לחם.

ג. סינון גמור של האלכוהול האכיל שבבושם, ניתן לעשות בקלות בשיטת זיקוק ביתי פשוט [כן נמצא במקורות חיצוניים]. והרי גדר "אינו ראוי לאכילה" אינו אלא "אם נתערבו בדברים מרים או מגואלים ונתמזגו באופן שאי אפשר להפרידן והן פסולין מאכילת אדם אינו חייב לבער והן מותרין בהנאה בפסח" (חזו"א סי' קטז אות ח ד"ה וכל זה). [והנה דעת החזו"א היא השיטה המקילה בנידון זה, והחזו"ד (ביאורים סי' קט"א) ועוד החמירו יותר שלא פקע האיסור אלא בנסרח דוקא, ולא בתערובת דברים מרים, שבאופן זה אין בהם פטור אלא כשהוא בגדר "לא כדרך אכילתם והנאתם" וגם יש איסור בל יראה].

מו"מ בהיתר מטעם "כופת שאור שיחדה לשיבה"

שני רבנים גדולים מזמנינו פרסמו מאמרים שבהם העלו להקל בשימוש בושם בפסח, הג"ר אשר יעקב וסטהיים זצ"ל (קול התורה לד שנת תשנ"ג עמ' סט) וילבל"ח הג"ר עמנואל טולידנו (ע"י למעלה). טענתם העיקרית שיש להתיר מטעם "כופת שאור שיחדה לשיבה".

הנה מבואר בשולחן ערוך (סי' תמב ס"ט) "ייחדו לשיבה וטח אותו בטיט, מותר לקיימו בפסח". ומבאר המשנה ברורה (שם ס"ק מב): "וטח אותו בטיט - ובזה מהני אפילו לא נפסל החמץ מאכילה. והטעם משום דבטליה עי"ז משם אוכל". [אע"פ שלא נפסל החמץ מאכילה, ואף ניתן להפרידו מהטיט הטוח על פניו]. מוסיף להקל המ"ב (ס"ק מג): "מותר לקיימו בפסח - והוא הדין דמותר בהנאה". ומציין מקורו פרי מגדים, שכתב (משב"ז ס"ק ח) "והמחבר דנקיט לקיימו, איני יודע, הוא הדין בהנאה מותר". ומרחיב החזו"א (סי' קטז ס"ק ז ד"ה שם וכן הקילור) את האופנים של דין זה "שנקבעה כבר לתשמיש".*

עולה מהנ"ל לכאורה היתר ברור לשימוש בבושם העשוי אלוהול חמץ, שהרי "נקבעה כבר לתשמיש", והחומרים המוסיפים לתוכו לא גרעו מ"טח על פניו בטיט", ובכך"ג לא אכפת לן שניתן לתקנו לצורת אוכל לכתחילה בקלות.

מאידך מצאנו פסקים של גדולי ההוראה מדור הקודם - אודות האלוהול ברוסיה שהיה מעורב בו רעל: א. אור שמח (שו"ת אור"ש ח"ב סי' נה): "נשאלתי על השפירעט שלהדליק שמערבין בו סם ורעל מהממשלה, אם מותר להדליק בפסח. והשבתי לאיסור, דכיון דהוא נפסל מאכילת כלב רק משום הרעל המעורב בתוכו, אימור ע"י תערובות דברים אחרים ראויים לתקנו... ועוד דאימור חזי לחתול וכיו"ב... אולי יש מין שאין מזיק לו הרעל. ב. במאמר של הגאון הרב עמנואל טולידנו (ישורון כרך יב שנת תשס"ג), אף שדעתו לטעון להתיר שימוש בבושם לפסח [נביא את טענתו בהמשך], אמנם בהערה שם מביא שהשיג עליו מרן הרא"מ ש"ך זצ"ל מהוראות גדולי הרבנים בדור הקודם, וז"ל: "סיפר לי שכשהיה הגרא"ז מלצר ז"ל רב בסלוצק נשאלה השאלה בפסח על הספירט (אלוהול) להבערה ובישול שהיה עשוי משעורים, אך השלטונות היו... לשים בתוכו רעל שלא יהיה ראוי לשתיה שלא ישתכרו הגויים, ואולם הרבה גויים שתו אותו ע"י סינון. ואסר אותו הגרא"ז מלצר ז"ל לפסח דעדיין ראוי לשתיה (ע"י סינון). והרב השני של סלוצק התיר. ושלא הגרא"ז ז"ל לגדול הדור רב אלי מייזל מלודז' טלגרמא לשאל על זה. וענה גם הוא במברק לאיסור".

הרבנים הפוסקים הנ"ל החמירו אף באלוהול שנתערב בו רעל, ולא ניתן להפרידו מהרעל בזיקוק ביתי, כי החמירו בגדר "אינו ראוי לאכילה" כדעת החו"ד שהובאה למעלה. [ובזה ניתן להבין דעת הרב שהקיל בזה]. וצ"ע עליהם לכאורה למה לא הקילו מטעם קופת שאור שיחדה לשיבה, כנ"ל.

והנה כתב התרומת הדשן (סי' קכט), ומובא בית יוסף (סי' תמב אות י ד"ה וכתוב בתרומת): "ונראה דדיו המבושל בסממנים כגון טחינת עפצים וויטריאו"ל שהם מרים ודאי נפסל משתיית הכלב קודם הפסח והוי כחרכו קודם זמנו דמותר בהנאה לאחר זמנו". וכן מביא המ"ב בעצמו (סי' תמב ס"ק מד): "והטעם דעפצים ושאר דברים המרים שנתערב בו בודאי פגמוהו להשכר עד שאינו ראוי לשתיה אף לכלב, ולכך מותר לכתוב בו במועד". וצ"ע למה נזקקים הפוסקים לברר שנפסל

א. בביאורו בדברי הרמב"ם (הל' חו"מ פ"ד ה"י) "וכן הקילור והרטיה והאספלגית והתריאק שנתן לתוכן חמץ מותר לקיימן בפסח שהרי נפסדה צורת החמץ", ומבאר החזו"א "וע"כ נפסדה צורת חמץ שכתב רבנו, הכונה שנקבעה כבר לתשמיש, והוי ככופת שאור שטח פניה בטיט".

לכלב, ומטעם זה להתירו לכתובה, הרי דיו הוא ודאי בגדר "נקבעה כבר לתשמיש", ולמה לא הותר משום "כופת שאור שייוחדה לשיבה" אף באופן שלא נפסל מאכילת כלב.²

אכן כשנדקדק בדברי החזו"א והמ"ב, מוכח שנעשה עירבוב שיטות חלוקות. החזו"א אינו מקיל בהנאה אלא נפסל מאכילת אדם [בזה מקיל חזו"א יותר ממשמעות התרומת הרשן] שא"א לתקן. ז"ל החזו"א (סי' קסז ס"ק ח ד"ה וכל): "ולכן מותר לכתוב בחוה"מ בדיו המעורב בו חמץ כיון שנפסל מאכילת אדם קדם הפסח כדאיתא סי' תמ"ב ס"י". ואכן בפסקי החזו"א בסמוך, לפני ואחרי המשפט הנ"ל, מדקדק היטב שאין היתר הנאה בדין "כופת שאור שייוחדה לשיבה", אלא שאינו חייב לבערה בפסח: "וכן אם נתערבו בדברים מרים או מגואלים ונתמזגו באופן שאי אפשר להפרידן והן פסולין מאכילת אדם אינו חייב לבער והן מותרין בהנאה בפסח, ולכן מותר לכתוב בחוה"מ בדיו המעורב בו חמץ כיון שנפסל מאכילת אדם קדם הפסח כדאיתא סי' תמ"ב ס"י. וכן כופת שאור שייוחדה לשיבה וטח פניה בטיט, אינו חייב לבער". ולא הוסיף החזו"א לכתוב בדין "כופת שאור" כמו שכתב בדין הקודם [שנפסל מאכילה] - 'ומותר בהנאה'. משמע ש"כופת שאור" אסורה בהנאה, וכמשמעות הפשוטה של השולחן ערוך, ולא כחידושו של הפמ"ג [ולא ציין הפמ"ג שום ראיה לחידושו] להתיר אף בהנאה. וכן לכא' יש לדקדק בלשון הרמב"ם (פרק ב הל' חמץ ומצה הל' טו): "כיפת שאור שייוחדה לשיבה אם טח פניה בטיט הרי זו בטלה ומותר לקיימה". ודוק שדין זה נמנה שם בפרק ב בכלל דיני ביטול השונים, משמע דלא עדיף דינו משאר אופני ביטול, ולא להתיר בהנאה.

שיטת המשנה ברורה - אע"פ שמקיל המ"ב אף להתיר הנאה, בכופת שאור שייוחדה לשיבה, מוכח שאין הגדרתו רחבה כהגדרת החזו"א "שנקבעה כבר לתשמיש". הרי יש לדקדק בדעת המ"א והמשנה ברורה לענין ניירות שדבקם על החלון תוך ל' יום, שכתב המ"א (סי' תמב ס"ק ה): "ג"ל דאם יש בחלון פחות מכזית א"צ לבער לכ"ע", וכ"כ המשנה ברורה (סי' תמב ס"ק יז): "וכן אם כל הדיבוק של חמץ בנייר היה פחות מכזית אף בתוך ל' יום א"צ לבער לכו"ע". ולפי דרכו, תמה החזו"א (סי' קסז ס"ק יד ד"ה תמ"ב): "וכתב המ"ב ס"ק י"ז אם כל הדיבוק של חמץ בנייר היה פחות מכזית א"צ לבער, ולכאורה סגי באין חמץ המגולה כזית דהמכוסה הוי ככופת שאור שייוחדה לשיבה וטח פניה בטיט". וצ"ע כיצד ליישב דעת המ"א והמ"ב מקושת החזו"א. וע"כ יש לדעתם הגדרה אחרת.

ואכן צ"ע מה שדקדק החזו"א את הגדרתו הרחבה מהרמב"ם "וע"כ נפסדה צורת חמץ שכתב רבנו, הכונה שנקבעה כבר לתשמיש, והוי ככופת שאור שטח פניה בטיט", דלכא' לא משמע כן ברמב"ם שם. הנה בפרק ד הל' חמץ ומצה, מסכם הרמב"ם אופנים שונים בהיתר תערובת חמץ שאין חיוב ביעור: תערובת חמץ שאינו ראוי לאכילה כגון קמח במשקה השריה לעיבוד עורות, תערובת חמץ ש"נפסדה צורת החמץ" (משחות רפואיות ותרופה לאכילה התריאק), וכן חמץ בעין שנפסל מאכילת כלב, וכן באופן "שאינן צורת החמץ עומדת" דהיינו "בגדים שכיבסו אותן בחלב חטה וכן ניירות שדיבקו אותן בחמץ" [לכא' גם זה בכלל תערובת חמץ בעלמא ולא בגדר חמץ בעין]. משמע שלא הותרו הנ"ל אלא מהטעמים הנ"ל שכתב הרמב"ם וכגדרים הנ"ל ובתערובת חמץ

ב. וצ"ע מה שתירץ הגר"א ווסטהיים זצ"ל, שלא נצרך התה"ד לטעם שנפסל מאכילה אלא לענין חשש שישים הקולמוס בפיו. ולא זכיתי להבין, שהרי מבאר התה"ד הטעם שלא חוששים שישים הקולמוס בפיו ויטעם, משום דלא אמרינן בזה "אחשביה" [ז"ל "אבל במה שנותן הקולמוס בפיו כדי להחזיקה, ואגב זה טועם מן הדיו בלא כוונה לא מחשבינן בהא מידי"]. והנה טעם זה להקל במשים בתוך פיו שייך גם לענין 'כופת שאור שייוחדה לשיבה', שהרי אם אינו באיסור חמץ לענין איסור הנאה, שנפקע איסור הנאה ידידה, אי"כ גם נפקע איסור אכילה ידידה כל זמן דלא אמרינן ד"אחשביה", דמאי שנא. וכן צ"ע מה שנדחק הגר"ע טולידנו ליישב "דלרווחא דמילתא נקט", שהרי בהדיא לא הקיל התרוה"ד אלא משום ש"נראה" שנפסל מאכילת כלב "ולכך" מותר לכתוב בו במועד.

כשרות בושם לפסח | מאמרים הלכתיים - פסח

דוקא, שהחמץ הוא המיעוט בתערובת ונחשב כבטל. גם התשב"ץ במאמר חמץ שלו (אות מז) כתב: "והתריאקה שמערבין בה חמץ אעפ"י שמותר לקיימה. שאין צורת חמץ ניכרת בה", משמע שהתשב"ץ פירש כוונת הרמב"ם "צורת החמץ" היינו שניכר בתערובת, ולא שיועד לתשמיש.

וכמו כן כבר תמה החזו"א על המשנה (פסחים מב.) "ואלו עוברין בפסח... וזומן של צבעים, ועמילן של טבחים, וקולן של סופרים", למה לא הותרו משום כופת שאור שייחדה לשיבה. ובמקום אחד תירץ (חזו"א סי' קטז ס"ק ה) בדרך "אפשר": "והא דעמילן של טבחים וקולן של סופרים חייב לבער אפשר דהוא דלא כרשב"א דלרשב"א מהני יחוד לבטלה, ואם כבר דיבק הניירות או העורות קדם הפסח הוי כטח בטיט וא"צ לבער".

דקדוק בדעת הרמב"ם והסתירה לכאן בדעתו

וצ"ע על תירוץ החזו"א הנ"ל בדעת הרמב"ם, שהרי כבר דקדק הגינת ורדים (כלל ד סי' יא) בדעת הרמב"ם שאין "טח בטיט" מעכב מן התורה, וראיתו עמו מדיני טומאה וטהרה שגם שם יש דין כופת שאור שייחדה לשיבה, ושם הרמב"ם (הל' כלים פ' כה הל' יב) לא כתב את התנאי של טח בטיט, אלא: "העושה כפה מן השאור וייבשה וייחדה לשיבה הרי בטלה מתורת אוכל ומתטמא במדרס שהרי משמשת תשמישי העץ". והרי בפ"י המשניות מפורש ברמב"ם במשנה "אלו עוברין" שעוברים על "בל יראה" ב"זומן של צבעים ועמילן של טבחים וקולן של סופרים". אם כן הדרא קושיית החזו"א לדוכתא בדעת הרמב"ם, למה אין בהנ"ל דין "כופת שאור שייחדה לשיבה" עכ"פ מן התורה.

עוד יש לדקדק בדברי הרמב"ם בגדרי כופת שאור שייחדה לשיבה. הרי מפורש דין זה שמפקיע טומאת אוכלין, ולא התנה הרמב"ם דבעינן "טח בטיט", כפי שדקדק הגינת ורדים (הובא לעיל בסמוך) בדעת הרמב"ם. וצ"ע אם כן בדברי הרמב"ם (הל' טומאת אוכלין פ"ב הל' יט) "זרעים טמאים שזרעם הרי הצומח מהן טהור ואפילו בדבר שאין זרעו כלה, והוא שהשרישו, אבל קודם השרשה הרי הן בטומאתן". וצ"ע, למה אין הזרעים טהורים מיד לאחר זריעתם בקרקע, מטעם "כופת שאור שייחדה לשיבה". חזינן שאין גדר דין זה פשוט, לא גדר "שנקבעה כבר לתשמיש".

יש לחלק האם מקבל שם של מעשה עץ

והנה אני הקטן נתקשיתי מאד בדעת המ"ב הנ"ל [למה דיו לא הותר בהנאה מבלי שיפסל לאכילה, מטעם כופת שאור שייחדה לשיבה] לפני יותר משלושים שנה. וכשקמתי ועליתי לקבל את פני מו"ר הגר"ש אויערבאך צוק"ל ברגל, הקשיתי לפניו כנ"ל, בפני כל הצבור שהיו בביתו. והוא השיב לאלתר בהביאו הגמרא חולין קכט. "אמר אביי הרי אמרו כופת שאור שייחדה לשיבה בטלה, טומאתה לאו דאורייתא דאי סלקא דעתך דאורייתא מצינו לאוכלין שמתמאין טומאה חמורה. כששימש מעשה עץ שימש", ומפרש רש"י "שבטל מתורת אוכל ונעשה עץ". מלבד החידוש של ביטול החמץ, מתבאר במסקנת הגמרא שכופת שאור מקבלת טומאה מדין כלי עץ, וזה חידוש גדול. עוד הפנה רבינו צוק"ל לחידוש גדול המבואר בתוספות שם (ד"ה כששימש, בביאור השו"ט דלעיל מסוגיא הנ"ל), ז"ל התוס': "זרעים נמי סופן לטמא טומאה חמורה ע"י שימוש עץ כדאמר בסמוך כופת שאור וכו'". מבואר שאף מעיקרא רואים את הזרעים שיש בהם יעור עתידי אפשרי שיישמשו בעתיד כעץ. [והעיר בזה הערות נוספות, אינני זוכר].

והבנתי את כוונתו ביישוב דברי התה"ד, שלא התיר דיו [ואף לא שהיית הדיו בפסח לדברי ההגהה שם] אלא משום שנפסל לכלב, משום שדין כופת שאור שייחדה לשיבה אינו דין שלילת יעור 'אוכל' בעלמא [שהרי אין הפקעת שם אוכל אלא בנפסל מאכילת אדם או אכילת כלב], אלא הוא חידוש שמקבלת הכופת שאור באופן חיובי את דיני גדר יעורו השני - להיות "עץ", ולכן יש לו

דין כלי עץ, וממילא אין לו דין אוכל. אבל שיכר שעורים שעשה ממנו דיו, אין זה שימוש "עץ", שהרי אין שם דין שם "דיו" בגדרי התורה לחפצים, וגם אין זה מיעודי הזרעים מעיקרא, ואינו דומה לחמץ שנהיה כלי עץ ומקבל טומאה ככלי עץ שהוא גדר בתורה. ואף היתה החיטה מיעודת לאופציה זו מעיקרא לדברי התוספות. וממילא אין בדיו דין "כופת שאור שיחדה לשיבה" שנעשה "עץ" ודינו כעץ עפ"י גדרי התורה.

ודוק בסברא המבוארת בדברי התוספות הרא"ש בחולין שם, כשתמהו על דעת אב"י [הס"ד דהסוגיא] שאין הטומאה אלא מדרבנן: "כופת שאור שיחדה לשיבה בטלה טומאתה לאו דאורייתא. וא"ת ומנא לן דטמאה אפילו מדרבנן משום דבטלה מתורת חימוץ, אלא משום דאמר' אי לא דנעשית כמו עץ ואבן המיוחדין למדרס היה עובר עליה בבל יראה ובבל ימצא, וא"כ על כרחיך טומאה דאורייתא היא, דאם אינה חשובה כעץ מדאורייתא, עובר עליה." משמע כגדר הנ"ל, שעיקר דין כופת שאור שיחדה לשיבה הוא שמקבל באופן חיובי "דין עץ" מדאורייתא, ובלאו הכי אין כלל דין כופת שאור שיחדה לשיבה.

ובזה י"ל גם א"ש מה היא הסברא שפשוטה לפמ"ג ולמ"ב, שחידשו שפקעה מכופת שאור אף איסור הנאה, אף שדין זה אינו מבואר בכל הפוסקים שלפניהם. שהרי סברת דין זה שפקע ממנה שם אוכל לגמרי כיון דנעשה עץ מן התורה. ולפי גדר דין זה, ממילא אין איסור הנאה. ובדעת החזו"א ומשמעות הרמב"ם דאסור בהנאה ולא הותר אלא בשהיה, משמע לכאן' כמו תירוץ התוס' הרא"ש שם [ביישוב דעת אב"י הס"ד דהסוגיא]: "וי"ל כיון דביטול בלב מועיל לענין שלא יעבור עליו בבל יראה ובל ימצא כדאמר' בפסחים מדאורייתא בביטול בעלמא סגי ליה הכא נמי אע"ג דמדאורייתא לא בטיל, כיון שיחדה לשיבה לא גרע מביטול בלב".

מיושב קושיות החזו"א

ובמהלך הנ"ל, מיושבת שפיר קושית החזו"א על המשנה "ואלו עוברין בפסח... וזומן של צבעים, ועמילן של טבחים, וקולן של סופרים", למה לא הותרו משום כופת שאור שיחדה לשיבה. שהרי לא נעשו "עץ". ובה מיושבים דברי הרמב"ם שלא נפקעה טומאת אוכלים מזרעים בשעת זריעתם בקרקע, שאין זה דומה כלל לכופת שאור שיחדה לשיבה, שהרי לא נעשה כלי עץ. וכן א"ש כל פסקי הרמב"ם בפרק ד, שלא כתב טעם של כופת שאור שיחדה לשיבה, דכל כה"ג לא נעשו "עץ" [מלבד ממה שיש לדון על ניירות שדבקם יחד, עי' לקמן].

וכן לא קשה קושית החזו"א על המ"ב [והמ"א] "אם כל הדיבוק של חמץ בנייר היה פחות מכזית א"צ לבער, ולכאורה סגי באין חמץ המגולה כזית דהמכוסה הוי ככופת שאור שיחדה לשיבה וטח פניה בטיט". וי"ל ששימוש דבק של הניירות לחלון אינו שימוש "עץ" אלא חומר מדביק.

וכן בדעת הראב"ד (הל' חו"מ פ"ד הל' יא) שכתב בטעם להתיר "בגדים שכיבסו אותן בחלב חטה וכן ניירות שדיבקו אותן בחמץ" מדין כופת שאור שיחדה לשיבה [ובדין זה בלבד כתב כן], אין כוונתו "ניירות שדיבקו אותן" שדיבקו אותן על החלון כציור המ"א והמ"ב לעיל, אלא דרך יצירת הנייר הנהוגה בימיהם [המכונה "פפירוס"] שהיו מדביקים זל"ז רצועות של קני סוף, וכפי שהזכיר הרמב"ם בהלכות שבת (פרק י הל' יא): "המדבק ניירות או עורות בקולן של סופרים וכיוצא בו הרי זה תולדת תופר וחייב, וכן המפרק ניירות דבוקין או עורות דבוקין". אם כן י"ל שהדבק נתבטל להנייר ונעשה הכל עץ [אע"פ שנייר אינו מקבל טומאה כיון שאינו "כלי"]. וכן בגדים שכיבסו אותן בחלב חטה, נעשה החמץ לבגד. ובאופנים אלו נחלקו הרמב"ם והראב"ד אם חשיב ככופת שאור שיחדה לשיבה.

כשרות בושם לפסח | מאמרים הלכתיים - פסח

וכן י"ל בדעת האור שמח והג"ר אלי' מייזל והגרא"ז מלצר זצ"ל, בטעם שאסרו ספיריט המורעל המיועד לתאורה, שאין "ספיריט מורעל" ככלי עץ [אף שמשמש כחומר דלק כעץ, נראה שאין תכונות הכילוי וביעור של עץ נחשבות כתכונות חיוביות של שם "עץ"].

מסקנת הדין לענין בושם

חזרנו לדין הבושם, העשוי רובו אלכוהול, שאם אלכוהול זה עשוי מה' מיני דגן [ויש מקום לחשש זה], נראה שוודאי אסור ליהנות ממנו, למשמעות הרמב"ם והחזו"א שכופת שאור שייחדה לשיבה אינו מתיר אלא שהיית החמץ אבל לא הנאתו. וכן לדעת המ"ב [הפמ"ג], אף שכופת שאור שייחדה לשיבה מותר בהנאה, אבל נראה שאין בושם בכלל יעוד כ"עץ", ואינו עדיף מדיו ולא עדיף מגרעינים המיועדים לזריעה, שאין ביעודים אלו דין "כופת שאור שייחדה לשיבה". ואינני יודע שום טעם היתר כלל להשתמש בבושם בפסח ללא בירור שאין האלכוהול מחמץ. והנה מעט שנים לפני פטירת רבינו זצ"ל, שאלתי אותו במפורש אודות דין בושם, ואמר בפשיטות שאין בבושם שום שייכות לדין כופת שאור שייחדה לשיבה. [וראוי עכ"פ לפרסם את רשימות גופי הכשרות בעולם. ואולי יש צורך להשגחה אמיתית ולא לסמוך על אמינות היצרן].

וכן מיני "דיודרנט ספריי" [ריסוס], התכולה העיקרית [רוב] היא אלכוהול הראוי לעור, יש בהם חששות כנ"ל [ואפשר להפריד את האלכוהול לטהרתו בקלות ע"י שיטת זיקוק]. אמנם הדיודרנט של החברה המפורסמת "דב", הוא ללא חשש אלכוהול, וכפי שמפרסמת החברה.

וכן כל דיודרנט "סטיק", שמורחים, אין בו תכולת אלכוהול. וגם אינו בגדר סיכה כשתיה, שאינו מטיב לעור אלא נותן ריח. ואף אם יהיה חשש חמץ לחומר המעורבב בו, הרי בטל ברוב היתר שאינו חמץ ואינו אפילו אוכל, ואין בו דין טעם כעיקר, כיון שאינו אוכל ואף לא "סיכה כשתיה". ולכן בדין משחות שונות שהרוב אינו חמץ וגם אינן מועילות לבריאות העור ["סיכה"] כגון קוסמטיקה, ואין חשש החמץ אלא מיעוט בתערובת. ואף אילו יש משחות הראויות קצת לאכילה בדוחק, נראה שיש להקל מהטעמים שמקיל הרמב"ם בתערובות חמץ ש"נפסד צורת חמץ", אם אין בהן "סיכה" לטובת העור. כנלע"ד.

* * *

מאמר תגובה על כשרות בושם לפסח והמסתעף

הנה הגר"א בוקוולד שליט"א מסיק במאמרו לאסור שימוש בפסח של בושם רגיל שיש חשש שיוצר מאלכוהול דגנים ולהצריך כשרות מיוחדת עבור בושם לפסח.

להלן נציג את דעת מורינו ראש המכון הגרש"ז רווח שליט"א, העולה מתוך תשובותיו, שאין צורך כלל בכשרות לבושם לפסח ואין זה בכלל חמץ. הרוצה לעיין ולהחכים בשורש נושא חשוב זה שיש לו השלכות הלכתיות רחבות, יעיין בשו"ת 'שש משור' ח"ב סימן יא, 'בדין חומרי ניקוי ורחצה, איפור וקוסמטיקה, ומסתעף לדין התרופות והסיגריות בפסח', המקיף בהרחבה את הנושאים הקשורים לזה.

להלן העתקנו שלושה קטעים מתשובה זו. א. מתוך ההקדמה לתשובה. ב. מתוך התשובה (אות י') בחלק העוסק בנושא של סיכה כשתיה וחמץ פגום. ג. מתוך מסקנת הדברים שם.

*

חלק א [מתוך ההקדמה לתשובה]

בימינו כנודע מורכבים כל המוצרים התעשייתיים ממגוון נרחב ביותר של חומרים מעובדים, ותרכויות הללו עשויות להוליד חששות איסור שונים, הן בכשרות מוצרי מזון וכליו בכל ימות השנה, ובפרט בחשש חמץ בפסח שעשוי להיות אף במוצרים שאינם משמשים למאכל. כתוצאה מכך מתפרסמים מידי שנה לקראת חג הפסח 'גילויים' נוספים של חששות חמץ, אך בדרך כלל מתברר שאין הדבר חדש כלל ועיקר, אלא שכעת ישנו 'מומחה' חדש שהתוודע לחשש זה ויצא בפרסום. ואכן, כאשר בודקים ומבררים כל דבר לאשורו, עולה שבמקרים רבים לא ראוי אף להחמיר ובוודאי שאין מקום לאסור.

וזאת למודעי, שבשעה שמחמירים לאסור בלי צורך ועד שמעניקים 'כשרות למהדרין' למוצרים שאין בהם סרך מכשול, כגון חומרי ניקוי חריפים או נוזל קירור למנוע של רכב, וכהנה רבות, ובכך הרי שמים ללעג ולקלס את הזהירות הראויה בכשרות ובחמץ בפסח. והגם שמשנים את חותם הכשרות, כביכול זהו אישור בלבד שהמוצר אינו מכיל חמץ ולא מתן כשרות למוצר, עדיין יש בכך טעם לפגם.

אשר לכן באתי במאמר זה להציג בקצרה כמה דוגמאות של חששות איסור וחמץ שהבחנתי בהם במהלך השנים בהם אני עוסק בס"ד בתחום הכשרות, הקיימים ברכיבים המצויים בסוגי מוצרים שונים שאינם מוצרי מאכל, ואמרת בס"ד להשתדל ולהקפיד את הדיון ההלכתי בזה מעיקר הדין, מכח המנהג, ומצד ההידור והחומרא.

הגדרת מציאות הרכיבים - בטרם נעסוק בבירור ההלכה, נציג את סוגי הרכיבים עליהם נסוב הדיון והשימושים הנפוצים שלהם בתעשייה (מעבר לתעשיית המזון), וכן נסקור בקצרה את תהליך ייצורם ונבאר הגדרת מציאות החמץ/איסורי אכילה שבהם, נקדים שבהתייחס לדיון על החומרים הבאים המשמשים כמרכיבי יסוד בייצור החומרים הבאים בהחלט שיש בהם חששות לתערובת של מוצרים שמקורם מחיטה או שאר מינים. וכדוגמא נציין את האודם. אמה לכלים. אקונומיקה [מחמת חומרי בישום ועוד]. בשמים מחמת האלכוהול המעורב בהם, וכן דיאדורנטים שגם בהם יש אלכוהול וגליצרין. מי פנים שבהם יש חומצת לימון, גליצרין. וכנ"ל במגבונים. משחה או נוזל לשיניים שיש בהם סורביטול, אלכוהול, חומרי טעם. וכן נוזל לעדשות שיש בו תערובת סורביטול. משחת נעליים, סבון מוצק או נוזלי שיש בהם גליצרין, חומצת לימון, חומרי בישום. סיגריות שיש בהם או בחלקם חומצת לימון, תמצית מאלט. סורביטול. קרם גוף או פנים, שמצוי בהם חומצה סטארית, גליצרין, אלכוהול, חומצת לימון, חומרי בישום. וכן שמפו לשיער. ותרופות שונות, שיש בהם עמילנים גליצרין סיטארט ועוד. חלק מן החמרים הנז' אינם קשורים לחמץ אולם רובם המוחלט הם תוצר שהופק ישירות או בדרך אחרת ממני דגן.

חלק ב [אות י' בתשובה]

בענין סיכה כשתיה והנפקותא בחמץ פגום

הנה ידוע ומפורסם האי דינא דביוה"כ אמרינן שסיכה כשתיה, וכתבו רבותינו בעלי התוס' עמ"ס יומא (דף עז ע"א בד"ה רתנן) בשם רבינו תם שלא נאמר סיכה כשתיה אלא ביוה"כ ובשמן של תרומה ובאיסורי הנאה, ואין איסור זה אלא מדרבנן. ובסיכה שאינה של תענוג הותר גם ביוה"כ, כגון מי שיש לו חטטין בראשו, ואם היא של תענוג נאסרה ביוה"כ והותרה בשאר איסורין. וכן מדוקדק מדברי מרן הבית יוסף (בבבא בתא"ש פד).

אמנם באיסור והיתר הארוך (כלל לט דין לד) כתב שרק סיכה שאינה של תענוג הותר בשאר איסורים, אבל סיכה של תענוג בודאי אסור בכל איסור דאורייתא, וכ"כ רי"ן (נש"ו אות כו. וראה מ"ש בש"ך בנקודות הכסף יו"ד סי' קיז). והב"י (סי' קיז) הביא את דברי האורחות חיים שאסר לסוך בחלב משום שסיכה בכלל שתיה, ולא התירו בסיכה של תענוג, ודלא כשי"ר"ת הנזכרת לעיל בדברי התוס'. אך להלן (סי' קכג) הביא בסתם את דעת הרשב"א שהתיר לסוך בשומן חזיר ובחלב.

ואצל רבותינו האחרונים נתקבל לחלק בסיכה בדבר איסור בין סיכה לשם תענוג לבין סיכה במקום צער, כדעת האו"ה והרי"ו הנ"ל (וכ"כ בוב"צ בסי' קיז ס"ק מה, ערוך השלחן סעי' כט, ועוד). ולפי"ז כתבו כמה מהאחרונים שיש להחמיר ולא לסוך לשם תענוג בבורית של חלב, וכן פסק לכתחילה גם במשנה ברורה (סי' שכו בביאה"ל לסי' עיי"ש), אלא שרבו האחרונים שכתבו שבסבובן שהטעם פגום מאד ואינו ראוי אף לכלב, אין איסור לרחוץ בו אפילו לבריא, וכן המנהג פשוט (כל זה מדברי ערוה"ש שם). וכבר הבאנו לעיל שכ"כ הצמח צדק (הקדמון סי' מז, ואף התיר לשעום ולפלוט) וכ"כ רבינו האור החיים הקדוש בספרו פרי תואר (סי' קח ס"ק ה), וכ"כ רבינו הפר"ח (סי' קיז ס"ק ד), וכן פסק להלכה בשו"ת יחו"ד (חיד"ס סי' מג).

והעולה מזה לענין פסח, כי אף אם נאמר שיש להחמיר ולומר שסיכה כשתיה ובפרט בסיכה לתענוג, מכל מקום בנידון דחמץ הרי קיי"ל שכל שנפסל מאכילת כלב מותר באכילה לדעת רוב הראשונים כנ"ל סעיף ז, וכן נראה לענ"ד דעת רבינו הרמב"ם ואולי יש לדייק כן גם בדעת השו"ע שלא פירש בזה כלל. ויתר על כן, אף אם אין לנהוג הלכה למעשה כדבריהם לענין אכילה, מכל מקום ה"ז רק בהיות החמץ דבר בפ"ע ולא בתערובת, דאז קיי"ל דהואיל ונפסל ממאכל כלב ונתערב ה"ה בטל ומותר באכילה בפסח, כנ"ל שם באורך. וכן דעת החזו"א כמבואר לעיל, שגם אם נפסל רק מאדם ונימוח וכבר אינו יכול לחמוץ, והתערב ובטל לפני פסח, ה"ה מותר אף באכילה בפסח. ואם כן נראה שכו"ע יודו בנדון מוצרי סיכה שיש בהם תערובת חמץ שנפסלה ממאכל כלב, שאין כל איסור לסוך אותם בפסח, כי היאך ניחוש שסיכה כשתיה בשעה שהשתיה עצמה מותרת.

והגם שהיתר זה בחמץ שנתערב הוא דוקא שנתערב ממילא ולא כשעירב לכתחילה, אך עירוב לכתחילה משמעו שעירב לכתחילה בכדי לאוכלו בפסח, אולם בימינו הנה רוב המוצרים נעשים במפעלים של נכרים דהוי כדין נתערב ממילא ולא בכוונה לערב; ואף במוצרים הנעשים במפעלים של יהודים, הרי לא עירבו כן בשביל פסח, אלא כך היא דרך הייצור שעושים לכל ימות השנה [ויתרה מזו הרי ס"ל להיעב"ץ המובא לעיל, שלדעתו יש להתיר לכתחילה להשרות את עלי הטבק בשיכר קודם הפסח כדי להשתמש בהם בפסח]. וראה עוד בדין ביטול לכתחילה להלן בחיו"ד סימנים ט, יד, כ.

ולענ"ד די בכך שקיבלו את חידוש הרא"ש לאסור באכילה בנפסל מאכילת כלב, דלא כדעת רוב הראשונים, מ"מ נראה שרחוק ביותר לומר על יסוד זה שיחול גם דין סיכה כשתיה, שעצם חלותו בשאר איסורים אף לצורך תענוג שנוי במחלוקת גדולה כנ"ל ועיקר הוראת האחרונים בה שמוותר, אלא שיש המחמירים בה. ונמצא בזה צירופים של כמה איסורי דרבנן, של סיכה כשתיה, תערובת חמץ ופגום. ועל כן נראה פשוט שאין שום יסוד להחמיר בזה, ואחר שהותר בהנאה, ה"ה היתר גמור לסוך בכל מוצרי הקוסמטיקה והסבונים בלי שום חשש.

וכ"כ בשו"ת שואל ומשיב (מהדורה תליתאה ח"ב קמז), וכ"כ הגאון בעל אור לציון (ח"ג פ"ח בתשובה ו'), וכ"כ הגאון רבי ניסים קרליץ בספרו חוט השני (הלכות פסח ע' צה) שמותר לכתחילה להשתמש בסבונים ותמרוקים אף אם היה מעורב בהם חמץ, ולא אמרינן אחשביה אלא לאכילה ולא להנאה, ואין בזה איסור. וגם אין לחוש לזה משום סיכה כשתיה, כי לכל היותר אחשביה בזה היינו שהוא מחשיב את החומר כראוי לסיכה אך בודאי אין מחשיבו ראוי לשתיה, ואם כן אין לנגוע בהך סיכה מדין אוכל אלא הוי הנאה ובזה הותרה בפסח כשנפסל מאכילה. וכ"כ שם בדין תמרוקי הנשים, חומרי ניקוי, משחת שיניים ומי פה, יעוין שם.

ואמנם יש שכתבו להחמיר, ובהם בשו"ת דברי מלכאל (ח"ד סי' כד, מג) שכתב לאסור בשמים משום אלכוהול המצוי בהם, וז"ל: "בזה יש משול גדול שראיתי משתמשים בפסח בדברים מריחים לזלף על בגדיהם ובביתם, ורובם חמץ גמור כי יש בהם י"ש חזק, ובפרט מה שנקרא פארפומא, נתברר לי ע"י היודע ממה נעשים שעיקרם הוא י"ש חזק, ורק מעורב בזה מעט מדברים מריחים, וצריך כל אדם לזהר ולהזהיר בזה את בני ביתו. ואין לומר שהריח הוא רק מהדברים המריחים שנתערבו שם ולא מהי"ש, וא"כ המריח אינו נהנה מהי"ש, דזה אינו דהא לולא הי"ש לא היה הריח נודף כ"כ, רק בשביל חזק הי"ש נודף הריח למרחוק. ויש לדון בזה בדין זה וזה גורם ואכמ"ל כי בודאי אסור להשתמש בזה בפסח". ונמצא דס"ל שהכוהל המעורב בבושם דינו כחמץ שלא נפגם, משום שאפשר להפרידו מן החומרים האחרים והרי הוא י"ש ראוי למאכל. אך לענ"ד יש להשיב על כל דבריו, והעיקר הוא שהכוהל מעורב בתכלית בבושם ואינו עומד להיפרד ויהיה מאוס גם אם יפרד, כמו שהארכנו לעיל סעיפים ה-ו בנדון זה. וכדברינו כתב בשו"ת דברי נחום (סי' מז). וכבר הוכחנו לעיל מדין כופת שאור שמותר למרות שאפשר להפרידו והוא ממש ראוי למאכל, מותר להשהותו כיון שהוא לא מידי דאוכלא וה"ה בנדו"ד בהנאת הבשמים, ע"ש בדברינו ע"פ דברי החזו"א ורבינו חיים הלוי זצ"ל.

חלק ג [הלכה למעשה מתוך סיכום התשובה שם]

"סיכה כשתיה" לענין מוצרי טיפוח - נחלקו רבותינו הראשונים בדין סיכה של תענוג אם הותרה בשאר איסורים, דלשי' ר"ת הותרה ולשי' האו"ה ורבינו ירוחם ועוד הוי סיכה כשתיה, כדינה ביה"כ. אך כתבו האחרונים ובהם הצ"צ הקדמון ורבינו האוה"ח והפרי"ח ועוד שהיכן שהטעם פגום מאוד ואינו ראוי אף לכלב אין לחוש כלל לסיכה כשתיה אף לסיכה לצורך תענוג. ועל כן אין לחוש כלל לדין סיכה כשתיה בפסח, כמ"ש הגר"נ קרליץ ועוד מפוסקי דורנו, דמותר לכתחילה להשתמש בסבונים ותמרוקים אף אם היה מעורב בהם חמץ, ולא אמרינן אחשביה אלא לאכילה ולא להנאה, ואין בזה איסור. הוסיף וכתב שגם אין לחוש לזה משום סיכה כשתיה, כי אחשביה לכל היותר שהוא ראוי לסיכה אך לא לשתיה, ואם כן סיכה זו בפסח היא הנאה בלבד והותרה בתערובת חמץ שנפסל מאכילה. וכן כתב שם לגבי תמרוקי הנשים, חומרי ניקוי, משחת שיניים ומי פה.

הלכה למעשה, יש לזכור שלמעשה רוב חומרי הבישום והמוצרים על בסיס אלכוהול וכדומה אינם מן החמץ, כי מיוצרים ממקורות אחרים ולא מחיטה, כמבואר לעיל בהגדרת הרכיבים. וגם אם מוצר פלוני הוא מן המעט שמקורו בחיטה, הרי כמבואר לעיל יש לדון את רוב החומרים כחמץ נוקשה, וקיי"ל שבתערובת שנפסלה, הוא מותר גם באכילה. ועל כן נראה פשוט שלכתחילה אין צריך אדם להחליף את מוצרי האיפור, או הקוסמטיקה או חומרי הניקוי שברשותו, או ללכת לתור ולחפש אחרי מוצרים הללו עם כשרות לפסח, והכל כפי שביארנו בפנים.

*

עד כאן מתוך הספר 'שש משור' ח"ב סימן יא. ויה"ר שנוכה לכוין לאמיתיה של תורה. 'כי השם יתן חכמה מפיו דעת ותבונה' ג'ל עיני ואביטה נפלאות מתורתך'.

- למעבר לתשובה המלאה לחץ כאן -

תשובות הלכה למעשה שהשיבו ראש המכון ורבני בית ההוראה שליט"א

(נלקט מתוך שאלות רבות שנשאלים הרבנים מידי יום ביומו בקו ההלכה ובשו"ת און ליינ)

קו ההלכה והכשרות 03-7528999

ימים א-ה בין השעות 09:00 ועד 23:30 יום ו בין השעות 10:00 ועד 13:00

*

מורינו ראש המכון שליט"א

תוצרת הערבה ביצוא לחו"ל

שאלה: בשבועות האחרונות ראיתי פלפלים אורגניים מובאים מארץ ישראל ונמכרים בחנויות בנוא יארק ואיני יודע אם יש להחשיבם ספק ספחי שמיטה או ודאי ספחים, כדלהלן, הרבה באים מהערבה ולא נודע אם הם מערבה צפונית או אמצעית או דרומית. וכנראה למטה מקו 30 הסכימו הפוסקים להחשיבם לחו"ל אבל איני יודע אם יתר הערבה נחשב לודאי קדושת שביעית או ספק שביעית.

בנוסף, אם יש עוד ספק דאולי יכול נכרי הוא ובפרט בבא מי-הודה ושומרון, ובכלל מה הדין בספק ספיקא בספחי שביעית בכה"ג?

דרישת שלו' בעבודתכם הקדושה הנצרך בין ליושבי אה"ק בין לדיירי חו"ל

אברהם ירמי' מארמארשטיין, וועדת הכשרות מהדרין, נוא יארק

תשובה: לכבוד הרב אברהם ירמי' מארמארשטיין, וועדת הכשרות מהדרין, שלום וברכה,

הערבה בפועל מחולקת לשלושה, הצפונית, הדרומית והמזרחית.

הערבה צפונית - נחלקו בה הפוסקים ויש רבים שמחשיבים אותה כארץ ישראל, וכן אני העני סובר בספרי גבולות השדה שזה מארץ ישראל בוודאי.

הערבה הדרומית - אני הקטן סובר מפארן ומטה, ויש אחרים הסוברים מיהל ומטה. [ענין המעלה ה 30 גם אם סוברים שזה רלוונטי גם לגבולות, אין המדובר בדיוק בקו ה 30 שאין לו משמעות, אלא גם מעט מעליו עדיין הוא 30, וכמו שמוכח מן הצפון שהרמב"ם קורא 35 ובפועל מציין את הנקודה ב - 35.10]. למעשה, באזור זה של הערבה הדרומית רבו הפוסקים שאין בזה קדושת ארץ ישראל, הגם שיש מן המיעוט שכתבו שעד עקבה שבירדן עדיין זה ארץ ישראל, אולם למעשה אין המנהג כדעתם.

הערבה המזרחית - היא הערבה בחלק המזרחי לנחל הערבה, ונמצא בצידו הדרומי והמזרחי של ים המלח, ודינו כחו"ל ממש, וכן כתב מן הראשונים רבינו המהר"י קרא [חבירו של הרשב"ם ז"ל] שדרום ים המלח [ובוודאי המזרחית לו] הוא ארץ העמים. וכ"כ הגר"א ועוד. וכן ציירו כמעט כל הפוסקים שארץ ישראל נמצא מהפינה המערבית של לשון ים המלח, ולכן כך העיקר לדינא, הגם

שמפורסם ממרן הגריש"א זצ"ל שהסתפק בזה, אולם לענ"ד לאחר שמצאנו לחד מן קמאי שכתב להדיא לא כך, כן העיקר להלכה וכדעת רוב הפוסקים.

למעשה כל המיובא מן הערבה כמעט יש בו מחלוקות בפועל, כאשר לדידן, המגיע מן המזרחי ודאי חו"ל, וכן מפארן מטה ודאי חו"ל, ובשאר חלקי הערבה [הצפונית] הגם שלדידי נכבש על ידי עולי בבל וזה בכלל ארץ ישראל, עדיין יש לזכור את הדיעות החולקות בזה.

ברור שכל הספק הוא בגזירה דרבנן של ספיחים, וקיי"ל בזה שבספיחין ספיקא לקולא. וביארתי הדין בכמה מקומות בספרי שביתת השדה [כגון דברי המראה"פ על ירושלמי בערלה פ"א ה"ב. וכן לגבי ספיחין בבהמה ועוד], ובוודאי בכה"ג שיש כמה ספיקות. למיטב ידיעתי לא קיים ייצוא של פלפלים מן הנכרי לחו"ל.

*

ריסוס בשמיטה

שאלה: שלום רב, ראשית רצינו להודות על הספרים המחכימים בנושא שמיטה, אנו נהנים מאוד ללמוד ולהעזר בהם. אני חקלאי שמשבית את המשק, קיימים אצלי חממות שמיועדות לגידול ירק ללא חרקים (כרובית וכדו', וכן עגבניות וכדו'). האם אפשר לרסס את הדרכים והשבילים בין החממות (בק וטלי עשבים מונעי הצצה) ע"י גוי, כדי לשמור על סניטציה לקראת הגידול בשנה השמינית הבעל"ט, הפעולה חשובה כדי למנוע התבססות של חרקים (אקריות וכדו') מסביב למבנים, שיכולים בהמשך לגרום לנזק לגידולים?

רציתי לציין שהדרכים כמובן לא מיועדים לעיבוד (בכל השנים), וכמו"כ העשב לא מיועד למאכל בהמה (אע"פ שראוי), היות ולא מצויים אצלנו בהמות וצאן.

תשובה: שלום וברכה, לגיבור החיל, גיבור כח, שזוכה לשמור השמיטה בפועל, אשריך!

כיון שהמקום לא מקום זריעה וכיון שהחשש הוא לחרקים ושאר מרעין בישין, ולא לתועלת עכשוית של חקלאות [למרות שבנושאי חרקים בימינו צריך להקל בזה, ולא זה המקרה שלפנינו], מותר לכתחילה לטפל בעשבייה, ובוודאי שבצורה שאתה הצעת על ידי ריסוס ועל ידי גוי שמותר. חזק ואמץ

*

עציץ שנפל

שאלה: יש לי בחצר גיגית מנוקבת עם חול ושיח קטן של תות שדה, תחת כיפת השמים היא היתה מונחת על מנוע של מזגן והבן שלי הפך אותה על הרצפה. האם מותר לאסוף ולהפוך אותה, אם אשאר אותה כך היא תמות?

תשובה: אם הפך אותה, וזה עדיין בתוך הגיגית וכאשר תרימו בבת אחת הכל יישאר בפנים כמות שהיה, אין בעיה. אולם אם זה התנתק מהגיגית, אז תכניסו את הכל לתוך בית ותחזירו זאת בתוך בית ובעציץ מנותק.

*

תמצית תה בקדושת שביעית

שאלה: שלום עליכם כבוד הרב. יש בגינתי עצי שיבא ולואיזה שנשתלו מזמן בשביל להשתמש בהם להכנת תה. ורוב הפעמים אני קוטף מהם לחלק בבית הכנסת בשבת שיברכו עליהם. שאלתי היא האם מה שגדל עכשיו קדוש בקדושת שביעית כשאני קוטף לשם ריח וכן בשביל לשים בתה האם צריך לשמור בקדושת שביעית על התה שנשאר בכוס?

תשובה: קדוש בקדושת שביעית. הצמחים ברגע שסיימת את המיצוי שלהם כבר לא צריך לשומרם. השתיה, כל עוד והרגילות לשומרה, יש לשמור, אם נשאר שיריים שאין רגילות לשמור, תוכל לזרוק.

אם זו כמות גדולה יותר, תוכל מקסימום להשהות לילה כשהוא גלוי, ומשקין גלויים, אסור לשתות אותם, ואז מותר לך לשפוך.

*

שאלות קצרות

טיפול בעץ בקונפידור

שאלה: אנחנו גננים, התקשר אלינו לקוח שבנה גינה לפני מספר חודשים, לטענתו העצי הדר לא נראים טוב, חולים, או לחילופין בעיית השקיה, באיזה אופן מותר לטפל בעץ, עם חומרים כגון קונפידור למחלת העץ מותר? האם אפשר גם ב"לובן"?

תשובה: קונפידור, אם יש מחלה שזה יעיל לה מותר. ואפשר גם בלובן.

נעבד באבוקדו

שאלה: אבוקדו, מהחקלאי, האם יש לחוש לנעבד?

תשובה: אבוקדו הוא שישית, אין שמיטה עדיין. [ואף שמן הסתם מטפלים בזה מ"מ הלכה למעשה זה לא נאסר].

בצל במים

שאלה: מה דין בצל שגדל בכוס מים על ערן החלון, כשעשו זאת אחרי ראש השנה?

תשובה: גידולי מים, אין בו קדושת שביעית.

עין הבשור

שאלה: שלום, עין הבשור זה נחשב גבולות עולי מצרים?

תשובה: לדעתי זה עולי בבל.

פארן

שאלה: פארן נחשב יכול חו"ל או ישראל לגבי שמיטה?

תשובה: יכול חו"ל.

מושב רמות

שאלה: מושב רמות בצד המזרחי של הכנרת האם דינו כארץ ישראל ומוגדר ככיבוש עולי בבל?
תשובה: זה שייך לעבר הירדן המזרחי וזה ככל דיני עבר הירדן, ונוהג בזה כל דיני השמיטה להוציא ספיחין, כדין עולי מצרים.

תרו"מ בגידולים לבהמה

שאלה: בוקר טוב הרב, גידולים לצורך בהמה, האם צריך להפריש תרומות ומעשרות?

תשובה: אם הם מאכל אדם כן, אם רק לבהמה ראויים, אז לא.

הפרשת תרו"מ מהמיץ

שאלה: הצטרפתי למנוי על מעשרות במכון, אבל כבר קודם קטפתי לימונים וסחטתי, מה ניתן לעשות?

תשובה: יכול להפריש מהמיץ.

פרי אספרגוס

שאלה: שלום רציתי לדעת האם פרי אספרגוס של שופרסל בסדר, האם אפשר בכלל להכשירו?

תשובה: הסרת הכותרת קילוף הקשקשים שעל הגבעול, שטיפה ואכילה.

אניסיקים בסרדינים

שאלה: שלום וברכה, ראיתי באתר שלכם שאין אניסיקים בסרדינים שבשימורים הבאים ממרוקו. האם זה גם נכון לאלה שבאים מתוניסיה (כמו שיש לנו בצרפת) או מרוקו דווקא?

תשובה: אני יכול להעיד על מה שאני בודק ואני רואה. מרוקו נבדק שוטף וגמצא נקי. תוניס לא נבדק מעולם ואינני יכול להעיד.

הרה"ג משה יהודה לנדאו שליט"א

יישור עץ

שאלה: עץ שנוטה ועלול ליפול, האם ניתן ליישרו. בעבר קשרתי אותו ועשיתי לו תומך ע"מ שלא יפול, אבל כעת נראה שעלול ליפול אם לא איישר אותו.

תשובה: ניתן להעמידו וליישרו אם עדיין לא נעקרו שרשיו. אבל לאחר שיישר לא יחפה ויתקן את החול שמסביב לאילן.

הסבר - אע"פ שבמשנה (שביעית פ"ד מ"ו) נאמר: "אילן שנפשו [פי' - שנסדק] קושרין אותו בשביעית, לא שיעלה אלא שלא יוסיף", הרי שאסור להעלותו, אלא רק להעמידו במצב הקיים, מ"מ ראה

בכל המפרשים שפירשו שהאיסור להעלותו הוא משום שעל ידי כן גורם שיתדבקו הסדקים זה בזה ואסור. משא"כ בנידו"ד אינו אלא מונע נפילתו ועקירתו מהאדמה, ומותר אם עדיין לא נתלשו שרשיו.

יש שמגדירים פעולה זו כשעדיין לא נתלש כ'אוקמי אילנא' [תלוי בהגדרה]. ומ"מ גם אם אינו לאוקמי נראה שהוא בכלל מלאכות דרבנן שהתירו במקום הפסד. (ראה בר"ש שביעית פ"ב מ"ב, וע"ע חזו"א סי' יח סק"ד וסי' כא סק"ז)

הרה"ג דניאל רווח שליט"א

הפסד פרי בוסר

שאלה: קטפתי בטעות פרות שביעית לפני שהגיעו לעונת המעשרות, האם יש אסור להפסידם שהרי אינם עומדים לאוכלם?

תשובה: נראה להחמיר.

הסבר - בספר אורל"צ ע"מ מ"ז כתב כיוון שאינם חשובים פרי מותר להפסידם שהרי אין דרך לאוכלם. מכל מקום נראה להחמיר שכן מבואר בחזו"א שביעית ס"ז ז, סק"כ ע"ש.

*

עקירת עשבים בין אבנים

שאלה: צמחו לי עשבים בין אבני חלוקי נחל אשר מונחים אצלי בגינה לנוי, האם מותר לי לעוקרם?

תשובה: מותר.

הסבר - כיוון שאין מקום זה מיועד לזריעה אין כאן מראית עין וכן מבואר במשנה פ"ה משנה ד 'ומודים בפואה של צלעות שעוקרין אותה בקרדומות של מתכת' ע"ש.

*

פרי מעץ שלא הפקירו

שאלה: קבלתי פירות מעצה שלא נהגו בה הפקר, כיצד יש עלי לנהוג לעניין מעשר?

תשובה: להפריש בלי ברכה.

הסבר - כיון שלמבי"ט הפירות הפקר בעל כורחו משום הפקעתא דמלכא, והפקר פטור מהמעשר. והגם שלסברת מרן אינם הפקר וחייבים במעשר, קיל סב"ל.

הרה"ג דביר עמר שליט"א

גזימת עץ כדי שתחדור השמש לפירות

שאלה: יש לי עץ בגינה, מחמת גובהו הרב לא חודרת שמש לתוך הענפים ולכן לא יתן פירות. האם מותר לי לגזום את העץ?

תשובה: למנוע הפסד מותר ועדיף ע"י גוי.

הסבר - אם מחמת אורך וריבוי הענפים יהיה נזק משמעותי לפירות העץ מותר לגזום את הענפים כדי למנוע הפסד לפירות, ועדיף על ידי גוי. צריך להקפיד שצורת הגיזום תעשה לא בצורה ובמיקום מדויק כפי הרגילות בשאר השנים, אלא יעשה רק לצורך חדירת השמש לעץ.

*

הורדת פירות ערלה מהעץ בשמיטה

שאלה: יש לי עץ עם פירות ערלה בשמיטה, מה אני עושה עם הפירות?

תשובה: אם אין כוונתך לצימוח העץ מותר וראוי להוריד את הפירות.

הסבר - אין צריך לחשוש להפסד הפירות שמוריד משום שאין על פירות אלו שהם ערלה קדושת שביעית [כמבואר בשביתת השדה פרק ט' הלכה ז'. ושם בפרק ט"ו סעיף ט"ז]. והטעם שראוי ונכון להוריד את הפירות, זה כדין כל פירות ערלה בשאר שנים שראוי להורידם מהעץ ולא להשאירם לגדול.

*

הפירת תעלת ניקוז

שאלה: האם מותר לחפור תעלות ניקוז לצורך השקיה בשמיטה?

תשובה: תלוי מה עומק התעלה.

הסבר - אם עומק התעלה ג' טפחים [24 ס"מ] מותר. כאשר עומק התעלה פחות מזה, יש שהצריכו שיהיה היכר שאין כוונתו לעדור לתועלת הקרקע, וכגון אם בשעת כריית התעלה נכנסים מים לתוכה או כאשר ניח צינור להובלת המים בסמוך לחפירה.

[מקורות רמב"ם א, ט. חזו"א סימן יח ס"ט בישוב דברי הר"ש ג, ג. שביתת השדה פ"ז ה"ל]

הרה"ג ישראל אנקווה שליט"א

כיסוי החצר בשביל לעבוד בשביעית

שאלה: האם מותר לי לכסות את החצר לזמן קצר בכיסוי אטום למים ושמש [ברזנט] ולעבוד שם בשביעית כדין 'בית', ולאחר זמן קצר לגלות את הכיסוי, וכך בכל פעם שארצה לעבוד אכסה את החצר בכיסוי יציב ע"מ להינצל מחשש מלאכה בשביעית.

תשובה: אסור לעשות כן מכמה טעמים.

הסבר - ראה מה שכתב בזה החזו"א (שביעית סי' כב סק"א) וז"ל, אם מתוח אהל עראי לפי שעה לזרוע תחתיו, זה אינו כלום שאין אהל עראי מבטל שם שדה כלל, ע"כ. וכן הכריע למעשה בשביתת השדה (פ"ח ס"ב) שהגדרת בית להתיר בה מלאכות הוא מבנה 'קבע' המקורה בגג אטום, בנידון דידן שהגג הוא 'עראי', שהרי דעתו לפרק אותו מיד, פשיטא שאין להתיר.

כמו"כ, הסרת הכיסוי הנעשית למטרת השבחת הגידולים נחשבת למלאכה האסורה מדרבנן, כ"כ החזו"א שם, אכן ראה בדברי הגרשז"א (מנחת שלמה ח"א סי' מא אות ג) שהסתפק בכך וצידד שאין בהסרת הכיסוי שם 'עבודת קרקע' שאינו אלא מסיר מונע מבחוץ, וכל שכן שיש להקל להוריד הכיסוי בלילה שזה זמן שאינו מטיב עם הגידולים כעת.

*

הורדת פרחים בעץ אתרוגים

שאלה: יש בבעלותי מטע אתרוגים, ויש פרחים עכשיו [חודש כסלו פ"ב] באילן ואם ישאירם על העץ שיצמחו מהם פירות לא יהיה תועלת מהם בחג הסוכות הבעל"ט לקיום מצוותן, כי רוב האתרוגים יגדלו מאוד ויתמלאו במראות המורידות את ההידור ומיעוט מהם יהיו פסולים. ובכל שנה אני מוריד בעונה זו את כל הפרחים ואז מצמיח העץ פריחה חדשה ומזה גדלים אתרוגים בשיעור הרצוי לחג הסוכות. האם מותר לי לעשות זאת בשמיטה?

תשובה: יש להוריד הפרחים ע"י גוי.

הסבר - לכאורה יש בזה חשש בצירה מדרבנן, ראה בחוט שני (עמוד קכא) שלהוריד פרחים כדי שלא יצמחו הרבה פירות שיכחישו את האילן הוי בצירה מדרבנן, כמו שמצינו בצירה לעבודת האילן [ובצירה בפירות הוי דאורייתא אם הוא לעבודת האילן, ראה שביתת השדה פ"ה יג-יד, וראה עוד שם פ"ו סעיף כח] וכיון שכוונתו להשביח פירותיו הוי מלאכה. ומה שרוצה שיהיו פירות מהודרים אין זה מקרי לאוקמי כידוע בשם מרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל וכן הכריע מורנו הגרש"ז רווח שליט"א בשו"ת חלקת השדה (ח"ג סימן יז) שאסור להוריד קוצים מאילן האתרוג אם כוונתו הינה רק להידור המצוה.

אכן מצד שני אולי י"ל שאין זה כשאר בצירה לעבודת האילן שרוצה להשביח פירות אחרים וכאן הפוך ממעט צמיחה ומטרתו שיגדלו אח"כ פירות קטנים, ואף שמחדש צמיחה חדשה של פירות, כיון שאין בזה תיקון לא בגודל ולא בטיב של הפירות אין זה נחשב 'עבודת קרקע', שאין דרך אנשים לרצות מיעוט צמיחה בפירות, ומה שעדיף לו למצוה שיגדלו אתרוגים אח"כ ולא כעת אין זה שבח 'בעצם' הפירות כלל ובפרט שכל הנפק"מ היא רק לקיום המצוה, כן היה נראה לענ"ד, ולעניין למעשה יש להוריד את הפרחים ע"י גוי שאז קל יותר איסורו, ובפרט שכבר הכריע האור לציון על הרמב"ם (הלכות שביעית פ"א ה"א) שאיסור ושבחה זה על האדם כך שנשאר רק איסור אמירה לנכרי.

ומצד שבות דשבות לצורך מצוה בגוי, שהרי אף לצורך מצוה בהידור חשיב צורך מצוה כמו שמצינו במ"ב סימן תקפ"ו ס"ק פו וכ"ש הכא שזה מלאכה דרבנן. מ"מ אינו ברור, דמאן לימא שיהיה צורך דוקא באתרוגים אלו להידור מצוה, וצריך לברר המציאות אם אכן יש מחסור באתרוגים מהודרים בכל שנה.

ניתן לשלוח חומרים למדור זה במייל המערכת tnuvot@macon.co.il
המערכת תפרסם ותערוך את הדברים לפי שיקול דעתה

ברכת יישר כח לכל המגיבים והכותבים הנכבדים במדור 'תגובות והערות' אשר מזכים את הרבים ומשתפים את כלל הלומדים בהערות מחכימות מפרי עטם. משיקולי עריכה ועוד, לא כל התגובות מתפרסמות, פעמים מפני שהדברים חוזרים על עצמם, כמו"כ ישנם הערות שבעז"ה נפרסמם בהמשך. נודה להשם יברך שמדור זה זוכה להגדיל תורה ולהאדירה, להרבות תורה ודעת בין מאן מלכי רבנן.

*

זמן תפילה בניץ - מכתב רבי שריה דבליצקי

שלום וברכה,

ראיתי שיש לכם מדור מכתבים של ר"ש דבליצקי זצ"ל, בעת האחרונה התפרסם מכתב שהוא כתב לרבי דוד בליתי מרכסים, בשנת תשמ"א, לגבי הניץ החמה. יש כאן חידוש די גדול, שגם לשיטתו 'הניץ הנראה' הוא רק כל זמן שהחמה אדומה, כלומר מקסימום עד חמש דקות לאחר הזריחה, ועוד מעט, ולא לאחר מכן. מצרף את המכתב המקורי:

יום ב' וישלח תשמ"א, שלו' וברכה כט"ו, העיקר שבכל ספק יש לאחר ולא להקדים, כי אם הקדימו ולא כיוונו לניץ יצאו רק בדיעבד, ואם איחרו ועברו את הניץ עכ"פ יוצאים בתפילה לכתחלה, ועל כן העיקר זה הניץ הנראה, במה דברים אמורים כשאנו מופלג מהניץ החשובני יותר מ-4-5 רגעים ועוד משהו, כי אין לנו דברים ברורים בזה מה נקרא ניץ ומה נקרא כיסוי הרים בעלמא כמו קיר שאין מתחשבים עם זה. על כל פנים עד 5 רגעים זה עדיין נקרא ניץ החמה, כי שיעור עליית עיגול החמה הוא כ-2.5 רגעים ועוד שני רגעים לאחר זה כשהשמש עדיין אדומה נקרא גם ניץ עדיין, כנז' בכף החיים. [נ"ח י'], בגמרא אמרו מצוה להתפלל עם דמדומי חמה ופירש"י ז"ל דמדומי חמה כשהיא אדומה, משמע שכל זמן שהיא אדומה קרוי דמדומי חמה והוא מצוה מן המובהק, ואם כן אם יתאחרו דקה אחת או שתי דקות לצאת מידי ספק לא אכפת שעדיין היא אדומה - י.ש.].

ולענין קביעת הניץ החמה הנראה בכפר חסידים, עד שקובעים בדיוק, צריכים פעמיים בחודש לראות את הנקודה הראשונה של גוף השמש העולה מעל האופק ולראות כמה זה ההפרש מבין הנרשם בלוח. [ולרשום את זה כפי התאריך האזרחי כדי שידעו לשנה הבאה] אחרת אי אפשר לדעת את ההפרש, כי ההפרש משתנה מקיץ לחורף, על כן צריכים בשנה אחת לעקוב אחר זה, למשל, כל ראשון וכל חמש עשרה בחודש. בברכת התורה וכטו"ס שריה דבליצקי.

ביקרא וחודש טוב, יואל שילה, רכסים

*

למערכת 'תגובות שדה' מדור 'תגובות והערות',

במשנה בשיעית (פ"ז מ"א) 'ולא יהא לוקח ירקות שדה ומוכר בשוק, אבל הוא לוקט ובנו מוכר על ידו' ומבאר הר"ש הינו לוקח הינו לוקט וכדנתי סיפא אבל הוא לוקט, ובהדיא קתני בתוספתא (פ"ה) 'לא יהא לוקט, וכשמוכר בשוק הוא עצמו אסור דללקט לאכילה אמר רחמנא ולא ללקט סחורה דהינו מוכר, אבל הוא לוקט ובנו מוכר על ידו כלומר במקומו מוכרה בשוק דהוא לא ליקטן'. וצ"ב מאי שנא בנו מלוקט עצמו דהרי בנו מוכר במקומו.

ובהמשך דבריו כתב 'ואפשר שהקונה מחברו בזול כדי למכור ביוקר אסור דהיינו סחורה', מבואר בדבריו דעיקר דין סחורה דכתיב לאכלה ולא לסחורה הינו כשמלקט ומוכר בשוק, ואפשר דגם

קונה בזול ומוכר ביוקר הוי סחורה, אבל אין זה עיקר דין סחורה האסורה. וכן מבואר בתוס' סוכה לט ע"א (ד"ה וליתוב) וז"ל: 'דללקט לאכלה אמר רחמנא ולא ללקט לסחורה דהיינו למכור וכו', ואפשר הקונה מחבירו כדי להרוויח ולמכור ביוקר הינו נמי סחורה'.

אמנם בתוס' בע"ז דף ס"ב (ד"ה נמצא) מבואר להיפך, וז"ל: 'אומר ר"י דהסחורה שהיא אסורה בפירות שביעית הינו לקנות הרבה ביחד להוליך ממקום הזול למקום היוקר וכו', אבל אם לוקט למכור על יד לקנות בו דבר אכילה אין דבר זה סחורה וכו', ועוד תנן בשביעית לא יהא לוקח ירקות שדה ומוכר בשוק משמע הא לוקט מותר'. מבואר דנקט במתניתין לוקח בדווקא, ולא כדכתב הר"ש דהינו לוקט. ובהמשך כתב דדין לוקח ודין לוקט שווין ע"כ. אמנם מבואר בדבדבר פשוט נקטו תוס' בתחילת דבריהם דעיקר דין סחורה הינו לקנות בזול ולמכור ביוקר, וצ"ב במאי פליגי.

ואפשר לבאר, דהנה הגדרת תגר הוא בב' אופנים, א. לקנות בזול ולמכור ביוקר ב. לעבד שדהו וללקוט ולמכור בשוק, והנה בשנת השמיטה חייב להפקיר שדהו וא"כ עיקר הסחורה המצויה זה לקנות בזול ולמכור ביוקר וזהו עיקר הסחורה, דללקט בשדהו לא הוי דרך מסחר דהוי הפקר, וכשמלקט משדהו הוי מלקט מציאות ולא סוחר, וכן שיטת התוס' בע"ז. אמנם הר"ש ס"ל דהגם שמלקט משדהו הפקר בכ"ז צורת המסחר היא כבכל שנות המעשה, וזהו שאסרה התורה לסחור בצורה של שנות המעשה, ולכן כשבנו מוכר על ידו הגם שמוכר במקומו, בכל זאת שרי כיון דאין מוכר בצורת המסחר של כל השנים דהוא בעצמו מלקט והוא עצמו מוכר, ומצד זה שמשנה שבנו מוכר הוי שינוי ממכירת כל השנים ולהכי שרי.

**בברכת שתזכו להגדיל תורה ולהאדירה
יוסף אפטרגוט, כולל שביעית ב'מדרש אליהו',
אלעד**

*

הפקר המעבר לפירות שמיטה

לכבוד גיליון 'תגובות שדה' העוסק בתורת ארץ ישראל,

רציתי לשתף את הת"ח לומדי שביעית במה שעלה בידי. יש דין מפורסם שמי שיש לו גידולי שביעית הגדלים בחצירו, אינו יכול למנוע לאחרים מלהכנס לחצר אלא חייב לתת להם אפשרות מעבר לפירות שהפקיר. והסתפקתי בדין זה, האם זה נאמר דוקא על בעל הפירות, שחלק מהציווי שיש עליו להפקיר זה גם לתת אפשרות לממש את ההפקר, או שזה דין כללי שיחול גם על בעל מעבר שאינו בעל השדה שצריך לסייע בהפקר [ולפי"ז יתכן ויהיה מותר להיכנס בלי רשות לכביש אגרה כדי להגיע לשדה וכדו'].

שוב חשבתי, שיש מקום לתלות זאת במחלקות המפורסמת של הב"י והמהרי"ט האם זה אפקעתא דמלכא או ציווי על בעל השדה להפקיר אך אם לא הפקיר אינו מופקר וכדלהלן. שהמנחת חינוך מצוה פד דן לגבי איסור 'שמור' האם נוהג רק בנשמר ע"י בעל השדה או גם בע"י אחר, ותולה זאת המנ"ח במח' הנ"ל של הב"י והמהרי"ט, א"כ ה"ה בזה לפי המהרי"ט זה ציווי רק על בעל הפירות אך אחר אינו בכלל זה, אך לפי הב"י זה הפקר כללי של אפקעתא דמלכא וא"כ אין לחלק בין בעל הפירות והשדה לבין אדם אחר שבעלים על המעבר להגיע לשם.

**החותם בברכת כהן בר"ח אדר לסדר 'אורה זו תורה'
חיים משה כץ, כולל מיר, ירושלים עיה"ק**

תמצית דינים השייכים לחג הפסח הבעל"ט

מאת הגאון רבי שניאור ז. רווח שליט"א
כפי שעולים מתשובותיו שנתפרסמו בס"ד בשו"ת שש משזר

- ❖ דיני כמון בפסח ואם יש שינוי לטובה
- ❖ דיני פטריות בפסח
- ❖ דיני איסור חמץ בדברים שאינם למאכל אדם
- ❖ בדין הקטנית ודין קטנית שהשתנתה [כגון ההממתיק שבקוקה קולה זירו]
- ❖ האם קמח רגיל מן השוק הוא 'חמץ'
- ❖ דיני היין הראוי למצוות ד כוסות ולברכת הגפן
- ❖ דיני שיעורי המצוות לליל הסדר
- ❖ דין מצה מקמח ללא גלוטן
- ❖ דיני כלי זכוכית בימינו, ודין זכוכית עמידה וקרמית

הקדמה:

נתבקשתי לתמצת התשובות על עניני הפסח משו"ת שש משזר בשני הכרכים. ועל מנת לא לכפול את הדברים. ציינתי רק בכותרת את המקור בשו"ת, והרוצה לעמוד על מקורם של דברים יעי' במקומם. ועל כן נכון שבכל דבר שאיננו ברור שלא יפסקו מן הכתוב בקיצור, אלא לאחר העיון במקורם של דברים.

*

כשרות חו"ג בפסח:

דיני כמון בפסח (ח"א, אר"ח, סי' ט):

- א. הכמון שהגיע לארץ ממדינת תורכיה וממדינת איראן, נמצא מעורב בתוכו בוודאות שיבולת שועל והתערובת נמצאה בכל שק שנבדק.
- ב. הזיהוי של המין כשיבולת שועל הוא בוודאות בכמה אופנים של בדיקות שנעשו, ולא כמו אלו שערערו שאין זה כלל מין של שיבולת שועל.
- ג. חובת הבדיקה של הכמון [עכ"פ בכמון המגיע מהמדינות הנ"ל] הוא של כלל הכמות ואין להסתפק בבדיקת מידגם, שאין לה תוקף הלכתי בנידו"ד.
- ד. מכל אופני הבדיקה שעשינו מתברר כי הבדיקה היא ויזואלית גרגר אחד אחר השני, ואין כלל תועלת לא בניפוי ולא במפוח ולא בשאר שיטות שלא נמצאו יעילים כלל. וכיון שבדיקה זו

תמצית דינים השייכים לחג הפסח הבעל"ט | גספחים

קשה מאד, אין מן הראוי לבצעה כלל במקומות מוסדיים שמשתמשים בכמויות גדולות. [להוציא בבתיים פרטיים ובכמות קטנה רק אם ברור לו שהוא מבחין כראוי וכפי שהורה מ"ר הגר"ש עמאר שליט"א במאמרו שם].

ה. "שמן כמון" במידה והייצור נעשה ככשר לפסח, מותר להשתמש בו לפסח, אף אם לא הוקפד על ברירה ידנית כיון שגם אם היו גרגרים של ש"ש הם כבר נתערבו והחמיצו קודם הפסח ואינו חוזר וניעור. וכידוע, ובזה יש את הטעם והריח שבעלי המפעלים זקוקים לו. החסרון בכמון כתבלין שהגם ונטחן קודם פסח מכל מקום לא שייך לומר בזה שלא חוזר וניעור, כיון שהתערובת יבשה, והיא תוחמץ רק בפסח, ובזה לא שייך ההיתר של אינו חוזר וניעור. וראה בשו"ת מעיין אומר הלכות פסח (פרק ב סימן מט) שמתאר את שיחתי עם מרן הרב זצ"ל שהורה לי לאסור ודלא אמרינן בזה אינו חוזר וניעור, וכן הוא נכנס עימי אל מרן זצ"ל ושוב שמע ממנו שזה העיקר להלכה, ומה מאד תמהתי לראות שיש מי שכתב שכל הוראה זו יצאה ממרן זצ"ל רק לחומרא, בעוד אני בשיחתי פה אל פה דיברתי עם מרן זצ"ל כמה פעמים ואמר לי להדיא שזה אסור.

ו. בשנת תשע"ח כתבנו עידכון [בתנובות שדה גליון 135] שכמון שמקורו ממדינת הודו, שנת תשע"ח היא השנה ה 15 ברציפות שהוא נבדק במעבדת המכון ומהבדיקה הראשונה עד היום הכמון נמצא נקי, ללא ערבוב דגנים כלל, ולהבדיל מהכמון המגיע מאיראן ומתורכיה. ואין הטעם במקרה, אלא במציאות במדינה זו אין נוהגים לעשות מחזור זרעים עם גידולי דגנים, ועל כן המוצר הסופי נקי משאריות דגנים [אלא עם שאריות של קטניות מסוגים אחרים]. ולאחר שיש לו חזקת נקיות, ודאי שיש להעדיף ולקחת כמון שמקורו ממדינה זו, ולא משאר מדינות כולל אם זה עובר הרטבה וייבוש. והגם שנקיותו היא תלויה בדבר [שאין מחזור זרעים עם דגנים] מכל מקום אין לחוש שיעשו שינוי, גם מפני שהם מצהירים שאינם נוהגים לעשות מחזור זרעים עם גידולי דגנים, והמציאות מוכיחה כדבריהם, ועוד שמדי שנה הדבר נבדק מידגמית על ידינו וכל שנה נמצא נקי. על כן מחד נכון שהרבנות נותנת הכשרות תמשיך ותבדוק מידגמית ולראות שאין שינוי, אך אין צריך לעשות שום פעולה נוספת לאוכלי קטניות ויכולים לאכול תבלין זה גם בימי הפסח.

*

דיני פטריות בפסח (ח"א, יו"ד, סי' ח. תנובות שדה גליון 111 גב חוברת):

הפטירות הגדלים בצורה תרבותית, בעיקר פקועית המאכל התרבותית [שאמפיניון]. הליך יצירת התפטיר [רשת של תאים חוטיים המהווה את החלק הוגסטיבי של הפטריה] נעשה בצורה מאד סטרילית, המבטיחה נקיות לחלוטין ממחלות ומזיקים. את התפטיר "זורעים" בתוככי מבנים על גבי מגשים גדולים או בתוך עציצים שבתוכם יש מצע גידול "קומפוסט" [=פירוק של פסולת אורגנית ע"י אוכלוסיה מיקרוביאלית מעורבת בסביבה חמה ולחה. לאחר הכנתו הקומפוסט משמש בין היתר כמצע גידול לפטריות]. על הליך זה היו שחששו לימות הפסח מחמת שני דברים.

א. מחמת תערובת במצע גידול:

האחד, שכיון והמצע שעליו מגדלים את הפטריות יש בו חלקי חיטה [קש חיטה], הם חוששים ואינם נותנים כשרות על מוצר זה לפסח, אולם האמת היא שאין בזה כל חשש כיון שאין כל השפעה של מצע הגידול על הפטריה עצמה ועוד שהפירוק של כל מה שיש במצע הוא מושלם לחלוטין, והכל מעוקר לחלוטין, וההוכחה שמעולם לא צץ זכר לגידול אחר במצעים להוציא את הפטריות וכבר הורו בזה להיתר גדולי הדורות, גם אם כן הייתה השפעה מחמת זוז"ג ועוד, אך למעשה אין צורך בכל ההיתרים, אלא פשוט אין בזה כל חשש, וחשוב לציין שבימינו התהליך של הקומפוסט יותר סטרילי ועם חומרים מתכלים אחרים שאינם קש חיטה בכלל.

ב. זריעת הנבגים באמצעות גרגר חיטה:

יש שחששו לכך ש"הזריעה" היא באמצעות גרגרי חיטה עטופים בנבגים, ומנבגים אלו צומחת הפטרייה, ויש שמחמת זה רצו לאסור בפסח, וחייבו שיהיה רק מדוחן, אולם האמת איננה כך כלל וכלל, מתפתח הפטריה - ראה תמונות בתולעת שני כרך ג - אולם האמת היא שאין בכך כל חשש כיון שגרגרי החיטה הם אינם משפיעים כלל על הפטריה, ואין כל נפ"מ אם זה יהיה גרגר חיטה או אורז או דוחן או כל גרגר אחר, שאין זה אלא "גשר" בין התפטיר והקומפוסט, זאת ועוד, שהזרעים של החיטה או הדוחן הם לאחר עיקור ובישול גמור, והם אינם גורם משפיע כלל על הגידול, ובוודאות הפטריות אינן ניזונות מהם כלל. ומה שלאחר תום הגידול אין מוצאים את הגרגרים, זאת מכיון שהם מתעכלים עקב החום הפנימי של הקומפוסט. אך הפטריה עצמה אינה ניזונת ממנו כלל והם אינם אלא כלי עזר כיצד "לזרוע" את נבגי הפטריות שאינם אלא רשת כעין חוטים שלא ניתנים לזריעה אלא ע"ג גרגר קשיח, וזאת הטעם שמעולם לא ראינו שיבולת חיטה או דוחן מציצה מן הקומפוסט.

וזכורני שכאשר עסק מרן הגרע"י זצוק"ל, בהלכות ברכת הנהנין, קרא לי באמצעות בנו הגר"מ יוסף שליט"א, כדי לברר על אופן גידול הפטריות בימינו, שלכאורה כיום כפי המבואר לעיל הפטריות כן נזרעות בידי אדם, ואם כן יש לדון האם ברכתם תשתנה מברכת "שהכל" לברכת "בורא פרי האדמה"? וכאשר נכנסתי אל הקודש פנימה הבאתי עימי את הפטרייה, את הנבגים, את התפטיר וכו', והסברתי שבפועל הפטריות אינן מפתחות מערכות של שורשים גם בימינו, ומה שכביכול "זורעים" אין זה זריעה אמיתית, וכמבואר לעיל. על אתר הורה מרן זצוק"ל, שאם כן אין הברכה משתנה והיא נשארת "שהכל" וללא שינוי, וכך פסק בספרו הלכה למעשה [טו בשבט, עמ' קנה]. ובמעמד זה גם שאלתי את מרן זצ"ל לגבי פסח, ואמרתי לו שלענ"ד אין כל חשש בזה לפסח, וכמבואר לעיל, והסכים עימי מרן זצ"ל שכן הדין הלכה ולמעשה.

וכך אני מורה הלכה ולמעשה. ואמנם יש ששאלו לגבי פסח עצמו, והשבתי אותם שהיום אופן קבלת המצע הוא פלטות מוכנות שבפנים יש כבר הנבגים זרועים, כך שאין ברשות אף אחד, מוצרי חיטה, וגם אם הוא קיימת דינה כדין כופת שייחידה לישיבה שמותר ליהנות ממנה, וראה באריכות בשו"ת שש משור חלק שני (אור"ח סי' יא אות ו) ובתוך הדברים הבאתי את סברת רבינו חיים הלוי על הרמב"ם, שכתב בדעת הרמב"ם: "אף דבאמת החמץ ראוי לאכילה ולא נפסל מאכילת אדם, וכדחזונו דחשב בכללם תריא"ק, ובה"ב שם מבואר להדיא דתריא"ק ראוי לאכילה, אלא שאינו מאכל כל אדם, מ"מ כיון שנעשה מהחמץ חפצא כי האי שאינו מידי דמיכלא, שוב אינו בכלל אוכל לענין בל יראה, כיון דאין צורת חמץ שלו קיימת". נמצא שאף אם בעצם לא נפסל מאכילת אדם ממש, מותרת שהייתו והנאתו מטעם שהוא מיוחד לדבר שאינו מידי דמיכלא. והוא הדין בנידו"ד, וכל שכן שהכא העטיפה של הקומפוסט איננה גריעה מהעטיפה של הטיט שלכו"ע שרי, והוא הדין הכא, ולענ"ד הדברים פשוטים.

*

דיני איסור חמץ בדברים שאינם למאכל אדם (ח"ב, אור"ח, סי' יא):

א. אכילת חמץ גמור שנפסל מאכילת אדם:

אסור לאוכלו בפסח מדרבנן משום "אחשביה", היינו מחמת שבשעה שאוכלו מחשיבו כדבר מאכל. דבר זה מוסכם מכל הפוסקים, וכן נפסק ברמב"ם ובשו"ע.

ב. הנאת חמץ גמור שנפסל מאכילת אדם:

מותר ליהנות ממנו בפסח בהיותו בתערובת, ולא שייך "אחשביה" אלא באכילה ולא בהנאה, כמו שפסקו המגן אברהם, שו"ע הגר"ז והמשנ"ב. ואין דינו דומה לחמץ בעין כגון הפת שעטיפשה, שאם נפסל רק מאכילת אדם חייב לבערו לדעת רוב הפוסקים ובראשם הרי"ף והרא"ש ומשמעות

תמצית דינים השייכים לחג הפסח הבעל"ט | גספחים

הרמב"ם (מלבד הרא"ה שהתיר) - כמו שביארו הגר"ח הלוי והחזו"א שבתערובת חמץ שאינה ראויה למאכל אדם בטלה צורת חמץ שלו, וכן נמוח וא"א לחמץ בו.

ג. אכילת חמץ גמור שנפסל מאכילת כלב:

נחלקו בזה הפוסקים, לדעת הרא"ש ורבינו ירוחם ובעל תרומת הדשן וסיעתם הוא אסור באכילה, משום שגם בזה ה"ה מחשיב את האוכל כדבר מאכל; אך לדעת הר"ן ובעל המאור (וכן יש לדקדק בדברי הרמב"ם) הוי כעפר בעלמא ומותר אף לאכלו. ורבינו מנוח כתב דלא אמרינן בזה שכיון שאכל אחשביה ועבר על איסור, במקום שנעשה עפר ואפר ממש, ואין שום תועלת במחשבתו, ועוד האריך בזה מו"ר הגר"ר שמ"ע שליט"א בתשובתו הנז' לעיל.

ד. תערובת חמץ נוקשה:

חמץ נוקשה שנתערב קודם פסח ואינו ראוי למאכל אדם, מותר לאוכלו בפסח. כחמץ נוקשה מוגדרים הרבה מסוגי המרכיבים בתעשייה הנעשים מתערובת חמץ, ובהם עמילן ומוצרי, כיון שבתהליך לפני ההחמצה מפרידים כבר את הגלוטן, ואין המוצר יכול לבוא יותר לידי החמצה ובדאי לא לידי גמר חימוץ, ולכל היותר הם חמץ נוקשה. אלא שבדרך כלל לבדם הם ראויים לאכילה, ואילו בתערובות באופן שאינם ראויים לאכילה, הם מותרים בפסח.

ה. מזון לדגים:

לאור האמור לעיל ס"ב שתערובת חמץ שנפסלה למאכל אדם מותרת בהנאה, יש להתיר השימוש במזון לדגים (ולא של בע"ח אחרים), וכן הורו מרן הגר"ע ומורינו הגרב"צ אבא שאול.

ו. רעל עכברים:

יש לדון האם מותר לקיים וליהנות מחמץ גמור שנפסל מאכילת אדם, כאשר החמץ עצמו עודנו ראוי למאכל אלא שמעורב בדבר שא"א לאכול כלל וכ"ש דברים מסוכנים, כגון סם המות שברעל עכברים. ולאור דברי הגר"ח הלוי נמצא שעצם הייחוד למידי דלאו לאכילה הוי כנפסד החמץ מאכילה ממש, וכן הורו גדולי פוסקי דורנו ובהם הגרב"צ אבא שאול והגר"נ קרליץ. וכן בכל דבר שייחודו לשימוש שאינו מאכל, אין אנו אומרים שכיון שיכול לחזור ולהפריד החמץ במעבדה או בחומרים מסוימים אין זה נחשב פגום, ודלא כמי שהחמיר בזה.

ז. תרופות וכדורים:

בחזו"א ובשו"ת יחיה דעת מבואר שאין שייך בחולה "אחשביה", מפני שדעתו על הסמים ולא על העמילן המצוי בתרופות. ועוד כתב הגר"ר שמ"ע שהוא אוכל בעל כרחו ושלא לרצונו, ועל כן אינו מחשיב זאת כלל לדבר מאכל. ומטעם זה מותר לחולה ליטול תרופות, ואפשר גם להקל לחולה שאין בו סכנה וגם אם כאבו גדול. וכתבנו לצרף בזה הרבה היתרים בגוף הדיון בסעיף ח' בארוכה [ולזה יש לצרף המבואר בהגדרת מציאות הרכיבים בתחילת דברינו שרוב העמילן איננו מחיטה, וכן אין ברור שהעמילן הוא חמץ ודאי ויותר נראה שהוא חמץ נוקשה, ועוד כמבואר שם].

אמנם כיון שסו"ס נהנה גרונו מתרופות אלו ונעשה כן בכוונת מכוון ולא במקרה [בשונה מהמבואר להלן ס"ח], לכן הגם שההיתר מבוסס והחולה חייב לקחת את התרופות אותן הוא צריך, מכל מקום אם הרופא מאשר לכתחילה תחליף כשר לפסח באופן שאין בזה כל נזק ודאי שיש ליטלו, אך אין לעכב את מתן התרופה אפילו לרגע אחד בשל כך - ומאידך במקרה שמדובר רק במיחוש או בדברים קלים לאנשים בריאים, יש להשתדל ליטול את המאושר לפסח כפי המופיע בחוברות התרופות. [ואביא דוגמא לדבר: הכדור הנפוץ להרגעה "ריטלין", שהרגיל של 10 מ"ג איננו ברשימה המאושרת (נכון לשנת תשע"ח) מפני שהוא חמץ, אולם יש תחליפי ריטלין כגון SR ועוד,

וכיון שבד"כ אלו תחליפים מעולים, ובנדו"ד איירינן במיחוש ולא בחולי ממש, ראוי לחוש לזה ולהשתמש בתחליפים].

ח. מוצרים שאין כוונתו לבלוע:

אין אומרים "אחשביה" כאשר אין כוונת האדם לאכול את הדבר שנפסל לאכילה, כמ"ש בתרומת הדשן שמותר להשתמש בפסח בדיו המבושל בחמץ, ואין לחוש שיבוא לשים את הקולמוס בפיו כדרכם של סופרים, כיון שאין כוונתו לאכול. ולכן מותר לשטוף את הפה עם מי פה או משחת שיניים אף אם יש בהם חמץ שנפגם עם שאר התערובת, כיון שאין כוונתו כלל לבלוע ואף אם בלע מעט לית לן בה, ואין בזה "אחשביה". וה"ה בשפתון לאיש או אשה, שאין בזה חשש כלל אף אם עשוי להיבלע בפיהם מעט מזה עם האוכל. וכל זה אף אם היה מעורב במוצרים אלו חמץ גמור שנפסל, אך בתערובת חמץ נוקשה שנפסל גם מאכילת כלב, הרי מותר לכתחילה אף לאוכלו כנ"ל ס"ד וא"כ אין לחוש בהם כלל, וזה המציאות ברוב סוגי החמץ שבתעשייה זו.

ט. סיגריות:

כל סוגי הסיגריות ומוצרי טבק, אף אותם שמעריבים בהם חמץ, ברור ופשוט כי כל התערובת נפסלה מאכילת אדם בבירור, ולמעשה נחשב גם כנפסל מאכילת כלב [ואין לחוש למה שראויים למאכל בעלי חיים, משום שצ"ל פסול מאכילת כלב דוקא שבורר מאכלו], ואף אם אינו נפסל אלא מאכילת אדם מכל מקום מותר בהנאה ועישון חשיב הנאה ולא אכילה אף שנכנס לגוף האדם, וכאמור לא שייך "אחשביה" בהנאה. כדברים הללו כתב היעב"ץ בספרו מור וקציעה, ואחריו נמשכו רוב הפוסקים עד לפוסקי דורנו. כמו כן רוב ככל סוגי החמץ בתערובת זו הם חמץ נוקשה, מלבד תמצית המאלט שנמצאת רק בחלק מהסוגים. ומכל מקום לאחר התערובת הכל נפסל מאכילת אדם ודאי, ואם כן מותר בהנאה, וק"ו כאשר נפסל גם מאכילת כלב, וק"ו היכא שאין זה אלא חמץ נוקשה. ולכן העיקר להלכה שמצד דיני הפסח מותר ליהנות מהסיגריות אף שמעורב בהם חמץ ואף באותם סוגים שמעורב בהם מאלט, אולם כידוע עצם העישון אסור ומסוכן הוא ולא באנו בזה לדון כאן. [ויש להעיר שגם לדעת הפוסקים שנמשכו אחר דברי המ"א שכתב שהטבק הנשרה בשיכר שעורים צריך לסוגרו בחדר או לעשות מחיצה בפניו - הרי דבריהם אמורים בשיכר שעורים שהוא חמץ ודאי, משא"כ בזמננו רוב חששות החמץ הנז' הם חמץ נוקשה להוציא את המאלט וכמבואר לעיל]. ובענין הסיגריה האלקטרונית שהנוזל לא נפסל מאכילה כפי שהמציאות מורה, לכאורה יש לדון לחייב בכשרות גם לכל ימות השנה, לאחר שהנוזל עצמו גם נכנס לפה לעיתים קרובות.

י. "סיכה כשתיה" לענין מוצרי טיפוח:

נחלקו רבותינו הראשונים בדין סיכה של תענוג אם הותרה בשאר איסורים, דלשי" ר"ת הותרה ולשי" האו"ה ורבינו ירוחם ועוד הוי סיכה כשתיה, כדינה ביוה"כ. אך כתבו האחרונים ובהם הצ"צ הקדמון ורבינו האוה"ה והפר"ח ועוד שהיכן שהטעם פגום מאוד ואינו ראוי אף לכלב אין לחוש כלל לסיכה כשתיה אף לסיכה לצורך תענוג. ועל כן אין לחוש כלל לדין סיכה כשתיה בפסח, כמ"ש הגר"נ קרליץ ועוד מפוסקי דורנו, דמותר לכתחילה להשתמש בסבונים ותמרוקים אף אם היה מעורב בהם חמץ, ולא אמרינן אחשביה אלא לאכילה ולא להנאה, ואין בזה איסור. הוסיף וכתב שגם אין לחוש לזה משום סיכה כשתיה, כי אחשביה לכל היותר שהוא ראוי לסיכה אך לא לשתיה, ואם כן סיכה זו בפסח היא הנאה בלבד והותרה בתערובת חמץ שנפסל מאכילה. וכן כתב שם לגבי תמרוקי הנשים, חומרי ניקוי, משחת שיניים ומי פה.

יא. הלכה למעשה:

תמצית דינים השייכים לחג הפסח הבעל"ט | גספחים

יש לזכור שלמעשה רוב חומרי הבישום והמוצרים על בסיס אלכוהול וכדומה אינם מן החמץ, כי מיוצרים ממקורות אחרים ולא מחיטה, כמבואר לעיל בהגדרת הרכיבים. וגם אם מוצר פלוני הוא מן המעט שמקורו בחיטה, הרי כמבואר לעיל יש לדון את רוב החומרים כחמץ נוקשה, וקיי"ל שבתערובת שנפסלה, הוא מותר גם באכילה. ועל כן נראה פשוט שלכתחילה אין צריך אדם להחליף את מוצרי האופור, או הקוסמטיקה או חומרי הניקוי שברשותו, או ללכת לתור ולחפש אחרי מוצרים הללו עם כשרות לפסח, והכל כפי שביארנו בפנים.

שימוש באלכוה'ל לחיטוי בימות הפסח [שו"ת כתר מלוכה או"ח סי' יט]

מותר לכתחילה להשתמש לחטא את הידיים עם חומר חיטוי זה או אחרים הדומים לו, ואין לחוש כלל לאיסור חמץ במוצר זה. ואין צריך לחפש Dent alcohol (אלכוהול לא אכיל או כיו"ב). [ביארנו בתשובה שהטעם מחמת האלכוהול המצוי בחומרי החיטוי שאינו חמץ. ועוד שבמוצר הסופי הוא מעורב עם חומרים הפוגמים את המוצר הסופי משימוש, ולכן אין בו כל איסור. ואין לחוש שיכול לחזור ולהפריד החמץ במעבדה ודלא כמי שהחמיר בזה. ועוד שהכא זה לסיכה ולא לאכילה, וכתבו האחרונים ובהם הצ"צ הקדמון ורבינו האוה"ח והפר"ח ועוד, שהיכן שהטעם פגום מאוד ואינו ראוי אף לכלב אין לחוש כלל לסיכה כשתיה אף לסיכה לצורך תענוג. ועל כן אין לחוש כלל לדין סיכה כשתיה בפסח, ולא אמרינן אחשביה אלא לאכילה ולא להנאה, ואין בזה איסור. וגם אין לחוש לזה משום סיכה כשתיה, כי 'אחשביה' לכל היותר שהוא ראוי לסיכה אך לא לשתיה, ואם כן, סיכה זו בפסח היא הנאה בלבד והותרה בתערובת חמץ שנפסל מאכילה].

שימוש בויטמינים שהומלצו על ידי הרופא כיעילים נגד המגפה [שם סי' כ]

הגם, שבדרך כלל הכדורים הם לבליעה ולא למציצה, עם כל זאת רצוי ונכון לוודא שיש כשרות לפסח. וכיון שבפועל ביררנו עם החברות הגדולות המשווקות בישראל, ומצאנו שהמפורסמים שבהם, כולל אותם העיקריים שהומלצו על ידי רופאים רבים מחברות מפורסמות - הם כשרים לפסח, על כן אפשר להמשיך עם המלצות הרופאים ולהשתמש עם הידוע ונבדק ונמצא ככשר לפסח.

אולם מי שהומלץ לו על ידי הרופא דווקא סוג מסויים, מכיוון שאחרים לא מתאימים לו מאיזו סיבה, או לחילופין, מי שחושש להפסיק או לשנות את הויטמינים, כי רואה חשיבות לקיים המלצות אלו, מותר להשתמש בכדורים אלו בפסח כיון שהמוצר הוא לבליעה, וחלילה מלחייב אותו להפסיק. [ראה הנימוקים ההלכתיים שם וראה בסוף התשובה, ובעיקר התאים לזמן המגיפה שם הרגישו אנשים שיש בויטמינים חיזוק לאותם ימים, יעו"ש"]

*

האם קמח רגיל מן השוק הוא 'חמץ' [שם סי' כא]

בשאלה שקיבלתי בזמן המגפה לתקפ"ץ, נותרו יהודים סגורים באי עם גויים וביקשו הדרכה לגבי פסח, ובין היתר ביקשו הדרכה למצות, והסברתי להם כל התהליך לגבי יין איך לנהוג ובשאר קטניות וכו'. ולגבי המצות ביארתי להם ענין קמח מן השוק, שבשעת הצורך פסק מרן השו"ע (או"ח סי' תנ"ג סעי' ד) שאפשר ליקח מן השוק. הגם שוודאי מצוה מן המובחר שמצות מצוה יהיו מקמח שמור משעת קצירה, ואם אין אפשרות, מותר שהמצה תהיה שמורה משעת טחינה, אך בשעת הדחק אפשר ליקח מן השוק. ועיקר הטעם דלא מחזקינן איסורא, ובתשובה הבאנו שההיתר הוא אפי' במקום שנוהגים ללחות החטים, אימר לא לתת בדרך שנתחמץ אף שאין אנו בקיאים. ומאידך הבאנו

מהאחרונים, דעכשיו שהמנהג לכבס את החטים ולהשהות אותם במים, אסור ליקח קמח חטים מן השוק אפילו בשעת הדחק, דהוי ממש כדגן שנטבע וכו', ועוד הוספתי והבאתי דעות הפוסקים בזה.

והבאתי שם שעל סמך הנ"ל, כתבו כמה מאחרוני זמננו, שכתבו שהקמח בימינו עובר לתיתה, וחמור הוא אף יותר מתקופת חז"ל, כי שוהה עם המים. והוסיפו עוד והחמירו בקמח כדין חמץ גמור לענין שעבר עליו הפסח, או למחמירים בלמכור חמץ גמור, ועוד. ובאמת נפלאות עד מאד, איך נכתבים דברים ללא בדיקה מקיפה ויסודית, ועוד להורות ברבים דברים שלא שיערום אבותינו. שהנה המציאות שונה לגמרי, ראשית, אין בעולם היום בטחנות קמח המסחריות כלל מושג 'לתיתה', ולא 'השריה' במים, אולם כן קיים בחלק מסוגי הקמח 'הרטבה' במים, וזה רק בקמח שנשחך בטחינה גלילית 'גלילית' [דהיינו בין גלילים שטוחנים את הגרגרים], אולם טחינה בריחים או כל שיטת טחינה אחרת שאיננה טחינה גלילית - אין החיטים מורטבים כלל, כי אין המכונה יודעת לקבל חיטה רטובה. וגם בטחינה באמצעות גלילים, יש סוגי חיטה במדינות רבות בעולם, שאחוזי הלחות הנדרשת בגרגר קיימת באופן טבעי ואין מרטיבים כלל, ועוד שלצורכי 'קמח מלא' הרוב המוחלט מטחנות הקמח אינן מרטיבות קודם הטחינה, כיון שאין להם צורך בהפרדת הסובין מהגרגר [לדוגמא בארץ ישראל, בשביל 'קמח מלא' קיימים שתי טחנות שמרטיבות לעומת שמונה אחרות שלא מרטיבים. (נתונים שקיבלתי מהרב פנחס פרידמן אחראי על טחנות קמח בבד"ץ עדה החרדית)]. ועל כולנה, שגם בקמח הלבן בטחינה גלילית שכאן בארץ מרטיבים את החיטה, לא רק שזה לא לתיתה כבתקופת חז"ל, ולא בהשריה כמים כמו בתקופת הגאונים, אלא קיים 'חילוץ' הנוסע ובתוכו גרגרי חיטה, ובחלק העליון יש 'דיוות' המשפריצות מים [למשך כ 5 שניות בלבד], והחיטים ממשיכים משם ל'סילו', שם הם מונחות כמות שהם במשך שמונה שעות לפחות עד שש עשרה שעות, ומשם יוצאים לטחינה. כמות המים היא במדויק לפי ההזנה [כדי שיעיג ל 16 אחוז לחות כיון שבטבע יש 12 אחוז בארץ וכ14 אחוז בחלק מארצות חו"ל], שהוא 25cc לקילו קמח, שהיא כמות אפסית שאין בכוחה להחמיץ כלל. [וכדי לשבר את האוזן אספר מה שאמר לי הרב המפקח מטעם הבד"ץ הנז' לעיל, שהסילו המכיל 200 טון, כאשר הוא מתמלא בחיטים לאחר ההרטבה, יש בתחתית הסילו פתח, באם יש נוזלים כלשהם, כלומר הגזמה בהרטבה שירד הנוזל למטה. והוא אומר לי שמעולם כפשוטו, לא נזל מאומה] וברור לכל מי שעוסק בתחום, שההרטבה המועטה הזו, כל מטרתה היא להספיג בסובין רטיבות, אשר איננה מגיעה ואיננה קשורה לגרעין המכיל את חומר ההחמצה כלל. ועל כן פשוט וברור שכל ההיתר של שעת הדחק, קיים גם היום בשעה"ד ליקח קמח מן השוק, ומצב הקמח העולמי היום, טוב עשרת מונים מתקופת האחרונים שהיה בזמנם השרייה במים.

ועל פי כל הנז' כתבתי להם בתשובה כיצד לנהוג בפועל ויותר לכתחילה אם יקחו מקמח מלא, שרוב ככל הטחנות בכל העולם אינם מרטיבים כלל. ואם לאו יכולים ליקח מכל קמח שבשוק, והוספתי עוד בתשובה לדון שם לגבי אם יש לחוץ שמשוהו כן נתחמץ וחמץ בפסח אסור במשוהו, והבאתי את דברי הרשב"א בתשובה (ח"א סי' קב) והב"ד מרן בבית יוסף (סי' תסז) שלהדיא לא חשו לכך יצו"ש.

ולפי"ז כתבתי שומכאן הערה גדולה לכל החוששים למכור חמץ גמור, עד כדי שהגיעו להחמיר שלא למכור קמח, או מחפשים לאחר החג בדוקא קמח שנשחך לאחר הפסח, ובאמת שכל זה איננה אפי' חומרא העומדת בגדרי החששות ההלכתיים, שהקמח מן השוק רחוק מאד מלהיות אפילו ספק חמץ, ודי בזה.

בדין הקטנית ודין קטנית שהשתנתה [כגון ההממתיק שבקוקה קולה זירו]

(ש"ת שש משזר ח"ג חאו"ח)

ז. קטניות אינם חמץ שהרי הלכה למעשה אין מי שחושש להא דרבי יוחנן בן נורי, והסכמת כל הפוסקים שאורז ודוחן ושאר מיני קטניות, אינן מחמיצים ואין בהם כל איסור חמץ בפסח [ומי שכתב על מנהגי העדות השונות שהוא משום שחששו לדברי רבי יוחנן בן נורי, טעות הוא בידם].

ח. בטעם המנהג לא לאכול קטניות מצאנו בראשונים מספר טעמים לאותם שנהגו להחמיר באכילת קטניות בפסח: א. מעשה קדירה דומה לדייסא. ב. שעושים מזה כרי כמו דגן. ג. שעושים מהם קמח ופת. ד. שיש מיני גרעיני דגן שמצוי היה שמעורבים בקטניות. מ"מ לכל הטעמים אין בזה איסור הנאה וכ"ש חובת ביעור. מאידך ישנם ראשונים ופ"ו שכתבו כנגד המנהג להחמיר בזה.

ט. מנהג רוב קהילות הספרדים הקדום מדורי דורות לאכול קטניות בפסח וכפי פסק השו"ע. אך ישנם קהילות כעדת המערביים בני מרוקו ועוד, שמנהגם בידם שלא לאכול קטניות [להוציא כאשר הן לחות כגון פול טרי וכיו"ב].

י. אורז, אף שהשו"ע מתיר זאת כשאר קטניות, בזה מצאנו מנהג שהיה רווח יותר גם בקהילות הספרדים שהיו נמנעים מאכילתו בפסח. וכפי שהרחבנו בפנים.

יא. דיעות שונות נאמרו אם ניתן לעשות התרה למי שהחמיר ולא אכל קטניות, על ידי התרת נדרים, ובפנים כתבנו שהעיקר להלכה שלצורך, כגון חולה אם יש קטניות שמטיבים עמו, שיכול לעשות התרת נדרים.

יב. מנהג האשכנזים קדום מדורי דורות שלא לאכול קטניות, וכפסק הרמ"א. ובשעת הדחק שאין לו מה יאכל או חולה שאיב"ס, פסקו האחרונים והמשנה ברורה, שניתן לאכול ואפילו אורז.

יג. תערובת קטניות, גם למנהג המחמירים בקטניות הדין הוא שכל שהתערבו הקטניות בתבשיל או ביבש ויש רוב רגיל כנגדו הרי זה מותר, כל שאינם ניכרים להדיא.

יד. גם למחמירים באכילה, מותרת ההנאה מקטניות ולכן מדליקים בשמן קטניות. וכן מותר לכתחילה להשהותם בבית ואע"פ שעברו לתיתה במים. ויש מי שכתב שכבר נהגו לא להדליק בשמן קטניות.

טו. בכלל קטניות, האורז והדוחן, החומס, השעועית, הפול והעדשים, החרדל, שומשום, הקנבוס וכלל משפחת הליגו"ם [Legumes]. ובפנים ביארנו עוד סוגים שונים והדיעות השונות לגביהם, ועוד הבאנו את אשר הוסיפו האחרונים עוד גדרים חדשים בקטניות לחוש לגבם.

טז. אניס וקימל, כתב רבינו הרמ"א שאינן בכלל גזירת קטניות, וכן הסכימו עמו רבים מן הפוסקים, ויש מי שחילק בין סוגי הקימל השונים. ובאניס יש מי שכתב להחמיר אולם הדיעה הרווחת יותר שאין זה בכלל קטניות [ומכאן מדוע במשקה הערק כתוב כשר לפסח תחת כשרות הרבנות ועוד כשרות מחו"ל ומאידך הבד"ץ המקומי לא כתב לא ימות השנה ולא פסח, וכל זה מחמת מחלוקת זו]. כמו כן הכמון אינו בגזירת הקטניות לדיעות אלו [ולכן במרוקו הגם שלא אכלו קטניות יבשות, כמון היו אוכלים שאיננה בגזירה זו, אלא שיש בה תערובת של דגן ומזה יש להיזהר הרבה וכבר כתבנו בזה בכמה מקומות], וכל זה כפי שפירטנו בפנים.

יז. קטניות טריים ולחים, וכגון פולים ירוקים, שעועית ירוקה, אפונה ירוקה והדומה להם, הגדלים בתוך השרביטים והתרמילים שלהם, אין להם דין קטניות אלא ירקות, הן לענין מצוות

הארץ [שהולכים בהם אחר לקיטה ולא אחר שלישי], וכן לענין נדרים ועוד. ומסתמא הוא הדין לענין גזירת קטניות, וכך כתבו להדיא מן הפוסקים, וכן מנהג בני מרוקו הגם שאינם אוכלים קטניות מכל מקום אוכלים כל הקטניות בעודם לחים. ויש מי שהתיר בזה לכתחילה גם למנהג האשכנזים [ושמעתי על קהילה בצרפת מבני אשכנז שכך נוהגים]. והגם שהלכתית פשוט שהעיקר להלכה כדעתם. מכל מקום הבאתי בפנים שיש מי שכתב להחמיר בזה למנהג האשכנזים, וכתבנו כמה אפשרויות להסביר זאת, וכמדומני שכך מנהג רוב קהילות אשכנז.

יח. מוצרים שונים לאחר גזירת קטניות

תפוחי אדמה - אף שהיו מי שרצו לאסור בפרט מפני שעושים מהם קמח תפוח"א, מ"מ רבו העומדים כנגדם שאין זה כלל מגזירת קטניות שהרי אינו מידגן וכו', ואין להוסיף על גזירה זו, וכן עמא דבר.
בוטנים - כתבו הרבה פוסקים שאין להם דין קטניות (האגר"מ והשרידי אש, והעידו שהגרי"י אברמסקי היה נותן בוטנים למבקריו). אך יש שנהגו לא לאוכלם מפני שיש להם שריבטים בתחילתם. והגרצ"פ פראנק כתב שאע"פ שמעיקר הדין מותר, למעשה המנהג שאין אוכלים בוטנים, אולם מאידך התיר את שמן הבוטנים המופק מהם. וכן ראיתי שנותנים הכשר על שמן בוטנים בלי הגבלה לאוכלי קטניות.

קינואה - נראה למעשה שאין זה בכלל קטניות, ואף אם הוא קטניות, כיון שלא היה בזמן הגזירה אין לחוש, ויש מי שהחמיר.

לפתית/ליצטין - מסברא אין מקום כלל לאסור שמן ליפתית ואת הליצטין שמכינים ממנו, שהרי אפי' הליפתית עצמה [שאינה ראויה למאכל] אינה בכלל קטניות, וכן דעת הרש"ל הג"ר מרדכי אליהו זצ"ל. ואמנם האבנ"ז דימה זאת לחרדל ופסק לאסור, אך הוסיף שאם התבשל תחילה מותר. ובפועל שמן ליפתית בימינו עובר תהליך בישול בתחילתו ולכן צריך להיות מותר. למעשה, מקובל לציין לצד הכשרות 'לאוכלי ליפתית' 'לאוכלי ליצטין'.

שמן כותנה - העיקר להלכה שאינו בכלל קטניות, וכמבואר הטעם בפנים, ויש מי שהחמיר.

יט. קטנית שהשתנתה, בפנים הארכנו בדין גידולים כמו פטריות שמפנין הגדלים על מצע חיטה, ושם הסברנו שפשוט שזה לכתחילה כשר למהדרין שכל החומר מעוקר לחלוטין ואין לו השפעה כלל על הגידול, ולכן מעולם לא צמח ולו עשב אחד בין שלל הפטריות. ועוד הוספנו על דין מזון שהוא חמץ או קטניות שיש אינזימים שגדלים שם וזה מאכלם, האם דינם יהיה כדין המזון שהם אוכלים, וביארנו הדוגמא בתחילפי סוכר כגון המצוי במשקאות קלים ועוד, שחלקם אלכוהוליים, וחלקם מלאכותיים, ותיארנו את האספרטיים [המצוי לדוגמא בקוקה קולה זירו] שהוא אנזים המורכב מחיבור של שתי חומצות אמינו: 'פניללין' ו'חומצה אספרטית'. חומצות האמינו הללו הם למעשה חלבונים המופקים בזמן אכילת האנזים את מצע הגידול שלו שהוא גלוקוזה, שיכול להיות מיוצר מחיטה או מתירס, ובפועל המצוי בקוקה קולה המזון הוא תירס. וביארנו שם שלמעשה זה רחוק מלהגדירו כקטניות שעליהם הייתה הגזירה, והוא לכל הפחות מוצר שהיה פעם קטנית, וכיום הוא מעורבב בחומרים נוספים שהופרש לבסוף ובתום ייצורו לפניכם אבקה לבנה יבשה, בעלת מבנה מולקולרי יציב. והבאנו הנהגות של ועדי כשרות שהלכה למעשה מאשרים זאת לפסח בלי שכתבו שזה רק לאוכלי קטניות, ויש שחששו מלכתוב על זה כשר לפסח בלי ההגבלה, וכמתואר במאמר בפנים.

דיני היין הראוי למצוות ד כוסות ולברכת הגפן [שם סי' יג]:

א. מצות שתיית ד' כוסות היא מצוה דרבנן, ומכל מקום דינים מיוחדים מצינו בחיוב קיומה מפני שהיא לפרסומי ניסא ורבות הן מעלותיה וחביבותה רבה (כדלהלן אות ב-ג).

תמצית דינים השייכים לחג הפסח הבעל"ט | גספחים

ב. הגם שבשאר מצוות קיי"ל שהמבזבז אל יבזבז יותר מחומש, נשתנה בזה חיוב ד' כוסות, שאם גבאי צדקה לא נתנו לפני ארבע כוסות, ימכור את מלבושו או ילוח או ישכיר את עצמו בשביל יין לארבע כוסות.

ג. גם אם אדם היין מזיק לו, חייב הוא לדחוק את עצמו ולשתות, והיינו אף אם יצטער מזה או יכאב ראשו, אך אם יפול למשכב אינו חייב.

ד. שיעור הרביעית הוא 75 סמ"ק לדידן דאזלינן בתר הרמב"ם והשו"ע, ויש שכתבו להחמיר ולהכפיל את השיעור בשל תורה כגון בכוס קידוש של לילי שבת ויו"ט ולא בשאר כוסות ברכה.

ה. גם בליל פסח שסעודתו נעשית משך זמן מרובה לאחר הקידוש, מכל מקום חשיב הקידוש במקום סעודה, ולא דוקא אם שתה רביעית כדי לעשותו מקום סעודה [גם אם שתה רביעית אחת ולא שתיים], אלא אף אם שתה רק רוב רביעית, כיון דמכל מקום העיסוק בהגדה ובהלל לא הוי הפסק, אלא הכל נחשב צורך הסעודה.

ו. מאותו הטעם, לכתחילה אין לחוש לשתות רביעית שלימה אף שאינו מברך ברכה אחרונה, ואף שעד ברכת המזון נמשך הזמן יותר משיעור עיכול, וזאת מהטעם האמור שכיון שעוסק בדבר שהוא מחויב בו הוי צורך הסעודה ואין זה הפסק אף שעבר שיעור עיכול.

ז. כתב מרן השו"ע שבימינו שהיית חלשים אף לכתחילה אין צורך למזוג במים. וכתב הכה"ח שמ"מ אפילו ביין רפוי יש למזוג את ג' הטיפות שנהוג על פי הסוד.

ח. מלשון השולחן ערוך ומדברי הרמ"א, וכן מלשון השו"ע ביו"ד נראה שהשיעור של תוספת מים ביין הוא חלקו בין תוספת מים לשמרים לבין תוספת מים ליין, כאשר התוספת ליין היא עד 15% שהוא שישית מלבר, ובלבד שיהיה יין חזק ויהיה בשיעור שמוזגים. וכ"כ הגר"א ומשנ"ב בדעת השו"ע. מאידך דעת העולת תמיד, שהשו"ע והרמ"א נחלקו בדיון זה, כאשר לדעת השו"ע יש רק שיעור אחד והוא השיעור שרגילים למזוג, והוא רק חד על תלת, ומאידך ר"ת ס"ל שהולכים לפי הטעם וכל שנרגש טעם היין היטב מברכין עליו הגפן ואע"פ שנהגים למזוג בפחות והוא עד אחד על ששה וזו דעת הרמ"א. ולפי"ז כתב בעולת תמיד שעכשיו שאין נוהגים כלל למזוג היין במים, כי היינות שלנו רפויים מאד, אם נתערב מעט מים בו אפילו המים שנתערב בו הוא פחות מהיין, אפילו הכי אין מברכין עליו בורא פרי הגפן.

ט. הרב כף החיים כתב כדעת העולת תמיד שיש להחמיר גם ביין ולא דווקא בשמרים, אולם כתב שכל זה אם יש רוב מים, אולם ברוב יין או אף במחצה על מחצה מברך הגפן. והגאון בעל שואל ונשאל כתב שגם במחצה על מחצה יש להחמיר ולא לברך הגפן.

י. למעשה הכרעת חכמי הספרדים להקפיד שיהיה רוב יין, וכ"כ מרן הראש"ל בספרו שו"ת חזו"ע. וכ"כ מורנו הגאון רבנו שלום משאש זצוק"ל בספרו שו"ת שמש ומגן. וכ"כ בספר מקראי קודש בשם הגאון הראש"ל רבי מרדכי אליהו זצוק"ל שאם אין רובו יין ה"ז מעכב לספרדים גם בדיעבד. וכן כתב הגאון רבי משה לוי זצ"ל בספרו ברכת ה'. ובספר אור לציון כתב שהכל תלוי בחזק היין שאם הוא חזק אפשר גם רוב מים, וביין רגיל צריך לכה"פ מחצה יין ושישאר טעם יין.

יא. ומחכמי האשכנזים יש מי שכתב שגם בימינו אפשר להקל כעיקר דברי הרמ"א וכהכרעת המשנ"ב לגבי יין, וכ"כ המנחת יצחק ועוד. ובשם החזו"א נכתב שעד שליש מים אפשר בוודאי. ובשם הגריש"א זצ"ל שעד רבע מים אפשר להוסיף (ראה בגוף דבריו ודוק), ונמצא לדבריהם שמחמירים יותר בברכת הגפן מדעת חכמי הספרדים.

נספחים | תמצית דינים השייכים לחג הפסח הבעל"ט

יב. למעשה בכל היינות בימינו מכל היקבים והיצרנים המוכרים היום, יש רוב יין, ואפשר לברך לכתחילה ברכת פרי הגפן. ומאידך בחלק מהיקבים ה"ז רק 55 או 60 או 70 אחוז, ובכה"ג יש לחוש לדעת חכמי האשכנזים המחמירים לעיל.

יג. לגבי מיץ ענבים ידועה דעתם של מרנן הגרש"א והגר"ש"א שאין להוסיף מים כלל ואפילו במעט [להוציא המים שלעיתים נשטף עמם הצנרת, או קל וחומר ג' הטיפות שמוסיפים על פי הסוד שאפשר להוסיף לכתחילה]; מאידך דעת חכמי הספרדים וכן פסקו מרן החזו"א ויבדל"א הגר"ק ועוד, שאפשר לכתחילה להוסיף מים גם במיץ ענבים ויהיה כשר לברכת הגפן.

יד. ביארנו דאיכא מציאות של תערובות גם כאשר כתוב על היין שהוא 100% טבעי. ועוד ביארנו דין מיץ ענבים משוחזר ודין מיץ ענבים קפוא. וכן נתבאר כמות יחס התערובות של מיץ ענבים ביין לדינא.

טו. מצוה לחזור אחרי יין אדום בכל הכוסות של הברכה, אולם גם יין לבן כשר. וכתבו חכמי הספרדים שלדעת השו"ע יין אדום עדיף אף אם הלבן חשוב ממנו, ואילו לדעת הרמ"א הלבן עדיף אם הוא משובח יותר. אולם למצוות ארבע כוסות הסכמת הפוסקים שיש להעדיף יין אדום כיון שהוא זכר לדם פסח ודם מילה. [ובפנים כתבנו שאם זה מדין המראה מהני לערבב יין לבן ואדום, ואם זה מדין שבח לא יועיל שינוי המראה. ועוד כתבנו אי שרי לערבב גם בשבת ויו"ט].

טז. נחלקו רבותינו הראשונים בדין יין מבושל: דעת הגאונים, הרי"ף והרמב"ם וסיעתם שעל יין מבושל מברך שהכל. ולדעת הרב המגיד בשי' הרמב"ם הנה אף שאין עושים קידוש עליו כי נשתנה לגריעותא, אולם לא נשתנה לענין ברכתו ומברכין עליו הגפן. מאידך דעת התוס' והרא"ש ועוד הרבה מהראשונים, שהמבושל הוא יין גמור לענין ברכה, קידוש וד' כוסות. ומרן השו"ע בהל' קידוש הביא ב' הדעות: דעה ראשונה בסתם שמקדשין על יין מבושל ועל יין עם דבש, ודעת היש שאין מקדשין עליהם. וכתב הרמ"א שהמנהג לקדש עליו אפילו יש לו יין אחר רק שאיננו משובח וטוב כמו המבושל. ובהל' פסח כתב שיוצאין ביין מבושל ובקונדיטון.

יז. למעשה, הגם שיש לדון להחמיר שלא לברך הגפן מחמת סב"ל ומחמת ששני עמודי ההוראה הכי ס"ל, מכל מקום פשט המנהג ביותר לברך גם על יין מבושל ולצאת בו י"ח קידוש והבדלה ומצות ד כוסות. וכתבנו לדון אם יין מפוסטר דינו כמבושל בזה, וגם לגביו כבר נהגו לברך בפה"ג ולצאת בו יד"ח בכל הכוסות של מצוה, ופוק חזי מאי עמא דבר. [ובמיץ ענבים גם הפיסטור חשיב כבישול גמור, וראה עוד מש"כ בפנים].

יח. ביין ממותק שהוסיפו לו סוכר או דבש, דעת הרמב"ם שדינו כדין יין מבושל ונפסל לקידוש. ומאידך יש מהראשונים שהגם שדעתם כדעת הרמב"ם לפסול יין מבושל מכל מקום ביין ממותק לא ס"ל כדעתו. ומרן השו"ע הכשיר לקידוש גם יין קונדיטון שהוא יין עם תוספות.

יט. מי שיש לפניו יין מבושל וללא ממותק, או ממותק ולא מבושל - עליו להעדיף את היין השני, כיון שבמבושל רוב עמודי ההוראה אוסרים לעומת היין הממותק.

כ. בימינו נוהגים להוסיף גם עוד סוגי תוספות ליין כדי לשומרו מתסיסה יתירה, או מבקטריות, או לתועלת שאר דברים. כגון: שמרים, חומצה, ביסולפיט ועוד. יש מי שכתב שהדבר פוגם, אך הלכה למעשה כדעת רה"פ שאין כל אלו חשובים כתוספת ליין שפוגמת אותו כדין סוכר או דבש.

דיני שיעורי המצוות לליל הסדר [שם סי' יב]:

א. מעיקר הדין דעת מרן השו"ע שכזית הוא בשיעור שליש ביצה.

תמצית דינים השייכים לחג הפסח הבעל"ט | גספחים

- ב.** מכל מקום במצות דאורייתא וכן לגבי ברכות, יש לחשב שיעור כזית בשיעור חצי ביצה.
- ג.** יש להיזהר ולא לאכול בין שליש ביצה עד חצי ביצה, שלא להיכנס לספק ברכות.
- ד.** יש הסוברים ורבים הם שכזית הוא בשיעור קטן, כזית שמן בינוני המצוי בימינו ושיעורו כ-6 סמ"ק. ונכון להחמיר לענין ברכה אחרונה ולהיזהר שלא להכנס לסב"ל, ולהשתדל שלא לאכול אף שיעור זה אלא להפחית ממנו או לאכול בשיעור חצי ביצה.
- ה.** גם לדעת הפוסקים שחששו שהשיעורים נתקטנו, דעת רובם שלגבי כזית אין לחוש לזה, ומ"מ גם מי שנקט שגם בכזית יש לחוש וכן לגבי ביצה, מ"מ מסכים דהיינו ביצה בלא קליפתה וכמבואר בגמ'. המשנה ברורה נקט להחמיר ככל הצדדים לגבי כזית ראשון של המצה: שיש להכפיל את השיעור, וגם שיש לחשב בשיעור ביצה עם קליפתה. וכתב שלמעשה יש לחוש גם בכזית מרור לזה כיון שנתקנה הברכה על אכילת מרור, ואין אכילה פחות מכזית ועל כן יש להחמיר גם בזה, הגם שזה רק מדרבנן ובשאר מצות דרבנן אי"צ לחוש כנז'.
- ו.** הלכה למעשה לדעת השו"ע, לכזית מצה ראשון ושני יש ליקח כל אחד בשיעור חצי ביצה (25 סמ"ק, שהם כ-13 גרם מצות עבודת יד, ובמצות הרכות כ-40 גרם). למצוה של כורך ואפיקומן די בשיעור של שליש ביצה, שהם כ-10 גרם ברגילות, וברכות כ-30 גרם). מרור יש לקחת בשיעור חצי ביצה שהוא כאמור 25 סמ"ק (ובחסה הוא במשקל של כ-25 גרם).
- ז.** רביעית יין שיעורה 75 סמ"ק שהוא שיעור ביצה ומחצה, ודי בזה, ואי"צ לדעת השו"ע להכפיל השיעורים כיון דלא ס"ל חשש זה. ולהפוסקים שחששו שנתקטנו השיעורים (וברביעית כל אותם פוסקים חששו, להבדיל מן הזית) - יש להכפיל ל-150 סמ"ק.
- ט.** על מנת שלא להכנס לספק ברכות (כנז' אות ד), על כן יש לקחת כרפס בשיעור שהוא פחות משליש ביצה, ונכון לחוש לפוסקים שחששו ששיעור כזית הוא בשיעור נפח הזית של ימינו ויש ליקח חתיכה קטנה פחות מנפח של 6 סמ"ק.
- י.** בטבלה למטה בהערה סיכמנו את הדינים העולים*

א. סיכום הדינים העולים:

המצוה			עבודת יד רגילות			עבודת יד דקות			מצות רכות - ממוצע		
סמ"ק	גודל	גרם	סמ"ק	גודל	גרם	סמ"ק	גודל	גרם	סמ"ק	גודל	גרם
25	11.2*11.2	12.5	25	12.9*12.9	12.5	25	8*8	40	25	8*8	40
25	11.2*11.2	12.5	25	12.9*12.9	12.5	25	8*8	40	25	8*8	40
17	9.3*9.3	9	17	10.7*10.7	9	17	6.2*6.2	30	17	6.2*6.2	30
17	9.3*9.3	9	17	10.7*10.7	9	17	6.2*6.2	30	17	6.2*6.2	30
25		25									
17		17									
כרפס			עדיף פחות משיעור זית של ימינו, שהוא 6 סמ"ק והוא בערך 3 ס"מ על 3 ס"מ, ולכל הפחות מתחת 16 סמ"ק								
רביעית יין			75 סמ"ק. וי"א שלגבי רביעית, אצבע ועוד, נתקטנו השיעורים ויש להכפיל לשיעור 150 סמ"ק.								

צד

יא. הרוצה להחמיר כדעת המשנה ברורה, כלומר גם לחוש שהשיעורים נתקטנו אף לענין כזית [כהצל"ח ודלא כהחת"ס]; וגם להא דאיירי בביצה עם קליפתה [דלא כהצל"ח] - אם כן שיעור חצי ביצה הוא קרוב ל-50 סמ"ק. ואם לכוון השיעור בדקדוק ה"ז כ-47 סמ"ק, שכן מדברי הנוב"י עולה ששיעור הביצה הוא 93 סמ"ק וכמבואר בספר מידות ושיעורים. אלא אם כן יחמיר לקבל השיעור כפי שהוא בדרהמים במדויק, ונמצא השיעור 50 סמ"ק בדיוק. לפי כל חומרות הללו גם יחד ביארנו את שיעורי כזית בטבלה למטה בהערה².

דין המצה שעשאוה מקמח שהוציאו ממנו את הגלוטן (שש משזר ח"ב או"ח סי' ד)

א. עבור חולי כרסת (ציליאק) מנסים לייצר מצות שיזיקו לבריאותם פחות ככל האפשר. ובין הייתר נעשה נסיון לייצר עבורם מצות מקמח שהופרד ממנו הגלוטן לחלוטין, וביארנו התהליך וההגדרה בספר שם, ולמעשה כתבנו שקמח זה לאחר הפרדת הגלוטן, הוא תוצאה של מיני דגן, אך לא מין דגן חשוב, הן לענין ברכת הנהנין והן לענין מצות אכילת מצה [הגם שדינו כחמץ, וכמבואר שם יתכן שהוא רק חמץ נוקשה].

ב. לכן למעשה חולי ציליאק ישתמשו לכזית בלילה הראשון במצות שיבולת שועל רגילות [הגם שיש בהם גם גלוטן, אולם הוא שונה בסוגי החלבונים המרכיבים כך שכדוגמא אחוז החלבון בשיבולת שועל גדול משל השעורה, ורוב חולי ציליאק רגישים לחלבון מסויים שדווקא בשיבולת שועל נמצא במינון נמוך] ויוצאים בזה ידי חובת מצה לכתחילה. אולם מצות העשויות מקמח חיטה שהפרידו ממנו את הגלוטן לגמרי, וכן ש"ש שהפרידו הגלוטן לגמרי, נראה שאין יוצאים בו ידי חובת מצה בליל הסדר וכן נראה הסכמת רוב הפוסקים. והגם שיש שחששו שאין אנו יודעים כיצד לעשות מצות משאר מינים שאינם חיטה, אבל לחולי ציליאק הסכמת הפוסקים להתיר להם בזה וישתמשו במצות רגילות של ש"ש וכמבואר.

ג. ברכת הנהנין על מאפים העשויים מקמח חיטה שהוצא ממנו הגלוטן, הוא ברכת מזונות בראשונה, וברכה אחרונה ברכת מעין שלש, וכך העלינו בתשובה שם.

דיני כלי זכוכית בימינו, ודין זכוכית עמידה וקרמית [שו"ת שש משזר ח"ג - כת"י]

א. כלי זכוכית דעת רוב מגין ורוב בנין מן הפוסקים הראשונים והאחרונים כפשטות דברי האדרי"ו שאינם בולעים ואינם פולטים [ובתשובה ביארנו אם הכוונה שאין בליעה כלל או מעט כן, יעוי"ש]. ויש מרבתינו הראשונים שסוברים שכיון שברייתו מן החול דינו כחרס, ויש שכתבו להסתפק מה דינו.

ב. הכרעת מרן השולחן ערוך, כדעת רוב הראשונים, ולכן גם אם השתמשו בחמין דינו בהדחה ושטיפה היטב ומותר הוא בשימוש בפסח. ורבינו הרמ"א כתב שיש מחמירין וכן המנהג באשכנז. וכתבו רוב ככל הפוסקים שדעת הרמ"א מעיקר הדין כמתירים, ורק שדעתו לחומרא כדעת

ב. טבלה לפי סוגי המצות, במידת הנפח, ושיעורו (המשוער) בגודל המצה באורך ורוחב, וכן במשקלה:

המצוה	עבודת יד רגילות			עבודת יד דקות			מצות רכות - ממוצע			מצות מכונה		
	סמ"ק	גודל	גר'	סמ"ק	גודל	גר'	סמ"ק	גודל	גר'	סמ"ק	גודל	גר'
כזית	50	*16	25	50	*18.3	25	50	*10.5	60	50	*13.6	25
דאורייתא	16	16		18.3	18.3			10.5			13.6	

תמצית דינים השייכים לחג הפסח הבעל"ט | גספחים

האוסרים [י"א שרק לגבי פסח החמיר]. אמנם בדיעבד מותר גם לבני אשכנז [כ"כ הט"ז וכן הדין גם בחמין (פמ"ג בדעת הט"ז)].

ג. מנהג רוב עדות הספרדים בכל המקומות, כדעת מרן השו"ע ומשתמשים בכלי זכוכית בפסח לאחר שטיפה, הגם שהשתמשו בהם בחמין בפסח. ויש מי שנהג להחמיר וחייב להכשירם לפסח [כ"כ הבא"ח את מנהג בגד]. מאידך המנהג הנפוץ בכל ארצות אשכנז, שלא להשתמש בכלי זכוכית בפסח, ואין לשנות מן המנהג כלל.

ד. הרכיבים של כלי הזכוכית בימינו, הגם שיש בהם תוספים, אין בתוספים הללו ממש, וביארנו בתשובה פנים את כל הסוגים, וכולם מינרלים מן החול ויש מן הסייד ויש מן האבנים, וכולם נטחנים כאבקה גמורה, ומהם עושים החול. וכולם ניתנים וחוזרים לברייתם, ודינם כזכוכית רגילה. ועוד שבכל גוונא הרוב המוחלט הוא מן החול, ובכל גוונא אולינן בתר רוב חומר, וכדברי התבואות שמ"ש (שפירא), רב פעלים, אור לציון ועוד. ובעיקר שנתברר בבדיקות מעבדה של כלי זכוכית שנאספו במאות השנים האחרונות, שכמעט כל החומרים המוספים שיש היום, כגון אלומינה, ועוד, היו גם בזכוכיות אז. ועל כן הדין לא זו ממקומם.

ה. כלי זכוכית עמידים כגון פיירקס, יש בהם אותם רכיבים של זכוכית רגילה, כאשר מתווסף אליהם חומר נוסף (בורון) שגם הוא איננו מחרס או מעופרת, וגם בזכוכית זו הסיליקאט [החול] הוא הרוב המוחלט. כך שאין דינם משתנה. ולדעת הספרדים מותרים בשימוש לאחר שטיפה והדחה. ובזכוכית זו הלכה ולמעשה גם מן הספרדים שהחמירו וכן גם למנהג בני אשכנז, מותר בהגעלה, וכ"כ ר"ה"פ מחכמי אשכנז וכ"פ מרן הגריש"א גם לגבי פסח [ורלא כמו שכתב המגיה בספר קובץ תשובות לגריש"א], ועל כן להלכה יגעיל כלים אלו ויוכל להשתמש בהם לפסח. וטוב להגעיל ג' פעמים [יעוי' ב]נים התשובה הטעם לדבר].

ו. זכוכית קרמית, ב"ה לאחר שנתבררו רכיבי הזכוכית של רוב החברות הגדולות המייצרות זאת בעולם, מתברר שגם כאן רוב החומר הוא הסיליקאט [החול], ושאר החומרים כשאר הזכוכיות, ובתוספות קטנות של חומרים מינרליים נוספים. ועל כן להלכה כלים העשויים מזכוכית זו, דינם כשאר כלים העשויים מזכוכית רגילה ובלי שינוי כלל. וגם זכוכית זו שרי לכתחילה לאחר שטיפה והדחה לבני ספרד. ולאחר הגעלה מותר להשתמש בה גם למנהג בני אשכנז.

ז. כיריי קרמיות או כיריים אינדוקציה, פלטת הזכוכית שהיא עשויה מזכוכית קרמית, מותרת לכתחילה בשימוש לאחר שטיפה והדחה היטב לדעת הספרדים וכשאר כלי זכוכית. ואילו לדעת בני ספרד שהחמירו בכלי זכוכית ולדעת בני אשכנז חייבת בהכשרה קודם השימוש בה לפסח.

ח. אופן ההכשרה של כיריים אלו למנהג אשכנז, לכתחילה כמו חומרת הרמ"א שיש לעשות ליבון קל לחצובה, והוא בהדלקת כל הכיריים לחומם הגבוה ובעוצמה הגבוהה, ולאחר שהגיע לטמפ', מכבהו ובכך תם הכשרו לכתחילה לפסח. ובאינדוקציה שאי אפשר לחממו ללא סיר, לאחר הניקוי והשטיפה, ייבש היטב שלא יהיה כל רטיבות כלל. וישים את הסיר הרחב ביותר שלו בכל המקומות וילבן תחתיו עד שיהיה לו ברור שכל המשטח הגיע לחומו הגבוה. את קצוות המשטחים שהם קרים, ויש חשש לנפילת גוש חמץ כמו פתיתים, יכשיר לכתחילה בעירוי של מים רותחים עם אבן או ברזל מלובן, ואין לחוש לפיצוץ בזכוכית זו שיכולה להגיע לחום גבוה בלי שתתפוצץ.

ויה"ר שנוכה לאכול מן הזבחים ומן הפסחים בקרוב ממש בבית קדשנו ותפארתנו, בירושלים עיר הקודש במהרה בימינו.

סימן יא

בדין חומרי ניקוי ורחצה, איפור וקוסמטיקה, ומסתעף לדין התרופות והסיגריות בפסח

ערב פסח תשע"ו

❖ **הגדרת מציאות הרכיבים:** עמילן, סירופ גלוקוזה, סורביטול, סיטריק אסיד, אלכוהול, גליצרין, סיטארט, תמצית מאלט

❖ **דיון הלכתי בגדרם ודיניהם של הרכיבים:**

(א) יסוד איסור הפת שעטיפשה ונפסלה מאכילת אדם.

(ב) דין ביעור שאור ופת שעטיפשה שנפסלו מאכילת כלב.

(ג) דין מלוגמא שנסרחה.

(ד) החילוק בין פת שעטיפשה לתערובת חמץ.

(ה) היתר הנאה בתערובת חמץ.

(ו) דין חמץ הראוי לאכילה שייחדו לענין אחר.

(ז) פלוגתת הראשונים בענין אכילת החמץ הפגום.

(ח) גדר 'אחשביה' בחמץ שאינו ראוי למאכל.

(ט) דין הסיגריות בפסח.

(י) בענין סיכה כשתיה והנפקותא בחמץ פגום

❖ **סיכום היסודות ההלכתיים ומשמעותם למעשה**

*

בימינו כנודע מורכבים כל המוצרים התעשייתיים ממגוון נרחב ביותר של חומרים מעובדים, ותרכובות הללו עשויות להוליד חששות איסור שונים, הן בכשרות מוצרי מזון וכליו בכל ימות השנה, ובפרט בחשש חמץ בפסח שעשוי להיות אף במוצרים שאינם משמשים למאכל. כתוצאה מכך מתפרסמים מידי שנה לקראת חג הפסח 'גילויים' נוספים של חששות חמץ, אך בדרך כלל מתברר שאין הדבר חדש כלל ועיקר, אלא שכעת ישנו 'מומחה' חדש שהתוודע לחשש זה ויצא בפרסום. ואכן, כאשר בודקים ומבררים כל דבר לאשורו, עולה שבמקרים רבים לא ראוי אף להחמיר ובוודאי שאין מקום לאסור.

וזאת למודעי, שבשעה שמחמירים לאסור בלי צורך ועד שמעניקים 'כשרות למהדרין' למוצרים שאין בהם סרך מכשול, כגון חומרי ניקוי חריפים או נוזל קירור למנוע של רכב, וכנהנה רבות, ובכך הרי שמים ללעג ולקלס את הזהירות הראויה בכשרות ובחמץ בפסח. והגם שמשנים את חותם הכשרות, כביכול זהו אישור בלבד שהמוצר אינו מכיל חמץ ולא מתן כשרות למוצר, עדיין יש בכך טעם לפגם.

אשר לכן באתי במאמר זה להציג בקצרה כמה דוגמאות של חששות איסור וחמץ שהבחנתי בהם במהלך השנים בהם אני עוסק בס"ד בתחום הכשרות, הקיימים ברכיבים המצויים בסוגי

מוצרים שונים שאינם מוצרי מאכל, ואמרת בס"ד להשתדל ולהקיף את הדיון ההלכתי בזה מעיקר הדיון, מכח המנהג, ומצד ההידור והחומרא.

הגדרת מציאות הרכיבים

בטרם נעסוק בבירור ההלכה, נציג את סוגי הרכיבים עליהם נסוב הדיון והשימושים הנפוצים שלהם בתעשייה (מעבר לתעשיית המזון), וכן נסקור בקצרה את תהליך ייצורם ונבאר הגדרת מציאות החמץ/איסורי אכילה שבהם, נקדים שבהתייחס לדיון על החומרים הבאים המשמשים כמרכיבי יסוד בייצור החומרים הבאים בהחלט שיש בהם חששות לתערובת של מוצרים שמקורם מחיטה או שאר מינים. וכדוגמא נציין את האודם. אמה לכלים. אקונומיקה [מחמת חומרי בישום ועוד]. בשמים מחמת האלכוהול המעורב בהם, וכן דיאדורנטים שגם בהם יש אלכוהול וגליצרין. מי פנים שבהם יש חומצת לימון, גליצרין. וכו' במגבונים. משחה או נוזל לשיניים שיש בהם סורביטול, אלכוהול, חומרי טעם. וכן נוזל לעדשות שיש בו תערובת סורביטול. משחת נעליים, סבון מוצק או נוזלי שיש בהם גליצרין, חומצת לימון, חומרי בישום. סיגריות שיש בהם או בחלקם חומצת לימון, תמצית מאלט. סורביטול. קרם גוף או פנים, שמצוי בהם חומצה סטארית, גליצרין, אלכוהול, חומצת לימון, חומרי בישום. וכן שמפו לשיער. ותרופות שונות, שיש בהם עמילנים גליצרין סיטארט ועוד. חלק מן החמרים הנז' אינם קשורים לחמץ אולם רובם המוחלט הם תוצר שהופק ישירות או בדרך אחרת ממיני דגן.

עמילן / סירופ גלוקוזה

החיטה מורכבת מגלוטן ועמילן, ובכדי להפריד ביניהם מכניסים את הקמח לסחרור בתוך מים, תהליך זה נמשך 6 דקות ובסופו צף העמילן בנפרד. מן העמילן המופרד ניתן לייצר חומרים שונים: ניתן להמשיך בתהליך עד ליצירת אבקת עמילן. כמו כן ניתן להמשיך בתהליך חימום של המוצר בחום של 140 מעלות צלזיוס, עד לקבלתו כנוזל שהוא סירופ גלוקוזה. כמו כן מחומרים אלו ניתן להמשיך בתהליכי ייצור שבסופם מתקבלים רכיבים שונים (כגון סיטריק אסיד המובא להלן), וכן נעשה שימוש בהם עצמם בתעשיית המזון.

לאור התהליך הנזכר נמצא שיכולת העמילן ומוצריו להחמיץ מוטלת בספק, והוא רק ספק חמץ: (א) הקמח עצמו הינו ספק חמץ [אף אם בחיטה הייתה לתיתה המצויה היום עדיין זה ספק חמץ ולא ודאי]. (ב) הקמח שוהה במהלך הסחרור במים במשך רגעים בלבד, ועדיין אין באפשרותו להחמיץ, בפרט שהוא כל העת בתנועה. (ג) לאחר הפרדת הגלוטן שהוא הגורם להחמצה, לכאורה אין העמילן יכול להחמיץ יותר. ואם כן, הרי על פניו אין העמילן מחמיץ לעולם, ואף אם הייתה תחילת החמצה, הוא בוודאי כבר לעולם לא יכול לגמור את חימוצו, ואם כן דינו כ"חמץ נוקשה". [ראה לעיל בס' ג-ד במש"כ לגבי ברכה ראשונה ואחרונה במוצרים שלא ממיני דגן עם גלוטן, ולחילופין במוצר העשוי מעמילן ללא גלוטן וראה מה פירטנו שם עוד על אופן הייצור ואפיון של כל מוצר. ובעיקר דין חמץ נוקשה הוא חמץ שאינו גמור, כגון דבק העשוי מקמח ומים, וכן חמץ שאינו ראוי לאכילה כגון שהוסיפו חומרים חריפים כמו שעושים בחומצת לימון העשויה מהעמילן ומוסיפים לה חומצה גופרית וכמבואר להלן. וחמץ נוקשה איסורו מדרבנן וחייבים לבערו, ולהלן נבאר דינו כשהוא בתערובת. ובנוסף יש שדנים מצד שפנים חדשות באו לכאן, אלא שי"א שהייתר זה שייך רק כאשר השינוי נעשה בידי שמיים, אולם אם השינוי נעשה בידי אדם הוא עדיין אסור. ובחלק מהדברים נעסוק להלן. אולם כל הרוצה לעמוד על עיקר הדיון מקורותיו ובהרחבה מרובה על כל התהליך והדיון ההלכתי לגביו, יעי' במאמרו המפורסם של הגר"י הלפרין שליט"א במאמרו

נספחים | בדין חומרי ניקוי ורחצה, איפור וקוסמטיקה

המקוצר בירחון מוריה (ירחון נה עמ' נט) ובתשובה הארוכה בספרו שו"ת מעשה חושב (ח"ו סי' א) וירוה נחת).

ועוד יש לציין שבימינו עמילן תעשייתי אינו מיוצר דווקא מחיטה, אלא גם מאורז, תירס, תפוח-אדמה, טפיוקה ועוד. נכון להיום קיימות מדינות בהן מיוצר רוב ככל העמילן מתירס ולא מחיטה, כגון בארה"ב, כפי שפרסמה מערכת הכשרות של ארגון OU בארה"ב, שאין לחוש לעמילן המצוי במוצרי נייר חד פעמיים בארה"ב, שכן בארה"ב כמעט ואין שימוש בעמילן חיטה (Halacha Yomis מיום 7 אפריל 2016). לעומת זאת באירופה השימוש בחיטה כמקור לעמילן עודנו נפוץ, אולם הרוב הוא משאר מינים המוזכרים לעיל.

סורביטול

סורביטול הוא ממתיק מלאכותי המשמש במוצרי אוכל רבים, כגון מסטיק ללא סוכר. משמש גם כחומר מוסיף לחות וכחומר מעבה במוצרי קוסמטיקה רבים ומגוונים, ומצוי ביותר במוצרי ג'ל שקופים. כמו כן הוא מצוי כמרכיב בסיגריות (בחלק מתעשיית הסיגריות בחו"ל כגון של חברת BaW). השימוש בסורביטול בתעשייה נעשה לרוב כחלק מתערובת עם רכיבים נוספים כגון סוכרוז או פוספטים שונים.

הסורביטול מיוצר מהידרוגנציה של גלוקוז, שכמבואר לעיל הוא מיוצר לפני שהמוצר יכול להחמיץ, כך שדינו לכל היותר כחמץ נוקשה. אך כל זה הוא רק במידה והחומר מופק מגלוקוז שבחיטה, אולם כיום הרוב הגדול של הסורביטול מיוצר מסירופ תירס ושאר פירות, ורק מיעוט מיוצר מחיטה.

סיטריק אסיד [חומצת לימון]

מקורה של חומצה זו בתעשייה הוא מגלוקוז שמופק מן העמילן כמתואר לעיל, נוזל הגלוקוזה משמש כמצע לגידול פטריות עובש חיות שניזונות ממנו ומפרישות את חומצת הלימון. אל הנוזל מוסיפים סיד במטרה להפריד את העובש מהחומצה, עד שמתקבל עפר לבן חסר כל טעם, אליו מוסיפים חומצה גופרתית, ולאחר מכן טוחנים את הגבישים לאבקה והיא אבקת חומצת לימון המשווקת.

ראשית, כאמור יש לדון בענין גלוקוז המופק מחיטה אם נחשב חמץ ודאי, וכבר כתבנו לעיל שנראה שדינו כחמץ נוקשה. [וחשוב לציין כי מצויים מפעלים רבים בעולם שמייצרים את החומצת הלימון מגלוקוז שמקורו בתירס וסוכר, ואיננו ממקור חמץ כלל].

נוסף לכך יש לדון בייחוד בגדרה של חומצת הלימון לאור תהליך ייצורה בו הופכת להיות כעפר טחון, והגם שהיא חוזרת ומשתבחת מחמת החומצה הגופרית שמוסיפים לה, מכל מקום כבר כתב בשו"ת יחווה דעת (ח"ב סי' סב) בנדון זה, דהא דאמרינן ביו"ד (סי' קג ס"ב) שפגום היינו עד סופו ולא שחזר ונשתבח, היינו דווקא אם השביח מעצמו ולא מחמת דברים אחרים שהוסיפו לו. ונידון זה של חומצת לימון שהיא כעפר לגמרי, קל הרבה יותר מנטל"פ רגיל.

ועוד הוסיף שם, שבתעשיית המזון מוסיפים את החומצה בכמות קטנה שוודאי בטלה בשישים קודם הפסח, וקיי"ל שאינו חוזר וניעור. אמנם לכאורה חומצה זו היא בגדר דבר המעמיד ואם כן לא שייך בזה הדין שאינו חוזר וניעור, ואפילו אם תאמר שאין דין מעמיד אלא בדבר הניכר וכמבואר בשו"ת פני יהושע (חאו"ח סי' יב) והכא אינו ניכר שמחמת המעט הזה הוא מעמיד, מכל מקום הוא ניכר בטעמו ודבר דעביד לטעמא לא בטל. אלא שמכל מקום מסיים שם שמכיון שאין חומצת לימון מופקת מן הגלוקוזה בלבד, אלא בצירוף עוד חומרים נוספים שאינם חמץ כלל, הוי זה וזה גורם, וכבר פסק

בדין חומרי ניקוי ורחצה, איפור וקוסמטיקה | גספחים

הרמ"א (יו"ד ס"ו פז) שכל שהצטרף מעמיד של היתר ואיסור, הוא בטל בשישים, והוא הדין בנדון דידן. ובסו"ד הביא ביחוד דעת שכן פסק בשו"ת מרחשת (או"ח סי' ד) ועוד, אלא שסיים שלכתחילה אין לערב במזון לפסח חומצת לימון ואפילו קודם הפסח. עכ"ל.

והנה כל עיקר דבריו הוא אף אם הגלוקוז חמץ גמור, ובמכ"ש לפי דברינו שלפי תהליך הייצור כיום הוא לכל היותר ספק חמץ או חמץ נוקשה, ובפרט לפי האמור שחלק גדול מהתעשייה אינה משתמשת בגלוקוז המופקת מחיטה. ומש"כ לדון בהיותה של החומצה מידי דעבידא לטעמא, ולכן הוצרך לבאר דהוי זה וזה גורם, יש להעיר שחלק ניכר מן השימוש התעשייתי בחומצת לימון אינו לשם הטעם אלא כחומר משמר וכיו"ב. ולענין מ"ש שלכתחילה אין לערבו לפסח, יש לצרף להקל כאשר אין מייצרים כן בייחוד לפסח, אלא מיוצר תמידין כסדרן במשך כל השנה ובמפעלים של נכרים, ונמצא כבר מעורב לפניך, וכן יש לצרף להקל במכ"ש אם הטעם הנוכחי גם פגום, וראה מה שכתבנו בזה להלן בדיון ההלכתי סעיף י.

אלכוהול

ניתן לייצר אלכוהול ממגוון מקורות, ובהם: א) אלכוהול סינטטי שמיוצר באמצעות דיסטלציה של נפט, והוא כשר לפסח ולכל ימות השנה. ב) אלכוהול המיוצר באמצעות תסיסה (פרמנטציה) של פחמימות, בתהליך זה הופך הגלוקוז שבהם לפירובט ובסיומו הוא מחומצן ומומר לאלכוהול (אתנול). מקורן של הפחמימות מקורן עשוי להיות מדגנים כמו חיטה (חמץ), תירס (קטניות), או תפוח אדמה, מולסת סוכר ועוד (הכשרים לפסח). ג) אלכוהול המיוצר מלקטוז, שהוא סוכר המופרש בייצור של גבינות. במקרה זה לא קיימת בעיית חמץ, אך התוצר הסופי עשוי להיות חלבי וכן יתכן שיש לחשוש בזה לחלב עכו"ם. ד) תהליך זיקוק יין מהווה מקור נוסף לאלכוהול, ובזה כמובן שיש לחוש משום "סתם יינם".

האלכוהול הפשוט הנקרא מתנול, מצוי במשקאות חריפים, וכן משמש לחומרי חיטוי רבים (והוא שהיה מכונה בעבר "ספירט"), ובכמה מדינות משמש בתערובת עם בנזין כדלק לתעשייה ועוד. בנוסף משתמשים בו במאות מרכיבים בתעשייה הכימית, בין אם בצורה ישירה, כמוביל, כחומר ממס, או בכל ריאקציה כימית אחרת. כמובן שכאשר האלכוהול מיוצר בתסיסה של דגנים, הרי הוא חמץ גמור, אלא שרוב האלכוהול התעשייתי כיום אינו מופק מחיטה, אלא משאר פחמימות, ובעיקר תפוח אדמה וסוכר. ונמצא שכל אלכוהול שבידך שמקורו אינו ידוע, ספק הוא אם חמץ אם לאו.

גליצרין

הגליצרין הוא מרכיב יסודי ביותר בתעשייה, ומשמש בתעשיית המזון והקוסמטיקה ועוד כחומר מתחלב, חומר מדלל, או חומר מוביל. הוא מעניק למוצר מרקם שמנוני ומרכך מצוין לעור יבש, ובעקבות זאת מצוי במשחות ובמוצרי קוסמטיקה.

בגליצרין אין בעיית כשרות לפסח, הבעיה היא בכשרות לכל ימות השנה. כאשר הגליצרין מופק ומופרד בינו לבין חומצות שומניות אחרות, הנמצאות בתעשיית השמן הצמחי (חומר זה גם מופרש בתהליך של ייצור הסבונים, כאשר הגליצרין המופרש מועבר לחברות המייצרות גליצרין לתעשייה, וחלק מן הסבונים מקורם מן החי - TALLOW); או מתעשיית הנפט [ריאקציה כימית שחומר המוצא הוא גז פרופילן המופק מנפט]; או משומן מן החי.

אם כי נכון להיום, רוב הגליצרין בתעשיית המזון מיוצר מן הצומח ומנפט ולא מן החי, ויצרנים רבים דורשים זאת עקב דרישות בריאותיות מורכבות בייצור מן החי.

סיטארט

בטבליות יש חומר החלקה, לצורך כך משתמשים במגנזיום סיטארט ו/או חומצה סטארית. חומצה סטארית מיוצרת משומן מן החי (בו היא נמצאת באחוזים גבוהים), או מחומצה אולאית שיכולה להיות מופקת גם משמנים צמחיים. מגנזיום סיטארט מופק מחומצה זו, וככל שהיא כשרה גם הוא כשר, וכן להיפך. בשנים האחרונות רוב המגנזיום סיטארט מקורו מן הצומח, ובכל אופן הכמות היחסית שלו בטבלייה היא פחות מאחד בשישים בדרך כלל.

תמצית מאלט

תמצית מאלט, כחומר נוזלי או אבקה מיובשת, הוא ממתיק המשמש כתוסף תזונה או כתוסף למוצרי אוכל שונים, כתוסף לסוגי סיגריות [בחלק מתעשיית הסיגריות בחו"ל כגון בחברת BaW]. מקור המאלט הוא מלתייה של דגנים (לרוב משעורה, אך לעיתים גם מאורז), כאשר בתחילת שלב ההנבטה עוצרים את התהליך באמצעות ייבוש בזמן שהאנזימים עדיין פעילים, ובהמשך מחלצים ומפרידים את הסוכרים, כאשר הנוזל המופק בשלב הסופי הוא תמצית מאלט.

ברור כי התמצית הזו היא חמץ גמור, שכן היא מתוקה וראויה למאכל אדם. אלא שיש להתבונן בגדרה ההלכתית לענין השימוש הנעשה בה בתהליכים שונים, כגון בייצור סיגריות, שמעריבים אותה עם רכיבים נוספים ונותנים אותם בעלי הטבק, כמו שיתבאר בזה בהרחבה להלן בדיון ההלכתי סעיף ט.

דיון הלכתי בגדרם ודיניהם של הרכיבים

א. יסוד איסור הפת שעטיפשה ונפסלה מאכילת אדם

שנינו בגמרא ריש פרק אלו עוברין (פסחים דף מה, ב): "תניא: הפת שעטיפשה - חייב לבער, מפני שראוי לשוחקה ולחמץ בה כמה עיסות אחרות. . . רבי שמעון בן אלעזר אומר: במה דברים אמורים - במקומות לאכילה, אבל כופת שאור שייחדה לשיבה - בטלה. תנו רבנן: הפת שעטיפשה ונפסלה מלאכול לאדם, והכלב יכול לאוכלה - מטמאה טומאת אוכלין בכביצה, ונשרפת עם הטמאה בפסח. משום רבי נתן אמרו: אינה מטמאה. כמאן אזלא הא דתנן, כלל אמרו בטהרות: כל המיוחד לאוכל אדם - טמא עד שיפסל מלאכול לכלב. כמאן - דלא כרבי נתן. תנו רבנן: עריבת העבדין שנתן לתוכה קמח, תוך שלשה ימים - חייב לבער, קודם שלשה ימים - אינו חייב לבער. אמר רבי נתן: במה דברים אמורים - שלא נתן לתוכה עורות, אבל נתן לתוכה עורות - אפילו תוך שלשה אין חייב לבער. אמר רבא: הלכה כרבי נתן, אפילו יום אחד ואפילו שעה אחת".

ומבאר רש"י שם, שהפת שעטיפשה מטמאה טומאת אוכלין, הגם שנתקלקלה בעיפוש מלאכל אדם, דכל זמן שהיא ראויה לכלב לא פקע תורת אוכל מינה. אך רבינו הר"ן שם הקשה אמאי צריכה ביעור, הרי כיון שאינה ראויה לאכילה קרינן בה "נבילה שאינה ראויה לגר", והוא מותר בכל התורה? וביאר דהכא שאני, מפני שראויה היא לחמץ עמה עיסות אחרות דינה כ"שאור" שאסרה אותו התורה אף על פי שאינו ראוי לאכילה, עכ"ד.

והנה הרב שפת אמת על אתר הביא את דברי הר"ן וכתב על שאלתו שלכאורה יש לחלק בזה בין ביעור לאכילה, דמשנפסל לאכילת אדם הוי מותר מה"ת באכילה גם בחמץ, דלא גרע מכל שאינו כדרך אכילה; משא"כ לענין לאו דבל יראה דלא תליא באכילה, כי היכי דחייב בבשר בחלב ובכלאי הכרם גם שלא כדרך אכילה משום דלא כתיב בהו אכילה, כן הוא במכ"ש באיסור בל יראה

בדין חומרי ניקוי ורחצה, איפור וקוסמטיקה | גספחים

דלא תליא כלל באכילה [והעיר שם שכן כתב הפנ"י בריש פרק שלישי בדין חמץ נוקשה דאע"ג דבאכילה מותר מה"ת משום דאינו ראוי לאכילה, מ"מ עובר בבל יראה לשיטת רש"י, עיי"ש]. ועל כן אין ראייה מנבילה לכאן, דאף אם אינו ראוי לאכילה אפשר שאסור בבל יראה. איברא דבריייתא דלעיל בסמוך איתא הטעם הואיל ויכול לחמץ בה כמה עיסות, ולכאורה נשמע מזה דקאי על איסור אכילה, אבל י"ל דבעינן האי טעמא ללמדנו שלא פקע מיניה שם לחם וחמץ בכלל ולא לענין אכילה. עכת"ד.

אך לאידך יעויין בספר מקור חיים (סי' תמב ס"ק ב), שהבין בתירוץ הר"ן דקאי באיסור אכילת חמץ, דמשום שראויה פת זו שעטיפשה לחמץ בה עיסות אחרות, שפיר קרינן בה "ראויה לגר". והקשה על זה דמכל מקום הלא אינו כדרך אכילה, ושנינו לעיל מיניה בגמרא (כד, ב) שכל איסורים שבתורה אין לוקים אלא כדרך אכילתן, חוץ מכלאי הכרם ובשר בחלב, וחמץ אינו נמנה עמהם? וכתב למסקנת הדברים שאין איסור פת זו משום "לא יאכל" אלא משום "תשביתו", ולמרות זאת אף באכילה אסור משום שאין זה דרך השבתה, אמנם כיון שאינו בלאו אלא בעשה, אין לוקים עליו, ולכך לא נמנה עם האיסורים שלוקים עליהם שלא כדרך הנאתם.

ולענ"ד אין דבריו עולין יפה בפירושו כוונת דברי הר"ן שכן כתב שדינו כשאור, והרי האוכל שאור בפסח הוא בכרת אף שאינו דרך אכילה, בהיותו ראוי לחמץ בו עיסות אחרות, ונאמר "כל מחמצת לא תאכלו" (שמות יב, כ). וכדברים הללו כתב להדיא המ"א (סי' תמב ס"ק יד) שדינו כשאור ממש וחייבים עליו כרת.

והנה הגם שדעת המקור חיים שחייבים על אכילתו, מפני שעוברים עליו על כל יראה, מכל מקום יעויין ברבינו הצ"ח (ריש מס' ביצה) שכתב לחלק בין שאור רגיל שלעולם אינו ראוי לאכילה, ולכן חייבים על אכילתו הגם שאין זה כדרך הנאתו. משא"כ חמץ רגיל מכיון שדרכו שיהיה ראוי באכילה, אם נפסל מאכילה אין חייבים על אכילתו, אך מכל מקום חייבים לבערו מן התורה. וראה עוד בשו"ת אחי עזר (חלק ב סימן יא), שכתב שלדעת רבינו הראב"ד, אף אם באכילה מותר משום דהוה נבילה שאינה ראויה לגר, מכל מקום איכא בזה משום "בל יראה".

והנה מכל זה נפקא מינה למעשה להתיר האכלת דגי נוי באוכל המיוחד להם בימינו, כמו שיבואר להלן סעיף ה' משמם של מרנן מרן הראש"ל זצ"ל ומרן בעל האור לציון זצ"ל, יעויין שם. אמנם יש לציין שלדעת הראב"ד (הלכות חמץ ומצה פ"א ה"ב), חמץ הראוי למאכל כלב אף שאינו ראוי למאכל אדם, חייב לבערו אף אם אינו ראוי לחמץ בו עיסות אחרות. ואם כן בנדון זה של מאכל הדגים, לדעת הראב"ד נאסר להשתמש בו בפסח וצריך לבערו.

ב. דין ביעור שאור ופת שעטיפשה שנפסלו מאכילת כלב

והנה נחלקו הרמב"ם והראב"ד בשיעור חיוב הביעור בשאור, ובביאור הלכה (סי' תמב ס"ט) כתב לבאר השיטות בטוב טעם ודעת, וז"ל:

"דע דדעת הראב"ד דבשאור חייב לבער אפילו אם נתעפש עד שנפסל מאכילת כלב, ולדעת הרמב"ם אין לחלק בזה, ועיין במ"מ וכ"מ שהכריעו להלכה כדעת הרמב"ם, וכן העתיק המ"א. ועיין בפר"ח והגר"א שהביאו סעד לדברי הראב"ד מתוספתא דביצה פ"א דאיתא שם דשאור נקרא משיפסל לאכילת כלב, והפר"ח הכריע מכח זה דהלכה כהראב"ד. והנה לכאורה הוא תמיה גדולה על הרמב"ם מתוספתא זו, אכן לענ"ד י"ל דס"ל להרמב"ם וכל העומדים בשיטתו כמו שכתב הכ"מ שם דאף דחייבה התורה לשאור אף שנפסל מאכילת כלב, היינו כשנפסל מחמת חימוצו שנתחמץ כ"כ עד שאינו ראוי לאכילה אף לכלב, דמשום זה לא נחשב כעפר [דהוי כדבר חמץ ששפכו בתוכו דבר חריף ביותר ואינו יכול לאכלו מחמת חריפותו, שאין הדבר מועיל לבטל ממנו שם אוכל],

אבל אם השאור נתקלקל כ"כ עד שאינו ראוי לכלב מחמת עיפוש, שאף אם לא היה נחמץ כ"כ ג"כ לא היה ראוי לכלב מחמת שנתעפש ונפסד, שפיר י"ל דזהו נחשב כעפר, וכמו שכתב הרי"ף דלכך אם נתעפש עד שנפסל מאכילת כלב אינו חייב בביעורו משום דהוי כעפר. וע"כ מה לי אם החמץ נעשה עפר או השאור נעשה עפר. וביותר מזה מצאתי בכ"מ שם בפ"א מחמץ ומצה שכתב דאף לדעת הראב"ד אם נפסל השאור מאכילת כלב פטור על אכילתו ואינו חייב רק בביעורו משום דראוי לחמץ בה עיסות אחרות. והנה הפמ"ג נשאר בצ"ע על דבריו מתוספתא הנ"ל, ולפי דברינו הנ"ל ניחא, דהיכא דאינו ראוי לכלב מחמת עפוש לא חייבתו התורה וכו"ל, ורק לענין ביעור ס"ל להראב"ד דחייב. ואפילו אם נאמר דלא ככ"מ [במ"ש אליבא דהראב"ד], אלא לדברי הראב"ד אין חילוק בין אכילה ובין ביעור, לדברי הרמב"ם וסייעתו שפיר י"ל סברא הנ"ל דהיכא דמחמת עיפוש אינו ראוי השאור לכלב אינו חייב בין באכילה ובין בביעור. עכ"ל, וראה עוד בדברי מרן החזו"א (א"ח סי' קטז אות ג).

והנה כל השקו"ט בסוגיית הש"ס בפת שעטיפשה היינו שנפסלה מאכילת אדם אך ראויה למאכל כלב, אולם כתבו הרי"ף והרא"ש שאם נפסלה גם מאכילת כלב, הרי הפת הוזה חשובה כעפרא בעלמא, ואינה צריכה ביעור כיון שנפסלה מתורת אוכל (וכל הנדון כאן הוא לענין איסור הנאה והחיוב לבער, ובגדר אכילת דבר זה שנפסל מאכילת כלב יתבאר להלן סעיף ז). והיינו אף אם עודנה ראויה ליהנות בה בשאר דרכים ואפילו לחמץ בה עיסות אחרות, וכ"כ כמה מהמפרשים בדעת הרמב"ם [שהובאו דבריו להלן]. אמנם יעויין בחזון איש (שם) שרצה לפרש בזה, דמשום שנתעפשה שוב אין מחמץ בה, ונמצא שדינה כדין שאור ממש, לפי החילוק הנזכר לעיל בין עיפוש לחימוץ.

וכ"כ הריטב"א משם הרי"ט בדעת הרי"ף, ואף שהביא גם את דעת הרא"ה שבנפגם ממאכל אדם פטור מביעור, וסוגיין איירי בטומאה בלבד, מכל מקום סיים בשם הרי"ט שדעת הרי"ף היא העיקר. ועוד הביא שם את דברי רבינו האי גאון ז"ל דאותה טריאק"ה שמערבין בו חמץ יבש שחוק עם בשר אפעה, אינו צריך לבער דהוה ליה כמלוגמא שנסרחה, ועוד נכתוב מזה לקמן.

וכן כתב גם רבינו המאירי על אתר, ובתחילה הביא דעתו שנטל"פ מותר, ומ"מ כתב שאעפ"כ לענין ביעור בפסח הנה כל שראויה למאכל כלב טעונה ביעור, שהרי כל שראויה לכלב ראויה לחמץ בה עיסות אחרות, ונשרפת עם הטמאה בפסח אם היא תרומה טהורה, ואף לדעת האוסר שלא לשרוף תרומה טהורה עם הטמאה בזו מודה הואיל ונפסלה ממאכל אדם; וכל שנפסלה אף לכלב קודם הפסח, אינה טעונה ביעור כלל, שכל שהוא פת עצמו ונפסל מלאכול הכלב אינו ראוי אף לחמץ בה עיסות אחרות [ומדבריו נשמע שטעם ההיתר הוא כי איננו ראוי לחמץ אחרות ולא משום דהוי עפרא בעלמא, ועל כן אם יהיה ראוי לחמץ, יהיה אסור בהנאה וחייב בביעור אף שנפסל מאכילת כלב, ודלא כפשטות דעת הרי"ף והרא"ש שכתבנו לעיל].

ג. דין מלוגמא שנסרחה

אמנם כוונת המאירי שם לאפוקי דין פת שעטיפשה ממ"ש בהמשך דבריו בדין מלוגמא [והיא מין חבישה מתערובת קמח ותאנים שאדם לועס ונותן על גבי המכה, ראה פירוש המשניות לרמב"ם שביעית פ"ח מ"א], שבה לא די שנפסלה מאכילת כלב אלא בעי שתסריח לגמרי, משום שמלוגמא אף אם נפסלה מאכילת כלב עדיין ראויה לחמץ בה עיסות אחרות כי עיקרה עיסה של שאור. ואינה דומה לשאר מיני חבישה דוגמת הקילור והאספלנית והרטייה שאם נתן לתוכן קמח אינו צריך לבער, כי העשבים והעקרים שבהם פוסלין את הקמח אף לכלב, משא"כ מלוגמא צריכה להסריח בכדי שלא תיחשב לשאור.

בדין חומרי ניקוי ורחצה, איפור וקוסמטיקה | גספחים

והביא לראיה דברי הירושלמי (פסחים פ"ב ה"ו), שמלוגמא שנתחמצה ואחר נסרחה חייב לבער, ואילו אם נסרחה ואחר כך נתחמצה אין זקוק לבער. ובסוף דבריו הביא מגדולי המחברים שכתבו שהבגדים שכבסו אותם בחלב חטה והניירות שדבקן בחמץ, וכן הטריאק"ה [וכנ"ל בריטב"א בשם רה"ג] ושאר המרקחות שנתנו בהם חמץ, מותר לקיימם, שהרי נפסדה צורת החמץ; אלא שמ"מ אסור לאכלן ואפילו לא היה שם מן החמץ אלא משהו.

והנה בביאור דברי הירושלמי שהזכיר המאירי, שדוקא אם נסרחה ואחר כך נתחמצה פטור מביעור, אבל נתחמצה ואחר כך נסרחה חייב לבער, כתבו רוב הראשונים דאיירי בפסח עצמו, שאם החמץ לאחר שנכנס פסח אסור לקיימו. וכדקיי"ל בגמרא (כא, ב), שאם חרכו לאחר זמנו אסור בהנאה, דכיון שכבר חל האיסור תו לא פקע; אבל כל שנסרחה קודם הפסח, הרי היא כפת שעטיפשה ונפסלה מאכילת כלב ואין צריך לבערה, כמבואר בגמ' שם שאם חרכו קודם זמנו מותר בהנאה לאחר זמנו. מאידך מרן הבית יוסף (בי" ס' תמב) כתב דהרא"ש והטור לא חילקו וס"ל שלעולם כל שנתחמצה ואחר כך נסרחה חייב לבער, בין החמיצה קודם פסח ובין לאחר הפסח [וראה עוד בביאור הגר"א (ס"ק ח) על דעת הראב"ד, ומה שתמה ע"ד. וראה עוד במקו"ח שם. והרמב"ם השמיט האי דינא דירושלמי, ושקו"ט האחרונים בדעתו. ועיין משנ"ב סי' תמב שעה"צ ס"ק יט].

ובשו"ת דבר יהושע להגרי"מ אהרנברג זצ"ל (ח"ג יו"ד סי' יט אות ט) כתב שבפת שנפסלה מאכילת כלב שאינו חייב לבער, לא מצינו שום תנא שחולק ע"ז, ולפי זה כדי לא לקיים מחלוקת בין הבבלי לירושלמי, צ"ל שהירושלמי מיירי רק בנסרחה מאכילת אדם אך לא נפסלה מאכילת כלב, אבל נסרחה גם מאכילת כלב ודאי לא גרע מפת שעטיפשה, דמבואר כאן בברייתא דבנפסלה מאכילת כלב אינו חייב לבער, ולא מסתבר לעשות פלוגתא בין הבבלי והירושלמי בזה, וכל זה דלא כפירוש הפני משה שם דדבריו תמוהים, עיי"ש בדבריו.

וכן כתב מהר"ם חלאוה בסוגיין, שאם הפת עיפשה עד שנפסלה גם מאכילת כלב, עפרא בעלמא היא ואינו חייב לבער. ועוד כתב שם לגבי מלוגמא שכל שנסרחה אינו חייב לבער, לא שנא אם החמיצה לפני שנסרחה או להיפך, וכל דברי הירושלמי איירי בתוך פסח. וגם תמך יתדותיו על הא דקיי"ל חרכו קודם זמנו מותר בהנאתו לאחר זמנו [וראה עוד בדין איסור חרכו לאחר זמנו, מש"כ בשפת אמת (כא, ב סוד"ה שם בגמ' כמאן אולא) לחדש ולחלק בין איסור הנאה לבין איסור בל יראה, יעו"ש].

ד. החילוק בין פת שעטיפשה לתערובת חמץ

והנה בדעת רבינו הרמב"ם מצינו לכאורה חילוק ברור בין פת לבין תערובת חמץ, כאשר בפת שעטיפשה כתב להדיא (הלכות חמץ ומצה פ"ד הי"א) שאינו צריך לבער אם נפסלה מאכילת כלב. וה"ז כדברי הרי"ף ורא"ש הנ"ל. אולם בשאר דיני תערובת חמץ פסק הרמב"ם להדיא (שם הי"ח-י) שמותר לקיימם בפסח ואין צריך לבער, ולא התנה שנפסלה מאכילת כלב, ומשמע דה"ה אף שנפסלה מאכילת אדם בלבד. ועוד כתב שם בפירוש (ה"ב), שדבר שנתערב בו חמץ, ואינו מאכל אדם כלל, מותר לקיימו אך אסור לאוכלו. נמצא דס"ל לרבינו הרמב"ם לחלק בבירור בין פת שעטיפשה לבין תערובת חמץ.

ולכאורה טעם החילוק בין הדברים בפשטות תלוי ביסוד העולה מדברי הר"ן הנ"ל ועוד, דכל היכא שנפסלה הפת רק לאכילת אדם ועודנה ראויה לכלב, היא עדיין ראויה לחמץ בה ולכן חייב לבערה מדין שאור, משא"כ בשאר תערובות חמץ שדי בזה שנפסלו ממאכל אדם. אלא שראיתי לרבינו חיים הלוי מבריסק בחידושו על הרמב"ם (הלכות מאכלות אסורות פט"ו ה"א) שהביא את דברי הרמב"ם והקשה מה החילוק בין פת לשאר תערובות, ובתחילה כתב כדבריו דהיינו משום שראוי לחמץ, אך

שוב חזר והקשה שהרי הרמב"ם סתם שבכל תערובת חמץ מותר לקיימו אם נפסל רק לאדם ולא התנה והגביל שבסוג תערובת שראויה לחמץ חייב לבאר?

ולכן כתב לבאר בב' דרכים: הראשון, לפי יסודו שטעם כעיקר תליא באכילה, וכיון שבתערובות הללו ליכא מידי דאכילה כי אין ראוי לאכילת אדם, ליתא לדין טעם כעיקר ואין חשש בתערובת זו. וז"ל שם: "אלא ודאי דדעת הרמב"ם היא דחלוק תערובת חמץ מחמץ בעין, ובתערובות חמץ תלוי דין בל יראה שלו בראוי לאכילת אדם, ובחמץ בעיניה הוי שיעורו בראוי לאכילת כלב. והטעם בזה הוא, דהרי הא דתערובת חמץ ישנה בבל יראה הוא משום דינא דטעם כעיקר, וכל שאינו ראוי לאכילת אדם פקע מיניה דין טעם כעיקר, וע"כ אינו עובר עליו, ולא שייך הכא טעמא דראוי לחמץ בו עיסות אחרות, דכל זה לא נאמר אלא לענין עיקר שם אוכל האמור לאזהרת בל יראה, משא"כ לענין דינא דטעם כעיקר לא מהניא כלל הא דראוי לחמץ בו עיסות אחרות, דמ"מ כל זמן שאינו ראוי לאכילת אדם פקע מיניה דין טעם כעיקר, וממילא דאין כאן חמץ כלל ואינו עובר עליו".

ולאידך גיסא בפת שעפשה היא גופה חמץ ולא משום טעם כעיקר: "משא"כ בחמץ בלא תערובת דאיתיה לחמץ בעיניה, שפיר מהניא ביה טעמא דראוי לחמץ בו עיסות אחרות, וע"כ עובר עליו עד שיפסל מאכילת כלב. והרי דין בל יראה אינו שייך כלל לאזהרת אכילה של טעם כעיקר, ומ"מ צריכין בהטעם כעיקר שיהא ראוי לאכילת אדם, ומבואר מזה דמלבד דאזהרת טעם כעיקר היא אזהרת אכילה עוד גם עצם חלות הדין ושם של טעם כעיקר תלוי דוקא בראוי לאכילה, ובלאו הכי אין זה טעם כעיקר כלל".

ועוד כתב לחדש טפי, שתערובת חמץ שאינה עומדת לאכילת אדם אין לה צורת ותואר חמץ, ולכן מותר לקיימה בכל אופן אפילו אם יצויר שלא נפסלה מאכילת אדם. והביא דברי הרמב"ם (ה"י) שמותר לקיים את הקילור והתריאקה כיון שנפסד צורת החמץ, וכן מ"ש (סוף ה"א) לגבי ניירות ובגדים שדיבקום בחמץ, שמותר לקיימם כיון שאין צורת החמץ עומדת. וכתב ע"ז הגר"ח בזה"ל: "וביאר הך מילתא דאין צורת החמץ עומדת נראה דכיון שנתכבסו מהן בגדים ונתדבקו מהן ניירות ונעשה מהחמץ מידי דלאו דמיכלא, וכן יתר הדברים שחשב הרמב"ם דכולהו לאו מידי דמיכלא נינהו, ע"כ מיקרי דאין צורת החמץ עומדת. וס"ל להרמב"ם דאף דבאמת החמץ ראוי לאכילה ולא נפסל מאכילת אדם, וכדחזינן דחשב בכללם תריא"ק, ובהי"ב שם מבואר להדיא דתריא"ק ראוי לאכילה, אלא שאינו מאכל כל אדם, מ"מ כיון שנעשה מהחמץ חפצא כי האי שאינו מידי דמיכלא שוב אינו בכלל אוכל לענין בל יראה, כיון דאין צורת חמץ שלו קיימת".

ולפי זה מבאר טעם החילוק בין פת שעפשה לתערובת חמץ: "להכי הוא דס"ל להרמב"ם דתערובת חמץ שאינו ראוי לאכילה אין עוברין עליו בבל יראה ובל ימצא, משום דס"ל דכל שהוא בתערובת שאינו ראוי לאכילה ממילא מיקרי אין צורת חמץ שלו קיימת, ותרי גווני נינהו בדין נפסדה צורת חמץ, או דהוי מינא דלאו מידי דאוכלא כמו בגדים וניירות וכדומה, ואם הוא מידי דמיכלא אז אם נסרח מיהא ונפסל מאכילת אדם ג"כ שוה לזה דהתערובת חמץ שבתוכו מיקרי נפסדה צורת חמץ, כיון דכבר בטל מתורת אוכל; ולא דמי לפת עצמה שעפשה, דהתם כיון שהיא קיימת בפני עצמה בלי שום תערובת, ע"כ לא שייך בה הך דינא דבטל צורת חמץ מינה, ולהכי איתה בבל יראה עד שתפסל מאכילת כלב".

ושוב כתב להוכיח שכן ס"ל גם לרבינו הראב"ד, ממה שלא השיג על הרמב"ם בדין תערובת חמץ שמותר לקיימה אף שלא נפסל מאכילת כלב, וע"כ צ"ל דשאני תערובת דדין בל יראה שלה הוא מדין טעם כעיקר, ועל כן אין חל האיסור כי אם בראוי לאכילה, וכמו שנתבאר. עד כאן עיקר דבריו [ועיין שם שחילוקו הב' סותר להוכחתו מהרמב"ם בחילוק הא' דלדין טעם כעיקר בעינן

ראוי לאכילה, כיון דהכא טעמא אחרינא להתיר התערובת, דמשום כל יראה בעינן שתהא צורת החמץ עליו וליכא.

נמצינו למדים לפי פ' הגר"ח, דס"ל להרמב"ם דכל שהוא תערובת ונפסד מאכילת אדם, אף שהוא חמץ גמור מותר לקיימו, או חידוש גדול יותר היכא שבטלה התערובת ממין אוכל ומצורתו והיא נחשבת לבגדים וניירות וכו', שמוותר לקיימו בפסח אף אם לא נפסד למעשה מאכילת אדם. ושו"ר שכן מפורש גם בדברי הגאון בעל צפנת פענח (על הרמב"ם שם ה"ט) שכתב כחילוק הב' דהגר"ח: "נ"ל דס"ל לרבינו דאף אם לא נפסל לכלב, דכיון שנשתנה צורת החמץ אין עליו שום גדר חמץ ואף אם מתחילה היה חמץ, כמו בהלכה י' ובהלכה י"א גבי בגדים, וכמ"ש רבינו ז"ל בהלכות כלאים גבי פשתן וקנבוס, וגם לאחר הביעור. והך דהלכה ט' [שאם נתן קמח בעריבת העבדין בלי עורות תוך שלושה ימים לביעור, חייב לבער] מיירי בלא נפסל לכלב ולא נשתנה צורתו או בעי [שיפסל ותשתנה צורתו] לפני הביעור. נמצא כך דאם נפסל מלאכול לכלב אף אם לא נשתנה צורתו ואף לאחר הביעור מותר להשהה אותו, ואם נשתנה צורתו אף בראויה לכלב ג"כ מותר להשהה, ואם קודם הביעור נפסל מאכילת אדם ג"כ מותר להשהה". עכ"ל.

וכן ראיתי כע"ז שכתב מרן החזו"א (או"ח סי' קסז אות ז ואילך), על דברי הרמב"ם (ה"ח) שדבר שיש בו תערובת חמץ ואינו ראוי לאכילה ה"ז מותר לקיימו בפסח. וביאר שכוונתו במ"ש ראוי לאכילה "היינו לאכילת אדם, ואע"ג דפת שעופשה וראוי לכלב חייב לבער וכמ"ש רבנו ה"א, התם משום דראוי לשוחקה כדאמר בגמ' מ"ה ב', אבל הכא כשנתערב החמץ בדבר הממאס כיון שאינה ראויה לשוחקה בטלה, והיינו טעמא דעריבת העבדין שנתן לתוכן קמח ועבר עליהן ג' ימים או שנתן לתוכן עורות ואפי' לא נפסלו לכלב, ומש"כ רבנו שנפסד והבאיש היינו לאדם, שהרי לא הזכיר כאן רבנו שנפסל לכלב".

וכן בהמשך דבריו כתב על מ"ש הרמב"ם גבי קילור והתריאקה שמוותר לקיימן שהרי נפסדה צורת החמץ, דאם לא נפסל מאכילת אדם אין כאן טעם להתיר, שאין לנו בחמץ צורך לתוריתא דנהמא או לטעם מיוחד, וע"כ מ"ש הרמב"ם שא"צ לבער הוא דוקא בהך גווני: א) שנפסל מאכילת אדם ואינו ראוי לחמץ בה. ב) שיחדה לתשמיש, כמו כופת שאור שיחדה לשיבה וטח פניה בטיט. ולפ"ז "נפסדה צורת חמץ" שכתב רבינו, הכוונה שנקבעה כבר לתשמיש והוי ככופת שאור שטח פניה בטיט, או שנפסלה לאדם, וזו כונת הראב"ד.

וכתב עוד: "אפשר דהכא עדיף מכופת שאור שיחדה לשיבה, דהתם השאור קיים אבל הכא כשנתערב בדבר שאינו ראוי לאכילה בטל טפי, והיינו שכתב רבנו שהרי נפסדה צורת חמץ, וכן בגדים שכבסו אותן בחלב חטה וכן ניירות שדבקו אותן בחמץ. מיהו אין נפקותא בזה לדינא דאף אם נחשבם ככופת שאור שטח פניה בטיט סגי למיפטרניהו מלבער, ואפשר דהני דקרי להו הר"מ ביטול צורת החמץ היינו שטעמם לא פג באמת, אלא מפני עובדות חצונות דעתו של אדם קץ בהן, כמו הבצק שדבק בהן הניירות וכיו"ב. ונראה דהני דיהיב רבנו טעם משום דנפסדה צורת החמץ באמת ראויין לאכילה ע"י הדחק, אלא שנתבטלו במחשבת האדם, ורבנו תרי גווני נקט: עריבת העבדין לא חשיב כטח פניה בטיט אלא פטורין משום שנפסלו מאכילת אדם, אבל כל זמן שלא נפסלו לאדם אפשר דממליך ואכיל להו לרעבונן, וקילור וחביריו ראויין לאדם ומ"מ פטור לבער".

ועוד כתב מרן החזו"א שם על דברי הרמב"ם גבי תערובת חמץ שאינו מאכל אדם, שמוותר לקיימו ואסור לאוכלו (ה"ב), וז"ל: "נראה דנפסל מאכילת אדם אין באכילתו איסור כלל לא מדאורייתא ולא מדרבנן [ואף שיש באכילת חמץ עשה דתשבייתו דהיינו שלא כדרך אכילתו וכמ"ש תוס' כ"ח ב' ד"ה ר"ש, מ"מ זו שנפסלה מאכילת אדם אינה באיסור זה שאין בסרוחה שם אכילה, ומקיים באכילה זו תשבייתו], והני דכתב הר"מ דאסורין באכילה היינו כופת שאור שיחדה לשיבה וטח

פניה בטיט וקילור שלא ניטל טעם החך מהן, אלא שנמאסות על האדם מחמת הפעולות שנעשו בהן, ואפי' הן מעורבות בדברים מרים ומגואלים אם אפשר להפריד החמץ, ואף אם אכלן בתערובות בדברים המרים חשיבא אכילה שלא כדרכה, ונהי דחיובא ליכא איסורא דרבנן איכא [ובט"ז סי' תמ"ב סק"ח משמע דאף בנסרס ממש אסור באכילה מדרבנן, וכן הוא במ"א ס"ק ט"ו בשם תה"ד, אבל ביו"ד סי' ק"ג ס"א משמע דנפסל לאדם מותר לאכלו וכ"כ בפר"ח שם, וכתב במ"ב שם בשם אחרונים ז"ל דאם נפל חמץ זה שנפסל מכלב לתוך היתר בטל ברובו, ונראה דה"ה בנפסל לאדם לחוד, כל שנמוח ואינו ראוי לחמץ בו, בטל ברובו]. עכ"ד. ולהלן סעיף ח' הארכנו בדין אכילת תערובות חמץ לגבי תרופות, וראה מ"ש שם על סברא זו של החזו"א.

נמצינו למדים שגם דעת מרן החזו"א שדברי הרמב"ם איירי רק על נפסל מאכילת אדם אף שלא נפסל מאכילת כלב, ופטור מלבער כיון שנפסל מאכילת אדם ובטלה צורת חמץ שלו וא"א לחמץ בו, כמבואר לעיל בדבריו.

ה. היתר הנאה בתערובת חמץ

והנה כדברי רבינו הרמב"ם פסק להלכה מרן המחבר בשו"ע (סי' תמב), ודקדק להזכיר רק בפת שעיפשה שנפסלה מלאכול הכלב (ס"ב), ואילו בדיני תערובות חמץ (סעיפים א. ג. ד), כתב רק שנפסד צורת חמץ בסתם או להדיא שנפסל ממאכל אדם. ונמצא שתערובת חמץ שנפסל רק ממאכל אדם, הגם שלא נפסל ממאכל כלב, אף שאסור לאוכלו, אך אין איסור לקיימו ואין עובר עליו משום בל יראה ובל ימצא, ואף מותר בהנאה כמבואר במ"א (סק"ז בשם תרומת הדשן (סי' קסט), הובא בבאר היטב סק"ח).

ומזה הטעם נמצא דמותר ליהנות מכל סוגי התערובות השונים הנמצאים במוצרים שאינם מידי דאוכלא, כיון שנפסד מהם צורת החמץ, ועוד שגם במידי דאוכלא כיון שהוא בתערובת ואינו ראוי לאכילה אין איסור לקיימו, ורק פת עצמה שאני וכמבואר לעיל. וכל זה אף אם נפסל רק מאכילת אדם ולא נפסל מאכילת כלב.

ומזה יהיה סיוע למתירים להשתמש בפסח במזון לדגים שיש בו תערובת חמץ, דכיון שנפסל מאכילת אדם והוא חמץ בתערובת ה"ה מותר בהנאה. וכן כתב ידידינו רבי יעקב ששון שליט"א זה כמה שנים שיש להתיר להאכיל לדגים את האוכל המיוחד להם הגם שיש בו חמץ, והגם שבדרך כלל חמץ אסור בהנאה מכל מקום בזה הדין שונה, וטעמו ונימוקו הם מדברי הר"ן הנזכר שכל איסור חמץ שאינו ראוי למאכל אדם הוא רק אם ראוי לחמץ אחרים, אולם אם אינו ראוי להחמיץ אחרים מותר לקיימו וליהנות ממנו בפסח. ועוד הוסיף שם, שכן פסק הרמב"ם בפ"ד שהגם שאסור לאוכלו מותר לקיימו, וכן הביא הטור בשם רב האי גאון, ורבינו הפרישה כתב שהיינו גם בתערובת שיש בה כמות גדולה של חמץ. והוסיף בסו"ד שכן הורה זקן מורינו הגאון רבי בן ציון אבא שאול זצוק"ל (וכ"כ בספר אור לציון ח"ג ע' צב). ועוד ציין שם שהביא את הדברים לפני מרן רבינו עובדיה יוסף זצ"ל ולאחר שעיין בהם אמר לו שיש להורות כן, וכהוראת הגר"צ אבא שאול זצ"ל. עכת"ד.

ויש להעיר ולהדגיש, שכ"ז אמור דוקא בתערובת חמץ שבמזון הדגים שאינו ראוי למאכל אדם כלל, משא"כ במאכלי בע"ח אחרים שאפשר שראוי למאכל אדם, וכן הוא במזון לכלבים שהוא ראוי גם לבני אדם לאכילה וכיו"ב, בוודאי שאסורים הם בשימוש בפסח.

ומעתה יש לעיין בעצם סברת המ"א שכתב להתיר תערובת חמץ בהנאה משום "דלא עדיף מפת שעיפשה". ולכאורה צ"ב, שהרי הפת שעיפשה נפסלה גם מאכילת כלב, משא"כ תערובת חמץ שנפסל רק מאכילת אדם, והיאך אינו עדיף (היינו שאין בו שם וצורת חמץ) יותר מפת. ובאמת מצאתי שעמד בזה במקור חיים (ביאורים לסעיף ד), וז"ל: "עייין מגן אברהם ס"ק ז' אבל בהנאה מותר דלא

בדין חומרי ניקוי ורחצה, איפור וקוסמטיקה | גספחים

עדיף מפת שעפשה. והוא תמוה מאוד, דהא שם בנפסל מכלב מיירי, ולענין הנאה ג"כ בעינן שיופסל מכלב, כמו שכתב הרא"ש ריש פרק כל שעה בחרכו באש קודם זמנו דמותר בהנאה אחר זמנו, דמיירי דוקא בנפסל מכלב. והכא מיירי שלא נפסל רק מאדם, ואפילו מאדם לא נפסל לגמרי. ונראה דט"ס וצ"ל [דלא עדיף] מנוקשה, פ"י דנוקשה ע"י תערובות ודאי דמותר להשהות, כמו שכתב המגן אברהם ס"ק ב', וכל שמותר בשהייה מותר בהנאה כמו שכתב החק יעקב סימן תמ"ז ס"ק י"ח".

ובאמת שגם הלכה למעשה כן העלה מרן החזו"א וצוק"ל (שם אות ח בדינים העולים) וז"ל: "עירב קמח בדברים הפוגמים את הטעם אף שיש בהם מים מקרי חמץ נוקשה, ויש בזה פלוגתא אם אכילתה אסורה מה"ת או מדרבנן, וגם יש בהן פלוגתא אם מוזהרין עליהן משום בל יראה מה"ת למ"ד דאכילתן אסורה מה"ת, ולכו"ע אסור להשהותן מדרבנן בלא ביטול למ"ד דאכילתן אסורה מה"ת, ואפי' לאחר ביטול הכריע הטור דאסור להשהותן אא"כ מכרז לנכרי ועשה להן מחיצה. מיהו למ"ד דאכילתן אינם אסורה אלא מדרבנן, מותר להשהותן אחר ביטול בלא מכירה ובלא מחיצה [אפשר דמחיצה צריך]".

וממשיך ד"כל זה בראוין לאכילה ע"י הדחק, ואף שיחדן למלאכתן כמו קולן של סופרים קדם שדבק בהן את הניירות, אבל אם נפסל מאכילת אדם ואינו ראוי לחמץ בו אינו חייב לבער וא"צ ביטול. וזהו דין עריבת העבדנין שנתן לתוכן קמח ועבר עליהן ג' ימים או שנתן לתוכן עורות, וכן אם נתערבו בדברים מרים או מגואלים ונתמזגו באופן שאי אפשר להפרידן והן פסולין מאכילת אדם, אינו חייב לבער והן מותרין בהנאה בפסח, ולכן מותר לכתוב בחוה"מ בדיו המעורב בו חמץ כיון שנפסל מאכילת אדם קודם הפסח כדאיתא ס' תמ"ב ס"י. וכן כופת שאור שיחדה לשיבה וטח פניה בטיט, אינו חייב לבער אף שאפשר לקלוף את הטיט ותהא ראוי לאכילה. וכן ניירות שדבקן בקמח אף שראוין לבשלן ולעשות מהן תבשיל, וכן בגדים שכבסן בחלב חטה".

[והנה מדבריו גבי כופת שאור מוכח שאם ייחד תערובת החמץ למידי דלאו לאוכלא, מותר לקיימו וליהנות ממנו בפסח ולא חיישינן שיפריד החמץ ויתקנו למאכל, ודלא כדעת הסוברים שאם אפשר להפריד החמץ נשאר באיסורו וכדעת הרב דברי מלכיאל הנזכר בסו"ד (סעיף י'), וראה עוד להלן סעיף ו' מש"כ בזה לענין שימוש ברעל עכברים בפסח].

עוד הוסיף החזו"א לבאר דעתו בענין סמי הרפואה, וז"ל: "טבלאות רפואה שמעורב בהן קמח אם אין מעורב בהן מים רק מי פירות אין בהם משום חמץ, ואם מעורב בהן מים יש בהן משום חמץ נוקשה, ואם הן מתבישות יובש גמור קדם שנתחמצו אפשר שאינן חמץ, אבל כל שמעורב מים ומי פירות לא ידענו שיעורן דממהרין להחמיץ. ואם הן מעורבין בדברים שאינן ראוין לאכילת אדם אין בהן משום חמץ כדין נפסל מאכילת אדם, כיון דאי אפשר להפריד הקמח וגם אינו ראוי לחמץ בו ומותר לבלוען בפסח לרפואה. ואף למאי דמשמע מאחרונים ז"ל דלאכול לכתחלה אסור אפי' חמץ שנפסל מאכילת כלב וכמש"כ סק"ז, מ"מ ע"י תערובות שאר דברים מותר, דלא שייך כאן אחשבי' דדעתו על הסמים [ואמנם לקמן ס' קי"ז סק"ה מבואר דכל שמערב בידיים ע"מ לאכול החמץ בפסח אף שנפסל קדם הפסח אסור], ואם לא נפסלו לאכילת אדם אסורין באכילה וחייבין לבער". עכ"ד.

הרי מפורש יוצא מפיו כל העת שאף אם נפסל מאכילת אדם ולא מאכילת כלב, מכל מקום מותר לקיימו וליהנות בו, כל שהוא תערובת חמץ ע"י דברים אחרים ואינו מאכל אדם. [ומזה אני תמה על כמה ומרבי דורנו שמשמו דהחזו"א דהכל תלוי בנפסל מאכילת כלב, כגון בספר חשוקי חמד בסוגיית הגמ' בפסחים ועוד, וראה גם בזה לקמן סעיף ו'].

אלא שראיתי לרב ערוך השולחן (ס' תמב ס"ט) שכתב דבר תימה לענ"ד, וז"ל: "דבר שנתערב בו חמץ ואינו מאכל אדם כלל או שאינו מאכל כל אדם כגון התריאק"ה שעושים לרפואות וכיוצא בו אף על

פי שמותר לקיימו מ"מ אסור לאכלו עד אחר הפסח, ואף על פי שאין בו מן החמץ אלא כל שהוא מ"מ אסור באכילה ובהנאה". ובסוגריים ציין מקור דבריו שהוא מהמקור חיים, וזה פלא, שהרי עינינו הרואות בדברי המקור חיים שהבאנו לעיל בסעיף זה, דס"ל להדיא שתערובת חמץ שאינו מאכל אדם מותר בהנאה, אלא שכתב גבי פת שעופשה שמותר בהנאה רק כשנפסל מאכילת כלב ולכן אין לומר דתערובת חמץ לא עדיף מיניה, אבל מכל מקום מסיק דשאר דברים מותרים בהנאה כל שנפסל מאכילת אדם. ודברי ערוה"ש צ"ע לדכות.

אכן שאר פוסקים ס"ל שפיר כעיקר דברי המ"א שמותר בהנאה, כמ"ש בשו"ע הגר"ז (סי' תמב סכ"ד): "כל דבר שמותר לקיימו, מותר להנות ממנו בפסח, כגון למוכרו לנכרי או שאר מיני הנאות". וכן כתב במשנה ברורה (ס"ק כב) עמ"ש בשו"ע שתערובת חמץ שנפסל מאכילת אדם מותר לקיימו ואסור לאוכלו: "ומכל מקום בהנאה מותר כשנעשה התערובות קודם פסח". ואף לדעת הראב"ד הנ"ל שצריך החמץ שיפסל מאכילת כלב, כבר הבאנו לעיל מ"ש בדעתו הגר"ח הלוי בחידושו על הרמב"ם, שהראב"ד לא העיר את דבריו בתערובת חמץ ולא פליג שמותר להשהותו, ולפ"ז י"ל שדעתו מסכמת להתירו גם בהנאה.

ו. דין חמץ הראוי לאכילה שייחדו לענין אחר

ועוד רגע אדבר בענין שהיה והנאה בחמץ שיתכן שלא נפגם למאכל בעצם, אולם הוא מיוחד לדברים אחרים, דהנה הבאנו לעיל מדברי רבינו חיים הלוי על הרמב"ם, שכתב בדעת הרמב"ם: "אף דבאמת החמץ ראוי לאכילה ולא נפסל מאכילת אדם, וכדחזינו דחשב בכללם תרי"א"ק, ובהי"ב שם מבואר להדיא דתרי"א"ק ראוי לאכילה, אלא שאינו מאכל כל אדם, מ"מ כיון שנעשה מהחמץ חפצא כי האי שאינו מידי דמיכלא, שוב אינו בכלל אוכל לענין בל יראה, כיון דאין צורת חמץ שלו קיימת". נמצא שאף אם בעצם לא נפסל מאכילת אדם ממש, מותרת שהייתו והנאתו מטעם שהוא מיוחד לדבר שאינו מידי דמיכלא.

ולפיכך אמרתי להעיר על מה שראיתי בפירוש 'דף על הדף' על הגמרא בסוגיין, שהביא שנסתפקו כמה מחכמי זמננו בדין רעל עכברים העשוי מתערובת של חמץ שבתוכו רעל, האם נחשב החמץ ראוי לאכילת כלב, כיון שגוף החמץ טעים וטוב; או כיון שיש בו רעל והוא סכנה לאוכלו, נחשב שאינו ראוי לאכילת כלב. והביא מ"ש בשו"ת שבט הקהתי להגר"ש גרוס (ח"ה סי' רסא) שכתב משם חכם אחד שרצה להביא ראייה מהגמ' דידן, שדמי לכופת שאור שייחדו לישיבה שאינו חייב לבערו, משום דכיון שעירב באוכל סם המות אין לך ביטול יותר מזה, ולא חשיב שעומד לאכילה.

אך הגר"ש גרוס דחה ראייה זו וכתב שאין הנדון דומה לראיה, משום שברעל עכברים אינו מכוין לפסול את החמץ מתורת אוכל, אלא אדרבא רצונו שיהיה דבר מאכל ושיהיה טעים וטוב כדי שיבואו העכברים לאכלו, אלא שמטמין בו סם המות בכדי שיאכלו גם אותו על ידי החמץ שהוא מעורב בו. וע"כ מסיק שחייבים לבערו קודם הפסח, ומביא ששמע שגם הגאון בעל שבט הלוי וכן הגאון רי"ש אלישיב זצ"ל דעתם להחמיר בזה. עכ"ד.

אמנם לענ"ד צריך ביאור, שהרי סו"ס כאשר מעורב במאכל זה סם המות, ודאי נפסל מאכילת אדם, ואם כן הוא מותר בהנאה. ואף אם תמצא לומר שאין זה נחשב נפסל לאכילת אדם, משום שיכול להסיר את הרעל וגוף המאכל נשאר ראוי לאכילה - הרי סו"ס הוי ממש כחמץ שייחדו לישיבה שאף שתוכו ראוי למאכל מכל מקום מותר לקיימו כמו שכתבו הרמב"ם והשו"ע, ולפי דברינו לעיל מותר גם בהנאה, וזה כיון שטחו בטיט, ומאי גרע האי טיט של הרעל?

הנה בעיקר סברא זו שיש לחוש שיסיר הרעל וישאר גוף המאכל הראוי לאכילה, הרי כן כתב החזו"א הנ"ל שכופת שאור שיחדה לישיבה וטח פניה בטיט אסורה באכילה, היינו אפילו בתערובות

בדין חומרי ניקוי ורחצה, איפור וקוסמטיקה | נספחים

חמץ ש"מעורבות בדברים מרים ומגואלים, אם אפשר להפריד החמץ", אלא דקאי באכילה ולא בשהיה והנאה. והלום ראיתי בספר חשוקי חמד על הגמ' בסוגיין, שדן בהיתר הנאה בכוהל פגום שאפשר לזקקו בקל, וס"ל דהגם שבנפסל ממאכל אדם פקע איסור הנאת חמץ מיניה, אך הדברים אמורים דוקא דנפסל בלי תקנה, היינו שאף אם אפשר לתקנו שוב על ידי הדחק למאכל אדם, אלא שהדבר כבר מאוס ואין לחוש שיתקנו למאכל, משא"כ בנדון השאלה שם דאיירי שפגמו לכתחילה כדי להערים על הממשלה בענין המכס, ואח"כ יסירו את הרעל ויזקקו את הכוהל מחדש, ולכן כתב דבזה העיקר כדעת האוסרים בהנאה, יעוין שם.

ולזה יש לצרף דברי הגר"ח הלוי הנ"ל בשיטת הרמב"ם, דלאחר שייחדו למידי דלאו לאכילה הוא, הוי כנפסד החמץ. והשתא ראיתי שממש כדברים אלו כתב הגאון רב"צ אבא שאול זצ"ל בספרו אור לציון בפרק ח (תשובה ח), ושמחתי שכיוונתי לדעתו. ובצירוף כל הני נלענ"ד שיש לסמוך ולהתיר בהנאה. ושור"ר שכן פסק הגרנ"ק בספרו חוט שני (פ"ו ע' צז), שכיון שא"א לקלף לגמרי את הרעל ומזהירים מאד שהוא מסוכן, מותר בפסח כי חשיב אינו ראוי, אף שמצד עצמו הוא ראוי לאכילה^א [ועוד בענין הפרדה זו ראה להלן בסו"ד בסעיף י' מדברי הרב דברי מלכיאל, ואין דבריו נראין, וכן מוכח מהחזו"א לעיל בסוד"ה ובאמת שגם הלכה, שאי"צ להפריד הטיט מהכופת שאור, יעו"ש. ובעיקר שנעשה מעשה וכל המוצרים הללו כבר אינם מידי דאוכלא].

ז. פלוגתת הראשונים בענין אכילת החמץ הפגום

עד כאן עסקנו בהיתר הנאה וקיום בפסח בחמץ הפגום, אולם בדין אכילת חמץ זה נחלקו רבותינו הראשונים. יש שכתבו שאסור לאוכלו, וכן מבואר ברא"ש (פסחים פ"ב ס"א) בשם הר"י אלברצלוני, וז"ל שם: "אמר רבא חרכו קודם זמנו מותר בהנאתו אף לאחר זמנו, וכגון שנפסל מלאכול לכלב דומיא דפת שעייפשה. יש שרוצים לומר לאו דוקא הנאה דהוא הדין נמי אכילה, דעפרא בעלמא הוא. ולא מסתבר, דאע"פ דבטלה דעת האוכל אצל כל אדם מ"מ כיון דאיהו קאכיל ליה אסור. וכ"כ הרב הברצלוני ז"ל וז"ל: והני מילי דמותר בהנאה לאחר זמנו אבל באכילה לא, ומהאי טעמא נמי אסור כותח הבבלי כי אכיל ליה דתנן (מב, א) אלו עוברין בפסח כותח הבבלי וכו'".

עוד כתב הרא"ש בדין תערובת חמץ: "ויש מי שאומרים המוריים שעושין האידנא שקורין אלמר"י שמשמין בו לחם קלוי שמותר אחר הפסח, חדא שהחמץ ע"י תערובות שעבר עליו הפסח מותר בהנאה, ועוד שהרי חרכו קודם זמנו ומותר בהנאה אחר זמנו. ואנן חזינן לרבנותא דאסרין ליה לאחר הפסח, דלא שרי ר"ש אלא כגון דעריב שלא בכוונה, אבל לערובי ולשהויי לא; ומשום שחרכו נמי לא, אימור לא חרכו יפה יפה דלא מסיק אדעת' פסח בשעת עשייתו; ועוד לא קאמרין חרכו קודם זמנו מותר באכילתו לאחר זמנו, אלא בהנאה קאמר, דלאו אורחא דארעא לאכול פת חרוך כל צרכו, אבל גבי מוריים דאורחא למיכל הכי אסור".

וכ"כ הרי"ו (נ"ה ח"ה) וז"ל: "חרכו קודם זמן איסורו פ"י בענין שנפסל מליאכל לכלב, מותר בהנאה אחר זמנו, זה פשוט בפסחים. יש מי שכתב דה"ה שמותר באכילה, והרוב הסכימו שאסור באכילה, וכן כתב הר"י אלברצלוני דדוקא בהנאה מותר אבל לא באכילה, אף על גב דבטלה דעתו אצל כל

א. והשתא בזמן עריכת הדברים לדפוס ראיתי בגליון חדוותא דאורייתא (פסח תשע"ז) באות טז, שהביא מהגאון רבי דב לנדו שליט"א לדון אם עובר על בל יראה בחיטים מוחמצות שהורעלו, וכתב להוכיח מהסוגיא בחולין (דנ"ח ע"ב) שצריך לבער חיטים אלו ועובר עליהם משום בל יראה, ועיקר הוכחתו היא מהמשנה שם שאומרת שבהמה שאכלה סם המוות או שהכיש נחש מותרת משום טריפה ואסורה משום סכנת נפשות, ע"כ. ומכך שהשמיע לנו התנא דמותרת משום טריפה ש"מ דאע"פ שאכלה סם המוות נחשבת כראויה לאכילה דאי לאו בלא"ה היא מותרת לפי שאינה ראויה לאכילה אלא ש"מ דחשיב ראוי לאכילה, וממילא מסיק דצריך לבער ועובר עליו על בל יראה. עכ"ד. אלא דלא זכר ש"ר מהסברא שכתבנו דהכא שכבר ייחדו שלא למאכל, הוי כנפסד החמץ, וכמו שביארנו, וכל זה אף אם נגדיר חיטים אלו כראויים לאכילה, וכמבואר בפנים.

אדם כיון שהוא קא אכיל ליה. פי' אבל חרכו אחר זמנו אסור בהנאה, מאחר שחל עליו איסור חמץ צריך שריפה לגמרי. ואלמורי שקורין שמו מוריאס בלשון חכמים ומשימין בו לחם חרוך, יש מי שכתב שמותר לאחר הפסח, חדא דחמץ שעבר עליו הפסח מותר בהנאה וזה על ידי תערובת מותר באכילה, ועוד שכבר אמרנו חרכו קודם זמנו מותר אחר זמנו. ורוב הפוסקים אסרוהו, דלא שרי תערובת אלא כשנתערב שלא בכונה אבל לערובי בידים ולהשהותו לא; ועוד שמא לא חרכו בטוב דאינו מעלה בדעתו בשעת עשייה שיעבור עליו הפסח; ועוד דלאו אורח ארעא למיכל פת חרוך, אבל פת מוריאס דרכו לאכול ואסור וכן נראה עיקר.

וכ"כ בשו"ת תרומת הדשן (סי' קכט) בענין דיו המבושל בשיכר שעורים וז"ל: "יראה דשרי לכתוב בו, וראיה מהא דגרסינן פ' כל שעה וכדרכא. דאמר רבא, חרכו קודם זמנו מותר בהנאה לאחר זמנו, וכתב אשירי והוא שנפסל מלאכול לכלב, כגון פת שעופשה. ויש שרוצים לומר דאפילו באכילה שרי דעפרא בעלמא הוא, ולא מסתברא, אף על גב דבטלה דעת האוכלו אצל כל אדם, מ"מ כיון דאיהו קאכיל ליה אסור, וכ"כ הרב הברצלונ"י וק"ל", ע"כ.

אך יש מן הראשונים דס"ל שכיון שנפסל ממאכל לגמרי, ה"ה מותר מעיקר הדין גם באכילה, כמ"ש רבינו הר"ן (ריש פרק כל שעה) בהאי לישנא: "חרכו קודם זמנו מותר בהנאתו אחר זמנו, פי' כגון שחרכו עד שאין הכלב יכול לאוכלו, דאי לאו הכי אמרי' בפרק אלו עוברין הפת שעפשה ונפסלה מלאכול לאדם כיון שראויה לאכול לכלב צריכה ביצור. ודאמרי' מותר בהנאתו, בדין הוא דאפילו באכילה נמי שרי, כיון שיצא מתורת פת קודם שיחול בו איסור חמץ, אלא לפי שאין דרך אכילה בלחם חרוך נקט לישנא דמותר בהנאתו, דאפי' אכיל ליה לאו אכילה היא אלא דמיתהני מיניה. ודוקא שחרכו קודם זמנו, אבל לאחר זמנו לא פקע אסוריה עד דשריף ליה לגמרי".

וכדבריו כתב גם בעל המאור (שם): "הא דאמרי' לא צריכא שחרכו קודם זמנו, בדין הוא דאפי' באכילה שרי, אלא שאין דרך אכילה בלחם חרוך, להכי נקט לישנא דמותר בהנאתו דכיון דנפק ליה מתורת חמץ ל"ש באכילה ולא שנא בהנאה שרי". וכן נקטו עוד מן הראשונים, ובהם רבינו בעל המאירי והמהר"ם חלאה שהבאנו דבריהם לעיל סעיף ג', ועוד.

והנה רבינו הרמב"ם (הר"ב, והעתיקו מרן השו"ע ס"ד) כתב: "דבר שנתערב בו חמץ, אף על פי שאינו מאכל אדם כלל, כגון הטריאק וכיוצא בהן אף על פי שמותר לקיימו אסור לאוכלו עד לאחר הפסח, אף על פי שאין בו מן החמץ אלא כל שהו". הרי שכתב להדיא איסור אכילה רק באופן בו נפסל מאכילת אדם, והדבר צ"ע אם כוונתו להדגיש כן רק לענין החידוש שבהיתר שהייתו בפסח ואילו לענין איסור אכילה מסכימה דעתו לדעת הרא"ש והרי"ו וסיעתם שאסור גם בנפסל מאכילת כלב ולא ס"ל לחלק בזה, או שנתכוין לאסור אכילת נפסל ממאכל אדם בדוקא וכדעת הר"ן ובעל המאור וסיעתם שהבאנו בסמוך [ועיין מש"כ לבאר בדעת הרמב"ם בשו"ת יחוה דעת ח"ד סי' מג בהערה, ודוק].

והנה מרן השו"ע העתיק דברי הרמב"ם בדין תערובת חמץ שאינו מאכל אדם (ס"ד), ומאידך לאחר מכן (ס"ט) כאשר איירי בחמץ שנתעפש עד שאינו ראוי לכלב, לא כתב להתיר אלא לקיימו, ולא הזכיר איסור אכילה. אלא שרבינו הט"ז כתב שם (ס"ק ח, וכן במ"א ס"ק טו) שיש בזה איסור אכילה מדרבנן, כיון שהוא אכל ואחשביה כאוכל, וכך כתב רבינו המשנה ברורה (ס"ק מג) בדעת מרן השולחן ערוך, דבנפסל מאכילת כלב שרי בהנאה ואסור באכילה.

אך לעיל סעיף ד' הבאנו מ"ש החזו"א דהיכן שנפסל מאכילת אדם אין באכילתו איסור כלל לא מדאורייתא ולא מדרבנן. וכתב שם דאין באכילת חמץ זה אף עשה דתשבייתו שאינו כדרך אכילתו, משום "שאינו בסרוחה שם אכילה" וע"כ מקיים בזה תשבייתו. וכתב שכל הני דכתב הרמב"ם דאסורין באכילה, היינו "שלא ניטל טעם החך מהן", אלא נמאסות על האדם מחמת הפעולות שנעשו בהן.

בדין חומרי ניקוי ורחצה, איפור וקוסמטיקה | גספחים

אכן גם לדעת הפוסקים האוסרים אפילו כשנפסל מאכילת כלב, היינו דוקא באוכל עצמו, אבל אם אוכל פגום זה נפל לתערובת (ואפילו הוא רוב), אינו אוסר את המאכל משום דהוי כעפרא בעלמא. אלא שדבר זה הוא דוקא כשנתערב ממילא ולא כשעירב בידים כדי לבטלו. וכ"כ במשנה ברורה (שם ס"ק יט), שכל האיסור באכילה הוא בחמץ מעליא שנתערב, אולם בחמץ נוקשה שנתערב בהיותו כבר נוקשה, מותר אפילו באכילה ואפילו נתערב בתוך הפסח [ובשעה"צ הביא שכ"כ המג"א בסי' תמוז ס"ק ה, וכ"כ הנהר שלום בסק"ג, ובשו"ע הגר"ז סי' תמוז ס"ח, ובחי"א כלל קכג ס"א. ומאידך הביא שדעת הט"ז בסו"ס תמוז בשם תרומה"ד לאסור. וראה מש"כ על דבריו בפמ"ג מש"ז בסי' תמוז ס"ק יט].

ח. גדר 'אחשביה' בחמץ שאינו ראוי למאכל

ובזה נמצא נפקותא למעשה בדין טבליות ותרופות בפסח, כי לדעת הפוסקים שמותר לאכול כל שנפגם לכלב, הרי מותר לכתחילה ליטול כל סוגי הטבליות הפגומים למאכל, ולא לחולה בלבד אלא אף לבריאים לצורך שיכוך כאב ראש וכיו"ב. אולם לדעת הפוסקים שאף נפגם לכלב אסור באכילה מדרבנן מחמת שאחשביה, הרי בודאי אין הדבר מותר לכתחילה לכל אדם, אלא שיש בזה כמה צדדים להתיר לחולה, שכן סו"ס זהו רק איסור דרבנן, ועל כן לא נאסר אף לחולה שאין בו סכנה. זאת ועוד, שיש לומר שבחולה אין כלל דין אחשביה משני טעמים, האחד שכתב מרן החזו"א ומשנהו שכתב מו"ר הג"ר שלמה משה עמאר שליט"א, ויובאו דבריהם להלן [וכמובן שאין דברינו אמורים בטבליות למציצה בתוספת טעמים טובים למאכל או סירופים ותרופות ממותקות לבליעה ולשתייה, שדינם שונה, ופשוט].

והענין הוא, שטעם האיסור באכילת חמץ זה הוא משום דאחשביה באכילתו, אך בזה י"ל שהוא דוקא בשעה שמחשיב את האיסור באכילתו, אולם אם אינו אוכלו מחמת האיסור כלל, אלא שהאיסור מעורב בזה והאוכלו אינו מחשיבו בפני עצמו, אין בזה משום אחשביה. וכ"ה להדיא בדברי מרן החזו"א שהבאנו לעיל לגבי טבליות וכדורים לרפואה, שכתב: "ואף למאי דמשמע מאחרונים ז"ל דלאכול לכתחלה אסור אפי' חמץ שנפסל מאכילת כלב, מ"מ ע"י תערובות שאר דברים מותר דלא שייך כאן אחשבי' דעתו על הסמים". וכן בשו"ת יחיה דעת (ח"ב סי' ס) הביא משם מהרי"ל גרויברט בספרו שו"ת חבלים בנעצמים, שמותר להשתמש בסמי מרפא שיש בהם תערובת חמץ, ולא שייך אחשביה כשהוא בתערובת, אלא שסיים שם שזה דווקא בנפסל מאכילת כלב, אך אם נפסל מאכילת אדם בלבד אסורים באכילה, עכת"ד.

ועוד ראינו שגדר זה דאחשביה הוא רק היכא דמכוין, ואין שייך לומר כן אם אינו מכוין לאוכל כלל, והדברים מבוארים בדין דיו המבושל בשכר שעורים שמותר לכתוב בו, שכתב בזה בתרומת הדשן הנ"ל (סי' קכט, הובא בדרכי משה סי' תמב וכן נזכר בקיצור במשנ"ב ס"ק מה): "אף על גב דכתבו התוספות (ע"י פסקי תוס' ע"ז פ"ב אות סא) דאסור לעשות דיו מיון נסך משום דלפעמים נותן הקולמוס בפיו בעוד שיש עליו דיו, ואם כן היה להם לאסור גם כן לענין חמץ דאף על גב שנפסל מאכילת כלב מכל מקום אסור לאכול בפסח, יש לומר הא דאסור לאכול בפסח היינו טעמא מאחר שמכוין לאכול אחשביה ולא מיקרי לגבי ידיה מיפסל מאכילה, אבל גבי דיו במה שנותן הקולמוס תוך פיו כדי להחזיקו בזה לא מחשביה אוכל", עכ"ל.

וה"ה אם מכניסו לפיו אך אינו אוכלו אלא פולטו, ג"כ אינו נחשב אכילה, וממילא גם אם אירע ונבלע מעט שלא במתכוין לא שייך בזה אחשביה. ויהיה בזה נפ"מ לשימוש במשחת שיניים או מי פה בפסח, שמכניסם אל פיו ופולטם מיד, שאין לחוש שמא יבלע שהרי טעמים פגום וגם אם נבלע לא שייך אחשביה בכה"ג. ובכגון דא לכאורה אין לחלק אם יש בהם טעם טוב, אף דיש לחוש לגבי הטעם שמקורו אסור - משום שתוספת הטעם במוצרים אלו היא בכדי להקל על שרייתם בפה ולא

נספחים | בדין חומרי ניקוי ורחצה, איפור וקוסמטיקה

לשם אכילה כלל, ולכן אינו דומה לתוספת טעם בכדורים וטבילות רפואיות למציצה או סירופ ממותק שהוא בכדי להקל על אכילתם ובליעתם ושפיר יש לחוש בהם כנ"ל.

[וכ"ז אף בתערובת חמץ שהיה ראוי לפני כן, ובמכ"ש בתערובת חמץ נוקשה שבזה הסכימו הפוסקים שמותר לכתחילה לאוכלו, והלא בחלק מן המוצרים שמכריזים עליהם כחמץ, יש לצדד יותר שהמעורב בהם אינו אלא חמץ נוקשה, כפי שכתבנו לעיל בדרכי ייצור הסורביטול שהוא מרכיב חשוב במי פה ובמשחות שיניים וכן בשאר רכיבים].

ומצאתי כע"ז בשו"ת צמח צדק (הקדמון סי' מז) שכתב לגבי בורית שנעשית מחלב ומי אפר כירה וסיד ומערבין בתוכה מלח בבישולה, וצריך האומן לטועמה אי סגי לה במלח ששם לתוכה, אי שרי לטועמה או לא, והטועמה אינו צריך לבלוע אלא לטעום ולרקוק אי שרי או לא? והשיב: "יראה דשרי ליה לטעום הבורית בבשולה, אם אינו בולע אלא רוקק מיד". וממשמעות דבריו נילף בנדרון דידן למעשה, דכיון שכבר נפסל בודאי מאכילת אדם ובד"כ פסול גם מאכילת כלב, ואינו בולע אלא רוקק מיד, הרי אין בזה חשש כלל.

והנה בספרי תולעת שני הבאתי (בסוף פרק ו') שקו"ט הפוסקים בדין הקירמיז, והוא תולעת שני שנהגו להשתמש בה לרפואה ולצבוע בה מרקחות לרפואה. והבאתי דברי גדולי האחרונים שהתירוהו באכילה, כמ"ש בס' מעם לועז (פרשת תרומה) משום שנעשים כעפר ובטלים בשישים, והביא כן בשם סבו מהר"ם בן חביב בתשובה (נדרסה בשו"ת קול גדול סי' סה, ונדר"ח בשו"ת מהר"ם בן חביב ח"א סי' צד) ודחה דברי הגינת ורדים, וכתב שהעיקר להתיר. וכ"כ מרן הרחיד"א בספר טוב עין (סי' יח, צה), והוסיף שם שכ"ד מהר"ש שלם מאמסטרדם וכ"ד מוה"ר אליהו ישראל זצ"ל, וכ"כ להתיר בשו"ת שערי צדק (יו"ד סי' ק). ובספר שו"ת שבות יעקב (ח"ב סי' ע) כתב להתיר דם שנתייבש עד שנעשה כעץ ואין בו שום לחלוחית. ועוד ראה מה שהבאתי שם הצדדים לכאן ולכאן. עכ"פ חזינו מגדולי הדור הללו, שלא חששו לאחשביה, על אף שהקירמיז מיוצר לאכילה.

ובאמת ראיתי לאחד מן הראשונים והוא רבינו מנחם מנרבונה בפירושו על הרמב"ם (סוף ג' מהל' חמץ ומצה הי"א) שכתב בזה"ל: "כתב הרב, ואם שרפו קודם שעה ששית הרי זה מותר ליהנות בפחמין שלו בתוך הפסח. נראה שהרב פירש הא דקאמרינן בגמרא [חרכו] קודם זמנו מותר בהנאתו אפילו לאחר זמנו, שריפה ממש עד שנפסל מאכילת הכלב, דאי לא נפסל מלאכול לכלב ודאי אסור, ומש"ה מותר ליהנות בפחמין. וה"ה שמותרין באכילה, אלא שאין דרך הבראים לאכול הפחמין, ומש"ה נקט מותר ליהנות. ובלישנא דגמרא נמי דאמר מותר בהנאתו, ולא דוקא, אלא שדברו חכמים בהווה, אבל בודאי מאחר ששרפו לגמרי עד שהוא פחם מבפנים כמבחוץ נפק ליה מתורת חמץ ואפילו באכילה. ולא אמרינן דאי אכיל אחשביה ועבר עליה, דהא ודאי כיון דלא חזי לאכילה לא מהני ליה מחשבה, שהרי הוא כעפר אף על פי שחשבו לאכילה מה בכך, כן נראה אף על פי שיש חולקין בזה. אבל ודאי אם חרכו מבחוץ עד שנפסל מלאכול לכלב אך אם היה גורר אותו היטב היה מוצא לחם בתוכו, אפילו בהנאה אסור", וע"ש שם עוד שהאריך.

ושוב מצאתי למו"ר הג"ר שמ"ע שליט"א שכתב תשובה בדין תרופות לפסח אל בנו מהר"י שליט"א (הובאו דבריהם בקובץ יתד המאיר ניסן תשע"ה), שבנו שליט"א הלך וסובב על תשובת מרן הראש"ל בשו"ת יחוה דעת (ח"ב סי' ס) שכתב בדין התרופות שיש בהן תערובת חמץ, שמעיקר הדין יש לאסור באכילה כיון דאמרינן אחשביה, אלא שמכל מקום בנדו"ד לא שייך אחשביה כיון שזה בתערובת וכוונתו על הסמים ולא על העמילן שהוא חמץ, ע"כ. והעיר מהר"י שליט"א דלכאורה הך אחשביה מחיל עליו איסור אכילה דרבנן בלבד [וכמבואר לעיל מדברי הט"ז], והרי קיי"ל שמותר לחולה להתרפא בכל איסור שלא כדרך הנאתו, וכמבואר ברמב"ם (הל' יסודי התורה פ"ה ה"ח), ודן שם באריכות בטוטו"ד.

בדין חומרי ניקוי ורחצה, איפור וקוסמטיקה | גספחים

ואביו שליט"א בתו"ד כתב בדמקום שנעשה החמץ עפר ואפר ממש, בכה"ג לא שייך לומר דאחשביה, והאריך לחלק בין עפר שהיה כך מתחילתו ואין בכח האדם לאחשביה לדבר מאכל, לבין פת שעופשה והיתה מעיקרה דבר אוכל ובשעה שאוכל ואחשביה הוא מחזיר חלות שם מאכל שכבר הייתה לה, אמנם בשריפה חדשה לגמרי כבר לא שייך שיועיל הך דאחשביה. ובכך ביאר דברי הראב"ה בענין שרץ שנשרף, דמה שהתירו לרפואה ה"ה גם לכל צורך ובטל לגמרי ממציאות שרץ, אלא שהוא מאוס לאיש רגיל, עיי"ש.

ועוד כתב שם לחדש דאפ"ל שבחולה לא שייך כלל גדר אחשביה, משום דזה שייך רק באדם שאוכל לרצונו בלי שום כורח, ובוה אמרינן דמפני שאכל כן מרצונו ה"ז סימן שחשוב בעיניו למאכל, משא"כ חולה שאינו אוכל לרצונו אלא מחמת אילוף וכורח, הנה בוה אין שייך לומר שמחשיב המאכל והוי כמאן דכפוהו ליסטים, ושפיר מאיס על החולה ואינו חשוב בעיניו לאוכל, אלא שהוכרח לאכול המאוס עליו מחמת חוליו.

והנה כל הדברים הללו אמורים בהיתר רפואות שמעורב בהן חמץ עבור חולה, וכתב הרב יעקב ש. מירושלים עיה"ק (בחוברת יתד המאיר כסלו תשע"ז עמ' 152 הערה נו) דכן נשמע מדברי מרן בשו"ת יחווה דעת הנ"ל (ח"ב סי' ס), שעיקר יסודו הוא שדוקא לחולה שאין בו סכנה יש להתיר, ואילו מיחוש בעלמא לא, משום דנקט בפשיטות בדעת מרן המחבר שחמץ שנפגם לכלב מותר בשהיה והנאה אך לא באכילה, ולכן יש להקל רק לחולה ממש על יסוד הסברא דלא אמרינן אחשביה כאשר החמץ בתערובת. אמנם מעיר דמ"ש ביביע אומר (ח"י סי' לו א"ו) נמצא דאפשר דס"ל שגם באכילה יש להתיר חמץ שנפגם טעמו ולא אמרינן בוה אחשביה, ושכ"ה דעת רוב הראשונים, וכן דסברא זו דלא אמרינן אחשביה בתערובת חמץ שנפגם לכלב אינה סניף לקולא אלא כן עיקר. ולפי זה נמצא שיש להתיר גם נטילת כדורים למי שיש לו מיחוש, משום דהוי ס"ס בדרבנן שהוא לקולא.

והוסיף וציין למ"ש הגאון חכם יעקב יוסף זצ"ל (בס' בעתה אחישנה ע' רג) להתיר לבלוע כדורי הרגעה בלי שום חילוק בין סוג החולי. וכן יש לדייק בס' מאור ישראל (ח"ב, פסחים כב, א). וכן מצדד הגרש"ז איריבך זצ"ל (בשו"ת מנחת שלמה קמא סי' יז), אלא שנסתפק בוה. [וראה עוד בקובץ משנת יוסף (תשע"ז גליון כג עמ' קא. ובגליון כד עמ' קו), מה שכתבו לדקדק בלשונות מרן הראש"ל זצ"ל בהאי דינא במקורות השונים].

ט. דין הסיגריות בפסח

עוד אמרתי לברר לפי כל האמור את דין הסיגריות בפסח, דהנה כבר עלה על שולחן מלכים ושקו"ט הפוסקים בענין עלי הטבק שהיו שורים אותם בשיכר שעורים, אם מותרים הם או לאו, וכן דנו הפוסקים בענין הדבק העשוי מעמילן. וכבר כתב בוה תשובה ערוכה בשו"ת יחווה דעת בחלק שני (סי' ס), ואביא בקצירת האומר עיקרי דבריו:

ראשית הביא מ"ש המ"א (סי' תסז סק"י) שצריך לסוגרו בחדר או לעשות מחיצה בפניו, וכן כתב החק יעקב (שם ס"ק כב), וכן פסק בשלחן ערוך הגאון רבי זלמן (סי' תסז סכ"ד), והביא דבריהם במשנה ברורה (שם ס"ק לג). גם בספר זכרון משה (סימן רי'), הביא בשם מר אביו הרה"ג רבי רפאל ישעיה אזוראי [בנו של מרן החיד"א ז"ל], שעשה מעשה לאסור הסיגריות בפסח וציוה להכריז על איסורו בעיר אנקונא. וכן המנהג פשוט לאסור בליוורנו, מחשש חימוץ, ע"ש. והביאו להלכה הגאון רבי חיים פלאג'י בספר חיים לראש (דף קו ע"ב).

אמנם מאידך הנה רבינו החיד"א בשו"ת חיים שאל (ח"ב סי' לח אות פג) כתב בשם הרה"ג רבי דוד קורניאלדי: "יש מי שכתב שהטבק דרך לשרותו בשכר חמץ וכו', אבל במדינות אלו אין לחוש לזה כלל, שאין שכר מצוי וגם אין דרך לשרות הטבק בשום משקה". ע"כ. והגאון יעב"ץ בספר מור

קיד

נספחים | בדין חומרי ניקוי ורחצה, איפור וקוסמטיקה

וקציעה (סוסי תמב) הביא דברי המגן אברהם הנ"ל, והקשה: "תמוה מאד, ותמה אני אם יצא הדבר מפיו, כי לו יהי כן באמת ששורים את הטבק בשכר חמץ, היה מותר בפסח, שהרי זה דומה למה שנפסק בשלחן ערוך (ס"י תמב ס"ט), שחמץ ששרפו קודם זמן איסורו ונחרך עד שאינו ראוי לכלב מותר לקיימו בפסח". [ובטור שם מבואר שמותר גם כן בהנאה, וכן הסכימו באליה רבה ובמאמר מרדכי (סימן תמב סק"י), ודלא כהמגן אברהם. וכן העלה החתם סופר בחידושו להלכות פסח (סימן תמב סק"ז), ע"ש].

וממשיך וז"ל: "והוא הדין כאן שהטבק אינו דבר הנאכל, והשכר שנשרה בו נפסל מיד מאכילת הכלב, אף על פי שהטבק משביח על ידי כך, על כל פנים איסור חמץ חלף הלך לו, ולכן אפילו אם נשרה בודאי בשכר קודם פסח, מותר בפסח, ומכל שכן שאין הטבק דבר הנאכל ואין צורת חמץ עומדת בו כלל, והנאת העישון אין בה ממש והרי היא כריח בעלמא. ולא עדיף ממה שפסק בשלחן ערוך (ס"י), דיו שנתבשל בשכר שעורים מותר לכתוב בו בחול המועד פסח. וכל שכן בטבק שאינו אלא ספק, ועל אחת כמה וכמה שאין מקום כלל וכלל להצריכו ביעור. ולא עוד אלא שלדעתי אין כל ספק שמעיקר הדין מותר לשרותו אף לכתחילה בשכר חמץ קודם פסח וליהנות ממנו בפסח, אלא שנראה כדבר התמוה לרבים. ומכל מקום בספק, ודאי שאין לחוש כלל, בין לעשן טבק סיגריות ובין לשאוף טבק הנחירים. ואין צורך לבדוק אחריו כלל אם נשרה בשכר חמץ. והדבר ברור מאוד בעיני, עד שאני אומר שהמחמיר בזה אינו אלא מן המתמיהים". ועוד העיד שם בשם אביו החכם צבי שהורה להקל, והיה שוחק על המתחסדים לחזר אחר טבק כשר לפסח. עכ"ד.

גם בשו"ת תפארת יוסף (חלק א"ח סימן כז) כתב שהדבר פשוט להתיר, שהרי נפסל מאכילת הכלב, והוא פחות מכשיעור, ואינו בעין ואינו ניכר כלל, והגאון מלבוב כתב שבנפסל מאכילת הכלב לא אסרה התורה בפחות מכשיעור, עכ"ד. וכן פסק להקל בשו"ת חסד לאברהם (תאומים) (סימן לז), ע"ש. ועוד הביא מספר בית מאיר (פוזנר) (סימן תסז ס"ח) שכתב שמותר לקנות הטבק קודם הפסח כדי ליהנות ממנו בפסח, ואין בזה חשש כלל, כי לו יהא כדברי האומרים שדרכם לשרות הטבק בשכר חמץ, הרי זה דומה לדין חרצו קודם זמנו שמותר בהנאה. ורק לקנותו בתוך הפסח אפשר שיש לחוש שמא נשרה בשכר בפסח. ואף על פי שרבים אומרים שעיקר החשש ששורים אותו בשכר חמץ אינו אמת, מכל מקום אפשר שמקומות מקומות יש. ע"כ.

ולכאורה נמצא דיש בזה ספק ספיקא להקל, חדא שמא לא נשרה בשכר כלל, ואם תמצא לומר שנשרה, שמא נעשה קודם פסח והוא ליה כחרצו קודם זמנו. ועוד, דמסתברא שהעישון נחשב לגבי החמץ שנשרה בו בגדר שלא כדרך הנאתו, שלדעת רוב הפוסקים אינו אסור אלא מדרבנן, כי השכר נעשה לשתיה ולא להנאת עישון וכיוצא בזה. ואם כן אפילו אם יש ספק שמא נשרה בפסח, הוא ליה ספיקא דרבנן ולקולא.

ובספר מאורי אור (עוד למועד, דף כה ע"ב), כתב להעיר על דברי המגן אברהם שהחמיר בזה, שקליטת הריח של השכר בטבק אינה אוסרת, שזהו ריח כחוש ואין בו שייכות הנאה כלל, ואף על פי שריח השכר חזק ונרגש בטבק, אין זה אלא מן הכשות שבשכר, אבל ריח החמץ כחוש ביותר, ורק השכר עצמו אסור להריח בו לכתחילה, אבל הטבק שנשרה בו אין לאוסרו. ולכן יפה נוהגים העולם להקל. ע"כ.

והנה בשו"ת מהר"ם שיק (חלק א"ח סימן רמב), כתב לקיים דברי המגן אברהם, דלא דמי לחרצו קודם זמנו, ששם נתעפש או נחרך עד שנפסל מאכילת הכלב, ונעשה כעפר בעלמא, אבל כאן שהחמץ ראוי לשתיה והוא תיקן הטבק בשרייתו כדי לשאוף ולהריח בו, הוי כאילו תיקן את החמץ לשתיה, ולשאוף ממנו ולהריח בו לא נתקלקל, ואחשביה לחמץ לפי מה שתיקנו. אלא שהוא גופיה פקפק בזה, אלא שכתב כן כדי ליישב דעת המג"א, והמשיך עוד וכתב שכשם שהתיר השעה"מ (הל' מאכלות

בדין חומרי ניקוי ורחצה, איפור וקוסמטיקה | גספחים

אסורות פ"א טבק שהושרה בסתם יינם, והגם ששם דרבנן, גם הכא שלא כדרך הנאתו וריחא לאו מילתא. ואלו טעמים למתירים, והחושש לדברי המג"א תע"ב.

גם הגאון בעל שו"ת טוב טעם ודעת (תליתאה חלק א סימן קלא) כתב שיש להתיר לשאוף ולהריח בטבק בפסח, משום שאפילו היה ברור ששורים את הטבק בשכר חמץ קודם הפסח, הרי נפסל מאכילת הכלב קודם זמנו, שמותר בהנאה לאחר זמנו. ובפרט שהוא שלא כדרך הנאתו, דאטו השכר עומד להריח בו, הרי נעשה רק לשתייה; ואם כן הוי שלא כדרך הנאתו, שאין בו איסור אלא מדרבנן, ולכן בודאי שיש להקל בזה כשנפסל מאכילת הכלב קודם פסח. וזה כשלש שנים שהובא לכאן, ויצא קול לאוסרו מטעם חשש חמץ, ושחקתי מאוד על האוסרים, ושוב מצאתי בעקרי הד"ט שהביא בשם הגאון יעב"ץ שפסק להתיר, ושהגאון אביו החכם צבי שחק על האוסרים. ונהנתי מאוד שכיוונתי לדעתו הרמה, ע"כ. ונראה שהוא הדין לענין עישון סיגריות שנחשב שלא כדרך הנאתו. וכן כתב להקל בשדי חמד (מערכת חמץ ומצה, סימן א' אות ג'), והוסיף שכן עמא דבר. וכן כתב בשו"ת מלמד להועיל (חלק אור"ח סימן קו). ע"כ תורף תשובת מרן בשו"ת יחווה דעת, והעלה למעשה שכן עיקר שיש להתיר הסיגריות.

והנה בשנת תשס"ב פרסמו התאחדות הרבנים בארה"ב, כי מבירור שקיימו בחברת פיליפ מוריס (יצרנית הטבק הגדולה בעולם), נמצא שמשרים את הסיגריות בחומרים שיש בהם חמץ לצורך טעם. ושוב לפני כמה שנים בשנת תשע"ג פרסם הכימאי א.ש. מאיר, את שמות הרכיבים בהם קיים חשש חמץ, ובהם (הרכיבים המנויים בתחילת דבריו): סורביטול, תמצית מאלט, מלח לימון (סיריק אסיד), כוהל.

ושוב נתעוררו פוסקי דורנו לדון בזה לכאן ולכאן, ופרסמו בשם מרן הגר"ש אלישיב זצ"ל שהדבר אסור בפסח, וכן כתב בשו"ת תשובות והנהגות (ח"ד סי' צז) וכן נתפרסם בשם רבנים נוספים. ומאידך נצבת לעינינו דעת מרן בעל יחווה דעת זצ"ל הנ"ל באורך, וכ"כ הגר"א וייס שליט"א (הגדה של פסח, שערי תשובה סי' כג, קובץ דרכי הוראה, ח"א סי' טז) שאף אם יש בסיגריות השריה מסוימת, אין הדבר אוסר את עישון הסיגריות. וכ"כ בשו"ת מעשה חשב (ח"ה סי' יב) שהאריך מאוד והעלה שאין כל חשש בעישון סיגריות מחמת דין חמץ. וכן אמר לי הגרש"ז גרוסמן שליט"א מד"א דעי"ת אלעד, שכן ס"ל להלכה ולמעשה וכתב על כך תשובה ערוכה, וכל אלו כתבו פסקם לאחר כל הפרסומים האחרונים הנ"ל.

[ועוד אמר לי הגרש"ז הנ"ל בעל פה, שכמה פעמים שאל בזה מהגר"נ קרליץ שליט"א שהורה לו להתיר גמור, ואמר לו שיכול לפרסם בשמו שזה מותר. אמנם בספרו חוט שני על הלכות פסח (ע' צז ואילך), נראה שאף שדעתו מעיקר הדין להתיר, אלא שסיים שלאור הפרסומים החדשים שמוסיפים מיני תמציות של חמץ, יש לחוש כשמכניסו לגופו שמחשיבו אוכל, וזאת אע"פ שכתב שזה דין מחודש לומר ששייך בזה אחשביה].

והנה בין עיקרי הדברים שטענו בזה, שעלי הסיגריות ותוכנם עשוי להיאכל ע"י עיזים וכדומה, הנה אחמה"ר ודאי שאין לנו להתחשב בזה, שהרי בעלי חיים אלו שאוכלים כגון דא אינם בוררים אלא אוכלים כל מה שלפניהם, ולא בכדי נקטו חז"ל נפסל מאכילת כלב דוקא, משום שאינו רגיל לאכול הכל אלא בורר מאכליו לפי חוש ריחו [והכוונה לכלב בר ולא כלב בית שהתרגל לאוכל מתועש, וכ"כ בספר הליכות מועד על הלכות פסח, ופשוט]. וא"כ כל הטעמים הללו משעה שבאים במגע עם עלי הטבק נפסלים שפיר מאכילת כלב. ואף לו יצוייר כדבריהם דמיקרי פסולים מאכילת אדם בלבד, הלא קיי"ל שמותר לקיימן, ואם מותר לקיים מותר גם ליהנות מהם כמו שהארכנו לעיל. ובוודאי לא שייך אחשביה לגבי הנאה, כי לא נאסר מלכתחילה הנאה בזה, ובכלל ריחא לאו מילתא היא כמו שהאריכו הפוסקים הנזכרים.

יתר על כל זה, הנה מלבד תמצית המאלט שאר הרכיבים הם חמץ נוקשה שנתערב, וכמבואר לעיל בדברי המשנ"ב הנה לאחר שנפגם מותר גם באכילה. ועל כן נראה פשוט שלפי כל מה דאמרן לעיל

קטז

הוי נדו"ד נפסל מאכילת כלב, ואף אם רק נפסל מאכילת אדם, עדיין מותר בהנאה כפי שמותר בקיום. ובכל זה לא התחדש מאומה בחידושים שבשנים האחרונות יותר מכפי הנהוג בימי היעב"ץ שתיאר את השריית עלי הטבק בזמנם בשיכר, ומה שהתירו בזמנם תקף גם בכל המקרים שלפנינו.

ואמנם תמצית מאלט אף שהיא ראויה לאכילה קודם עירובה עם שאר החומרים בייצור הסיגריות, אולם בשעת העירוב וההשריה היא נפגמת, והוי ממש כדין השיכר שנפגם בעת מגעו עם עלי הטבק, וכל הני רבונות שהתירו שם יתירו ודאי גם כאן. ובפרט שאין מדובר כי אם בכמות זעירה ביותר, ונעשה כן כבר קודם פסח. ועוד צדדים רבים יש להתיר בזה, אולם לענ"ד עיקר ההיתר הוא מה שהסיגריות אינן בגדר אכילת מאכל כלל, אלא הנאה בלבד, ומותר ליהנות מחמץ שנפגם מאכילה קודם הפסח, וכן הלכה הפסוקה וכמבואר לעיל.

[ואגב אורחא אוכיר דבר תימה שכתבו חלק מן הפוסקים בנדון הסיגריות, שיש לחוש בהרטבת הפה עם העמילן הדבוק בניירות שיכול להחמיץ בפיו. ודברים הללו תמוהים, משום שכפי שהקדמנו בראש דברינו בציור מציאות הרכיבים, הנה העמילן מופרד מהגלוטן לגמרי בתהליך ייצורו באופן שאינו יכול להחמיץ כלל].

י. בענין סיכה כשתיה והנפקותא בחמץ פגום

הנה ידוע ומפורסם האי דינא דביוה"כ אמרינן שסיכה כשתיה, וכתבו רבותינו בעלי התוס' עמ"ס יומא (דף עז ע"א בד"ה דתנן) בשם רבינו תם שלא נאמר סיכה כשתיה אלא ביוה"כ ובשמן של תרומה ובאיסורי הנאה, ואין איסור זה אלא מדרבנן. ובסיכה שאינה של תענוג הותר גם ביוה"כ, כגון מי שיש לו חטטין בראשו, ואם היא של תענוג נאסרה ביוה"כ והותרה בשאר איסורין. וכן מדוקדק מדברי מרן הבית יוסף (בבדק הבית יו"ד סי' פד).

אמנם באיסור והיתר הארוך (כלל לט דין לד) כתב שרק סיכה שאינה של תענוג הותר בשאר איסורים, אבל סיכה של תענוג בודאי אסור בכל איסור דאורייתא, וכ"כ רי"ן (נפו"א אות כו. וראה מ"ש בש"ך בנקודות הכסף יו"ד סי' קיז), והב"י (סי' קיז) הביא את דברי האורחות חיים שאסר לסוך בחלב משום שסיכה בכלל שתיה, ולא התירו בסיכה של תענוג, ודלא כשי"ר"ת הנוכרת לעיל בדברי התוס'. אך להלן (סי' קכג) הביא בסתם את דעת הרשב"א שהתיר לסוך בשומן חזיר ובחלב.

ואצל רבותינו האחרונים נתקבל לחלק בסיכה בדבר איסור בין סיכה לשם תענוג לבין סיכה במקום צער, כדעת האו"ה והרי"ן הנ"ל (וכ"כ בזב"צ בסי' קיז ס"ק מה, ערוך השלחן סי' כט, ועוד). ולפי"ז כתבו כמה מהאחרונים שיש להחמיר ולא לסוך לשם תענוג בבורית של חלב, וכן פסק לכתחילה גם במשנה ברורה (סי' שכו בבאה"ל לס"י, עיי"ש). אלא שרבו האחרונים שכתבו שבסבון שהטעם פגום מאד ואינו ראוי אף לכלב, אין איסור לרחוץ בו אפילו לבריא, וכן המנהג פשוט (כל זה מדברי ערוה"ש שם). וכבר הבאנו לעיל שכ"כ הצמח צדק (הקדמון סי' מז, ואף התיר לטעום ולפלוט) וכ"כ רבינו האור החיים הקדוש בספרו פרי תואר (סי' קח ס"ק ה), וכ"כ רבינו הפר"ח (סי' קיז ס"ק ד), וכן פסק להלכה בשו"ת יחו"ד (ח"ד סי' מג).

והעולה מזה לענין פסח, כי אף אם נאמר שיש להחמיר ולומר שסיכה כשתיה ובפרט בסיכה לתענוג, מכל מקום בנידון דחמץ הרי קיי"ל שכל שנפסל מאכילת כלב מותר באכילה לדעת רוב הראשונים כנ"ל סעיף ז', וכן נראה לענ"ד דעת רבינו הרמב"ם ואולי יש לדייק כן גם בדעת השו"ע שלא פירש בזה כלל. ויתר על כן, אף אם אין לנהוג הלכה למעשה כדבריהם לענין אכילה, מכל מקום ה"ז רק בהיות החמץ דבר בפ"ע ולא בתערובת, דאז קיי"ל דהואיל ונפסל ממאכל כלב ונתערב ה"ה בטל ומותר באכילה בפסח, כנ"ל שם באורך. וכן דעת החזו"א כמבואר לעיל, שגם אם נפסל רק מאדם ונימוח וכבר אינו יכול לחמץ, והתערב ובטל לפני פסח, ה"ה מותר אף באכילה בפסח. ואם כן נראה

בדין חומרי ניקוי ורחצה, איפור וקוסמטיקה | נספחים

שכו"ע יודו בנדון מוצרי סיכה שיש בהם תערובת חמץ שנפסלה ממאכל כלב, שאין כל איסור לסוך אותם בפסח, כי היאך ניוחש שסיכה כשתיה בשעה שהשתיה עצמה מותרת.

והגם שהיתר זה בחמץ שנתערב הוא דוקא שנתערב ממילא ולא כשעירב לכתחילה, אך עירוב לכתחילה משמעו שעירב לכתחילה בכדי לאוכלו בפסח, אולם בימינו הנה רוב המוצרים נעשים במפעלים של נכרים דהוי כדין נתערב ממילא ולא בכוונה לערב; ואף במוצרים הנעשים במפעלים של יהודים, הרי לא עירבו כן בשביל פסח, אלא כך היא דרך הייצור שעושים לכל ימות השנה [ויתרה מזו הרי ס"ל להיעב"ץ המובא לעיל, שלדעתו יש להתיר לכתחילה להשרות את עלי הטבק בשיכר קודם הפסח כדי להשתמש בהם בפסח]. וראה עוד בדין ביטול לכתחילה להלן בחיו"ד סימנים ט, יד, כ.

ולענ"ד די בכך שקיבלו את חידוש הרא"ש לאסור באכילה בנפסל מאכילת כלב, דלא כדעת רוב הראשונים, מ"מ נראה שרחוק ביותר לומר על יסוד זה שיחול גם דין סיכה כשתיה, שעצם חלותו בשאר איסורים אף לצורך תענוג שנוי במחלוקת גדולה כנ"ל ועיקר הוראת האחרונים בה שמותר, אלא שיש המחמירים בה. ונמצא בזה צירופים של כמה איסורי דרבנן, של סיכה כשתיה, תערובת חמץ ופגום. ועל כן נראה פשוט שאין שום יסוד להחמיר בזה, ואחר שהותר בהנאה, ה"ה היתר גמור לסוך בכל מוצרי הקוסמטיקה והסבונים בלי שום חשש.

וכ"כ בשו"ת שואל ומשיב (מהדורה תליתאה ח"ב קמו), וכ"כ הגאון בעל אור לציון (ח"ג פ"ח בתשובה ו), וכ"כ הגאון רבי ניסים קרליץ בספרו חוט השני (הלכות פסח ע' צה) שמותר לכתחילה להשתמש בסבונים ותמרוקים אף אם היה מעורב בהם חמץ, ולא אמרינן אחשביה אלא לאכילה ולא להנאה, ואין בזה איסור. וגם אין לחוש לזה משום סיכה כשתיה, כי לכל היותר אחשביה בזה היינו שהוא מחשיב את החומר כראוי לסיכה אך בודאי אין מחשיבו ראוי לשתיה, ואם כן אין לנגוע בהך סיכה מדין אוכל אלא הוי הנאה ובוזה הותרה בפסח כשנפסל מאכילה. וכ"כ שם בדין תמרוקי הנשים, חומרי ניקוי, משחת שיניים ומי פה, יעוין שם.

ואמנם יש שכתבו להחמיר, ובהם בשו"ת דברי מלכיאל (ח"ד סי' כד, מג) שכתב לאסור בשמים משום אלכוהול המצוי בהם, וז"ל: "בוזה יש מכשול גדול שראיתי משתמשים בפסח בדברים מריחים לזלף על בגדיהם ובביתם, ורובם חמץ גמור כי יש בהם י"ש חזק. ובפרט מה שנקרא פארפומא, נתברר לי ע"י היודע ממה נעשים שעיקרם הוא י"ש חזק, ורק מעורב בזה מעט מדברים מריחים, וצריך כל אדם לזהיר ולהזהיר בזה את בני ביתו. . ואין לומר שהריח הוא רק מהדברים המריחים שנתערבו שם ולא מהי"ש, וא"כ המריח אינו נהנה מהי"ש, דזה אינו דהא לולא הי"ש לא היה הריח נודף כ"כ, רק בשביל חוזק הי"ש נודף הריח למרחוק. ויש לדון בזה בדין זה וזה גורם ואכמ"ל כי בודאי אסור להשתמש בזה בפסח". ונמצא דס"ל שהכוהל המעורב בבושם דינו כחמץ שלא נפגם, משום שאפשר להפרידו מן החומרים האחרים והרי הוא יי"ש ראוי למאכל. אך לענ"ד יש להשיב על כל דבריו, והעיקר הוא שהכוהל מעורב בתכלית בבושם ואינו עומד להיפרד ויהיה מאוס גם אם יפריד, כמו שהארכנו לעיל סעיפים ה-ו בנדון זה. וכדברינו כתב בשו"ת דברי נחום (ס"ו מו). וכבר הוכחנו לעיל מדין כופת שאור שמותר למרות שאפשר להפרידו והוא ממש ראוי למאכל, מותר להשהותו כיון שהוא לא מידי דאוכלא וה"ה בנדו"ד בהנאת הבשמים, ע"ש בדברינו ע"פ דברי החזו"א ורבינו חיים הלוי זצ"ל.

סיכום היסודות ההלכתיים ומשמעותם למעשה

(א) **אכילת חמץ גמור שנפסל מאכילת אדם:** אסור לאוכלו בפסח מדרבנן משום "אחשביה", היינו מחמת שבשעה שאוכלו מחשיבו כדבר מאכל. דבר זה מוסכם מכל הפוסקים, וכן נפסק ברמב"ם ובשו"ע.

(ב) **הנאת חמץ גמור שנפסל מאכילת אדם:** מותר ליהנות ממנו בפסח בהיותו בתערובת, ולא שייך "אחשביה" אלא באכילה ולא בהנאה, כמו שפסקו המגן אברהם, שו"ע הגר"ז והמשנ"ב. ואין דינו דומה לחמץ בעין כגון הפת שעטיפשה, שאם נפסל רק מאכילת אדם חייב לבערו לדעת רוב הפוסקים ובראשם הר"ף והרא"ש ומשמעות הרמב"ם (מלבד הרא"ה שהתיר) - כמו שביארו הגר"ח הלוי והחזו"א שבתערובת חמץ שאינה ראויה למאכל אדם בטלה צורת חמץ שלו, וכן נמוח וא"א לחמץ בו.

(ג) **אכילת חמץ גמור שנפסל מאכילת כלב:** נחלקו בזה הפוסקים, לדעת הרא"ש ורבינו ירוחם ובעל תרומת הדשן וסיעתם הוא אסור באכילה, משום שגם בזה ה"ה מחשיב את האוכל כדבר מאכל; אך לדעת הר"ן ובעל המאור (וכן יש לדקדק בדברי הרמב"ם) הוי כעפר בעלמא ומותר אף לאכלו. ורבינו מנוח כתב דלא אמרינן בזה שכיון שאכל אחשביה ועבר על איסור, במקום שנעשה עפר ואפר ממש, ואין שום תועלת במחשבתו, ועוד האריך בזה מו"ר הגר"ר שמ"ע שליט"א בתשובתו הנז' לעיל.

(ד) **תערובת חמץ נוקשה:** חמץ נוקשה שנתערב קודם פסח ואינו ראוי למאכל אדם, מותר לאוכלו בפסח. כחמץ נוקשה מוגדרים הרבה מסוגי המרכיבים בתעשייה הנעשים מתערובת חמץ, ובהם עמילן ומוצרים, כיון שבתהליך לפני ההחמצה מפרידים כבר את הגלוטן, ואין המוצר יכול לבוא יותר לידי החמצה ובודאי לא לידי גמר חימוץ, ולכל היותר הם חמץ נוקשה. אלא שבדרך כלל לבדם הם ראויים לאכילה, ואילו בתערובות באופן שאינם ראויים לאכילה, הם מותרים בפסח.

(ה) **מזון לדגים:** לאור האמור לעיל ס"ב שתערובת חמץ שנפסלה למאכל אדם מותרת בהנאה, יש להתיר השימוש במזון לדגים (ולא בע"ח אחרים), וכן הורו מרן הגר"ע ומורינו הגר"צ אבא שאול.

(ו) **רעל עכברים:** יש לדון האם מותר לקיים וליהנות מחמץ גמור שנפסל מאכילת אדם, כאשר החמץ עצמו עודנו ראוי למאכל אלא שמעורב בדבר שא"א לאכול כלל וכ"ש דברים מסוכנים, כגון סם המות שברעל עכברים. ולאור דברי הגר"ח הלוי נמצא שעצם הייחוד למידי דלאו לאכילה הוי כנפסד החמץ מאכילה ממש, וכן הורו גדולי פוסקי דורנו ובהם הגר"צ אבא שאול והגר"נ קרליץ. וכן בכל דבר שייחודו לשימוש שאינו מאכל, אין אנו אומרים שכיון שיכול לחזור ולהפריד החמץ במעבדה או בחומרים מסוימים אין זה נחשב פגום, ודלא כמי שהחמיר בזה.

(ז) **תרופות וכדורים:** בחזו"א ובשו"ת יחווה דעת מבואר שאין שייך בחולה "אחשביה", מפני שדעתו על הסמים ולא על העמילן המצוי בתרופות. ועוד כתב הגר"ר שמ"ע שהוא אוכל בעל כרחו ושלא לרצונו, ועל כן אינו מחשיב זאת כלל לדבר מאכל. ומטעם זה מותר לחולה ליטול תרופות, ואפשר גם להקל לחולה שאין בו סכנה וגם אם כאבו גדול. וכתבנו לצרף בזה הרבה היתרים בגוף הדיון בסעיף ח' בארוכה [ולוה יש לצרף המבואר בהגדרת מציאות הרכיבים בתחילת דברינו שרוב העמילן איננו מחיטה, וכן אין ברור שהעמילן הוא חמץ ודאי ויותר נראה שהוא חמץ נוקשה, ועוד כמבואר שם].

אמנם כיון שסו"ס נהנה גרונו מתרופות אלו ונעשה כן בכוונת מכוון ולא במקרה [בשונה מהמבואר להלן ס"ח], לכן הגם שההיתר מבוסס והחולה חייב לקחת את התרופות אותן הוא

בדין חומרי ניקוי ורחצה, איפור וקוסמטיקה | גספחים

צריך, מכל מקום אם הרופא מאשר לכתחילה תחליף כשר לפסח באופן שאין בזה כל נזק ודאי שיש ליטלו, אך אין לעכב את מתן התרופה אפילו לרגע אחד בשל כך - ומאידך במקרה שמדובר רק במיחוש או בדברים קלים לאנשים בריאים, יש להשתדל ליטול את המאושר לפסח כפי המופיע בחוברות התרופות. [ואביא דוגמא לדבר: הכדור הנפוץ להרגעה "ריטלין", שהרגיל של 10 מ"ג איננו ברשימה המאושרת (נכון לשנת תשע"ח) מפני שהוא חמץ, אולם יש תחליפי ריטלין כגון SR ועוד, וכיון שבד"כ אלו תחליפים מעולים, ובנדו"ד איירינג במיחוש ולא בחולי ממש, ראוי לחוש לזה ולהשתמש בתחליפים].

ח) מוצרים שאין כוונתו לבלוע: אין אומרים "אחשביה" כאשר אין כוונת האדם לאכול את הדבר שנפסל לאכילה, כמ"ש בתרומת הדשן שמותר להשתמש בפסח בדי המבושל בחמץ, ואין לחוש שיבוא לשים את הקולמוס בפיו כדרכם של סופרים, כיון שאין כוונתו לאכול. ולכן מותר לשטוף את הפה עם מי פה או משחת שיניים אף אם יש בהם חמץ שנפגם עם שאר התערובת, כיון שאין כוונתו כלל לבלוע ואף אם בלע מעט לית לן בה, ואין בזה "אחשביה". וה"ה בשפתון לאיש או אשה, שאין בזה חשש כלל אף אם עשוי להיבלע בפיהם מעט מזה עם האוכל. וכל זה אף אם היה מעורב במוצרים אלו חמץ גמור שנפסל, אך בתערובת חמץ נוקשה שנפסל גם מאכילת כלב, הרי מותר לכתחילה אף לאוכלו כנ"ל ס"ד וא"כ אין לחוש בהם כלל, וזה המציאות ברוב סוגי החמץ שבתעשייה זו.

ט) סיגריות: כל סוגי הסיגריות ומוצרי טבק, אף אותם שמעריבים בהם חמץ, ברור ופשוט כי כל התערובת נפסלה מאכילת אדם בכירור, ולמעשה נחשב גם כנפסל מאכילת כלב [ואין לחוש למה שראויים למאכל בעלי חיים, משום שצ"ל פסול מאכילת כלב דוקא שבורר מאכלו], ואף אם אינו נפסל אלא מאכילת אדם מכל מקום מותר בהנאה ועישון חשיב הנאה ולא אכילה אף שנכנס לגוף האדם, וכאמור לא שייך "אחשביה" בהנאה. כדברים הללו כתב היעב"ץ בספרו מור וקציעה, ואחריו נמשכו רוב הפוסקים עד לפוסקי דורנו. כמו כן רוב ככל סוגי החמץ בתערובת זו הם חמץ נוקשה, מלבד תמצית המאלט שנמצאת רק בחלק מהסוגים. ומכל מקום לאחר התערובת הכל נפסל מאכילת אדם ודאי, ואם כן מותר בהנאה, וק"ו כאשר נפסל גם מאכילת כלב, וק"ו היכא שאין זה אלא חמץ נוקשה. ולכן העיקר להלכה שמצד דיני הפסח מותר ליהנות מהסיגריות אף שמעורב בהם חמץ ואף באותם סוגים שמעורב בהם מאלט, אולם כידוע עצם העישון אסור ומסוכן הוא ולא באנו בזה לדון כאן. [ויש להעיר שגם לדעת הפוסקים שנמשכו אחר דברי המ"א שכתב שהטבק הנשרה בשיכר שעורים צריך לסוגרו בחדר או לעשות מחיצה בפניו - הרי דבריהם אמורים בשיכר שעורים שהוא חמץ ודאי, משא"כ בזמננו רוב חששות החמץ הנז' הם חמץ נוקשה להוציא את המאלט וכמבואר לעיל].

י) "סיכה כשתיה" לענין מוצרי טיפוח: נחלקו רבותינו הראשונים בדין סיכה של תענוג אם הותרה בשאר איסורים, דלשי' ר"ת הותרה ולשי' האו"ה ורבינו ירוחם ועוד הוי סיכה כשתיה, כדינה ביוה"כ. אך כתבו האחרונים ובהם הצ"צ הקדמון ורבינו האוה"ח והפ"ח ועוד שהיכן שהטעם פגום מאוד ואינו ראוי אף לכלב אין לחוש כלל לסיכה כשתיה אף לסיכה לצורך תענוג. ועל כן אין לחוש כלל לדין סיכה כשתיה בפסח, כמ"ש הגר"נ קרליץ ועוד מפוסקי דורנו, דמותר לכתחילה להשתמש בסבונים ותמרוקים אף אם היה מעורב בהם חמץ, ולא אמרינן אחשביה אלא לאכילה ולא להנאה, ואין בזה איסור. הוסיף וכתב שגם אין לחוש לזה משום סיכה כשתיה, כי אחשביה לכל היותר שהוא ראוי לסיכה אך לא לשתיה, ואם כן סיכה זו בפסח היא הנאה בלבד והותרה בתערובת חמץ שנפסל מאכילה. וכן כתב שם לגבי תמרוקי הנשים, חומרי ניקוי, משחת שיניים ומי פה.

יא) הלכה למעשה, יש לזכור שלמעשה רוב חומרי הבישום והמוצרים על בסיס אלכוהול וכדומה אינם מן החמץ, כי מיוצרים ממקורות אחרים ולא מחיטה, כמבואר לעיל בהגדרת הרכיבים. וגם אם מוצר פלוני הוא מן המעט שמקורו בחיטה, הרי כמבואר לעיל יש לדון את רוב החומרים כחמץ נוקשה, וקיי"ל שבתערובת שנפסלה, הוא מותר גם באכילה. ועל כן נראה פשוט שלכתחילה אין צריך אדם להחליף את מוצרי האיפור, או הקוסמטיקה או חומרי הניקוי שברשותו, או ללכת לתור ולחפש אחרי מוצרים הללו עם כשרות לפסח, והכל כפי שביארנו בפנים.

כ"ז הוא הנלענ"ד, ובורא עולם יצי"מ וימ"ן, אמן!

בברכה

שניאור ז. רווח

ערכת השמיטה

של המכון למצוות התלויות בארץ

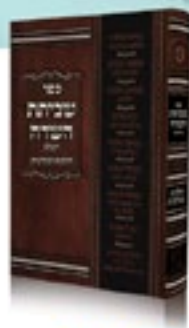
יבולי שביעית

מדריך שמיטה למכר ולמטות טו מדרך
שמיטה לצרכן חמציץ הדקים הלכה
למעשה שמיטה חש"ב

שבת הארץ

תמצית דברי שמיטה הלכה למעשה
מחכמת מיוחדת ללימוד בשמיטה תורה
מגוש ומוראים לתלמידים פטרי הנאן

שביעית השדה

הלכות שביעית
מאת הר"ר ג' שניאורסון רח"ו שליט"א

עת הקצף

לראשונה מכת"י מאת הר"ר משה אהרן מאן
מלפני כ-2000 שנה. דרי השמיטה בעין בחרימית
מסלילה עם האורות והערות רבני המסן

לוח זמנים

לוח זמני השמיטה חש"ב. לקדושת
שביעית, איסור ספיקון ומצות ביעור
לירקות תבואה, קטניות, פירות ומרורים

קני לומד שמיטה

חברת ללימוד השמיטה בדרך
חזילות ומעניינת מנגיש ומזלזל
לתלמידים

להזמנות חייגו: 03-9030580

חומרי לימוד, מידע נוסף ועדכונים בקרו אותנו באתר השמיטה של ישראל:

shmita.hamachon.co.il

תורה תורה חגרי שק והתפלשי באפרים אבל יחיד עשי לך מספר תמרורים

עם סגירת הצילוח וידידתו לדפוס קבלט יודע עם כלל ישראל בלב מד וגשבר את הבשורה הקשה על סילוחי של צדיק, טאון הנאונים כשיורי כנסת הנדולה, שר התורה אשר כל רז לא אגים ליה, מכנתיקי השמיעה אשר לא פסיק פומיה כגירסיה ובגש"ק אשר יעק כים על ידיהם של חכמי וטרולי הדור וצוק"ל

מן פאר הדור רבי חיים קנייבסקי זצוק"ל

הנחיל לעם ישראל את עמל התורה בהתמדה ושיקרה עצומה ומופלאת, החזיק את העולם בקדרתו ותפילותיו והיה סאב רחם לכל פנה בעצה ותרשית, וביט ב'מכין' לנפשות התלויות בארץ' לקבל ממנו מסתבי עצה ותרשית, הלכה והדרכה, וב"ה במשך עשרות בשנים לעוסק בתורתו מתוך חיבוזו הנחיל 'דרך אמונה' על רבני הרמב"ם בסדר זרעים, לשאת ולתת בדברי תורתו, בתשובות מאמרים ושיעורים, לברר מקדו של אותו צדיק, וכל בית ישראל יבכו את השרפה אשר שרף ה'

בבית דברים בהלכה ובמצאות לגבי תולעי אביסאקס, שבמסגרת חתם מן על קריאת קדש לאסרם כדן שרץ המס

עדכון לקראת שמיטה תשס"ב על ההערות המכין אצל החקלאים

